

ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2022. június 4.

XXII. évfolyam, 2. sz.

ARACS 2022/2. (87. SZÁM)

ISSN1451-1762

Közös

tér

**Common
Space**

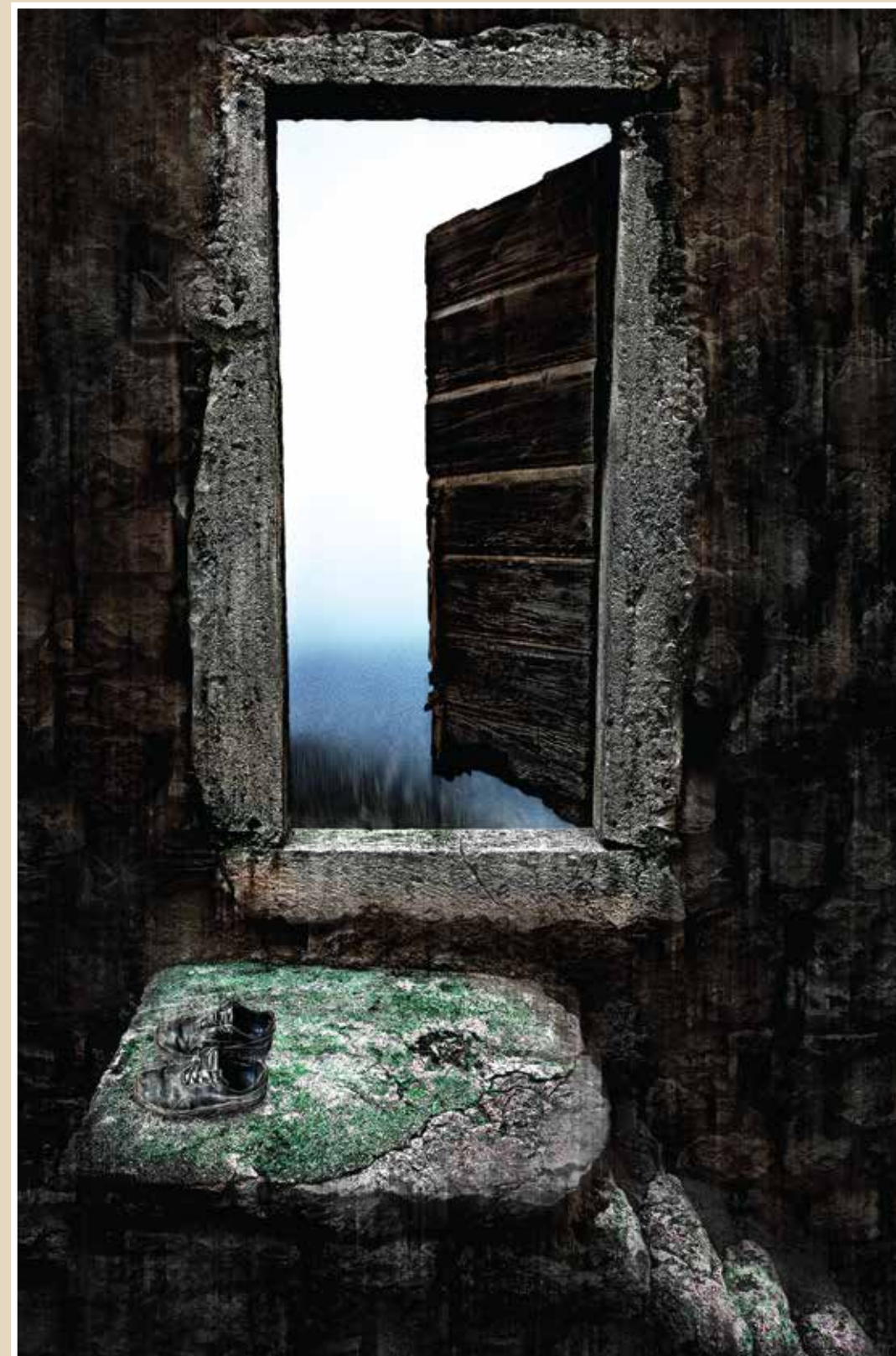
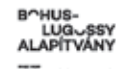
**II. Ipar- és
Tervezőművészeti
Nemzeti Szalon 2022**

**2nd National Salon of
Applied Arts and
Design 2022**

2022. április 9. - szeptember 4.

Több, mint 300 művész az elmúlt 5 évben készült közel 600 alkotása látható
a Közös tér | II. Ipar- és Tervezőművészeti Nemzeti Szalon kiállításon
a Múcsarnokban, 2000 m²-en és több, mint 50 monitoron.

Múcsarnok Kunsthalle | Budapest | Hősök tere

A kertész cipője

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2022. június 4.

XXII. évfolyam, 2. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunkban Apáti-Tóth Sándor fotóművész munkásságából adunk ízelítőt.

A címlapon: Október

A hátlayan: Boltozatok

Támogatók:

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Tráser László	Trianon	5
Stanyó Tóth Gizella	A magyar nép lelki egységének megteremtése	7
Kovács Attila	A trianoni gondolat életben tartója volt – íróként és politikusként is	10
Hascák Mária	Élni és élni hagyni	15
Szöllősy Tibor	Helyzetkép a magyar–ukrán határról	17
Mérey Katalin	Születés	22
Mezey Katalin	Naplójegyzetek XVII.	24
Gulyás László	Mit jelentett a trianoni békediktátum a délvidéki magyarság számára a szerb uralom első éveiben? (1918–1922)	27
Gutai István	Zsabyán születtem	33
Kabdebó Lóránt	Ars poetica vs. teológia Szabó Lőrinc pályáján – I. rész	41
Borsányi Katinka	Léna élni akar 3–4.	50
Szabó Ferenc SJ	Az európai kultúra válsága	51
Bohár Dániel	Az álom valóra váltója: Azbej Tristan	60
Pósa Zoltán	Versek	68
W.-Nemessuri Zoltán	Revolúció vs. evolúció	69
Diószegi György Antal	Kossuth Lajos hazafisága a XXI. században is egyetemes jelentőségű – II. rész	81
Gyémánt Richárd	Az 1788–1790. évi osztrák–török háború és a Temesi Bánság – II. rész	87
Papdi Izabella	Adalékok Vajda Gábor bibliográfiájához	94
Róth András Lajos	Akinek a sors fényképezőgépet adott a kezébe... ..	120
Apáti-Tóth Sándor	Vázlatos pályakép	123
Színes melléklet		125

E számunkban Apáti-Tóth Sándor fotóművész munkásságát mutatjuk be.

Hátsó udvar

Trianon

Még általános iskolába jártunk, 14 éves lehettem, amikor ősszel, egy nagyszünetben Bukovitz tanár úr megállt mellettünk, s valami olyasfélét mondott, hogy őt most nyugdíjazzák, de ezt nem akarja magával vinni, ezért elmondja. Egy másik gyerekkel álltunk ott, értetlenül hallgattunk. Tudtuk a Tanár úrról, hogy francia szakos, s most egy kissé hadarva elmondta, tolmácként részt vett Trianon után a határkijelölő bizottság munkájában, és amikor *most*, a II. világháború után bejárták itt, Szeged alatt a délvidéki határvonalat, ő beleállt egy árokba, és szólt a térképészeknek, hogy ez a mélyedés a térképen határfolyó... Ennyit mondhatott el, aztán ott hagyott minket. 1954-et írtunk, akkoriban ilyen élményt felidézni, tanulóknak közreadni – fölért a Rákosi-rendszer elleni uszítással... Utólag tekintve: ezért jött oda hozzánk olyan furcsán bizonytalanul... Az elmondottakból persze nem értettem semmit, de az emlékezet megőrizte. Bölcsészkarra kerültem, az öt évet sikerült úgy elvégezni, hogy a történelem szakon, ha kiejtette valaki Trianon nevét, Lenint idézte, aki hozzátette: igazságtalan békediktátum... Ennyi. Illetve még egy akkoriban használt megjegyzés: Trianon a hazai uralkodó osztály bűne – ezért a nemzet büntetése... Olyan, verést érdemlő kérdés pedig el sem hangzott (ugyan mikor, melyik 1945 utáni diktatúrában, és ki tette volna föl?), hogy ha a magyar uralkodó osztály bűnös a hazánk területén élő nemzetiségek elnyomásában, akkor a Habsburg Birodalomé ártatlan? Már csak azért is jogosnak tűnik a kérdés, hiszen az osztrák birodalmat az új nemzetállamok létesítésével megszüntették, de azért Ausztriát *megsegítették*, mondván, nincs gabonatermő területe – nosza megkapta a Lajta-vidéket, természetesen hazánkból kivágva... Hétpecsétes titok maradt az a tény is, hogy Románia nagyobb magyarlakta területet kapott Trianonban – mint amennyit nekünk meghagytak... Magyarán: az egész mai Magyarország kisebb, mint amekkorát Románia kapott...

Lehetne szó az okokról, ha nem volna az egész történet olyan lehetetlen, mint amilyen. Egy racionális folyamatot általában kézenfekvő okokkal lehet indokolni, de amit hazánkkal műveltek a francia és angol vezetők, az túl van az észszerűség határán. Széltében-hosszában terjesztettek is egy mesét, amely indokolta volna a történeteket. Nevezetesen: Clemenceau francia miniszterelnök menyé magyar volt, és ő váltotta ki apósa haragját nemzete iránt... Gyermekség persze, de amit tettek hazánkkal, az aligha zár ki valamiféle érzelmi indokot – jóllehet a magyar progresszió mindig is a „*vigyázó szemetek Párizsra vessétek*” intést követte Batsányi nyomán... És még valami a gyermeki magyarázat (haragudott a menyére!) védelmében: Churchill és Sztálin – meg a vodka – ugyan hogyan döntött a Kremlben, ama elhíresült papírlap tanúsága szerint, a dél-keleti országok *hovatartozásáról*? Részegen, de a hatalmi logika mentén. Trianonban is így történt ez, fejtette ki több írásában, előadásában, rádióinterjúban Gulyás László és Marjanucz László történészprofesszor. Ennek az elhallgatott cselekvési indoknak a veleje, hogy a németek már többször megtámadták a franciákat – amit a jövőben meg kell akadályozni a Trianonban hozott döntésekkel. A németeket meg kell fosztani hátországuktól, az Osztrák–Magyar Monarchiától, illetve azoktól a kelet-európaiaktól, akiket eddig uraltak. Ha ezek a népek, csehszlovákok, románok, szerbek, horvátok önállóságot kapnak, akkor ők lesznek a franciák szövetségesei, a németek hátában! Zseniális világrend – kétségtelen... Sajnos a hasonlóan kivételesen éles elmével kigondolt francia–olasz–német határon kiépített erőrendszer is kiválóan működött mindaddig, amíg a németek meg nem kerülték, és ezzel értelmetlenné vált... A kelet-európai kis nemzetek önálló államiságával is valami hasonló történt a második világháború előtt – Hitler elfoglalta őket, a háború után meg Sztálin birodalmának a részei lettek...

A franciák egyébiránt azzal nyugtatták nem háborgó lelkiismeretüket, miszerint magyarok nincsenek is, azok maréknyi nemesség, amely uralkodik a térségben élő nemzeti kisebbségek felett – ha tehát ez a diktatúra eltűnik, jobb soruk lesz az elnyomottaknak... Így aztán, hogy meglelték tulajdon fölmentésük indokát – ha lett volna is akadály, az is elhárult hazánk szétdarabolása elől...

Szót érdemel még az a rettenetes tudatlanság, amely a mai magyarokat jellemzi Trianonnal kapcsolatban. Látva egyik-másik szomszéd ország izzó nacionalizmusát – talán ez is magyarázat... A Rákosi–Kádár-rendszer félelmét a politikai érzelmektől... Aczél György örök becsű dumáját a román nemzeti érzés égig érő tarajáról: majd csitulnak a szocializmus építésével... Ha meg nem – így jártál...

Itt éltünk – kész csoda, ha ennyit is tudunk hazánk titkolt történetéről...

És akkor még szót sem ejtettünk azokról a milliokról, akiknek az élete akár napok alatt tört

össze, elveszítve állásukat, biztos megélhetésüket, azt a megszokott társadalmi környezetet, amelyben akár nemzedékeken át éltek... Ezt nem lehet sem elmesélni, sem beilleszteni az emberi élet ismerős fordulatai közé... Számomra Réz Pál igazán visszafogottan elmondott élettörténete volt erre példa, vagy ellenkező hangvétellel Wass Albert: *Adjátok vissza a hegyeimet!* Megtörténik veled – de nincs semmilyen ép eszű magyarázat, amely segítene feldolgozni... Mint egy katasztrófa, merthogy az is magyarázat, indok nélküli. Nem szolgáltak rá, nem érdemelték meg, de rájuk dőlt a fal... Gyerekként nemegyszer hallottam szüleimtől a *vagonlakókról*. Szegeden is éltek ilyen családok évekig az állomáson – félreállított vonatban... Azután a végső kérdés – miért? Éppen velünk? Büntetés? Próba, hogy még ezt is kibírod? Pedig ott az állítás, olykor hallhatod – „*Megbűnhötte már e nép / A multat s jövőndőt!*” Uram, ne hagyj el gyermeked...!

Pihenő Krisztus

A magyar nép lelki egységének megteremtése

Naplójegyzet Hornyik Miklósról emlékezve

„A lelki egység lelki épséget jelent.
Minden nemzet nyelvén, tehát magyarul is.”

Könyveidben (Hornyik Miklós, Újvidék, 1942. január 12. – Budapest, 2012. február 12.) megjelent gondolataid, beszélgetéseink töredékei kavarnak bennem hónapok óta, de főleg az utóbbi napokban, miközben szülővárosod, Újvidék belvárosának utcáit rovom. A séta javallott, felérhet a gyógytornával – minden tekintetben. Gondolataim végtelenbe futó labirintusában is. Székvárosunkban, amely az idén Európa kulturális fővárosa... Múlt és jelen vegyes egyvelegbe fonódása olykor fájó emlékeket ébreszt valahol a lelkem mélyén. Máskor meg mosolyra bír, főleg, amikor eszembe jutnak a kis társaságunkhoz fűződő, immár több mint fél évszázados és a későbbi események. Nem titkolt szándékkal ragadok ki néhány töredéket azokból az időkből, amikor a Magyar Tanszékünk hallgatója lettem, amikor rövid idő múlva rá kellett döbennem: milyen sok a pótolnivalóm. Milyen keveset tudok irodalmunkról, történelmünkéről, szülőföldemről, a városról, amelybe tanulni jöttem. S mit jelent a családi háttér (ha van), a hagyományos polgári nevelés, amelyet nem tudnak meginogtatni a totalitárius ideológiák, a győztesek írta történelmek sem.

Az elrepülő évtizedek hozadékai nyomán újabb és újabb kérdések törnek a felszínre bennem – immár Európa kulturális fővárosában. Az ez idő tájt ideérkező turista igencsak meglepődhet mindazon, amit lát, tapasztal. Az itt élők megszokhatták, hogy Újvidék városképe egyik pillanatról a másikra változik. Sok helyen folynak építkezések, óriási emelődaruk nyúlnak az ég felé, még a belvárosban is. Meglepetésszerűen hatnak viszont a már rendezett „oázisok”, pl. a parkosítás a Szerb Nemzeti Színháznál, a Promenada bevásárlóközpontnál, a Duna-parti sétányon... Egyre azon vívódtam jómagam is: miért csak most folyik ga-

loppütemben a város arculatának szépítése, amikor már elkezdődtek a különböző rendezvények a kulturális fővárosban? Mintha mi, városlakók nem tudnánk eléggé megvigyázni környezetünket, legalább a nyáron és ősszel kezdődő jelentős eseményekig, amikorra ismét több ezer vendég érkezik székvárosunkba. A nem beavatott találgatása lehet csupán, hessegetem el valóságtól feltételezéseimet. Nem is nehéz, könnyebbülök meg egy kissé a Duna bal parti sétányán, a péterváradai vár irányában. Az egymással zavarócskázó hullámok, a várfal, a vendéglő terasza eszembe juttatta a Képes Ifi-sek egyik régmúlt kora esti társalgását a teraszon: a beszélgetés foztlányain túl olyannyira megmaradt emlékezetemben a helyszín történelmi háttere a Bánk bán összefüggésében, hogy máig borsózik a hátam, ha rá gondolok... Szárnyát próbálgató gólyaként úgy éreztem, porszemnyire zsugorodom, miközben hallgatom szellemesen élcelődő előadásod Petur bán váráról. Nem tudom, hányan hallottuk először (és hányan vallottuk be önmagunknak, hogy foghíjasak az ismereteink, ami jórészt önhibánkon kívüli tudatlanságunkból fakadt) a vár utánanézést igénylő, tanulmányozásra serkentő történetét. Sokszor éreztem később is úgy magam múltbéli barangolásaimban, mintha ég és föld között lebegnék...

Rád emlékezve a *Meghasonlásunk története* (Timp Kiadó, 2009, Topolya) c. könyvedből, *Az országföld őrzői* részből idézem a vonatkozókat: „A Délbácska szerkesztősége 1923-ban Újvidéktől – Novisadig címmel településtörténeti sorozatot indított, amely 1929-ig állandó rovatként szerepelt a lapban. Az egykorú följegyzések, levéltári dokumentumok és történelmi források részleteiből összeállított anyagot Tomán Sándor rendezte sajtó

alá... A lap helytörténeti cikkei tájékoztatást adtak a város és a Délvidék homályba vesző múltjáról, forrásértékű dokumentumokból vett szemelvényei pedig helyreigazították a korabeli szerb sajtó tényferdítéseit és történelemhamisításait.

Amelyekre, sajnos, bőven akadt példa.” (18. o.) A várról és a vidékéről írod: „Árpád-házi királyunk, IV. Béla 1237-. Évi oklevele szerint a település határának első földesura Töre volt. (Ősi magyar személynév.) [...]”

A Duna hajlatánál, a pétervárad majorság közelében fekvő völgyet Ökörödnek hívták. (Lefordíthatatlan szittyia helynév.)

A Vásáros-Váradhoz (Újvidék régi megnevezése) közeli települések és puszták nevei a következők voltak: Béalakút, Sedvár, Boldogasszonyfalva, Csömöri, Aranyád, Bara, Szőregszentpéter, Keménd, Kisács, Piros, Kőszentmárton, Baksafalva, Csenej, Zajol, Mortályos, Rév, Bivalyos.

Okiratok tanúsítják, hogy Ópéterváradja (Peturwarad-Pétervárad »a mai Újvidék határában feküdt a Duna partján«, birtokosa pedig a már említett Töre nevű földesúr fia, Péter volt. »Itt állott... a mai Újvidék területén Péternek, Töre fiának földvéra. Jómódú magyar jobbágyfalvak környékezték a történeti nevezetességre jutott kastélyt, a föld népe hajdani uráról elnevezte Pétörváradjának.« [...]”

Egykorú feljegyzések szerint Árpád-házi királyunk, II. Endre feleségének, Gertrúd meráni hercegnőnek, magyar királynénak nem Bánk bán, hanem Törefi Péter: Petur bán volt a gyilkosa. »A merénylet oka nem... szerelmi história volt, hanem az idegeneknek az ország kormányzására gyakorolt szertelen befolyása«, írta Újvidék első (a mai napig egyetlen szavahihető) monográfusa, Érdujhelyi Menyhért római katolikus lelkész. Péter, az ország egyik főtisztviselője nem tűrte »az érdemtelen idegenek promócióját. Láttá a nép ínségét, melyet a szenvedélyes Gertrúd által befolyásolt Endre uralma előidézett. A hazáját és véreit szerető főúr mindezt nem nézhette közömbös szemekkel. Gyilkot ragadott, s a királynét 1213. évi szeptember 28-án megölte. Ezzel Péter letűnik a történelem színpadáról, valószínűleg a merényletet követő dulakodás közben a cselédség megölte.«” (19. o.)

Olykor mily hosszú utat kell megtennünk azért, hogy megtanuljuk, netán meg is értsük, s összefüggéseiben kíséreljük meg értelmezni az

évezredek, évszázadok, sőt még az évtizedek történéseit, minden hozadékával együtt – gondolom ismételten, miközben idézett könyvedet lapozom. Nem él velünk a történelem, ha nincs, aki méltón éltesse azt. Jól érzékelted te is, hogy torzképet mutat a szülővárosod/szülőföldünk, ha „szellősek” a róla szóló újabb kori írások vagy akár a köztéri feliratok. Megtévesztik (nem csak) az ifjú nemzedékeket... Gondviselésünk váratlan fordulatának köszönhetően május derekán a busz- és vasútállomáson jártam. Meglepődtem itt is a felújított, rendezett környéken. Bár szomorúan vettem tudomásul, hogy a vasútállomás felújított homlokzatán óriás, cirill betűs felirat hirdeti Európa kulturális fővárosát, szerb nyelven... Végzetlenül valamelyest, hogy pl. a bejárat, a kijárat több nyelven, köztük magyarul is olvasható. Végyes színfoltok, mozaikkockák – csak ne téveszsenek meg bennünket...

Mennyivel más lenne a világunk, ha bennünk – velünk – élne az „azonosulás, a helycsere” készsége. S most nem tudok nem gondolni a háborúkra. Emiatt hagytad te is el a családdal együtt a szülővárosod. Az újabb – kiterjedéssel – fenyegető fegyveres konfliktusok árnyékában jegyzem rád emlékező/emlékeztető néhány gondolatod, illetve a rólad szóló méltatásból kiragadott részleteket.

Hódi Sándor Az írástevők felelőssége c. jegyzetében (Aracs, 2012/1) a már idézett, 65. születésnapodra megjelent könyvedről ezt írja: „...nem hevenyészve papírra vetett irodalmi elmélkedésről van szó benne, hanem szerzői hitvallásról, hosszú évek során kiérlelt gondolatokról.

A nemzetben való gondolkodás nem természetes és magától értetődő állapot az írástudók számára. Ma a kultúrát az irodalmi sznobizmus és a nemzetellenes klikkszellem uralja. Ezzel együtt úton-útfélen azt hallani, hogy az igazi értelmiségi független, távol tartja magát a politikától, mindenféle ideológiától, hatalmi elvárástól. Eltekintve attól, hogy »független értelmiség« soha sehol a világon nem létezett, és ma sincs, a nemzeti gondolat hívének lenni ma nem kis bátorságot jelent. [...]”

Hornyik Miklós, ha leleplező kritikát ír, többször is igen éles hangot üt meg, de nem fukarkodik, ha a művészi igényesség és a gondolkodás bátorságáért dicsér meg valakit. Teszi ezt abból

a meggyőződésből, hogy az »írástevő« embe-
rektől számon lehet, és számon is kell kérni az
irodalom valóságtartalmát.

Miközben Hornyik Miklós délvidéki tárgyú
írásait olvasom, a jugoszláviai magyar irodalom
majd kilenc évtizedes történetét, ezt a pontos
és hiteles társadalom- és lélekrajzot a korabe-
li viszonyokról, egyfolytában azon töprengök,
hogyan szüntethető meg az a gyarmati státus,
amelybe a rendszerváltással ismét belecsúsztunk?
Trianont követően folyamatosan nehéz
időket él a magyarság, különösen a kisebbség-
ben élők. Aligha lehetett túlélni ezt az időszakot
a lélek meghasonlása nélkül. Szerintem azonban
meghasonlásunk már Moháccsal kezdődött. És
korántsem fejeződött még be. A magyar végzet-
tel való viaskodást tekintve meglehetősen széles
időintervallumról van tehát szó, amelyen belül a
Hornyik Miklós által tárgyalt epizód, a jugoszlá-
viai magyar avantgárd szárnypróbálgatása, csak
szomorúság balsorsunkra.” (36., 38. o.)

„A szétfagolt ország” (Unicus Műhely, 2011,
Budapest) maradék földjén „lehetséges esélye-
inkről, a kíméletlen erőpróbákról” szól sz a tőled
megszokott bölcsességgel:

„Koldusszegényen ugyan, de politikai béklyó-
inktól végre megszabadulva most az legyen a fel-
adatunk, hogy a megértés és a türelem jegyében

megteremtsük népünk lelki egységét itthon és
a nagyvilágban. Más eszközök híján most ezzel
szolgálhatnánk a magyar nyelvközösség fenn-
maradását és fölemelkedését, Magyarország, az
utódállamok magyarsága és a nemzeti emigráció
legjobbainak közreműködésével.

Végül néhány szót a »lelki egység«-ről. (Mi-
vel napjainkban minden magyar szót tizenhárom
másikkal tanácsos értelmezni.)

A magyar nép lelki egységének megterem-
tése nem kirekesztőleges program: nem írá-
nyul senki ellen. Nemzeti kultúránk sokszínű,
árnyalatgazdag, többszólamú műveltség, jellem-
vonása az egyediség, az individualitás. E gazdag
hagyományvilágban minden magyarul értő és
magyarul érző ember otthonot találhat magának;
de hogy igazi otthonára leljen, előbb egészében
meg kell ismernie, torzítások és tilalmak nélkül.

A lelki egység lelki épséget jelent.

Minden nemzet nyelvén, tehát magyarul is.”
(11. o.)

Hornyik Miklóst munkásságáért 1991-ben
Széchenyi-diplomával tüntették ki, 2006-ban új-
ságírói tevékenységéért elnyerte az Eötvös Jó-
zsef-díjat, 2010-ben pedig a Teleki Pál-érdemér-
met és a Magyar Írószövetség Arany János-díját.

A harsonás

A trianoni gondolat életben tartója volt – íróként és politikusként is

Tíz éve hunyt el Csurka István drámaíró, politikus

A szerző felvétele

Hála az Orbán-kormánynak, június 4-e immáron nem csupán egy gyásznapi, a magyarság legnagyobb kataklizmájának szomorú emléknapja, de a nemzeti összetartozás napja is. Nem volt ez mindig így. Évtizedek teltek el úgy, hogy felemlíteni sem volt tanácsos a történelemben páratlan mértékű országvesztésünket, és ezekben az évtizedekben generációk sora nőtt fel úgy, hogy fogalma sem volt arról: jelenlegi határainkon túl is élnek nemzettársaink. Manapság, amikor immár szabadon emlékezhetünk Trianonra, jó érzés felidézni, hogy a „hallgatás évtizedeiben” is akadtak igaz magyarok, akik egyetlen pillanatra sem feledkeztek meg erről a nemzeti tragédiáról és a határainkon kívül rekedt véreinkről. Közülük is kiemelkedik Csurka István drámaíró, politikus, aki éppen tíz éve távozott az élők sorából. Személyes emlékeket is tartalmazó írásomban az ő kiemelkedő személyiségét, nemzetföltésését és Trianonhoz való kötődését igyekeztem megidézni.

Trianonról beszélt, amikor először láttam a tévében. Gyerek voltam még szinte, így nem tudtam, kicsoda ő, azt sem, hogy mivel foglalkozik,

vagy milyen pártnak a tagja. Mégis személyére irányította a figyelmemet, mert addig csak a nagypapámtól hallottam Trianonról meg a gyalázatos országcsönkítésről, és tőle sem mások előtt, hanem mindig csak akkor, amikor ketten voltunk. Hamar megtudtam: az illető Csurka István író. Ez valamikor az 1990-es évek első felében történt.

Később aztán megismertem a Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) nevét, és egy hittanostársam a kezembe nyomott egy *Magyar Fórumot*. Azt mondta: vegyem meg három hónapra keresztül minden héten ezt az újságot, és döntsem el, igaz-e, amit Csurka István ír, vagy sem. Nem kellett három hónap, három hét is elég volt. Amikor 1998-ban parlamenti párt lett a MIÉP, érzékelhető volt, hogy mindazt, amit az Országgyűlésbe törekvő pártként felvállalt, bent lévő pártként is fel merte vállalni és képviselni. Talán ez tette leginkább egyedivé a MIÉP-et, valamint a szellemi háttérrel, amelyet Csurka István felépített pártja árnyékában.

A *Bocskai István Szabadegyetem* és annak irodalmi színpada, amely végigjárta az országot tabudöntőgető műsorával, visszaemelt a köztudatba elhallgatott magyar írókat, költőket, és újra előhozott, napirenden tartott a nemzet szempontjából sarkalatos témaköröket. Például Trianon gyalázatát is. Másokkal, sokakkal egyetemben Csurka Istvánnak köszönhetem és köszönöm ennyi év távlatából is, hogy ezeken az előadásokon megismerhettem Wass Albert, Reményik Sándor, Dsida Jenő, Sajó Sándor, Márai Sándor és mások nevét, munkásságuk egy-egy szeletkáját. Mert bizony szégyenszemre sem az általános, sem pedig a középiskolában nem hallhatunk ezekről az író- és költőóriásokról.

Ennyi idő távlatából is köszönöm Csurka Istvánnak, hogy írásai és a közéleti ténykedése ré-

vén felnyitotta a szemem a nemzetet érintő számos kérdésben. Ennek révén egészen fiatalon, az útkeresés kérdőjelekkel teli időszakában célt adott az életemnek, példát mutatva az élethosszig tartó elköteleződésre a nemzet sorskérdései iránt.

Bármilyen furcsa is, jómagam igazán csak 2007-ben, már évek óta a lapjánál, a Magyar Fórumnál dolgozva szembesültem azzal, hogy Csurka István milyen kivételes alakja napjainknak. A lakiteleki találkozó 20. évfordulója alkalmából kaptam ajándékba egy könyvet Lezsák Sándortól: Pintér M. Lajos *Ellenzékben* című kötetét. A kiváló tollú szerző ebben a népi ellenzék 1968 és 1987 közötti tevékenységét dolgozza fel. Számomra csak ebből a kötetből derült fény igazán arra, hogy Csurka István tulajdonképpen négy évtizeden keresztül óvott bennünket a ránk leselkedő veszélyektől, figyelmeztetett rájuk, és próbált kiutat keresni és találni számunkra. Messze nem a MIÉP-pel, de még csak nem is az MDF-fel kezdte a nemzet ügyének szívvel-lélekkel történő felkarolását, hanem – néhány más, nagy formátumú társával együtt – már sokkal korábban is a magyarság sorskérdéseivel foglalkozott, írásai, tanulmányai már akkor a folyamatosan növekvő nemzetfélétről tanúskodnak.

Ebbe a tevékenységébe tökéletesen illeszkedett a Duray Miklós melletti töretlen kiállítás, az írószövetségből való kilépés, a sanyarú erdélyi magyar sors megjelenítése a honi köztudatban, majd később az 1985-ös monori és az 1987-es lakiteleki találkozón az MDF-alapításnál betöltött vezető, irányadó szerepe, valamint a MIÉP létrehozása és vezetése is.

Az 1983-as Hubay-levél fordulópontot jelentett

A Püski Kiadó által megjelentetett *Minden, ami van* című háromkötetes gyűjtemény, amely egybefoglalja Csurka István politikai írásait, a Hubay Miklós írószövetségi elnöknek 1983 nyarán írt levéllel kezdődik, amelyben Csurka kiáll a szilenciumra ítélt Csoóri Sándor mellett, és bejelenteli lemondását az elnökségi tagságról, valamint kilépését a Magyar Írószövetségből. Sarokkő ez a levél, mert noha drámáiban és a Nehézfiú tör-

téneteit elmesélő tárcáiban Csurka István rendre megírja a kádári Magyarország élhetetlen világát, ám mégiscsak különbség van aközött, amikor valaki az irodalom nyelvén lázad a fennálló helyzet ellen, és amikor a maga pőre valóságában, közéleti tanulmányokban, kivételes írói adottságát szolgálatba állítva teszi meg ugyanezt. Annak igazolására, hogy micsoda jelentősége volt Csurka István életében az ekkor átélt történéseknek, álljon itt a Hubay-levél egyik kulcsmondata:

„Lépésemben pedig egy élete keserű pontjához érkezett vígjáték-író elszántságát látod, aki előtt hirtelen megvilágosodott valami, s aki ettől kezdve saját élete e megvilágosodásból származó erkölcsi parancsának engedelmeskedik.”

(Csurka István levele Hubay Miklós írószövetségi elnöknek – 1983)

A továbbiakban maradéktalanul úgy is tett, ahogyan az erkölcsi parancs ezt megkövetelte tőle, vagy ahogyan egyszer fogalmazott, amint „Fentről vezették”. Elég csak megnézni az 1980-as években született legfontosabb írásait (*A magyar társadalom erkölcsi állapota; Új magyar önépítés; Az elfogadhatatlan realitás; Közép-Európa hó alatt; Magyar abszurdítások* – hogy csak néhányat említsünk, a teljesség igénye nélkül), amelyek már pusztán a címükkel is kifejezik, hogy milyen témában íródtak.

Monoron és Lakiteleken már a nemzet sorsa áll a középpontban

Az *Új magyar önépítés* című tanulmánya az 1985-ös monori találkozóra született, és amellet, hogy már jól felismerhetően magán hordozza azt a később általánossá váló elemző, analízáló és szintetizáló Csurka-kézjegyet, amely egyedi volt a magyar közéletben, még egy különlegességgel rendelkezik.

Csurka István ebben az írásában mindvégig és következetesen forradalomról és szabadságharcról beszél, amikor 1956-ot említi. Vagyis cseppet sem kisebbítve Pozsgay Imre különleges kiállításának jelentőségét, amikor államminiszterként 1989 elején a rádió adásában népfelkelésnek minősítette az addig ellenforradalomnak titulált 1956-ot, ki kell mondani, hogy Csurka István már 1985-ben fehéren-feketén forradalomról

és szabadságharcról írt és beszélt. Aki ismeri a történelmet, az pontosan tisztában lehet azzal, micsoda bátorság kellett ahhoz, hogy ezt leírja és fel is olvassa a monori találkozáson.

Nem kevésbé korszakalkotó a két évvel később Lakiteleken elmondott beszéde sem. A Lezsák Sándor tanyáján felállított sátorban ismét ő a legkérlelhetőbb. Témája és mondanivalója természetesen ugyanaz, mint ami már a Monoron elmondott tanulmányában is: a magyarság élet-halál harca, a nemzet heroikus küzdelme a fennmaradásért, amely lehetetlen lesz, ha nem tudunk változtatni a sorskérdéseinkhez való hozzáállásunkon. „Anti-katasztrófa programot” hirdet, amelynek középpontja a magyar megmaradás. Természetesen Trianon és 1956 ebben az írásában is vezérfonal.

De nem hátborzongató-e, ha 35 év múltán felidézzük, hogy miként fogalmazott Csurka István Lakiteleken, a Lezsák-tanyán? Két rövid részlet álljon itt ebből a vitaindítóból:

„A szemünk láttára írja át a gyermekeink tudatát egy idegen kéz, és nekünk szavunk sincs hozzá. A szemünk láttára teszik gyermekeink vállára apáink elkövetett és el sem követett bűneit egy bizonyos progresszió nevében, és a nép ártatlan gyermeke mire felnő, megtanulja titkolgatni magyar voltát.

[...]

Örökös védekezésbe szorult nemzet lettünk és most már ott tartunk, hogy még ennek a védekezésünknek a jogosultsága is sok oldalról megkérdőjelezzük. Már-már magunk is elbizonytalanodunk, hogy vajon jogosult-e és megfelel-e egy általánosan elfogadottnak látszó, feloldódó, nemzetköziesülő világtendenciának a mi keserves, magyarként való magyar védekezésünk; hogy nem vagyunk-e ósdi nacionalisták és korszerűtlen koppánykodó mélymagyarok, amikor magyarként védjük és rejtegetjük magunkat magunk elől és a ránk váró végzet elől.”

Változott valami azóta? Idebent szerencsére igen, 2010 óta nemzeti kormányzás van, amelyben nem csupán magyarok lehetünk végre, de szerencsére büszke magyarok is. Legalább a saját köreinkben már nem számítunk „korszerűtlennek” és „koppánykodó mélymagyarnak”, ha a nemzeti sorskérdésekről szólnak. Ez is nagy eredmény. Ami viszont a körülöttünk lévő világot illeti, ott olyannyira nem változott semmi, hogy

Csurka István ma éppúgy megírhatná a fenti sorokat, mint tette azt 1987-ben. Vagyis magyar életünk, magyar jövőnk most is veszélyben van.

Csurka István lakiteleki tanulmányának zárszava pedig ma már sokszor idézett szállóige:

„Ha zászlóvivőnek nem is, golyófogónak talán megfelelek.”

Már 1956-ban megjelenik Trianon az életművében

Ez is klasszikus csurkai megnyilatkozás, amely magán hordozta a váteszi vonásokat. Valóban az lett, a nemzeti oldal golyófogója. De ennél jóval több is: a népi ellenzék egyik első számú alakja, igazi szellemi vezéregyéniség, a nemzet élő lelkiismerete! A magyar sors különleges sajátossága, hogy éppen azért, mert a nemzet lelkiismerete volt, kellett megélnie a többszöri szilenciumot, a személye ellen irányuló nemtelen, aljas vádak, a durva mellőzést, félremagyarázást, a pálfordulásokat, elhagyatást, illetve a forrásmegjelölés nélküli eszmelopásokat is. Ez utóbbiakban leginkább a mostanság már Gyurcsánnyal közös pártlistán lévő Jobbik jeleskedett. Ez a magára hagyottság egyaránt igaz az íróra és a politikusra is, már ha ez a kettő egyáltalán elválasztható egymástól.

Alexa Károly író, publicista véleménye szerint nem választható el, és a 2012-es Csurka-émlékírásában meg is indokolta, miért:

„Morogtam rá, de nem restelltem beismerni, hogy megint és megint és újfent igaza van, lett, bejött, amit előre jelzett. Azt mondják most, hogy meghalt: egész élete merő szerepválság volt. Politikus, író, publicista? Soha egységesebb életmű, mert rend volt benne, a lelkében. Ezért lehetett támadhatatlan, noha mindig és minden irányból lőttek rá egész életében. Vagy visszalöttek. Oly mindegy. Írásai a Magyar Fórumban az új Magyarország történetének leghitelesebb krónikás darabjai.”

Azt hiszem, kijelenthetjük, hogy telitalálat Alexa Károly jellemzése. Életműve egységességére mi sem jellemzőbb, mint az, hogy az 1956-ban, még a forradalom előtt írt egyik legelső novellájában – *A mélység vándora* – a főhős, Pásztor Mihály a történet végén, a magyar népléleknek oly sokat jelentő déli harangszó felcsendülésekor

Nagyszalontán „szenderül el”. Korántsem véletlenül. Vagyis irodalmi szinten már ekkor megjelenik Csurkánál a Trianon kérdéskörére való utalás, amely aztán következetesen visszaköszön nem csupán az írói, de a politikusi ténykedésében is, akár a felvidéki magyarság védelmében megírt *Kutyaszorító* miatt meghurcolt Duray Miklós és Csoóri Sándor melletti kiállást, akár a romániai falurombolás elleni tüntetést, akár a lélekemelő MIÉP-es Trianon-megemlékezéseket nézzük. Ebben is egységes és következetes a Csurka-életmű, íróként, közíróként és politikusként is.

Igazságai lassan áttörnek a hallgatás falát

Még egy dolgot fontos leszögezni. Csurka István a rendszerváltozás utáni, megalkuvást nem ismerő harca során látszólag gyakran kényszerült a vesztes szerepkörébe... Ha úgy vesszük, itt is egységesség van, hiszen íróként is, és politikusként is ez a látszólagos sors jutott neki. Darabjait nem játszották, még a korábban rendkívüli sikerrel futókat is végérvényesen levették a műsorról. Politikusként létrehozott életműve, a MIÉP pedig 2002 után többé nem jutott be a parlamentbe, és a nemzetellenes fősodor végleg marginalizálta, elhallgatta.

Mégis, mindezek ellenére is csak látszólagos Csurka veresége. Valójában ő a győztes, ugyanis mindaz, amiért íróként és politikusként küzdött, amiért a MIÉP-et életre hívta, megvalósulni látszik. Célja az volt, hogy Magyarország sorsa a magyarok kezébe kerüljön, hogy a nemzeti érzelű, keresztény értelmiség és középosztály előtt – amely mindig is a MIÉP legfőbb bázisa volt – végre felcsillanjon a kedvező jövő képe. A 2010 óta eltelt időszak eseményei egyértelműen erre felé mutatnak, elindultunk ezen az úton, amelyről szerencsére nem tértünk le április 3-án sem.

Emellett Csurka Istvánnak megadatott, hogy élete utolsó pillanataig írjon, méghozzá úgy, ahogyan mindvégig tette. Szabadon, nyíltan, őszintén, kertelés nélkül – a nemzet érdekében, tovább építve ezzel „egységes életművét”. Mind ezt nagyszerűen visszaadja Domonkos László *Csurka* című kiváló monográfiája is, amely már az író halála után látott napvilágot, s amelyből egyes események háttere is jól kiolvasható.

Zajlik a „Csurka-reneszánsz”

„Meghalt Csurka!” – mondta a telefonba zilált hangon kedves barátom azon a tíz évvel ezelőtti szombat reggelen, 2012. február 4-én. Igen, sajnos ez igaz, biológiai értelemben valóban meghalt, és immáron tíz éve nincs közöttünk. Ám szellemi értelemben továbbra is él.

Örömmel nyugtázzhatjuk, hogy kezdetét vette egy jó értelemben vett „Csurka-reneszánsz”. Egyre többet hivatkoznak rá a történészek, kortárs írók, elemzők, közéleti személyiségek és a nemzetért aggódó egyszerű emberek. S amíg az elején csak félve, bátortalanul idézték egy-egy gondolatát, újabban egyre többször és többen ismerik el azon igazságait, amelyeket – amikor még személyesen ő mondta ki – talán kevesebben hallottak meg a kelleténél. Pedig valóban mindent látott, átlátott, és megnevezte azt is, hogy mit kell tenni a magyar jövő érdekében.

2007-ben tartották a Lakiteleki Találkozó 20. évfordulóját. Lezsák Sándor szervezésében ismét összejöttek a „lakiteleki alapító atyák”, a tragikusan fiatalon elhunyt Csengey Dénes kivételével teljes létszámban. Ott volt még az időközben sajnós szintén elhunyt Csoóri Sándor, Fekete Gyula és Für Lajos is. És persze, Csurka István. Talán ott kristályosodott ki véglegesen az a tény, hogy a nemzeti oldalnak össze kell fognia, s végül ez a felismerés hozta meg 2010-ben a kétharmados győzelmet. Ebben hatalmas szerepe volt Csurka Istvánnak, aki az eseményre 2007 nyarán megírta tanulmányát, amelynek – hasonlóan az 1980-as években született elemzéseéhez – már a címe is beszédes: *A kilábalás forgatókönyve*. Ebben írta az alábbiakat:

„A változást két lépcsőben kell végrehajtani. Mert másképpen már nem lehet. Az ellenállás és különösen a forradalom minden formájáról le kell mondanunk. A nemzet korfája vésszesen öreg, az ifjúság vékony és megosztott, a félrenevelés eredményes volt, és még ma is nagy erővel folyik. Egy olyan új világba érkezünk, amelyben a felelősségvállalás ismeretlen fogalom, s a nemzet nem érték. Csak egy vékony rétegben élnek még eszmények, de ez a vékony réteg még magával tudja ragadni a tömeget. A magyarság, mint eszmény mégis erősebb és parázslóbb a lelkekben, mint gondolnánk. Ezért az első lépcsőben, amint az az eddigiekből kiderül, világos kétharmados választási győzelmet kell elérni. A

második lépcsőben pedig ennek a kétharmados választási győzelemnek a birtokában rendszer-váltást kell végrehajtani.

[...]

Reálisan felmérve a helyzetet ma nincs más lehetősége a magyar társadalomnak, a nemzeti középnek, a hazaszerető polgárnak és plebejusnak, a radikális miépesnek, mint a Fidesz köré csoportosulva, saját programunkat nem feladva kivívni a közös választási győzelmet. A Fidesznek pedig nyilvánossá kell tennie, hogy vállalja-e ezt a megújítást, az új alkotmányt, az új választási rendszert. Tudatosan és nyilvánosan vállalni kell az együttműködést olyanokkal – becsületes magyarokkal, keresztényekkel – akikkel a liberális hatalom tiltja az együttműködést. Fel kell ismerni az ebben rejlő hatalmas erőt.

(Csurka István: *A kilábalás forgatókönyve – Balatonederics, 2007*)

Csurka István látta előre, hogy mi kell a magyar élet megindulásához. A kétharmados nemzeti többségű kormányzás lehetősége, amelyben persze a Fidesznek markánsan vállalnia kell azt a történelmi küldetést, amelyet egy ilyen lehetőség megteremt számára.

Amikor most, immáron tizenkét évi kétharmados kormányzás után és a következő négyéves nemzeti kétharmados szakasz hajnalán visszatekintünk, elmondható, hogy a Fidesz méltónak bizonyult a bizalomra, ugyanis a legfontosabb kérdésekben beteljesítette az általunk ráruházott történelmi küldetését, és megcselekedte, amit megkövetelt a haza. Csurka István politikusi nagyságát és nemzete iránti feltétlen elköteleződését mutatja a tény, miszerint saját pártja, a MIÉP törekvéseit is a magyar érdekek mögé helyezte, és mindent megtett azért, hogy a kétharmados győzelem megvalósuljon. Az természetesen már a Fidesz-kormányok munkájának elismerése, hogy a 2010-ben aratott alkotmányozó többségű győzelmet újabb három kétharmados siker követte.

„Nincs más út, csak a magyar út”

Amennyiben Csurka István különleges közéleti életútját értékelni szeretnénk, szerencsére könnyű helyzetben vagyunk. Nincs szükség arra, hogy ilyen-olyan szempontok alapján magunk vonjunk mérleget a nemzeti oldal számára végérvényesen megkerülhetetlen Csurka-életműről,

ugyanis a drámaíró megtette ezt egyik utolsó művében. A sajnálatos módon viszonylag kevés visszhangot kiváltó, ám annál fontosabb *Dr. Utólag visszaemlékezése* című esszéje 2010-ben jelent meg. Akkor, amikor a nemzeti oldal kétharmados győzelme már megszületett, és minden reménye megvolt annak, hogy az alkotmányozó többség birtokában megindul az „új, magyar önépítés”. Mindezek fényében ő maga a következőképpen értékelte saját közéleti munkásságát, és fogalmazta meg annak esszenciáját:

„Köszönök mindent a társaknak, az önfeláldozóknak, a szerényeknek és a talpasoknak, a kitarítóknak és a hívőknek. Eszméink, vállalásunk, hitünk átszűrődött egy másik nemzedékbe és most azok állnak helyt – talán – a globalizmus megújuló tornádói alatt, akik akkor ellenfeleim voltak, s akiket fiatalságuk is a másik oldalra sodort. De az idő, a sors igazságot tett. Ha úgy nem is, ahogy elképzeltük és vártuk, mert úgy már nem is lehet, ha sokkal nehezebb körülmények között is, egy szinte háborúsan porig rombolt hazában, mégis újra megindul az élet. Nehéz kimondanom, mert félek az elfogódottságtól: a magyar élet. Most már nincs más út, csak a magyar út. A többi pedig nem számít, vagy ahogyan Tömörkény István, árvízi mentésen ingyen dolgozó tiszai szegény embere mondja: »nem számos, nem uraknak történt.«

(Csurka István: *Dr. Utólag visszaemlékezése – 2010*)

Tíz évvel ezelőtt bekövetkezett halála után néhány nappal a fentebb már idézett kiváló író, publicista, Alexa Károly a következőt mondta róla:

„Azon tűnődöm most, a halálhírét véve, hogy vajon nem ő, ez a nagy magyar író volt-e az ezredforduló legokosabb embere a magyar politikai életben?”

Amit Alexa Károly akkor még csak kérdezett, azt tíz évvel a halála után immáron kijelentő módba tehetjük: a legokosabb volt, de legalábbis mindenképpen a legokosabbak közül való, és biztosan a nemzetét legjobban féltők egyike. Vegyük le polcainkról értékálló műveit, amelyek nélkülözhetetlen olvasmányok a magyar közelmúlt iránt érdeklődőknek, s amelyekből nem csupán magyarságunkat erősíthetjük meg, de közelebb kerülhetünk annak megértéséhez is, hogy mi történt ezzel a nemzettel a rendszerváltozás korában, miért siklott félre két évtizeden keresztül a nagy reményekkel várt „új, magyar önépítés”.

Erre az „új, magyar önépítésre” április 3-án adtunk magunknak újabb négy évet. Most az a feladat, hogy éljünk vele, gúnyhatáron innen és túl!

Élni és élni hagyni

2022. február 24-én Oroszország hadműveletet indított Ukrajna ellen... – számos online felületen olvashattuk ezt a sort ezen év második hónapjának utolsó hetében, és azóta is folyamatosan jelennek meg az erről szóló hírek. Politológusok, történelmi és gazdasági elemzők, szakpszichológusok árasztják el az internet világát a jelenleg is tartó háborús helyzettel kapcsolatos elméleteikkel, mégis a legtöbb emberben a hogyan és miért kérdés fogalmazódik meg azonnal eme szörnyű hír hallatán. Minden kialakult helyzetnek van előzménye, így ez a háború sem varázsütésre kezdődött. A 21. században, a harmadik évezred elején viszont senkit sem érdekelnek az okok, csak az, miért nyúl bárki is fegyverhez, és indít harcokat. Jelen időben a fegyveres hadviselés „ódivatúnak” számít, mikor minden digitalizálva, központosítva és az internettől függővé van téve. Miért kell emberi életet kioltani, rettegésben tartani emberek millióit? Európában ez (az orosz–ukrán háború) a legnagyobb hagyományos értelemben vett katonai konfliktus a második világháború óta.

Február 24-ét követően Ukrajnában megindult egy népőrület, amikor is a keleti ország részben élő lakosok több hullámban megindulva az ország nyugati régiója felé vették az irányt, emellett az emberek elárasztották a bankokat, bankautomatákat, ki-ki a saját megtakarításait mentve. Ezzel előidéztek egy csőd előtti állapotot minden egyes banki szférában. Hatalmas sorok kígyóztak a benzinkutakon, limitálták az üzemanyag-vásárlást is. Az élelmiszerüzletekben néhány napon belül elfogytak az alapélelmiszerek (liszt, tejtermékek, darák, konzervek, tisztálkodási szerek...). A megindult keleti menekülthullám hamarosan elérte Kárpátalját. Többen maradtak Kárpátalján, ám a legnagyobb tömegek a Kárpátalját Magyarországgal, Romániával és Szlovákiával összekötő (de inkább elválasztó) határátkelők felé vették az irányt. Rengetegen

hagyták már el az országot, a mozgósítások során viszont a férfiakat nem engedik át a határon, többnyire a keleti frontra irányítják őket.

Az országban élők számára még mindig hihetetlen, hogy ez a katonai konfliktusnak nevezett háború kitört, és jelenleg is zajlik. A történelem során többnyire területszerzésért, hatalommegszilárdításért, esetleg elnyomás ellen tört ki egy-egy háború, de a harmadik évezredben már nem lenne szabad, hogy ez legyen a problémákra a megoldás. Mint a 2022-es orosz–ukrán háború időszakában Kárpátalján élő személy csak a tapasztalatokról szólhatok, ugyanis az eseményekkel kapcsolatos híreket blokkolják, a média pedig azt sugározza, amit „kell”. Ettől eltekintve szívfájdító úgy végigmenni szeretett városod utcáin, hogy a kedves ismerős arcok eltűntek, mert vagy a határ túloldalára menekültek, vagy a fronton harcolnak, idegen személyekkel lett tele minden utca, az iskolák és az óvodák menekülteknek adnak otthont, a gyermekek online oktatásban részesülnek – ezzel megfosztva minden társas-fizikai kapcsolattól –, légiriadó fájdalmas sívítására hajtod párnára a fejed, és légiriadóra kelsz. Mindez a lelkekben mély nyomokat hagy. Krisztus feltámadását korábban dicsőítő énekhangok hirdették, ma katonai helikopterek jelzik „még nem jött el az idő”. Kisgyermekes családok óvóhelyen suttojják egymás fülébe: „Krisztus feltámadt!” Mindennapos kismamák bunkerekben imádkozva mondogatják: „Legyen már vége...” Ez az igazi probléma, igen, pontosan ez, hogy a kismamának egy metróban kell életet adnia gyermekének, hogy a termőföldet használhatatlanná tették a keleti országrészekben, pedig a csernozjom (fekete föld) hatalmas megélhetési lehetőséget biztosított az ukrajnai gazdáknak. Kiirtották a méhészeteket – hogyan fog ezt követően újjáéledni a természet?

A „pénzkereső hatalmasokról” inkább nem is szólok, mert az okosok szerint nyomdafestéket

nem tűrő lenne, bár ez nem igaz, nyomdában nőttem fel, és a nyomdafesték mindent eltűr, nyomot hagy, és szinte lemoshatatlan. Az egyháztól kezdve a polgári csoportosulásokon át a nemzetiségi szervezetekig mindenki merőkanállal kihalássza a húst a levesből. Nem törődik itt senki semmivel, mindenki a maga hasznát lesi. A héten már Kárpátalját is érte rakétatámadás, mi lesz itt tovább? Sajnos ez az egyik legigazabb közhely: a történelem ismétli önmagát, és senki sem tanul az esetekből. A társadalom egyre butul, önző, igazságtalan és könyörtelen, és ezek az ún. emberek nézik le az állatvilágot. A szabadon élő vadállatok gyönyörű környezetben élnek, csodálatos és tiszta természeti körülmények között. Az emberiség ezzel szemben mocsokban, és ehhez a mocsokhoz még háború sem kell... Van szemük, néznek, de sajnos nem látnak, van eszük, de sajnos rossz dolgokra használják (már aki...). Úgy látom, ebben a háborúban sem

kár semmiért, pont az értéket teszik tönkre – a termőföldet, amely európa (szándékosan kisbétűs) számára oly értékes. európa... már nem is tudom, mit jelent. Egykor úgy tanultam, hogy a világban élő negroid emberek feketék, a mongoloid sárga, az europid pedig világos bőrű... Ma európa szivárványszínű! Rettenetes világpolitikát folytatnak, elnyomva az egészséges, Isten által megteremtett, egy férfi, egy nő és gyermekből álló családot. Ezek a „menekültek” is, akik idejöttek, hozták az érdekes világszemléletüket...

„Ideje van a szeretésnek és ideje a gyűlölésnek ideje a hadakozásnak és ideje a békeségnek” (A prédikátor könyve 3:8). Elérkezett a béke ideje. Istentől jövő bölcsességet kérve reménykedjünk, hogy a két ország – Oroszország és Ukrajna – vezetői gyors megoldást találnak a háború végleges lezárására, azért, hogy mindkét oldalon a lehető legkevesebb polgári áldozat essen.

Égi lajtorja

Helyzetkép a magyar–ukrán határról

Novák Katalin: Magyarország szíve most a magyar–ukrán határon dobog

Ma is, mint tegnap, tegnapelőtt és azelőtt, korán keltem, és elindultam a magyar–ukrán határra, Beregsurányba, kelet felé. Szemben vörös bíborba borult ég alj köszönt rám, a nap kapuja, amely előtt elvonult egy-egy későn ébredő felhőhab, amely pillanatokig tartó néma lobbanásra hasonlított, mint egy hangfogós rakéta.

– Mi a csuda? – ezek az asszociációk egyenruhába öltöznek gondolataimban, és amit látok, kényszertársítássá válik a szomszédban zajló háború miatt?! – vallattam magamat.

Persze, az ég alj varázslatos színjátékát a Kárpátok mögül kelő örök vándor kínálta fel, ébresztve-üdvözölve földi birodalmunk apraját-nagyját, élővilágát, múltjának tanúit – győzködtem magamat, megszelídítve előbbi gondolatomat.

A tollászkodó reggel kényelmesen nyújtózkodó órájában gyér volt a forgalom, de feltűnést keltett egy-egy szembejövő vagy éppen három-négy tagú karavánná formálódott személyautó: csillogó-villogó küllemük, márkájuk sokmilliós értékükről árulkodott. Ilyeneket láttam az útba eső Mol-kútnál is, amikor beálltam tankolni; mindegyik rendszámtáblája ukrán volt, utasai, köztük a vezetők, férfiak voltak.

Nem értettem: a háború miatt Ukrajnában a katonaköteles korú férfiak nem hagyhatják el az országot, akkor kik ezek a – többnyire éjszaka/kora reggel érkező – láthatóan harcra érett férfiak?

Ennek voltam/voltunk szemtanúi a határátelőkön is, ahová zömében a harcok terjedésével Harkivból, Kijev környékéről, Mariupolból evakuált lakosok érkeztek.

A filmbéli négykerékűek vezetői nem igényeltek tolmácsot, mert ők vagy a velük utazó hozzátartozók valamelyike angolul kommunikált a rendőrökkel, határőrökkel, vámosokkal.

A „kik ők?” kérdésre a menekülők egyikétől, a 30 év körüli mariupoli tanárnőtől érkezett meg a válasz:

„...Késő este újra bombáztak az oroszok, a mi házunk felső emeleteit is találat érte. Felkaptam a kislányomat és a készenlétbe helyezett csomagomat, némi élelmiszerrel, a kislányom ruhácskáival, és kirohantam az udvarra, majd az utcára, onnan, mivel újabb bombák robbantak, berohantunk a közeli temetőbe, ott egy sírboltban húzódtunk meg. Mikor pirkadni kezdett, és elültek a robbanások, átvágtunk a temetőn, kifelé a városból, hogy eljussunk valahová, ahol meghúzhatjuk magunkat. Lebombázott épületek, lakóházak romjain botorkálva igyekeztünk kijutni az országútra. Szörnyű látvány volt: szerteszét emberek tetemei, itt-ott testrészek, innen-onnan segélykérő sírást, panaszokat, jajgatásokat lehetett hallani...

Már világos reggel volt, mikor kiértünk az országútra, amelyen buszok, teherautók tele emberekkel igyekeztek a belországi irányába... Hiába jeleztünk nekik, nem álltak meg... Gyalogoltunk tovább... Jöttek drága, sokmilliós értékű, külföldi márkájú személygépkocsik is, nekik is jeleztem, de ránk sem hederítettek... Az egyiket megjegyeztem, mert a rendszáma egyezett az én születési adataimmal... A szomszéd városban, ahova kb. délben érkeztünk meg, vonatra szálltunk, az elhozott bennünket Munkácsig, ahol váratlanul nagy figyelemmel fogadtak, elláttak minket, két napot pihenhattünk, úgy-ahogy magunkhoz térhattünk, majd lehoztak ide a határra, hogy átjövünk... és mit ád az ég?! Az ukrán oldalon már a sorompó előtt állt, felismertem, a megjegyzett rendszámú autó, a volánnál egy fiatalemberrel és az utasokkal. Kikerültek bennünket, gyalogosokat, s áthajtottak a magyar oldalra... Azok és a

hozzájuk hasonlók, habár katonakötelesek, mégis leléphetnek, már nem is titok, hogy 5000 euró a taksa... Nincs már becsület, nincs hazaszereget, minden a pénzről szól!”

*

A tiszabecsi határon feltartóztatták Igor Kotvickij ukrán parlamenti képviselő feleségét, aki az általa vezetett kisbuszban a bőröndökben 28 millió USA-dollárt és 1,3 millió eurót kísérelt meg behozni Magyarországra – a háborútól szenvedő, szegény Ukrajnából. Nem mellesleg: az említett képviselő, aki mesés vagyonra tett szert, a 2021-ben lemondott ukrán belügyminiszter üzlettársa, jó barátja volt.

*

Megszokott tempóban közeledve célállomás felé, lassítva az útszélre húzódtam, mert szinte naponta megisméltődő „kép” közeledett mögöttem: a Magyar Református Szeretetszolgálat négy kamionja – oldalán *Híd Kárpátaljára* logóval –, megpakolva sok-sok tonna élelmiszerral, ruhaneművel, tisztálkodó- és fertőtlenítőszerrel. Ez a mozgókép mindennapos, nincs az anyaországnak olyan ismert karitatív szervezete, ad hoc összefogása, amely ne venne részt Ukrajna, azon belül elsősorban Kárpátalja szenvedő lakosainak megsegítésében küldemények formájában. A március 15-i összegzés 600 millió forintnak megfelelő támogatásról informál.

Sajnálatos tény, amiről egyes menekülők beszámoltak: több szállítmány élelmiszert a határátlépést követően az ukrán illetékesek rekvirálnak a harcoló katonaság számára.

Elsősorban a Máltai Segélyszervezet, amelynek többéves tapasztalata van, majd a többi történelmi egyház segélyszervezetei is átlépték a határt: segítő központokat hoztak létre és működtetnek a határ másik oldalán, Csapon (Kárpátalján), ahol messzemenő figyelemmel és szeretettel látják el az érkező menekülteket, mielőtt azok belépnek Magyarországra. Szükségük is van minderre az érkezőknek, mert menekülő útvonaluk a megpróbáltatások, szenvedések, halálfélelmek könnyel áztatott köveivel vannak kirakva.

„Fél órát adtak, hogy pakoljunk, és érzünk ki a vasútállomásra (emlékezik meg-megcsukló hangon egy csernihivi nő), mire odaértünk, már

számlálhatatlan tömeg próbált feljutni a vonatra... Volt lökdösődés, verekedés, sőt lövések is elhangzottak... A négy személyes fülkében 14-16-an voltunk összezsúfolva, de a folyosókon is... Sem ülni, sem állni nem lehetett... Összepisiltük magunkat... A nyílt pályán is többször rostokolunk, mert az oroszok lötték a vonatunkat... Négy napig utaztunk, kettő helyett...”

Egy nyikolájevi hölgy: „A házunkat találat érte, anyám, apám ott maradtak a romok alatt, mint mások is az ismerőseim, barátaim közül, nem volt idő, lehetőség az eltemetésükre, mert buszra szálltunk hamarjában, de nem indulhattunk, mert a bestiák kilőtték a buszok felét, amelyek felsorakoztak... Az orosz katonák összetereltek minket... A férfiakat elkísérték... Ketten – láttuk – ki akartak szökni a sorból, azokat ott helyben lelőtték... Kiválasztottak néhány fiatal leányt, betuszkolták a még ép szomszédos házba, s ott megerőszték őket...”

Egy beérkező vonat vagonjából utolsók közt szállt le egy alig 16 év körüli lány, tépett ruhában, kisírt szemmel, soványka csomagját vonszolva maga után. Többen kérdezik, magyarul, mi történt, mit kér. Ukrán, Mariupol környékéről érkezett... Nem válaszol, annyit mond: doktort. Később tudjuk meg, mit mondott az orvosnak (és a pszichológusnak, mert olyan szolgálat is van): „Megerőszték, fegyveres ukránok... Értik, a mieink...”

Egy aggkorú csernihivi hölgy: „...átéltem a második világháborút, akkor falun laktunk... Volt a falutól távol lövöldözés, bejöttek a németek, pihentek, és mentek tovább... Mi meg szintén éltük a megszokott életünket... Ezek a vadak meg szinte vadásznak ránk... Lopnak az üzletekből, lakásokból, lányokat erőszakolnak meg, kínozzák, gyilkolják a fegyvertelen embereket, a foglyokat... Rosszabbak a fasisztáknál... Nem csoda: a hóhér, Putyin a parancsnokuk, pedig én is orosz nemzetiségű, de Ukrajnában lakó vagyok... voltam...”

A mellette álló középkorú nő veszi át a szót: „Beregszászba érkezünk, őszinte együttérzéssel fogadtak minket, úgy láttak el, törődtek velünk a magyar emberek, mintha testvérek lennénk, pedig otthon azt beszéltek, hogy a magyarok nem szeretik az ukránokat, hogy nagy a barátság Putyinnal... Egy hotelben voltunk elszállással, tisztaságban, kényelemben, de nem tudtam aludni, habár nagyon kimerült voltam, amint

lehunytam a szemem, láttam az égő-füstölgő romokat, kiégett épületeket, iskolákat, kórházakat... az utcán, borzasztó, a temetetlen holtakat, köztük gyermekeket... Az egyik parkban pedig különböző textíliákba tekert halottakat földeltek... Kik voltak, nem tudni..."

*

A föderációs fegyveresek a Kijevért folytatott többnapos harcokat követően visszavonultak, az ukránok újra birtokba vettek több mint harminc környékbeli helységet. A Bucsa nevezetű település határában tömegsírt fedeztek fel, benne 280 megcsonkított, különböző korosztályú emberek holttestével. Hasonló „felfedezésekről” folyamatosan jelennek meg hírek és tudósítások más ukrán vidékekről is.

A felek egymást vádolják.

Négy nap elteltével, azután, hogy Putyin, az Orosz Föderáció teljhatalmú elnöke felnyitotta Pandóra szelencéjét, megjelentek az első menekültek a magyar–ukrán határon. Öt határállomás van a két ország között, a legnagyobb a Beregsurány település melletti, ez szünet nélkül üzemel. Mivel a magyar kormány közhírré tette, hogy korlátozások és feltételek nélkül befogad minden menekültet, így naponta néhány tíz ember, majd százak, ezrek jelentkeztek Kárpátaljáról: magyarok, ruszinok és mások! Ekkor léptem/léptünk színre mi, önkéntesek is kisegítőkként és tolmácsokként. Nem szorultak a segítségünkre, mert „ismerték a járást”, az első órákban katonaköteles fiaikkal érkeztek, akiket nem szerettek volna egyenruhában látni. Magyarországon dolgozó családtagjaikhoz, rokonaikhoz jöttek, vagy épp letelepedési szándékkal. Napok múltán a határon egyre ritkább lett a magyar szó, felváltotta az ukrán, az orosz – azóta szinte kizárólagosak.

Március 15-én egy, a kulturális világból ismert személyt pillantottam meg a magyar–ukrán határon. Kölcsönös üdvözlést követően beszédbe elegyedtünk. Kérdezem:

– Mi készítette arra történelmi gyökerekkel büszkélkedő közismert személyiséget, hogy elhagyja szülőföldjét?

„Ha arra céloz – válaszol –, hogy az Ukrajnában dúló harcok, azok expanziója elől menekülök, akkor téved. Az ok: két éve veszítettem el drága feleségemet, egyedül maradtam. A fiaim,

az unokák, akik már tizenöt éve itt laknak, évek óta szorgalmazták áttelepülésemet, de én nem akartam árvaságra kényszeríteni portám gémeskútját – suhan át ráncaim egy mosoly –, de most, hogy elerőtlenedtem, döntenem kellett. Tragikus folyamat zajlik otthon, azaz gyorsul: fogy a magyar, és ezt a fájdalmas ténytet megállítani képtelenség. Annál is inkább, hogy a sok menekült tetten érhető motorja ennek a lejtmenetnek: a belső Ukrajnából érkezettek letelepednek Kárpátalján, nem mennek tovább, megveszik az áttelepült nemzettestvéreink házáit, lakásait – zömében a megye városaiban, többnyire Ungváron, Munkácson, Beregszászban, de vidéken is. Egy hónap alatt 300 000 menekültet regisztráltak szülőföldünkön, közülük 40 ezer Ungváron, 20 ezer Munkácson, majdnem ugyanannyi Beregszászban telepedett le végleg, azaz kapott lakhatási engedélyt. Ha idesorolom, és miért ne tenném, a nyelvtörvény ránk vonatkozó passzusait, a magyar anyanyelven tanulók számának csökkenését, az áttelepülés le nem zárult folyamatát, a vegyes házasságokat, az anyagi mélyrepülést és a mostani puszkaporos állapotot, valamint azt, hogy a 2001-ben mért 150 ezer magyarból ma ha él szűkebb pátriánkban 70 ezer őslakos, aki magyarnak vallja magát – akkor alaptalan bármilyen optimizmus.”

Jöttek Mózes helyett az életosztón által vezérelve, lehorgonyzott fővel a pusztulás földjéről, sebtében összeállított motyókkal, kéz a kézben gyermekkel vagy éppen ölelő karokban magukhoz szorított néhány hetes csecsemővel, óvó-segítő támogatással tipegő nagyanyával, nagyritkán tisztos korú nagyapával a maguk előtt tolt kerekesszékekben, orgonasípokként jelentkező gyermekeket terelve, akik legtöbbször hozta-cipelte felbecsülhetetlen magánvagyonát: játék babáját, kisautóját, iskolatáskáját, kiskutyáját vagy kiscicáját.

Amint kiléptek a példás gyorsasággal és figyelmezővel lebonnyoltított vámvizsgálat holdudvarából, szemtől szemben találkoztunk. A vacogató hideget tovaüldöző napfénybe lépve, üdvözlésünket – szlávul – hallva, megemelve fejüket szembenézhattunk. Feltűnt: szemeik nem egyformák: az egyik szenvedéssel, fájdalmakkal fátyolozott, a másik lábadozó örömmel, éledező reménnyel csillogni próbáló, de ami azonos: mindkettő könnybe ágyazva.

Az első napokban tétováztam: mosolyogva vagy arcomon az őszinte együttérzés felismerhető jeleivel üdvözljem őket? Az első mellett döntöttem, mert ők halálos fenyegetésekkel telt többnapos utazás után érkeztek hozzánk, és most, előttem, előttünk szökött virágba a megmenekülés semmivel sem azonosítható életérzése, ami felélesztette már-már elhaló mosolyukat.

Ismertettem velük a tényállást: mikrobuszok viszik őket a fél kilométerre található beregsurányi gyűjtőpontba, ahol Herka István polgármester úr és csapata, az önkéntesek, karitatív szervezetek tagjai példás szeretettel, tudással, szakértelemmel megáldva várják és fogadják őket, ahol pihenhettek, táplálkozhatnak, hangot adhatnak terveiknek, stb.

Megfogalmazódtak az első kérdések, érdeklődések: hogy jutnak el valahová fedél alá, külföldre, lehet-e letelepedni Magyarországon, kaphatnak-e igazolványokat, stb. Mindenre pozitív választ kapva némi hitetlenséggel körített váratlan reflexióval imádkozni kezdtek: a miatyánkot suttogva nyelvükön. A köszönet szavai szálltak az ég felé Istennek, Magyarországnak, Orbán Viktornak, nekem, nekünk.

Majd mint egy feleszmélő kétség:

- Nincs pénzünk, nem tudunk mindezért fizetni...
- Nem kell fizetni, minden ingyen történik, az emberiség nevében.
- Istenem – így az egyik középkorú nő –, annyit hallottam Magyarországról, hogy szép ország, de már ittlétem első perceiben meggyőződtem, hogy jó is, hogy itt melegszívű emberek élnek.

Szinte mindegyikük mosolyogva szállt be a szép és reménykeltő jövőbe induló buszba, kezükben szorítva Ariadné piros-fehér-zöld fonálát.

Jöttek, egyre többen és egyre távolabbról, Ukrajna távoli területeiről, magukkal cipelve a súlyos élmények fájdalmait. Én olykor hallani véltem az apokalipszis lovasainak dübörgését, Kharón révész evezőlapátjának csobbanását.

Egy testileg-lelkileg megsemmisülni látszó nő a bőröndjén pihelve, telefonon beszélve, feltételezhetően a hazaiakkal, hirtelen szívet bénítóan feljajdult. Hozzáfordulva megkérdeztem: mivel segíthetek, mi történt? Azt felelte: a szomszédja mondta, bombatámadás érte a kis házukat, amelyben szülei voltak, ők nem akarták elhagyni otthonukat...

*

A Lviv és Ivano-Frankivszk elleni rakétatámadások hatványozták az élni akarást, azaz egyre több kárpátaljai katonaköteles fiatal igyekezett elhagyni otthonát, menedéket találni Magyarországon. A kettős állampolgárságúak magyar útlevelel próbálták átlépni a határt, de miután az adattárból igazolódtott ukrán állampolgárságuk, ott helyben, a határon azonnal harci szolgálatra kötelezték őket. Többen megkíséreltek átjönni a Tisza gázlóin, egyenként vagy csoportosan, voltak, akik úszva menekültek. Akik átjutottak, azoknak a helyi lakosok messzemenő segítséget nyújtottak: befogadták lakásukba, átöltöztették őket, megetették-megitatták a szerencsésüket, ha kellett, szállították is. Sajnos voltak, akiket elsodort az ár. A Felső-Tisza-vidékiek a Kárpátokon át igyekeztek eljutni Romániába, de nem mindegyiküknek sikerült, volt, aki halálra fagyott, mert eltévedt a hegyek úttalan útjain.

Eddig 2 kárpátaljai, 2 magyar nemzetiségű katona vesztette életét a háborúban.

*

Az orosz-ukrán háború árnyékában is zajló választási kampányban új fogalom (természetes módon) honosodott meg: BÉKE és BIZTONSÁG, amit a Fidesz és a KDNP zászlajukra írtak és hirdettek, ami tovább acélozta a józan jobboldal akaratát itthon és a határokon kívülre rekedt nemzettestvéreinkben, mert a hovatarozás tudatosulása ÉBREDÉS – gyakorlása ÉBRENLÉT!

Beregsurány, 2022. 04. 04.

Kárpátaljai Miatyánk

Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy, bocsáss meg nekünk, mert kételkedtünk. Nem abban, hogy vagy-e egyáltalán, hanem azért, hogy oly messzire kerülve egymástól ki mertük mondani, meg mertük kérdezni egymástól és magunktól: Atyánk, miért hagytál el minket? Miért csukad össze pilláidat ránk letekintvén, megfosztva minket hitet éltető szemed fényétől és melegétől? Bocsásd meg, mert mi hagytunk el Téged, Te ezt tudod, de lelki megnyugvásunkért, gyónásként hadd mondjuk: Atyánk, a sátán kerített hatalmába minket, elrabolta mindenünket, egyik kezünkben kenyeret tartottunk, a másikkal fedelet magunk és szeretteink fölé – ennyit hagyott meg nekünk. Gyarló emberként féltünk imára kulcsolni kezeinket, mert elejtve valamelyiket – megsemmisülünk.

Szenteltessék meg a Te neved, mert reménytelenségbe tiport évtizedeinkben neveddel tettük elviselhetővé testi-lelki fájdalmainkat, vágyva, remélve országod eljöttét.

Ne vádolj minket türelmetlenséggel, de legyen meg a Te akaratom már ma, amint a mennyekben, úgy a földön is. A mindenség végtelenjében földi létünk pillanatnyi; add meg hát Atyánk, hogy élni akarásunkat a Te akaratom tegye elviselhető-

vé. Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma és holnap is. Add, hogy búzáinkat anyaföldünkbe vethessük, kenyerünket anyanyelvünkön nevezhessük. Adj biztató kitartást, hogy ne süllyedjünk a napi küzdelmek kilátástalanságába, hogy feléd fordíthassuk kérges tenyerünket és érdes lelkünket, hogy legyen bátorságunk és időnk Téged kérni:

Bocsásd meg vétkeinket, taníts meg újra, hogy őszintén valljuk és tegyük: mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek. Mi, akik végigszenvedtük a poklok éveit, hova vétkek kényszerítettek vétkezni, kérünk: adj erőt és időt megbocsátani embereknek, nemzeteknek, évtizedeknek. És ne vígy minket a kísértésbe, hogy elégedettek legyünk magunkkal, ne engedd, hogy sanyargatóink szenvedéseit látva-hallva a bosszú bódulatába zárkózva kárörvendjünk. Szabadíts meg a gonosztól, mely itt van közöttünk, felöltvén az anyagiasság és önimádat csábító palástját.

Bízva és reménykedve fordulunk most és mindig Hozzád: tarts meg szülőföldünkön, emelj fel magadhoz, add meg Atyánk, hogy kegyességed tanúi és részesei legyünk, mert Tiéd az Ország, a Hatalom és a Dicsőség mindörökké. Ámen.

(Técső, 1992)

Jel

Születés*

„...életem nagy misztériuma, és hálás vagyok a sorsnak, hogy anyanyelvem a gyönyörű magyar. Az egyetlen nyelv, amelyen mindent el tudok mondani, ami érthető és érthetetlen az életben. És hallgatni is csak magyarul tudok.”
(Márai Sándor)

Kezdetben voltak a hangok, bár őket alig vetjük észre. Olyan halkán és finoman jöttek a világra, mint a lehelet, akkor figyeltünk föl rájuk, amikor egy-egy szóból hiányozni kezdtek.

Aztán megszülettek a szavak. Nem szótagok, valódi szavak, igaz, még pittyegve, mint amikor a cinkék beszélgetnek. Elsőül a főnevek, a tárgyak sima neve, az alanyeset, utána a tárgyrag, a tárgyeset, s ez már konkrét akarát. Gyorsan csatlakozott hozzá a személyrag, s meglett az első szituációs mondat: kezedet. Az igék eleinte egyes szám harmadik személyben használatosak, s furcsa módon nagyon korán megszületett a fél, megtestesült bizonyítékaként a jelen idejű testetlen irtózatnak.

A nyelvtan ugyanúgy tántorog, botladozik, próbálkozik, nekifog és újrakezd, mint amikor egy éve a lábcskák járnak tanultak. Megjelent a múlt idő, csak néha elszabadul, megszalad, és kibontototta, kipattintototta, bepattintototta lesz belőle; az l és az r még mindig engedetlen, j-vé változik, helyet cserél, kimarad, de valóságos didadal, amikor végre megkapatintotta – még mindig harmadik személyben – azt, amit nem volna szabad, mi meg csak tanakodhatunk, hogy került az r helyére t. A háta még áta, de akad már némi h a habjoghurtban, s lassan a lába sem egyértelműen jába már. A vadcsica fajka még jompos, és a fránya névelők zűr-zavarosak: zörög a zavar a lábunk alatt, ebrán lépkedünk át, mert csak ott szabad, a két bors ökröcskének a játszótéren – mindenki nagy ámulatára – zigája van, a képen pedig Oli bácsi eteti Zasztoj kutyát (merthogy az eb törzskönyvezett, nemes állat, és Asztornak keresztelték, ahogy dukál). Ebrában, Karcsiban valami csoda folytán már hallatszik az r, csak az l nem adja be a derekát, vele a legnehezebb bol-

dogulni, Zsuzsának még mindig csak és egyértelműen puji kutyája van.

Ez, az; itt, ott már a helyére került, de a személyes névmások kifognak az emberen. Honnan tudhatná a még nem is kétéves, hogy ki az én, és ki a te, amikor hol azt mondom: én, hol azt, hogy te; az ő pedig nincs is, nem létezik.

A kicsinyítő képző hat, alkot és gyarapít a mamaka, tataka formában, sőt fejlődik, kedveskedő továbbképzése a -ca, lásd: anyucica, apucica, s ez már hasonlólakúság, és a cicára utal, amit nagyon szeretünk. Lassan, végtelenül óvatosan, szinte megfontolva minden szótagot, lélegzetvételi szünetek után araszolgatja egymás mellé: Cicának van bundája, puha (nini egy fél h), nem fázik óban. Összetett mondat, ha kezdetleges is, ám a helyhatározórag és a birtokviszony jelölése hibátlan. A szavakban rejlő játékosság immár nyilvánvaló, a haja szöszö-möszi lett, a neve Zsuzsanna-manna-manóka.

A nyelvi réteg tökéletesen alakul. Otthon még gyermeknyelven csecse a kislány, vendégségben már csinos; amikor rányitom az ajtót, hangos szíával köszön, de a lépcsőházban már a csókolomot suttogja; nyúl a lámpa után, és mosolyogva súgja: nono, de idegenben azt mondja: Ezt nem szabad. Nézi, nézi a fényképet, és elhangzik a másik tökéletesen egyeztetett állító mondat: Ezek fiúk. A nyelvi kifejezés egyre jobban tükrözi a valóságot, A hóban van senki szépen transzformálódott A hóban nincs senkivé.

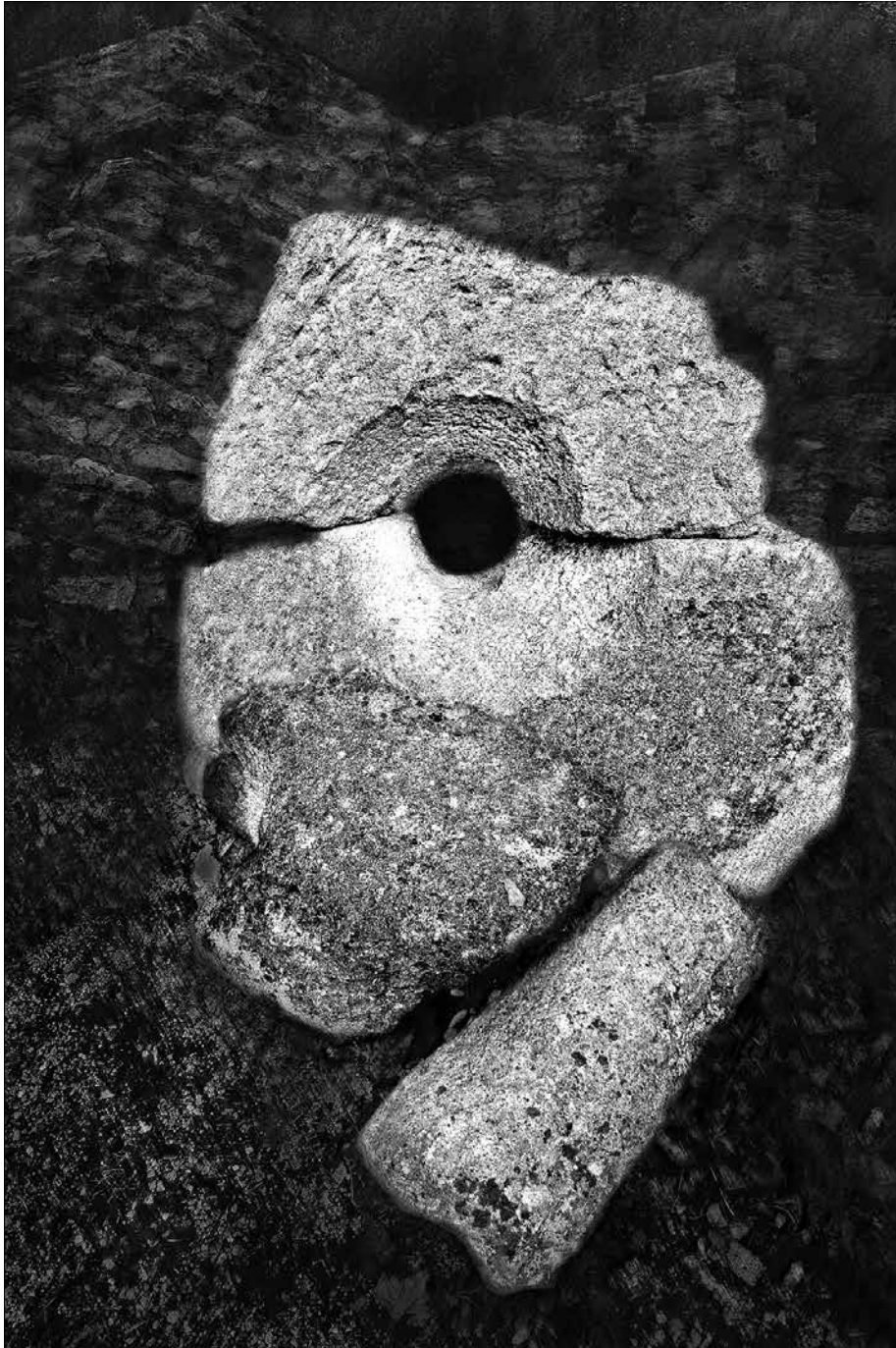
A mondatok már csengve-bongva gördülnek, de a szavak egyelőre rakoncátlanok, nehezen adják meg magukat. A hasonlólakúság miatt a gyerek még mindig összeszimatozza magát, a cica meg maszatozza a cipőt, és a mandarin is keveredik a margarinnal, ám ennek hamar vége

lesz. A hangátvetés szépségesen szép példája a szemügev, nem hiba, nyelvi szint; hangzóátvető szavaink a mai napig vannak. A nyelv ősi, ki tudja, mióta élő és ható szabályai működnek, keresik helyüket, és rögzülnek a fülem hallatára. Mint amikor valaki magyar népdalt énekel.

Révületben vagyok, ez maga a teremtés. Ámulva figyelek; mint ősi, örök, emberi erő lüktet, alakul és alakít a készítés; mint a nyíló virág ki-

bomlik a beszéd; nem értem, csak érzem a szent titkot, megadatott: a szemem láttára ismét születik a csoda, az életnek talán a legszebb csodája, az anyanyelv.

* *Ezzel az esszével köszöntjük a július 7-én 80. születésnapját ünneplő szerzőt (Elszakított föld, Forum, 2007).*

Termékenységvarázsló kövek

Naplójegyzetek XVII.

A fél láb és az ördög

Anyanyelvünk megtanulása közben sok fontos meglátással gazdagodunk. Igazságukat természetesen vesszük, legtöbbször el sem gondolkodunk rajtuk. Pedig sok régi nemzedék tudása összegződik bennük, az őseinké, akik az elmúlt évezredek során nyelvünket létrehozták. Így van ez minden saját nyelvvel rendelkező történelmi közösség esetében: az anyanyelv a szellemi hozományunk, amelyet születésünkkor örökül kapunk.

Ugyanakkor minden nyelv más gondolkodásmódot tükröz, minden nyelv más és más látószögől közelíti meg az életet.

De miről is beszélek? Miféle sajátos igazságokat képes közvetíteni pusztán a szavai és a nyelvtana által egy nyelv?

A magyar nyelv esetében sokszor említett példa erre az, hogy az élőlények, így az ember páros testrészeit nem többes számmal, hanem egyes számmal fejezzük ki. Akkor fogalmazunk helyesen, ha nem a kezeinkről, hanem a kezünkről, nem a szemeinkről, hanem szemünkről beszélünk, még ha tudjuk is, hogy kettő van belőlük. Aki szemüveg-re szorul, azt mondja, hogy: „Elromlott a szemem.” Ha valamitől megatódunk, így fejezzük ki: „Könnyes lett a szemem.” És mindannyian tudjuk, hogy ez mindkét szemünkre vonatkozik. A végtagjaink esetében is egyes számot használunk: „Jaj de fázik a lábam!” – jelentjük ki. Vagy: „Jól megnőtt a gyerek lába.” Ha pedig valóban csak az egyik végtagunkkal történt valami, akkor magyarul azt mondjuk: „Fél lábamra lesántultam.” Vagy: „Fél lábon ugráltam.” Ezek a megfogalmazások azt mutatják, hogy a magyar nyelvet megalkotó nemzedékek sora rájött arra, hogy a páros testrészek tulajdonképpen egyetlen szervet jelentenek: két szemünk ugyan két külön képet küld az agy látásközpontjába, de azok ott eggyé válnak: így lesz a két különböző látószög-ből érkező „felvétel” mélységgel bíró, differenciált látvány. Ugyanígy egyetlen mozgásközpontból ír-

nyítjuk mindkét karunkat, mindkét lábunkat, sőt, két vesénk működése is összeadódik. Páros szerveink együtt látják el feladatukat. Ezt a tudást őseink nemcsak birtokolták, de tovább is adták nekünk. Olyan sajátossága ez a magyar nyelvnek, amelyre eddig még más nyelvekben nem találtak példát. Ezért is szokták rokonalannak nevezni nyelvünket.

Ehhez hasonlóan a nyelv segítségével hagyták ránk őseink a világszellem kettős természetéről való tudásukat is. Míg a keleti bölcselet a jó és a rossz párharcát egy jelképben mutatja be, amelyen a teljes köralakot fekete és fehér félkaréjra osztották fel, addig anyanyelvünk a jó és a rossz szellem megnevezésének párhuzamosságával világít rá ugyanerre. A jó szellemünket, aki az életünket védi, és jóra vezet, „örangyal”-nak mondjuk. A rossz szellemet pedig, aki rossz útra csábít, veszélybe sodor, „ördög”-nek nevezzük. Az „örangyal” kifejezés szókincsünk újabb eleme, összetett voltát jól érzékeljük. Az „ördög” szó összetettségét már kevésbé vesszük észre, pedig ez is két fogalomból áll: az ör itt is a ránk figyelőt jelentheti, a „dög” szavunk viszont többértelmű, de minden jelentése valami rosszra, valami negatívra vonatkozik. Ebben az esetben a gonosz szellemet, azt a főgonoszt jelenti, aki hozzánk társul, aki leselkedik ránk.

Így közvetíti számunkra őseink tudását az anyanyelvünk, így hat gondolkodásunkra, és formál közösséggé bennünket. Ezért fontosabb számunkra minden más nyelvnél.

Jó, ha nemcsak használjuk a szavait, de megértjük a tanítását is.

Túl keveset tudunk

Túl keveset tudunk ahhoz, hogy tudjunk, de túl sokat ahhoz, hogy higgyünk. Jehuda bar Simon, akit a magyar bibliafordításokból Júdasként ismerünk, Kodolányi János *Én vagyok* című regényének egyik központi figurája, Jézus elárulója, aki noha hosszú időn át tanítványként követte őt,

végül az ellenségei kezére adta a Megváltót. Ő vezette el a katonákat és a főpapok szolgálait nagycsütörtök éjszakáján a Getsemáne-majorba, hogy ott – az előre megbeszéltek szerint – csókkal köszöntse, és így árulja el Mesterét. Arról, hogy mi volt árulásának az indítéka, sokféle magyarázatot olvashatunk az elmúlt kétezer év irodalmában. János apostol – nyilván nem ok nélkül – kapzsinak, a közös pénz megdézsmálójának tartotta Júdást, akinek a szemében nyilván a legfontosabb a vérdíj, a harminc római ezüst volt, amelyet Jézus elárulásáért ajánlottak fel neki a főpapok. Kodolányi János regényében is hangsúlyt kap a kereskedőből apostolnak állt Júdás pénzéhsége. De még hangsúlyosabban szerepel a csalódottsága amiatt, hogy Jézus nem e világi birodalmat akar építeni, törekvéseinek célja nem a királyi rang és cím, nem egy földi ország megszerzése. Lélekben akkor fordult ellene, amikor ráébredt, hogy Jézus nem a római megszállókkal szemben kívánja megalapítani országát, hanem egy szellemi országot hirdet, amelynek ő maga az eleve elrendelt vezetője. A regény szerint az ószövetségi irodalomban jártas, erős vallási érdeklődéssel és meggyőződéssel bíró Júdás nem tudta elfogadni, hogy Jézus az Isten és ember szövetségének megújítását, a szeretet Istenének a hatalmát hirdeti és szolgálja. Kodolányi János Júdása ugyanúgy gondolkodik, mint a zsidó vezetők: fél az ismert vallási alapvetéseknek, a választott nép által hitt és tisztelt ószövetségi vallási igazságoknak és szokásoknak a megrendülésétől. Amikor Júdás Jézus tanítványává szegődött, egy erős és sikeres országalapító mellett szeretett volna beavatottá válni, szeretett volna vezető szerephez és gazdagsághoz jutni. De ahogy ráébredt, hogy Jézus nem az ő elképzelései szerinti Isten országát hirdeti, hanem a meglévő, kiüresedett vallásgyakorlat és Istenkép ellen, a saját dicsőségüket és hatalmukat szolgáló papi vezetők ellen emel szót, elborzadt és meghátrált. Láta ugyan a jézusi csodákat, megismerte Jézus szelíd, tiszta és emelkedett emberségét, mégsem tudta elhinni, hogy ő lenne az Isten fia. Inkább valamiféle mágusnak, az igaz vallás ellen támadó önjelöltnek, hivatatlan prókátornak kezdte tartani őt.

És ezen a ponton mindannyiunknak el kell gondolkodnunk: vajon ha mi találkoztunk volna

Jézussal, hallottuk volna radikális tanítását sokat szenvedett, most is római uralom alatt nyögő népünk köztiszteletben álló papi vezetői ellen, saját megszokott, kényelmes vallásgyakorlásunk ellen, mi elhittük volna-e, hogy szegénysége, vidéki tájszólása, közrendű származása ellenére ő Isten fia, ő népe igaz és elhivatott vezetője? Felismertük volna-e benne a Megváltót, akire a választott nép évezredek óta várt? Nem gondoltuk volna-e mi is, hogy fellépése mély megosztottsághoz vezet majd, kettészakítja a társadalmat, tovább gyöngíti az idegen hatalom által leigázott népet?

Nem lehetünk biztosak benne, hogy megadta volna nekünk az Isten a tisztánlátás kegyelmét, és felismertük volna benne a Messiást. Felismertük volna a szeretetről mint az élet egyetlen, minden megoldást jelentő lényegéről, hajtóerejéről szóló szavainak igazságát? Megértettük volna a szeretet Istenéről és minden ember testvériségéről szóló tanítását? De abban reménykedhettünk, ha túl keveset is tudtunk volna ahhoz, hogy tudjuk, kicsoda a köztünk járó Jézus, viszont túl sokat ahhoz, hogy higgyünk benne, akkor sem lettünk volna az elárulói, nem adtuk volna őt az ellenségei kezére.

Sem harminc római ezüstért, sem a nagy tekintélyű vallási méltóságok megbecsülésére vágyva. Sem a magunk igazában való konok meggyőződésből.

Nézem a felhőket

Nézem az áprilisi égen úszó, hatalmas fehér felhőket. A kék égbolt tágas, tiszta tükrén két csipkés szélű, ragyogó felhőréteg látszik egymás fölött: a magasabban lévő szinte áll, vékony, szinte áttetsző függönye mintha nem változna. Vagy nem olyan gyorsan, hogy érzékelhető lenne. Valószínű ott fönt nem jár az a szél, amely az alacsonyabban, lassan, méltósággal, de észrevehetően tovább haladó óriás felhődunnákat északról dél felé hajtja. Aki kiül egy kicsit a napsütésre, bosszankodik, amikor a vonuló felhőtornyok eltakarják előle a napot, és figyel, vajon mikorra haladnak el, és engedik újra szabadon ragyogni a rabul ejtett, de a háttérben fehéren, izzón vándorló napkorongot. Mintha szabadulni igyekezne a fogságból, úgy vándorol a közepükön sűrűbb, a széleiken vékonyabb felhőtestek mögött. Ko-

rongja egyszer összeszabdálja a gömbölyű felhőformákat, másszor teljesen eltűnik mögöttük, és csak abból látni, hogy nem aludt el, hogy sugarai fényes fehérén átvilágítják a fellegek széleit. Hosszan elnézem a nyugalmas égi színjátékot, a lassú felhővonulást és a benne bujdosó napkorong elő-előragyogó fényét.

Micsoda nyugalom, mekkora szépség és erő van ebben a mindennapos égi jelenetben, és az összes többi, naponta megfigyelhető felhőjátékban. Akár szelíd, nyugalmas időben nézünk fel az égboltra, akár szélben, viharban tekintünk aggodalmasan fölfelé. Akár a narancssárgába, azúrkékbe öltöző hajnali égboltot figyeljük, akár az egymás mellett sorakozó, rózsás esti felhőket, kifogyhatatlan változatosságú a látvány, semmilyen mozi nem képes ezt a fölénk boruló, önmagát soha nem ismétlő, örök előadást szépségben felülmúlni.

Álmélni való és megnyugtató az a tudat is, hogy ezek a fölöttünk lebegő, hatalmas felhőformák legtöbbször áldást jelentenek, az éltető nedvességet, a föld számára nélkülözhetetlen esőket hozzák magukkal, nélkülük nem lenne élet a földön, nem sarjadna ki a vetés, nem teremnének gyümölcsöt a fák, tavasszal-nyáron nem borulna virágba a világ. Az éltető vizet szállítják fölénk a tengerekről, a magasan járó szelek sodrában méltóságteljesen hömpölyögve. Az áldott termékenység zálogai.

Hogy megálmodta és megcsinálta ezt valaki, hogy évmilliókon, évmilliárdokon át magától mű-

ködik! Nem kell időről időre feltölteni a tápegységeit, akkumulátorait, elemeit. Magától tudja minden legkisebb és legnagyobb alkatrésze is a dolgát, és még a legszélsőségesebb jelenségei, a legtombolóbb viharok, hurrikánok, vulkánkitörések sem oltják ki véglegesen a rajta sarjadó életet. És mégis milyen keveset gondolunk arra a fölséges értelemre, aki ezt az egészében felfoghatatlan, örökjáró csodát számunkra megtervezte, megalkotta, és a rendelkezésünkre bocsátotta! A létezését is tagadjuk, miközben magunkat hozzá hasonlónak, Istennek képzeljük. Igaz, hogy a tőle kapott értelmünk segítségével sok ügyes szerkezetet, hasznos építményt és pompás kényelmi berendezést sikerült létrehozunk. Az ő törvényeit felhasználva az általa teremtett anyagokkal és élőlényekkel mi, emberek is képesek vagyunk a világunkat fejleszteni, igényeinknek megfelelően berendezni.

De hasznos alkotásainkkal versenyeznek a pusztítás szándékával készített nagy hatású gépezeteink. Hatalmas robbanásaiktól az égbolt fekete porfellegekbe fullad, napokra, hetekre eltakarva az éltető napot. Mérgekkel telítjük az esőket, a felleghajtó szelek pedig messzi vidékekre juttatják el a mindent elpusztítani képes gázokat, mérgeket, halálos sugárzásokat. Mindent, amit Teremtőnk az élet fenntartására a maga szelíden működő, végtelen univerzumában megvalósított, mi, emberek kapzsiságunktól és hatalomvágyunktól vezérelve hajlandók vagyunk a pusztítás szolgálatába állítani.

Szoros

Mit jelentett a trianoni békediktátum a délvidéki magyarság számára a szerb uralom első éveiben? (1918–1921)

Bevezetés

Úgy véljük, hogy a Károlyi Mihály által 1918. november 13-án megkötött belgrádi katonai konvenció súlyos stratégiai hiba – számos történész szerint hazaárulással felérő – volt a magyar miniszterelnök részéről. A konvenció lehetővé tette, hogy a szerb hadsereg megszállja Magyarországot jelentős déli területeit, azaz a Délvidéket. A szerbek kihasználták ezt a lehetőséget: 1918 novemberében elfoglalták Dél-Magyarország azon részeit, melyekre az 1919. január 18-án megnyíló párizsi békekonferencián akarták bejelenteni igényüket. Sőt, nem csupán megszállták, hanem azonnal hozzákezdtek annak átformálásához, és abból a területből, melyet 1918 előtt Délvidéknek neveztek, a lehető leggyorsabban egy szerb dominanciájú Vajdaságot akartak teremteni.

Ez a folyamat konkrét földrajzi térben játszódott le, de ehhez szorosan hozzákapcsolódott a szimbolikus tér is. Ezt úgy értjük, hogy a szerb hadsereg a konkrét földrajzi térben foglalta el a Délvidéket: megszállta az ott lévő városokat, falvakat, vasútvonalakat. Viszont a földrajzi térnek mindig vannak tipikus vonásai, melyek összességét városképnek nevezzük. Ennek a városképnek az egyik legfontosabb alkotórésze az ún. szimbolikus tér. Ez a fogalom az alábbi kérdésekre adott válaszokból áll össze: Milyen az utca és a közterek általános képe? Kikről nevezték el az utcákat és a köztereket? Milyen nyelven íródtak az ezeket megjelölő táblák? Kik (politikusok, tudósok, katonák) kaptak szobrot?

Jelen tanulmányban bemutatjuk, hogy a Délvidéket 1918 őszén megszálló szerb hadsereg katonái, a hirtelen vezető pozícióba (főispán, pol-

gármester etc.) került kisebb-nagyobb súlyú helyi szerb politikusok és hivatalnokok milyen lépéseket tettek a szimbolikus tér (bár ezt a fogalmat akkor még nem használták) átalakítása érdekében. Előjáróban el kell mondanunk, hogy 1918 őszén a Délvidéken hatalmi pozícióba került délszláv állam politikusai számára a szimbolikus tér átalakítása a délvidéki városok magyar jellegének eltüntetését jelentette. Egy-egy település elfoglalásakor a megszállók azonnal hozzákezdtek ezen törekvésük megvalósításához. Ennek megfelelően tanulmányunkban az alábbi három kérdést vizsgáljuk:

1. Melyek voltak az egy-egy város magyar jellegének eltüntetésére irányuló első lépések?
2. Hogyan nyilvánult meg a szimbolikus tér elfoglalása az utcanevek esetében?
3. Milyen következménnyel járt a város magyar jellegének eltüntetésére irányuló törekvés az 1918 előtt felállított szobrok sorsára nézve?

A délvidéki városok magyar jellegének felszámolása (1.): a zászlók és címerek sorsa

Amikor a szerb hadsereg elfoglalt egy délvidéki várost, ott azonnal új világ vette kezdetét. Ezt elsőként a bevonulás során elhangzott verbális fenyegetések jelezték. A bevonuló katonák – és az őket üdvözlő kisebb-nagyobb létszámú délszláv lakosság – gyakran a magyarok tudtára adták – általában nem a legkulturáltabb formában –, hogy véget ért a magyar világ. Ekkor hangzott el először az a máig élő mondat, miszerint: „Beszéljétek a mi nyelvünket!” Ez a ké-

sőbbiek során még azzal bővült, hogy: „...ha a mi országunkban éltek.” Szabadka városában a villamosra helyezték el a „Beszéljétek a mi nyelvünket!” felszólítást.

Ezen verbális fenyegetések elhangzásával párhuzamosan a katonák eltávolították a magyar zászlókat a középületekről, és rögtön kitűzték a szerb zászlót. A magyar zászlók letétele és porba tiprása minden bevonulás kísérőjelensége volt. A számos példa közül nézzünk egyet: 1919. január 27-én a szerbek kitűzték a szerb zászlót a pécsi városházára. Erre a magyar polgármester – Nendtvich Andor – tiltakozott a szerb főispánnál, de az nem volt hajlandó bevonatni a szerb zászlót. Erre válaszul a magyarok másnap a szerb zászló mellé kitűzték a magyart. A kemény szerb reakció szinte azonnal bekövetkezett: egy szerb katonai járőr berontott a városházára, letépte és sárba tiporta a magyar zászlót. Azokat a magyarokat, akik ez ellen tiltakoztak, a helyszínen megverték.¹

A szerbek általában nem elégedtek meg a magyar zászló eltávolításával és a saját zászló kitűzésével. Nagyon gyakran a középületekről leverték – vagy lefestették – a magyar nyelvű feliratokat. Ennek a leverési hullámnak az összes köztéri magyar címer áldozatul esett.

A szerbek a későbbiek során is arra törekedtek, hogy az utcákból minden magyar nyelvű feliratot eltüntessenek. Jól mutatja ezt, hogy Újvidéken minden olyan cégtábla után, amely nem szerb nyelvű volt, ún. „cégtáblaadó” kellett fizetni. Tehát ha egy zöldségkereskedő vagy egy magánorvos magyar nyelvű táblán hirdette szolgáltatását, akkor ezért „adó” kellett fizetnie.² Ráadásul ez még a jobbik esetnek számított, ugyanis több településen nem tűrték meg a magyar nyelvű táblák kihelyezését.

A délvidéki városok magyar jellegének felszámolása (2.): az utcanevek sorsa

Elméleti kiindulási alapként le kell szögeznünk, hogy a 19. század közepéig az utcaneveknek nem volt politikai jelentősége. Az utcákat arról nevezték el, ami leginkább jellemezte őket: az ott űzött mesterségekről (pl. Tímár utca, Bérkocsis utca), az ott élő etnikumok tagjairól (pl. Magyar

utca, Szerb utca), az utcában álló fogadókról, cégerekről, az épületeket díszítő szobrokról (pl. Két Szerecsen utca) vagy az ott álló jellegzetes, meghatározó épületekről, intézményekről.³ Ez a helyzet a nacionalizmus előretörésével a 19. század második felében az európai országokban megváltozott. A közterületek (utcák, terek) elnevezései onnantól kezdve megbízható módon jelezték az adott államot uraló politikai elit identitását, értékrendjét. Elsősorban azt mutatták, mit gondolt saját nemzetéről/államáról, annak történelméről, kiket tart hőseinek. Ha a dualista magyar állam gyakorlatát nézzük, akkor azt látjuk, hogy a köztereket a magyar történelem, kultúra és tudomány kiemelkedő személyiségeiről nevezték el. Ez fontos eszköze volt a magyar nemzeti identitás építésének. A közterületek nevének identitásképző szerepe a versailles-i békerendszer eredményeképpen átalakuló (pl. a területét jelentős mértékben megnövelő Románia), létrejövő (pl. a korábban nem létező Szerb–Horvát–Szlovén Királyság) közép-európai államokban is megmaradt.

Miután a trianoni békediktátummal a jugoszláv államhoz csatolták a Délvidéket – amelyet a szerbek már 1919-ben átneveztek Vajdaságra⁴ –, Belgrád utasítására hatalmas utcanév-átnevezési hullám indult el. A folyamatot Zenta város példáján – amelynek az 1910. évi népszámlálás adatai szerint 29 666 lakosából 27 221 magyar, 2020 szerb és 177 német volt – mutatjuk be. Gyakorlatilag az, amit a következőkben felvázolunk, arról szól, hogy az uralmi helyzetbe került szerbek egy színmagyar város esetében hogyan használták fel a város magyar jellegének eltüntetésére érdekében az utcák átnevezésének eszközét.⁵

Zentán a kiinduló helyzet az alábbi volt:⁶ a dualista korszakban (1867–1918) bevett szokás volt, hogy településeken az utcák egy jelentős részét a magyar történelem, irodalom és kultúra kiemelkedő alakjairól nevezték el. Zenta 1876-ban kiadott térképén az alábbi ebbe a kategóriába tartozó nevek szerepeltek: Batthyány utca, Bem utca, Damjanich utca, Deák utca, Dembiński utca, Eugen utca⁷, Fáy utca, Géza utca⁸, Kazinczy utca, Kinizsi utca, Kossuth utca, Kisfaludy utca, Petőfi utca, Rákóczi utca, Széchenyi tér, Vörösmarty utca, Zrínyi utca.

Zentáról 1911-ben készült egy újabb térkép (ezt Szövényi Károly készítette), melyen olyan utcák tűntek fel, melyek magyar politikusok és történelmi hősök nevét viselték: a térség két korábbi képviselőjéről – Szabó Lászlóról és Bartha Miklósról –, illetve hamvaik 1906-ban Magyarországra történő hazaszállításaikor Bercsényiről és Rákócziról is elneveztek egy-egy utcát.

1918 után a Délvidék új urai drasztikus módon nyúltak az utcanevek megváltoztatásának eszközéhez. Zenta város közgyűlése egy alispáni felszólításra 1921. szeptember 22-én döntést hozott az utcanevek megváltoztatásáról. Itt kell megjegyeznünk, hogy 1911-ben 136 utca volt Zentán, ebből 84 személyekről elnevezve.⁹ A személyekről elnevezett utcákat 1923-ban mind átnevezték.¹⁰ Terjedelmi kereteink miatt az alábbi táblázatban csak tíz példát tudunk bemutatni:

A magyar történelem kiemelkedő alakjairól elnevezett utcák átnevezése Zentán, 1923

Kategória	1923 előtti név	1923 utáni név
Magyar fejedelmek és királyok	András utca	Andrija királyfi utca
	Árpád utca	Belgrádi utca
	Báthory utca	Ivan Gundulić utca
	Géza utca	Boško Jugović utca
	Rákóczi utca	Đura Jakšić utca
Katonák (1848–49) és politikusok	Batthyány utca	Nemanja utca
	Bem utca	Stanoje Glavaš utca
	Damjanich utca	Miloš Obilić utca
	Darányi Ignác	Svetozar Marković utca
	Deák utca	Mišić vajda utca

Forrás: A szerző saját szerkesztése Pejcin (2003) adattára alapján

A szerbek agresszív viselkedése a szimbolikus tér ezen területén nem állt meg a személyekről elnevezett utcáknál, hanem még a politikailag semleges földrajzi és állatneveket sem kímélték meg. Erre is nézzünk néhány példát:

Földrajzi és állatnevű utcák átnevezése Zentán, 1923

Kategória	1923 előtti név	1923 utáni név
Földrajzi és állatnevek	Kígyó utca	Uroš cár utca
	Ág utca	Maširević utca
	Tóparti utca	Bojović vajda utca
	Újkút utca	Aleksa Šantić utca
	Árkos utca	Milica cárné utca

Forrás: A szerző saját szerkesztése Pejcin (2003) adattára alapján

Nyilvánvaló, hogy a szerbeknek ezekben az esetekben nem konkrétan a földrajzi és állatnevekkel volt gondjuk, hanem a történet arról szólt, hogy helyet (értsd utcát) kellett keresniük hőseik számára.

Ha az új utcanevek teljes névanyagát nézzük, akkor azt rögzíthetjük, hogy a szerb nemzeti ébredés fontos alakjairól (tudósok, költők, írók, nyelvészek), továbbá uralkodókról, politikusokról és katonákról neveztek el utcákat. Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy Szabadkán a sarajevói merénylet egyik főszereplőjéről, Gavriło Principről is neveztek el utcát. Az új utcanevek között különösen erősen voltak reprezentálva a „kiemelkedő szerb harcosok”, melyek az alábbi alkategóriákból kerültek ki:

- Dicső katonai tettet véghez vivő középkori és újkori szerb uralkodók (pl. Dušan cár)
- A török elleni szerb felkelések és háborúk hősei (pl. Božidar Janković)
- Az 1848–49-es délvidéki szerb mozgalom kiemelkedő alakjai (pl. Stevan Knjčanin)
- Az első és második Balkán-háború katonatisztjei (pl. Bojović vajda)

– Az első világháború magas rangú szerb katonai vezetői (pl. Mišić vajda)

Úgy véljük, hogy a katonák nagy aránya az új utcanevek között azt a célt is szolgálta, hogy Belgrád demonstrálja saját erejét, és megfélemlítse a magyar kisebbséget. „Mi kemény harcosok vagyunk! Jobb lesz, ha beletörődtek a helyzetbe” – üzenték ezek az utcanevek a magyar kisebbségnek.

Az utcanevek megváltoztatásának folyamata a zentaihoz hasonló módon zajlott le a többi délvidéki magyar város esetében is. Nézzünk két példát: Szabadka városában a Kossuth utca (Szabadka korzója) Regenta Aleksandra utca lett, a Rákóczi utca nevét pedig Harambašić utcára változtatták.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a hatalmi helyzetbe került szerbek az utcák neveinek megváltoztatásával nagy lépést tettek egy-egy város magyar jellegének eltüntetése irányában. Ezt a lépést tovább erősítette, hogy rövid időn belül az utcanévtáblák latin betűk helyett cirill betűkkel készültek. Kijelenthetjük, hogy a szerbek a szimbolikus tér ezen mezőjében rendkívül agresszív módon nyomultak.

A város magyar jellegének felszámolása (3.): a szobrok sorsa

A feliratok és utcanévtáblák mellett a szobrok és emlékművek adják egy-egy város képének legjellegzetesebb térelemeit.¹¹ Természetesen a délszláv állam kiépítésére törekvő politikusok célkeresztjébe gyorsan bekerültek az 1918 előtt felállított szobrok és emlékművek. A kortárs Olay Ferenc az egyik könyvében¹² a Szent István-i magyar államtól elszakított teljes területen kb. félszáz ledöntött szoborról, emlékműről számolt be. A Magyar Katolikus Lexikon szoborrombolás című szócikkének szerzője az összes elcsatolt területre vonatkozóan 120 esetet rögzített.¹³ Az alábbi táblázatban a Délvidéken elkövetett szobordöntéseket vettük számba.

A szobordöntések kivitelezése nagyon durva módon történt: Alsóitbén és Nagybecskereken az éj leple alatt dinamitot használtak, Törökbe-

csén pedig bivalyokkal vontatott kötéllel húzták le a szobrot talapzatáról. A robbanóanyag használta miatt Kis Ernő tábornok szobrának egyik karja letört. Több szobor az elszállítás után végleg eltűnt, míg az alapzatok nagy részét elhordták építőanyagként.

A magyar szobrok a szerbek (illetve a Felvidéken a csehszlovákok és Erdélyben a románok) számára „az ezeréves magyar elnyomás” szimbólumai voltak, melyek sértették nemzeti büszkeségüket. Ezért ezeket gondolták a legrövidebb időn belül eltüntetni. A szerb politikusok (és román, illetve csehszlovák társaik) nem csupán eltörölni akarták a múltat, hanem megpróbálták egy „új múltat” konstruálni helyette. Ezért nagyon sok esetben a történet úgy folytatódott, hogy a ledöntött régi szobor helyét az új államalkotó nemzet hőisének szobra foglalta el.

Nézzünk egy konkrét példát: a szerbek a baranyai hídfőnél¹⁴ megcsonkították (eltávolították a Szent Koronát, vele együtt Mária Terézia fejét és a magyar nyelvű feliratokat) az 1779-ben Mária Terézia és fia, II. József tiszteletére fölállított, kb. 4,5 m magas emlékoszlopot.¹⁵ Ezután a Szent Korona helyére a szerb koronát, oldalára Péter király domborművét és az alábbi szerb nyelvű szöveget helyezték el:

*„E helyen van ledöntve a fej, amely forrása
volt sok rossznak*

*Onnan most ragyog egy fényes arc, köszönet
neked király, köszönet.*

*Valósággá lettek gyönyörű álmaink,
Több mint sejtése a mi ideáljainknak.*

Baranya most a mienk és a Te fiadé.

Köszönet neked király, köszönet.

*Amíg folyik a Dráva, míg erre legelni fognak
bárányaink,*

Ezt a szent földet őrizni fogják

A szilárd baranyaiak.”¹⁶

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a szobordöntések – és az új, immár szerb hőöket ábrázoló szobrok és feliratok – azt a célt szolgálták, hogy a terület fizikai térben történő megszállását és átalakítását kiterjesszék a szimbolikus térre is.

A szerb megszállás után ledöntött, megrongált szobrok a Délvidéken

Település	Szobor
Alsóittebe	Lelőkték talapzatáról a Köllő Miklós által készített Kossuth-szobrot.
Eszék	A baranyai hídfőnél megcsonkították az 1779-ben fölállított, kb. 4,5 m magas emlékoszlopot. A Szent Korona helyére a szerb koronát, oldalára Péter király domborművét s „a hálás baranyai szerb nép”-szöveget tették.
Nagybecskerek	Fölrobbantották Radnai Béla (1873–1923) Kiss Ernő (1799–1849) honvéd altábornagyról készített, életnagyságú, 1906. V. 27-én fölavatott szobrát, a maradványt a rendőrkapitányság udvarára vitték.
Óbecse	Megcsonkították az 1848/49-ben elesett honvédek sírja fölé emelt és 1897. III. 15-én leleplezett 2,5 m magas obeliszket.
Őrszállás	A templom oszlopos főbejárata melletti Szent István- és Szent László-szobrot befalazták fülkéjébe.
Törökbecse	Bivalyokkal húzták le Radnai Béla gr. Leiningen-Westerburg Károly (1819–1849) aradi vértanú tábornokról készített ércszobrát.
	Az 1903. IX. 14-én fölállított 1848/49-es turulos honvédoszlopot megrongálták, majd lebontották.
Szabadka	Megcsonkították az 1849. III. 5-i kaponyai ütközet hőseinek szobrát.
	Ledöntötték az 1848/49-es szabadságharcban elesett szabadkai honvédek emlékére 1899. XII. 3-án emelt honvédemlékoszlopot.
Újpalánka	Megrongálták Kallós Ede (1866–1950) 1897. VIII. 20-án leleplezett Szent István-szobrát.
Versec	Lerombolták Riedl Antal 1892. XI. 1-én leleplezett, az 1848/49-ben hősi halált halt nemzetőrök tiszteletére emelt emlékművét.
Zenta	Eltávolították Savoyai Jenő szobrát.
Zimony	Megrongálták a Hunyadi-vár helyén 1896. IX. 20-án leleplezett, 36 m magas turulos ezredéves emléktornyot, Róna József (1861–1939) és Bezerédi Gyula (1858–1925) alkotását, 1924 pünkösdjére virradó éjszakán a SRNAO ¹⁷ eltávolította a csúcsáról a turulmadarat, ledöntötték Hungária alakját.
Zombor	Ledöntötték a város szülőtte, Schweidel József (1796–1849) tábornoknak, aradi vértanúnak 1905. V. 18-án leleplezett szobrát.
	Bivalyokkal lehúzták II. Rákóczi Ferenc fejedelem (1705–1711) szobrát, darabjait a bori bányának eladva beolvasztották.

Forrás: A szerző saját szerkesztése Olay (1930) alapján

Konklúziók

Tanulmányunkban felvázoltuk, hogy hogyan zajlott le a szimbolikus térfoglalás a szerb uralom alá került Délvidéken. Egyrészt bemutattuk a megszállók első agresszív lépéseit (a magyar zászlók letévése etc.), másrészt felvázoltuk, hogy a hatalmi helyzetbe került szerbek hogyan cserélték le a közterületek (utcák és terek) nevét. Harmadrészt ismertettük a régi magyar világ felszámolásának a leglátványosabb megnyilvánulásait, a szobordöntéseket.

Úgy véljük, hogy a szimbolikus teret a szerb politikusok azért rendezték át, hogy minden olyan városképi elemet (utcanévek, feliratok, szobrok és emlékművek), mely a régi (értsd 1918 előtti) magyar világra emlékeztet, a lehető leggyorsabban eltüntessenek. Úgy gondolták, ha eltüntetik ezeket a tárgyakat, azzal együtt eltörlik a magyar múltat is.

Úgy véljük, hogy rendkívül érdekes párhuzam húzható a fent tárgyaltak és az ókori történelemből ismert „*damnatio memoriae*” fogalom között.

Ez a latin kifejezés szó szerint az „emlékezet elátkozását”, azaz kitörlését jelenti. Az ókori Egyiptom és különösen Róma történetéből ismerünk olyan uralkodókat, politikusokat, akiknek haláluk után szobraikat ledöntötték, beolvasztották, továbbá levakarták a nevüket a különféle feliratokról. A dühös utódok ezzel akarták őket eltüntetni a történelemből.

Úgy gondoljuk, hogy a jugoszláv államhoz csatolt Délvidéken a szerb politikusok már 1918 novemberétől kezdve a „*damnatio memoriae*” eszközt alkalmazták az ezeréves magyar múlt eltörlése érdekében. Ennek első „eredményeit” plasztikusan írja le Szabadka utolsó magyar rendőrkapitányának a magyar Belügyminisztériumhoz írt 1921-es jelentése, miszerint:

„*A város képe külsőleg teljesen átalakult, egyetlen magyar címtábla nem látható, a város külső képe visszatükrözi a balkáni megszállók hű képmását, mindenütt pizok, rendetlenség, s Szabadka mai külső képe inkább emlékeztet Úszkübre¹⁸, mint egy szépen fejlődésnek indult magyar vidéki városra.*”¹⁹

JEGYZETEK

¹ Gulyás László (2016/a): A Baranyai Szerb–Magyar Köztársaság. In: Zombori István szerk. (2016): A szerbek Magyarországon. 1918–1921. METEM, Budapest, 105–112. old.

² A gazdasági élet területén a magyar kisebbséget ért sérelmekről és hátrányokról lásd Domonkos László (1992): Magyarok a Délvidéken. 50–57. old.

³ Szívós Erika (2021): Utcanévek és utcanévvaltozások. In: Papp Barbara szerk. (2021): Lélek és történelem. ELTE, Budapest, 199–216. old.

⁴ Bővebben lásd Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt., Budapest, 89–90. old.

⁵ A témakörben alapműnek tekintjük: Pejín Attila (2003): Zenta utcanévlexikona. Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta

⁶ Pejín (2003) 34. old.

⁷ Savoyai Jenő (Eugen von Savoyen) hadvezérről van szó, aki 1697-ben a zentai csatában hatalmas vereséget mért a török haderőre.

⁸ Géza fejedelemről (uralkodott 972–997) van szó.

⁹ Pejín (2003) 34. old.

¹⁰ Pejín (2003) 37. old.

¹¹ Szerepükről lásd Póto Janos (2003): Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika. Osiris, Budapest

¹² Olay Ferenc (1930): A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken. 1918–1928. Magyar Nemzeti Szövetség, Budapest

¹³ <http://lexikon.katolikus.hu/S/szoborrombol%C3%A1s.html>

¹⁴ A Baranyából Eszékre vezető híd.

¹⁵ Ezt az emlékoszlopot a két Habsburg-uralkodó annak emlékére kapta, hogy 1773 és 1779 között gátakat és hidat építettek a Dráván, illetve lecsapoltatták a környező mocsarakat.

¹⁶ A feliratot fordította és közzétette Olay (1930), 306. old.

¹⁷ Srpska Nacionalna Omladina, egy szerb nacionalista célokat zászlajára tűző agresszív terrorszervezet.

¹⁸ Más néven Szkopje városa, amely egy tipikus balkáni város Észak-Macedóniában.

¹⁹ A jelentést idézi Dévavári Zoltán (2020): A Délvidék szerb birtokbavétele. In: Hajagos Csaba szerk. (2020): Akik bátrak és hősök voltak. Honvédelem és nemzeti ellenállás az első világégés utáni Magyarországon (1919–1939). Magyar Patrióták Közössége, Budapest

Zsablyán születtem

Dokumentumjáték

Szereplők:

Bözse néni, 82 éves

Bözse, 15 éves

Bözse, 35–40 éves

Férj

Papp sógor

Szüle

Újságíró

Csendőr százados

Professzor

Szerb asszony

Szerb férfi

Kisbíró

Német katona

Történik a 2010-es évek elején és 1944 őszén egy magyarországi faluban, 1942 januárjában és 1944 októberében Bácskában, az 1960-as évek közepén Jugoszláviában, valamint 2000 körül valahol Nyugat-Európában.

1. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején. A szín közepén ötven évvel korábban divatos bútor. Jobbra gáztűzhely, mellette vízcsap, a konyhakövön rongyszőnyeg.

Bözse néni (*otthonkában, papucsban ül az asztalnál*): Zsablyán születtem 1929. szeptember 15-én. Rozika, a testvérem három évvel fiatalabb nálam. Zsablya akkor úgy nyolcezer lakosú lehetett. Abból talán ötezer szerb. A magyarok száma nem érte el a kétezret, laktak ott németek, zsidók és ruszinok is. Huszonkét kataszteri hold földje volt édesapámnak. Az Árpád utcában laktunk, ahol még egy magyar család élt. A többi mind szerb. Jóban voltunk velük. Betakarításkor a só-

gor, a Pajo bácsi, a Đoko bácsi meg édesapám összefogtak... kukoricaszedéskor ugyanúgy. Az út mellett Csúroig rengeteg eperfa volt. Édesapámék nyolcan, tízen is mentek... a szerbekkel együtt. Vitték a ponyvát, verték le az epret, öntötték a hordókba, aztán hol az egyik háznál, hol a másikinál tettek le egyet-egyét. Az epret aztán kifőzték pálinkának. (*Hirtelen föláll.*) Jaj, el is felejtettem... kér kávét? Reggel főztem... megmelegítem. (*A findzsát fölteszi a gáztűzhelyre.*) Magyar karácsonykor jöttek köszönteni bennünket a szerb gyerekek. Szüle adott nekik almát, meg amit akkor éppen sütött. Szerb karácsonykor pedig mi mentünk hozzájuk kóringyálni. A férfiak tettek valamit az ustorukra, és lóháton azzal pattogtattak. Magyar karácsonykor a szerbek csinálták ugyanezt. (*Csészébe önti a kávét, leteszi az asztalra.*) Én nem iszom... reggeli után ittam... nem merek többet... (*A szívére mutat.*) Csak az első osztályban tanultunk magyarul. Soha nem felejttem el Ilonka tanító nénit... olyan törekeny volt szegény... Utána szerbül tanítottak bennünket... Az nem volt baj... ugyanúgy beszéltünk szerbül, mint magyarul. Szegény édesanyám Földváron született, ott nem lakott anyyi szerb... Nem tanulta meg úgy a nyelvüket, ahogy kellett volna. Ha Zsablyán elment a postára, és magyarul akart levelet föladni vagy pénzt küldeni, lesöpörték az ablakból... Rozikával arról ábrándoztunk, hogy megyünk majd Temerinbe polgáriba... de édesapánk ránk parancsolt: Itthon maradtok, férjhez mentek, és gazdálkodtok, mint mi! (*Sóhajt.*) Ahogy mondtam az előbb, a világon semmi bajunk nem volt a szerbekkel. Nekik se' velünk. Egészen negyvenegy húsvét vasárnapjáig. Akkor értek Csúrogra a magyar katonák. Édesapámék elénk mentek. Hogyne mentek volna... Örültünk, hogy megjöttek! (*Izgatottan fölkel, járkál.*) Egy szerb lány virágcsokorral köszöntötte a tisztjüket... Csakhogy előtte

elrejtett egy pisztolyt a virágok közé, és lelőtte! Akkor Csúrogon elkezdődött a cirkusz. Amikor édesapám hazajött, fölrakott bennünket a góréba, a kakasülőre. Ott aludtunk, mert féltünk. Nem a szerb szomszédoktól, hanem azoktól, akik lent voltak a rétben.

A felső föld szélén volt a szállásunk. Attól úgy öt méterre út vezetett lefelé. Ott már a nádas volt. Ott bujkáltak a csetnikek, később meg a partizánok. Az volt a tervük, hogy negyvenkettő karcsonyán, amikor az éjféλι misére harangoznak, följönnek és... megölik a magyarokat... meg a németeket. Minden magyar és német háza föl volt írva, akiket ki akartak végezni... a harangszó lett volna a jel. Szüle unokatestvérének egy lánya meg két fia volt. Az apjuk szerb. Mind a három gyerek odakeveredett azokhoz a rétbe... Az egyikben talán megszólalt a magyar érzés vagy a magyar vér... nem tudom, micsoda... Följött, és szólt a csendőröknek, hogy mire készülnek azok ott lent. Egy hétig folyt a harc. Kilenc magyar katona meg talán öt csendőr is meghalt. A községháza előtt ravatalozták föl őket. Édesapám azt akarta, hogy menjünk el a temetésükre. Édesanyám nem mert, mert félt. Akkor már mi is nagyon féltünk. Illő elmenni, mondta édesapám. Ott vannak a koporsók, és senki nem megy oda?

2. A szín sötét. Írógépelés zaja, közben...

Újságíró hangja: Az ezerkilencszázhatvanas években jártam középiskolába. Akkor mutatták be a Hideg napok című filmet, amely az 1942-es újvidéki razziáról, a véres tömeggyilkosságról szól. A filmet a gimnázium valamennyi tanulójának kötelező volt megnéznie. Emlékszem, ahogy menetoszlopban vonultunk az iskolából a városi moziba. A látottakat aztán a legközelebbi történelemórán „feldolgoztuk”. Fel voltunk háborodva, indulatosan elítéltük a tetteseket, szerintem jogosan, és valamennyien szégyelljük magunkat. De a szégyenletes események előzményeiről és következményeiről semmit sem tanultunk, semmit sem hallottunk. Nem tudhattunk róluk. Tabu volt! Titkosították. Felnőtt koromban, amikor már lehetett, olvastam néhány cikket, interjút; akkor derült ki, hogy szülőfalumban is élnek 1944-es délvidéki menekültek. Sőt: keresztanyám is az, utcabeli játszópajtásom édesanyja is, iskolatársam szü-

lei is azok... Unokabátyám felesége, sógornője, apósa, anyósa is az! Hallgattak. Nem esett le a fatantusz még akkor sem, hogy utánagondoljak: hogy is van ez, amikor jugó rokonok jöttek hozzájuk látogatóba, és magyarul beszéltek.

Amikor a szín kivilágosodik, egy délvidéki csendőrőrs irodáját látjuk 1942 januárjából.

Csendőr százados jelentést gépel, az asztal sarkán telefon.

Újságíró az asztal előtt ül, és jegyzetel.

Újságíró: Kérem a százados urat, foglalja össze, mi történt Bácskában 1941 húsvétja után, amikor a magyar honvédek bevonultak oda.

Csendőr százados (*kihúzza egy lapot az írógépből, néhány sort olvas, majd fejből folytatja*): 1941. július 27-én Horthy Miklós kormányzó Szabadkán szegte meg a visszaszerzett Bácska első magyar termésének kenyérét. A magyar kenyér ünnepének előestéjén négy hátizsákos gyújtogató indult merényletre Újvidék mellett az egyik bukovinai székely telepés község gabonaasztagjai ellen, és ezzel elindította a szabotázscselekmények lavináját. Ugyanakkor Zsablya, Káty, Sajkásszentiván, Tiszakálmánfalva, Zombor, Szabadka, Óbecse határában petróleumos kócba tekert, kénes gyufával telt dobozokat raktak a búzakeresztekbe. Ezek a gyufakötegek a cséplőgépek dobjában tüzet fogtak, és nem egy helyen lángra lobbantották a gabonaasztagokat és a cséplőgépeket. Augusztusban a zombori nyomozócsoport elfogta a gyújtogatókat, akik szerb egyetemi hallgatók voltak.

Szeptember 10-én az Újvidék–Titel-vasútvonalra kifűrészelt telefonoszlopokat fektettek a szabotőrök, máshol pedig elvagdosták a telefonhuzalokat.

Újvidéken egy német könyvkereskedés kirakatát robbantották fel; egy orvostanhallgató rálőtt az őt igazoltatni akaró csendőrnnyomozóra... Máshol is tűzharc alakult ki. Így halt meg az első csendőr. Korábban egy határvadásztiszt-helyettest lőttek agyon. Szabotázszakciók sorát követték el azután is. Mindegyik tettet elkapta!

Újságíró: Elítélték őket?

Csendőr százados: Nem tekintettük hadviselő félnek ezeket a szabotőröket. No, de folytatom, ha már megkérdezte: október 1-jén éjfél-

kor, pontosan 24 órakor, ami ugye nem lehetett a véletlen műve, öt község határában egyszerre gyulladtak ki a kenderkazlak, és ezen az éjjelen másfél millió pengő értékű kender égett el...

Október 18-án két zsablyai községi rendőrt igazoltatás alkalmával két kommunista agyonlőtt. December 13-án a csúrogi őrs kétfős járőre az egyik tanyán tíznél több partizánra akadt, és velük tűzharcot vívott... Ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy most már tevőleges, összehangolt fellépéssel kell számolni a partizánok részéről.

Újságíró: Ők valóban tanyákon gyülekeztek, és ott készültek a bevetésekre?

Csendőr százados: Igen, elhagyott tanyákon és a Tisza mentén elterülő nádasokban. A szerb lakosság pedig élelmezte, ruházta őket, pénzt adott nekik. Helyi hatóságaink jóhiszeműségét kihasználva sok kommunista partizán hiteles magyar igazolványokhoz jutott. Nappal talán köszönt is csendőreinknek, éjjel pedig az életükre tört.

Újságíró: Gondolom, jól beszéltek magyarul.

Csendőr százados: Igen. Ki tudja, mióta élnek már együtt.

Újságíró: Folytatták a felderítést?

Csendőr százados: Igen. December közepén már kisebb honvédségi erők bevonásával is. Egy ilyen razzia alkalmával esett el egy bajtársunk, és sebesült meg egy határvadász.

Január elején a zsablyai határban egy húsztagú, csendőrökből és határvadászokból álló csoport felderítés közben nagy létszámú fegyveres bandával találta szemben magát. Egy része Bánátból való volt. A tűzharc még másnap is folytatódott.

Nyolc csendőr, határvadász, nemzetőr és kilenc partizán halt meg.

A szerb karácsony napjára, január 7-re nagyarányú felkelést szerveztek. Először a zsablyai és a csúrogi csendőr- és határvadász-alakulatot akarták lerohanni, majd a megszerzett fegyverekkel Újvidékre nyomulni.

A vidék megtisztítása akkor már a honvéd karhatalmi parancsnokság irányításával folyt.

Megcsörren a telefon.

Csendőr százados (felveszi): Igen. Értettem. (Újságíróhoz) Újvidékre szólít a parancs, remélem, még találkozunk.

3. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

Bözse néni: Akit ott lent a rétből megtaláltak a magyar katonák meg a csendőrök, annak az egész családját összeszedték, és vitték a Tiszára.

Pajo bácsi minden istenáldotta nap átjött hozzánk. Egy fia volt. Leült a küszöbre, és egyre mondogatta édesapámnak: Pero, így mondják a Pétert szerbül, meglátod, engem is elvisznek! Légy nyugodt, Pajo, válaszolta neki édesapám, megyek, és elmondom a csendőröknek, hogy te nem vagy semminek az oka.

Ez így ment talán két hónapig. Pajo bácsi egyre mondogatta a magáét, édesapám meg nyugtatgatta. Nem tudom, mi történt. Egyszer ezzel ért haza édesapám a tejjeladástól: a malomnál... Đokónál rengeteg katona van. A malomnak – majdnem elfelejtettem mondani – Pajo bácsi bátyja volt a tulajdonosa.

Padlós volt a malmosék szobája. A padlót fölcsedték, gödröt ástak alatta, posztóval kibélelték, visszatették a padlót, rá a rongypokrócot, olyat, mint ez itt, arra meg a varrógépet. Ott rejtőzött el a partizánvezér, akit Pajo bácsi, aki annyit sírt édesapámnak, vitt oda a rétből! A magyar katonák ezt megtudták, és őt is elvitték. Tizenöt éves voltam akkor. A lánya a barátnőm volt. Volt neki egy nagyon szép sapkája. Miért voltam akkor olyan gonosz, máig se tudom... Azóta ezerszer megbántam. (Sír.)

A szomszéd Marko bácsinak is elvitték mind a két fiát. A legkisebb lánya annyi idős volt, mint Rozika, testi-lelki barátnők voltak. Marko bácsiék háza mellett három legény lakott, őket is elvitték... Lehet, hogy ők utálták azt az egész magyar világot, de mindig beszélgettek velünk... Azt meg nem lehet megemészteni, hogy elviszik a gyerekeket... Nem lehet! (Zokog. Zsebkendőjét vesz elő, és felitatja a könnyeit.)

Lassú sötét.

4. Zsablyai ház udvara 1944 őszén.

Papp sógor: Kihirdették, 8 órára ott kell lennünk nekünk is a községháza előtt... indulásra készen.

Szüle: Mi lesz Annussal? ...meg az istállóval...? Péter hiába építette? ...a tehének... lovak...

Papp sógor: Mindent nem tudunk magunkkal vinni.

Szüle: ...meg a disznók... kacsák... pulykák... mindenünk...

Papp sógor: Értsd meg végre, menekülnünk kell! Majd visszajövünk, ha vége lesz ennek a... Mi nem bántottunk senkit.

Szüle: Akkor miért kell menekülnünk? Ki elől? Mi elől? (*Tanácstalanul megáll.*)

Papp sógor: Ne okoskodj tovább! Hol vannak a lányok ilyenkor?

Szüle: Rozika! Bözse! Gyertek hamar!

Bözse be, fején idegen sapka.

Szüle (a sapkára mutat): Hát ez meg kié?

Papp sógor: Most ne a sapkával foglalkozz! (*Bözséhez*) Hol van a húgod?

Bözse: Bojanával játszik.

Szüle: Rögtön kerítsd elő!

Bözse el.

Papp sógor izgatott kapkodással szalmát terít a szekérderekba, Szüle fazekat, bödönt, egy tábla szalonnát, kishordót hoz, Papp sógor mindezt elhelyezi a szekéren.

5. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

Bözse néni: Október 2-án vágtunk neki az ismeretlenek Hollósiékkal. A falu szélén csatákoztak hozzánk Fekete Pista bácsiék. A Jegricska hídján mellett legeltette Branko bácsi a birkáit. Intetgetett. Zsablyáról többen elindultak, később aztán sokan visszamentek. Közülük talán egy se' maradt meg. A zombori kórházban megnéztük édesanyámat, nem bírta volna ki azt az utat, amit mi megtettünk. Nena, a sógor felesége, a szüle testvére ott maradt vele. Jöttünk tovább. Bezdán, Küllőd, Béreg... Hercegszántó, Bátmonostor, Baracska, Baja. Végig esett az eső. A bajai hidat akkor kezdték bombázni, amikor odaértünk. Nem tudom, megvan-e még az a kiserdő, ahol belebújtunk a homokgödrökbe. A Duna-parton nagyon sok menekülő zsúfolódott össze. Ordibálás, sírás, lovak nyerítése, nagy összevisszaság... Komppal kezdték áthordani a kocsikat. Nem lehet! Nem lehet! Ezt ordibálták a német katonák a maguk nyelvén, és nem engedtek bennünket

fölszállni, de szerencsénkre voltak ott magyar katonák is. Összevitatkoztak velük. Határozottak voltak. Ezeknek a kocsiknak át kell menni, mondták, és rávezették lovainkat a kompra. Eljutottunk Bátaszékig. Ott ránk esteledett. A vasútállomás környékén találtunk egy nagy kőrakást. Szüle abba kapart kis gödröket, azokba bújtunk, hogy ne ázzunk annyira. Hajnalban elindultunk. Várdombon, az sváb falu, meg akartuk itatni a lovakat egy kerekes kútnál, meg mi is inni akartunk. Odajött hozzánk egy asszony, talán ember is volt vele. Itt nem ihattok! Menjetek Pilisre! Ott magyarok laknak. Ott ihattok! Megfordultunk... Dél körül értünk Pilisre. Be kellett mennünk a községhezárára. Már itt tudtuk meg, hogy útközben Hollósi Vicus apja eltűnt. A nyéki vasútállomástól úgy húsz méterre találták meg a fejét. Ha a vonat vágta volna el a nyakát, nem maradt volna meg az inge gallérja, nem igaz? Két-három hónapra rá visszavittek egy ügyvédet. Itt húzták meg magukat a szomszéd faluban. Egyik este eljöttek érte, hogy az ügyvéd úrnak be kell menni Szekszárdra valamilyen hivatalos ügyben. Nem szekszárdiak voltak, hanem ottaniak! Hazavitték, lefűrészelték a fejét, és a fényképét elküldték a családjának.

6. Magyarországi falu utcája 1944 őszén.

Kisbíró (dobol, majd hirdet): A községbe menekültek érkeztek, akiknek az elhelyezéséről, ételmezéséről a község lakosságának kell gondoskodnia. Az élelem felajánlással történik, lehet liszt, gabona, krumpli, zsír, hús...

A szín elsötétül, majd kivilágosodik.

Kisbíró (ua., mint fentebb): Felhívjuk azokat a leventeköteles fiúkat, akik bevonulnak, hogy ma délelőtt kivétel nélkül jelentkezzenek a községhezárára. Akik később vonulnak be, azok hétfő délelőtt jelentkezzenek. Azok a leventekötelesek, akik kedd délelőtt 10 óráig nem jelentkeznek, szigorúan meg lesznek büntetve.

A szín elsötétül, majd kivilágosodik.

Kisbíró: Értesítjük a lakosságot, hogy az elsötétítés a mai naptól kezdve este fél 8-kor kezdődik. Szigorúan figyelmeztetünk mindenkit az elsötétítési szabályok betartására.

Kisbíró el.

Közeledő, majd távolodó repülőgépek hangja.

7. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

Bözse néni: Beálltunk a zuhogó esőben az udvarra... A lovakat bekötöttük az istállóba, a kocsit betoltuk a fészkerbe. Jött a gazdaasszony az unokájával... Soha nem felejttem el... Mutogatott ránk... Látod, kislányom? Itt vannak, és imádkoznak! Igen, ott ültünk a kocsi alatt, és imádkoztunk, hogy édesanyánk maradjon életben, hogy édesapánk jöjjön utánunk, és találjon meg bennünket. Egy szóval se' mondta, hogy menjünk be a konyhába, és melegedjünk át egy kicsit. Néhány nap múlva a későbbi sógorom öreganyja elhívta szülét meg Rozikát szüretelni.

8. Falusi ház udvara 1944 őszén.

Kisbíró és Német katona be.

Kisbíró: Hallották a hirdetményt. A német katonaságnak 5 pár lóra van szüksége.

Szüle: Hozzánk jöttek, nyomorultakhoz?! Nem azokhoz mentek, ahol több ló is van?

Kisbíró: Oda is megyünk.

Papp sógor (*karját széttárva odaáll az istállóajtó elé*): A lovainkat nem adom!

Kisbíró: Ne ellenkezzen, mert megbánja! Az ellenállás szabotázsnek minősül, és a hadiállapotnak megfelelő büntetést von maga után.

Papp sógor: Nem!

Német katona Papp sógorra emeli géppisztolyát.

Papp sógor: Nem hagyom!

Német katona a géppisztoly tusával leteríti Papp sógort.

Szüle: Legalább az egyiket hagyják meg...

Lónyerítés.

Szüle: Átkozottak!

A szín elsötétül, csupán a földön fekvő Papp sógorra vetül fény.

Orosz nyelvű katonadal és harmonikaszó.

9. Falusi utca 1944 őszén.

Kisbíró: 13-tól 60 éves korig minden férfi tartozik ma délután 4 órára lapáttal a község háza előtt megjelenni. Hozzon magával mindenki 3-4

kilogramm lisztet is az orosz katonák részére. A menekültek éppúgy tartoznak kiállni munkára, mint a falubeliek. Továbbá: az orosz katonák részére két darab vágómarha is szükséges, aminek az árát a község lakossága közösen köteles megfizetni.

Dobpergés, Kisbíró el.

10. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

Bözse néni: A háború után házaknál takarítottunk, kertekben, földeken dolgoztunk. Esténként kötöttünk, fontunk. Szüle sóba-vízbe bodagot süttött, vagy kukoricát főzött, azt eszegettük. Közben a szomszéd fiúk felolvastak valamilyen folytatásos regényt.

Két-három év múlva mentem először bálba. Rozika előbb kezdett nagylánykodni... Nagyon szerettem táncolni. Később a népi együttesben is táncoltam. A sógor eljárt a szállásokra szántani, kapott szalonnát, kenyeret, nyáron elszegeződött aratni, én meg elmentem marokverőnek. Később mind a ketten cséplőgépnél dolgoztunk. Kilenc nyáron át jártam a cséplőgéphez. Amikor Rozika nagyobb lett, ő is jött... Kukoricát szedtünk, szárat vágtunk... sokat gürcöltünk.

A szomszéd bácsi parádés kocsis volt a közeli pusztán. Felajánlotta, ha rendbe tesszük a házukat, oda mehetünk lakni. Rendbe tettük, és odaköltöztünk.

Amikor odaértek az oroszok Zomborba, édesanyánkat is kiszórták a kórházból. Ezt már ő mesélte. Akkor elmentek Nenával Kiskunhalasra, mert édesapámat oda vonultatták be. Mire odaértek, a magyar katonaságot elvezényelték onnan. Halason kidobolták: aki hazamegy, annak nem lesz semmi bántódása. Erre Nena és édesanyám valahogy hazavergődtek Zsablyára. Édesanyám be akart menni a házukba. Toprongyos, sáros ruhájú emberek lödörögtek az udvaron. Magyar internáltak voltak, dolgoztatták őket. Egyikük, aki ismerte édesanyámat, azt mondta neki: Annus, menjél innen, meg ne lássanak ezek itt!

Nena hazament, édesanyám pedig betért Marko bácsiékhöz. Annus, ha hazajöttök, itt van a vetőgépetek meg a fogas, a borona... ezzel fogadta Marko bácsi.

Édesanyám várta, csak várta Nenát, de az bizony nem ment. Maradj, majd én megnézem, hol van, mondta Marko bácsi édesanyámnak. Nemsokára visszatért. Ülj föl a kocsira, kiviszlek Gyurához. Csak ennyit mondott. Gyura bácsi szüle öccse volt, kint lakott a szálláson. Akkor őket még nem bántották. Ki is mentek.

Marko bácsi egy szóval se' említette, hogy miért mennek a szállásra. Azt se' mondta meg, mi történt Nenával. Azóta se' értem, édesanyám miért nem kereste őt tovább. Lehet, ha keresi, ő is ott marad. Megtudtuk: amikor Nena átment, és kérte vissza a házát, ott nyomban agyonverték, és elásták a díófa alá.

11. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

Bözse néni: Még azon az éjjelen a csetnikek kiszedték édesanyámat Gyura bácsiékkal együtt az ágyból, és bevitték őket Zsablyára, a legnagyobb kocsmába. Ott levették mindenkit meztelenre, akár férfi, akár nő volt az illető. Az asszonyok füléből kiszaggatták a függőket, elvették a karikagyűrűket is. Két nap és két éjjel voltak ott úgy, azután dobáltak be nekik ruhát. Januárban, Sára napján Járekra, az német falu volt, hajtották őket, bokáig érő hóban. Majd megfagytak.

12. Konferenciaterem valahol Nyugat-Európában 2000 körül.

Professzor (előadása végéhez közeledik): 1944 októberében a német hadvezetőség hozzálát a bácskai és bánági német lakosság evakuálásához. A felszólításnak nem mindenki tesz eleget, a becslések szerint a Bánágban százhuszezer, a Bácskában nyolcvanezer német marad, elsősorban asszonyok, gyerekek és az idősebb korosztály tagjai. Illetve mindazok, akik oktalanul bizakodnak a háborús ellenség jóhiszeműségében, s talán abban reménykednek, hogy a fordulat után csak személyre szabott bűnhődés lesz majd, a kollektív büntetés elmarad.

Mások meg házukat, vagyonukat nem akarják őrizetlenül, galád fosztogatók szabad prédájául hagyni. Pedig ekkorra már a szövetséges nagyhatalmak boszorkánykonyhájában a kelet-európai népek sorsa eldöntetett, és a Duna menti né-

meteknek semmi jót nem üzentek a keleti égen felragyogó vörös csillagok.

Az új hatalom a munkaképes németeket és magyarokat rabszolgaként dolgoztatta, a betegeket, öregeket, kisgyermekes anyákat, gyerekeket különleges státusú haláltáborokban zsúfolta össze. A Vajdaságban 6 haláltábor működött...

A kivetítőn megjelenik a táborok térképe, amely a jelenet végéig ott marad.

Moraj fut végig a termén.

Professzor (folytatja): ...közülük a járeki volt az egyik legnagyobb és legembertelenebb. Német kutatók szerint ezekben a táborokban harmincezer német pusztult el; ebből kétezer-ötszáz gyermek.

Csúrogon és Zsablyán 1945 januárjában talán már egyetlen olyan magyart sem találni, aki bármilyen módon is felelősségre volna vonható azért, hogy az előző négy évben akár kényszerből, akár önként vállaltan együttműködött a magyar állam közigazgatásával vagy annak erőszakszervezeteivel. Az olyan személyek ugyanis akkora már elmenekültek vagy az október végétől tobzódó kíméletlen terror és esztelen mészárlás áldozataivá váltak másokkal, teljesen védetlen emberekkel egyetemben.

Tisztelt elnök úr! Tisztelt kolléga hölgyek és urak! Témámhoz és mondandómhoz képest szűkre szabott volt az időm. Köszönöm megtisztelő figyelmüket, hogy a szervezők egyáltalán a tanácskozás programjába illesztették kutatási eredményeim egy részének ismertetését. Reménykedem, hogy nem csupán udvariasság, hanem végre őszinte érdeklődés vezetett meghívásomhoz.

Szűkre szabott időről tettem az imént említést. Lehet, hogy szűkre szabott valamennyiünk ideje, az önöké is, mert a múlt végleges eltörlésének szándéka újra fenyeget bennünket.

Professzor lelép a pódiumról.

Gyér taps.

13. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

Bözse néni: Édesanyám három évig volt Gajdobrán. Mosott a kórházban. Sok vérhasban szenvedő siptár is feküdt ott. Édesanyám

is elkapta a betegséget, egy csetnik lánya mellé került. Annak egyre-másra hordták az orvosságot, de egyiket se' bírta vagy nem akarta bevenni. Akkor se' vette be a gyógyszereket, ha bántották. Kérlelte édesanyámat: Snaja. Pojedi! Pojedi! Az én anyám beszédte az orvosságait, és meggyógyult, a csetnik lánya pedig meghalt. Mi közben irkáltunk innen a nagymamának Bácsföldvárra. Ő tudatta, hogy édesanyánk él! Gajdobra után Dárdára került... az Eszék mellett van... mert ott lakott a testvére, és onnan szökött át utánunk. Édesapánk öt évre rá talált meg bennünket! Mindenáron lovat akart venni. Szüle egyre magyarázta neki: nem otthon vagyunk, itt nincs a hátad mögött a 20 kataszteri! Mit akarsz a lovakkal? Bele kellett a helyzetbe törődni. Elment segédmunkásnak a magasépítőkhöz.

Éltük a magunk életét. Férjhez mentünk. Az uram vett 3-4 hegyi tanyát bontásra. Csak addig volt kőművesünk, amíg fölhúzta a falakat. A többi mi csináltuk. A házunk polyvás sárral van bepucolva. Édesapám meg a sógor tapasztották, Rozika meg én tapostuk a sarat.

Bölcsödében dolgoztunk, aztán az óvodában főztem, később huszonnyolc évet lehúztam a kórházban. Az „aszéptában”, a központi sterilizálóban kaptam munkát, aztán a baleseti ambulancián kilenc évet töltöttem. Utána tálaló lettem az 1-es „belen”, majd visszakerültem az „aszéptába” gépkezelőnek. Nagyon szerettem ott is. Engem is szerettek. Nyugdíjas-búcsúztatómra porcelánkészletet kaptam a munkatársaimtól.

Talán húsz év múlva mertem visszamenni a szülőfalumba az urammal. Becsén megálltunk, mert a sógor testvére meg a rokonság ott lakik. Úgy hatvanan jöttünk össze. Hogy vagytok? Hol éltek? Mit dolgoztok? Alig győztünk a sok kérdésre válaszolni.

Másnap mentünk át Zsablyára. Sanyi erősködött: megnézzük, hol szokta a papa reggelente meginni a féldecijét! Szegény édesapám annak dacára, hogy otthon is volt pálinkája, a kocsmában szerette meginni a magáét.

Beléptünk a kocsmába. Milica néni addigra már meghalt, a fiát, Milét azonnal megismertem. Akkor őt is elvitték a Tiszára, de valahogy megmenekült. Bujkált egy ideig, aztán hazamerész-

kedett. Ő is megismert. Úgy éreztem, kiszakad a gyomrom. Megkérdezte: Kako ste, kuda idete? Hol vagytok, hova mentek? Mađarskában vagyunk, mondtam neki. Sanyi kuglizott velük, Mile főzte nekik a kávé, közben legalább húsz rác leselkedett a cifra deszkakerítésen át. Azt hittem, ott halok meg félelmemben. A férfiak befejezték a kuglizást, megitták kávéjukat, Sanyi azt mondta, menjünk el hozzánk! (*Sokáig hallgat.*) Hozzánk! A ház már át volt alakítva...

14. Egy zsablyai ház előtt az 1960-as évek közepén.

Bözse (*bekiált a kapun*): Dobar dan! Dobar dan!

Szerb asszony (*megjelenik*): Šta radite ovde?

Férj (*Bözséhez*): Mit mond?

Bözse (*a férjéhez*): ...hogy mit keresünk itt. (*Szerb asszonyhoz*): Imate prasice za prodaj? (*A férjéhez*) Van-e eladó malacuk? Valamit kellett mondani!

Szerb asszony: Što niste došli juče, onda bilo za prodaj. (*Ott hagyja Bözsét és férjét.*)

Férj (*méltatlankodva*): Nem enged be? Fordíts!

Bözse (*kapkodva a férjéhez*): Miért nem tegnap jöttünk, akkor volt piac, olcsón lehetett volna malacot venni. (*Szerb asszony után kiált*): Ja sam se ovde rodila... volela bih da vidim, gde sam se rodila! (*Férjéhez*): Itt születtem, szeretnék körülnézni.

Szerb asszony (*visszafordul, gyanakodva néz Bözsére és férjére*): Ajde unutra... pogledaj!

Bözse (*férjéhez*): Mehetünk.

Szerb asszony (*mentegetőzve*): Mi smo ovu kuću isplatili, to je naše. Mi nismo krivi.

Bözse: (*a férjéhez*): Azt mondja, hogy ezt a házat kifizették, ők nem tehetnek semmiről.

Szerb férfi (*kerékpárt tolvá érkezik, a kormányról szatyor lóg. Indulatosan Szerb asszonyhoz*): Ko su ovi?

Bözse (*a férjéhez*): Azt kérdezte, kik vagyunk.

Szerb asszony (*Szerb férfihez*): Oni su došli iz Mađarske.

Bözse (*a férjéhez*): Magyarból jöttünk...

Szerb asszony (Szerb férfihez): Volela bi da vidi gde se rodila.

Szerb férfi (ordítva Bözséhez és a férjéhez): Ovde neću vas pustiti! Napolje, idite odavde!

Bözse (férjébe karol, menekül): Gyere, menjünk innen! Látod, nem enged be bennünket.

15. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

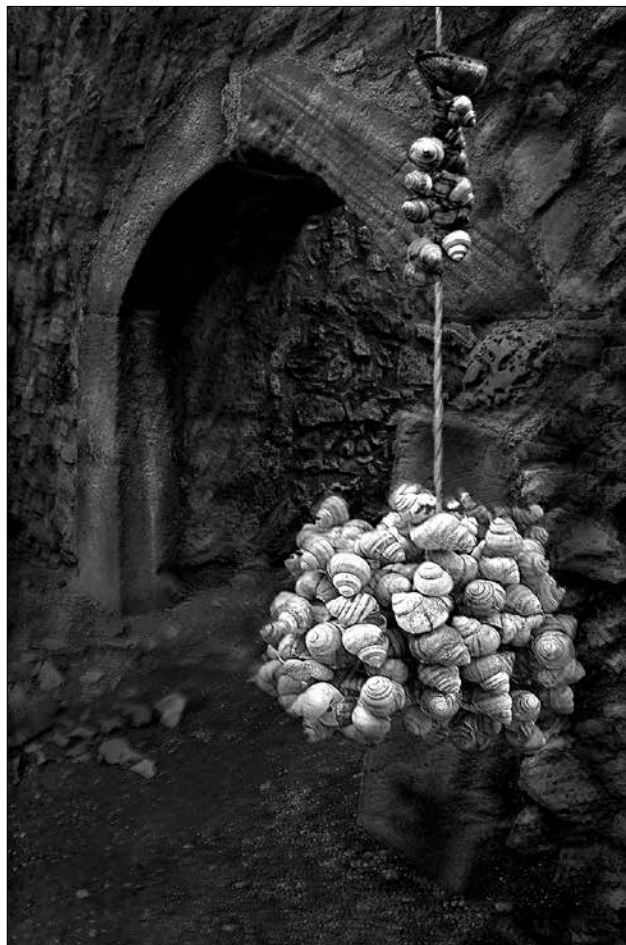
Bözse néni: Remegtem, sírtam. A második házig jutottunk, Lazika bácsi állt a kapuban. Utánunk szólt: Bežika! Bežika! Stani, ti si Perina starija ćerka? Te vagy ugye a Péternek az idősebb lánya? Ja sam. Én vagyok. Odajött hozzánk, bemutatott a férjemet, Lazika bácsi megfogta a karomat, és kávézni hívott bennünket. Nem mentünk be hozzá. Mondtam neki, hogy köszönöm, Milénél már ittunk.

Akkor megfogadtam, Zsablyára én soha többet be nem teszem a lábam! Ennek dacára el-

mennék újra. Ha csak egy napra is. Nem tudom, mi ez az érzés. Sokszor úgy szenvedek, mint Jézus Krisztus, amikor eszembe jut Zsablya. Amikor eljöttünk, azt hittük, nemsokára hazamegyünk. Ki gondolta volna, hogy hatvanhét éve itt fogok élni. Akiket szeretek, mind itt vannak... a temetőben. A szüleim, a szüle, a sógor, a férjem, a fiam, Rozika... mégis szeretnék hazamenni. Csak egyszer még, amíg élek.

Vége

A dokumentumjátékban felhasználtam Csorba Béla, dr. vitéz Kovács Jenő, Matuska Márton *a Földönfutók, hontalanok II. Menekülés Bácskából 1944–45* (Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2016) című kötetben megjelent közleményeit, a *Zsablyán születtem* című visszaemlékezés részleteit és a Tolna Megyei Levéltár dobolási szövegeit.

Atlantisz kapujában

Ars poetica vs. teológia Szabó Lőrinc pályáján

I. rész

Heidegger háború alatti és utáni személyes válságos életrajzi helyzetében feltette a kérdést a költészet egészének értelmére: Wozu Dichter? Válaszaiban a poétikai szövegek rejtett kérdésfelelet formálódásának figyelésével válaszolta meg kételyeit. A kötet mottójában, bevezetőben tisztázta a rejtekút fogalom számára adódó magyarázatát. A válaszában végiggondolt életrajzi és szövegalkotói megfigyelései kísértetiesen hasonlóak Szabó Lőrinc háború alatti és ostrom utáni személyes eseményeihez és – túl ezen – egész költői pályáján fellelhető ars poeticus helyzeteihez. Ez a szövegalkotásban megmutatkozó összecsengés ráadásul túlmutat e két ember sajátos életrajzi egybeesésein is, újabb poétikai monográfiám tanúsága szerint legjobb európai költőkortársaik szövegalkotásával is összeolvasható válaszokba bonyolódnak. Miért írnak és miért olvasnak a történelem változásai idején az emberek verseket? Szabó Lőrinc verseinek válasza: a szövegben rejlő bűvópatakokért, amelyek összefüggést keresnek „egy Költő Agya” és a „Mindenség” között. Miként azt Heidegger szorongattatásai idején összeállított kötete, a *Holzwege* mottójában egy példázattal jellemezte: „Rengeteg [Holz] – így hangzik az erdő régies neve. A rengetegben vannak olyan utak, melyek a járatlanba hirtelen beleveszve megszűnnek. Ezeket nevezik rejtekutaknak [Holzwege]. Mind-egyik külön fut, de ugyanabban az erdőben. Gyakran úgy tűnik, mintha az egyik azonos lenne a másikkal. De ez csak a látszat. Favágók és erdőkerülők ismerik ezeket az utakat. Ők tudják, mit jelent rejtekúton lenni.”¹ De a mai köznyelv értheti tévútnak is a szót, és így még egy ironikus, sőt önironikus értelmezést is belehallhatok a magyarázatba. Mi mindent belerejthet egy fo-

galomba vagy még egy magyarázó szövegbe is egy filozófus avagy egy költő. Miként vonatkozathatom egy filozófus szóhasználatát és szómagyarázatát egy költői életmű olvasásakor?

Ezeket kerestem, amikor Szabó Lőrinc pályaképében talákoztam szövegolvasási és a szövegeket korunk történelmével összevető munkálkodásom, erre figyeltem monográfiáim és esettanulmányaim megírásának kezdetétől. Pilinszky versalkotó módszerét alkalmazva?

Különítélet minden éjjel.

Magányos exhumáció.

Kiemelek egy ismeretlen embert
a semmiből és eleresztem őt.

Valóban „magányos exhumáció”? Teszem fel a kérdést. Lehetnek olvasók, akik számára válasszal szolgálhatnak a szöveggé alakuló teológiai kérdések vagy a bennük szunnyadó ars poeticák? A rejtekutak. Erre kíváncsian idézem fel az 1957. október 8-ának a szövegvilágban lezajlott eseményét.

* * *

„Szeptember 12-én Tihanyban Illyéséknél rosszul lesz. Október 3-án délután, öt perccel három óra előtt meghal a Gömöri-klinikán (Fiumei út, 17. I. 119.). Október 8-án a Kerepesi temetőben temetik nagy állami tiszteletadással. Joó Sándor lelkész, Illyés Gyula, Fodor József, Mihályfi Ernő búcsúztatják. A diktatúra visszarendeződésének idején a kimért hivatalosságtól elkülönülve a ravatal mellett rövid, a résztvevők számára alig észrevehető pillanatban barátai vélekedését Illyés Gyula, a költőtárs, utolsó éveit legjobb barátja fogalmazza meg: »Barátaid,

¹ Martin Heidegger, *Rejtekutak*, ford. Ábrahám Zoltán, Bacsó Béla, Czeglédi András, Kocsiszky Éva, Pálfalusi Zsolt, Schein Gábor, Budapest, Osiris, 2006, a kötet mottója.

küzdőtársaid megbízásából és kívánsága szerint mondok búcsút, kedves Lőrinc. Mindazok nevében, akik képtelenek fölfogni, hogy nem vagy, mert régtől fogva jól tudják, hogy ki voltál és ki leszel: halhatatlan szellem, a legnagyobbak közül való. Se veszteségünket felmérni, se fájdalomunkat kifejezni nincs méltó szó. Köszönjük, hogy életünk alkotórésze lettél. Nyugodj békében«. Joó Sándor pasaréti lelkész pedig igehirdetésében a Jób 19,25-öt választotta: »Tudom, hogy az én Megváltóm él és utoljára az én porom felett megáll...« És ezeket fűzi hozzá: »Egy sokat szenvedett ember, a bibliai öreg Jób mondta ezt, amikor már minden emberi vigasztalás, erő és hatalom csődöt mondott. Én tudom, hogy az én Megváltóm él.« És mélységes meggyőződéssel vonatkoztatja ugyanezt magára az elhunyra is: »Tudom, hogy *merész* ez a kijelentés, de *van* alapja: Isten szava, Igéje, ígérete!«” Ez olvasható a korabeli sajtó tájékoztatása és a költő özvegyének utólagos elbeszélése alapján az utolsó monografikus összefoglalásom zárósoraiként².

Magam harmadéves egyetemistaként ott voltam, és azóta is ismétlem a család és a Szabó Lőrinc-hagyomány mágikus mondatát, amikor a költő sírjánál évente összegyűlünk halála pillanatában, október 3-án, 3 óra előtt 5 perccel: csodálatos napsütés volt, és azóta is mindig az van. A varázs először, még Lóci életében, a rendszerváltást megelőző pillanatban tört meg, amikor viharos eső, sőt a kocsni ablakát behomályosító ködösség ellenében meséltem e szavakat egyik kedvelt pécsi tanítványomnak, akit magammal vittem az akkori tiszteletadásra, majd a költő műemléki értékű könyvtárát is megmutattuk neki, hogy vigye hírül a pécsi konferenciák színhelyére, ahol Szabó Lőrinc poétikája volt akkoriban szakmánk rendszerváltásának példázata.

Ott voltam ifjú egyetemistaként, személyesen, mégsem voltam ott sehol. Illyés Gyula beszédéről nem is értesültünk akkor, a rejtett gyászszertartáson sem vettünk részt. Csodálkozva hallottam minderről utóbb az özvegy, Nagyklára elbeszéléséből. Ő adta kezembe az általa őrzött, utóbb első múzeumi munkám, a Csepelen (még csak hetvenedik születésnapja tiszteletére) megrendezett Szabó Lőrinc-kiállítás során be-

mutatott, majd monográfiámban publikált, Illyés gépelte-fogalmazta gépiratos búcsúszöveget. És az akkor még nem archívumban őrzött indigós másolati példányát az igehirdetésnek. Bár ha hírt adtam arról is, nem is egyszer idéztem belőle, de teljes szövege publikálásának alkalmát és formáját keresem azóta. Mostanra vártam vele.

Akik a forradalom leverését követően kiéheztetetten érkezünk a legjelentősebb akkor élt költőnk temetésére, a velünk maradt legnagyobbak, Illyés Gyula vagy Németh László vélhető búcsúztató szavait hallani, csalódottan távoztunk. Én is csak azzal vigasztalhattam magam, hogy Németh Lászlóval első személyes találkozásunk – egyoldalúan – itt zajlott le, klasszikus költőnk még fedetlen sírja két oldalán. Túlán, vélem átellenben éppen a rajongó egyetemista boldogan fedezte fel a balatoni napfényt sugárzó, kreolan lesült arcú mestert, és egyetlen pillanatra összeakadt tekintetem jellegzetes zöld pillantásával.

Mégis, ami akkor és ott lezajlott, az a most szerkesztődő újabb, a költő életművét a vele kortárs legfontosabb európai költők szövegével összeolvasó monográfiám elkészülte után tudatosodott bennem: két, szövegekre alapozott szemléleti módszer összetalálkozása. Egy teljes költői pálya heideggeri értelemben mondható rejtékútjainak és az Ige magyarázatának egybeesése. Az a szövegalkotó pillanat, amely Szabó Lőrinc 1940-es rádió-előadásában már egyszer összefogta az ars poeticát és a teológiát: „A költők sokszor voltak tudósok és papok. Rangjukat ezen a téren is kifejezőerejük mélysége és tisztasága szabja meg, nem a tételes mondanivaló. Nem vallásoknak és rendszereknek, hanem azoknak az ösztönöknek a papjai, amelyekből maguk a vallások és világképek születtek. Amit a teológia, a metafizika, a kozmogónia, a lélektan, sőt az ismeretelmélet és a természettudomány megmunkál, azt az érzelem és a képzelet jogán, rendszer és módszer nélkül, egy kicsit a maga nyersanyagának tekinti a költő is. Isten végtelen téma, minden út hozzá vezethet. Akiben van fantázia, az akkor sem tud hitetlen lenni, ha annak hiszi magát. Ateista verset még nem írtak; s ahogy a modern fizika sugárzássá differenciálja az egész anyagi világot, úgy finomul szellemmé

² KABDEBÓ Lóránt, *Szabó Lőrinc pályaképe*, Osiris, Budapest, 2001 [A szerző kiegészítéseivel]; DIA-PIM, Budapest, 2012: https://reader.dia.hu/document/Kabdebo_Lorant-Szabo_Lorinc_palyakepe-8474 [letöltés: 2021. 11. 25.]

a földi matéria sok tüntetően materialista költeményben. A szerelemben és minden misztikumban mindig istennek vagy isten modifikációinak a mágnese borzongatja a költők idegeit. Még esetleges kételyük, lázadásuk és panteista önistenítésük is csak új és rejtettebb kísérlet a csöndes vagy rettentő titok, az igazság megközelítésére és megvilágítására; s ebben is nem egyszer filozófusoknak és egyházatyáknak a rokonai. [...] Igen, a költő csak szavakat mondhat; de ezek a szavak néha az Igének, a Logosznak a szavai.”³

A prózai előadás szövegének korábbi verses fogalmazása pedig az *Évek* című vers⁴, mely egyik szakaszában tankölteménybe illően jellemzi saját szövegalakító szemléletét: „Egyike első olyan verseimnek, melyekben majdnem tudatosan keveredik a realitás és a jelkép. Ezt az egyes képekre és az egésznek a szerkezetére mondom. [...] 1928-ból. A vége, azt hiszem, jogos öntudatra mutat, de képbe rejtve, úgyhogy nem kirívó.”⁵:

– „Ki járta már be e vidéket, engem?
Hisz én sem ismerem magam
és e földnek sok titka van
s határán túl is új határ dereng még.
A holnap tája bennem már ma vendég
s azt mondja: Várj! azt mondja, hogy:
Nem az vagyok, ami vagyok,
hanem amit hiszek s amit szeretnék!”

Billegő szövegek alakulnak egységes, csak Szabó Lőrincre jellemző szövegtestté a teljes pályáját követő olvasó számára. A torz és az ideális szembesítésével formálódó oximoron testesül szöveggé bennük, amit a huszadik század művészetébe Bartók vezetett be.

Szabó Lőrinc kezdetektől belerejti lázadó és kétségbeesetten „rettenetes” szövegeibe ennek az oximoronnak az igényét. Rejtekkutakba vezetve, talán a maga tudata figyelméből is kivonva. Vagy – nála ritka, dátum nélküli – felsóhajtásként lejegyezve, vonatkoztatottságát hangsúlyosan címként feltüntetve: *Isten*: „Nem hiszem már vagy húsz esztendeje, s mennyit foglalkozom vele!”⁶

Hasonló módon, versmagyarázatai diktálása során, a *Vers és valóság*⁷ az egyik versének (*A kurtizán prédikációja*) értelmezésébe előbb beleemel egy, a buddhista és személyes erotikus életmódját szembesítő gondolatmenetet. Közben beékel egy külön, csakis az Íródeákjának szóló, meglepő-meghökkenítő kiszólást – az amúgy is személyes vonatkozású magyarázatba. Megzavarva ezzel az elbeszélés grammatikai szerkesztettségét. Furcsa módon az egész szöveg a maga kapkodó szerkesztetlenségével végül is egy átgondolt magyarázatot hoz össze. Utalva a múltra és előre jelezve befejezett tényként ars poeticája pályakorrekcióját: „Egyike a legelméletibb verseimnek, régóta folytatott buddhista tanulmányaim és olvasmányaim szülötte. De szülötte saját lelkemnek is, hiszen az ember, aki gondolkodik, keresi a problémákat és problémamegoldásokat, amelyek közel állanak az életéhez. Azt hiszem, minden hatalmasan erotikus ember szüntelen vezeklő és önmegvető, vagy pedig a leglaposabb materializmusban vergődik. [...] (*miközben én már sóvárogtam egy túlsó part felé, amely életemnek a végén mégis meglett...*). Kiirtani minden érzékiséget, kiherélni magamat, legyőzni a földi kapcsolatokat: ez volt minden vágyam a sok ringyózkodás és utálkozás miatt. Én tudom, mit jelenthetett Szent Antal megkísértése, mert ismertem a pogány Lőrinc megkísértetéseit és – bukásait.”⁸

³ Elhangzott 1940. március 25-én, húsvéthétfőn, 17.35–18.10-ig a Rádió Bp. I. adóján. A *Rádióélet* így hirdette meg a műsort: „*Isten és a világ. Istenes versek minden földrészről.* Összeállítja és bevezeti Szabó Lőrinc.” SZABÓ LŐRINC, *Irodalmi tanulmányok, előadások, kritikák*, s. a. r., jegyz., utószó KEMÉNY ARANKA, *Isten és a világ*, I. 566. Közlés alapja: autográf javítású gépirat, PIMK, letét, file: 14.2376–78., 14.2332–2343.

⁴ SZABÓ LŐRINC, Pesti Napló, 1928. július 15., 36; = Uő., *Te meg a világ*, Versek, Pantheon, Budapest, 1932, 17–18.

⁵ SZABÓ LŐRINC, *Vers és valóság*, melynek titokzatos előkerülését követően a költő fia, Lóci kívánságára én rendeztem első alkalommal sajtó alá *Vers és valóság. Összegyűjtött versek és versmagyarázatok, 1–2.* címmel a rendszerváltás pillanatában, Budapest, Magvető, 1990. 308–310.

⁶ MTA Könyvtára KIK Kézirattárában, Ms 4651/282. számú pepita füzetben.

⁷ SZABÓ LŐRINC, *Vers és valóság: Bizalmas adatok és megjegyzések*, a szöveggondozást végezte LENGYEL TÓTH KRISZTINA, a jegyzeteket készítette KISS KATALIN – LENGYEL TÓTH KRISZTINA, Osiris, Budapest, 2001; Digitális kiadás [javított, kiegészített szöveg] DIA–PIM, Budapest, 2011: https://reader.dia.hu/document/Szabo_Lorinc-Vers_es_valosag_Bizalmas_adatok_es_megjegyzesek-1020 [letöltés: 2021. 11. 25.]

⁸ SZABÓ LŐRINC, *A kurtizán prédikációja*, Válasz, 1934. 3–4. sz. (október) 191–192. = Uő., *Különbéke*, Athenaeum, Budapest, 1936, 142–144.

12 Vasárnap

Materializmus

Irta: Szabó Lőrinc

Az élet néha megijeszt s riadtan nézem, amit sohase láttam eddig: mindenütt új istenek lelke vedlik és kísértetek járnak az anyagban. És az aszfalt már nem aszfalt alattam és lépni már sehová sem merek, hisz mindenütt rejtett életeket roncsolok szét s tiprok el valahol az anyagban, mely értem robotol.

Anyám az anyag, jóság és csoda: vacogott a fogam a szörnyű téiben és jött a szén, hegyekről jött a fa s máglyára dobta testét szóltan értem; és jött a kő és a felhőbe mászott s barlanggal vett körül és kivirágzott, hogy szebb legyen szememnek; s jött a vas és jön a vas minden nap, kalapács lesz belőle és szerszám és kovács és saját magát veri, karjai nem unják meg házamat tartani s mások görbülnek, sülnek és kihülnek, lappá lapulnak, körré kerekülnek, izzadnak, kopnak, dolgoznak, romolnak, napszámosai oly örök nyomornak, mely az állatnál is önzetlenebb; simul a gumi autóm kerekére, ércmadár libben, hogy hátra üljek, a benzín fölrobban, csakhogy repüljek és mind a többi, cipőm és ruhám és bútorom, poharam, ceruzám, edényem, lámpám, könyvem, olajam és mind a többi, minden, ami van, gyorsaságom, kényelmem, gyógyszerem, mámorom és tüzem és ételem és rezgő húrok s billentyűk zenéje jön-jön elém, hogy életem fölélje, húson kívül s húson belül kígya lelkét s hegyetlenül szemétté, ronggyá, undorrá ürtse a jóságos és nemes anyagot, mely értem öltött ezer alakot és nem bánja, hogy fürtelembe hal e földöntúli önfeláldozásban.

Istenem, hogyan tudjak hiinni másban, mint az anyagban, — egyetlen valóság az anyag s nincs külön anyai jóság, mint az övé, ki minden pillanatban milliószor megalázza magát hűtlen fiáért, kinek neve lélek! Az anyag öngyilkossága az élet s hol lássak szebbet, jobbat hol keressék és nagyobb szánalommal kit szeressek, mint a türelmes, tiszta anyagot, akit pap csak ócsárolni tudott s bántalmazni a tisztetlen ember, sosem kérdezve, mért fut, mért líhög, mért dolgozik hús, föld, fa, érc, üveg, növények teste, ezerféle vér, mely valahol s valahogy mégis él, rejtett gerincék titkos veleje, testtelen mozgások szent ereje mért dolgozik érettkünk szüntelen, alázatosan és türelmesen, mért dolgozik, mondjátok meg, miért: mért dolgozik a test a lélekért?

És mindez miként alakul teljes verssé, már elég korán kiemelkedő alkotássá? A *Te meg a világ* kötet egyik legsikerültebb verseként. A marxista világ végére címének a félreértése okán tankönyvi idézettségüvé is emelték a verset.

A címéből eredeztetett közkeletű magyarázattal szemben az 1928-as, a Pesti Napló május 20-i számában megjelent verset értelmezve az ötvenes években titkon készülő *Vers és valóság*ba ezt diktálja verséről a költő: „a vers éppen annyira viselhetné azt a címet is, hogy »spiritualizmus«.” (Ezzel egyben arra is utal, hogy a materiálisan láttatott esetiségek bemutatásában és a Mindenségre utalásaiban költészete kezdetétől megérzi a létezés metafizikai – általa „spirituálisnak” nevezett – vonatkozásait.) Bár ha a vers átszövegezéseikor többször is adódna alkalma, hogy lényegében tovább alakítson rajta⁹. Lényegében ezt a létérzékelést 1928-tól kezdődően az 1940-es *Isten és a világ* már idézett rádió-előadásához hasonló értelmezéssel fogadja pályaképébe: a verseivel a kezdetektől keresett-sejtetett „spiritualitást”-metafizikát változatlanul megtartva. Legfeljebb a leírás materialitását pontosítja-finomítja poétikailag és grammatikájában. Mondjuk, a „jóság és csoda” „jóságos csoda”-ként – stilisztikailag átigazítva – jelenik meg. De az 1928-as, a létezés oximoronjára döbbenő, a verset indító, a világ „rettenetességét” ellenponthozó, annak létezési módjára rákérdező, jellegzetes Szabó Lőrinc-i felütéses verskezdő módot mindegyik variánsban szó szerint megtartja:

Az uccán néha megállok s riadtan nézem, amit sohase láttam eddig: [...]

És a zárókérdést felvezető „testtelen mozgások szent ereje” majd a halála előtti, utolsó versében is ott visszhangzik: „Bár meg se moccan, rohan minden út” (*Tűcsökzene*, 370, *Holdfogyatkozás*).

És meg kell jegyezzem, a versnek ezt a kettős olvasatát katolikus teológiai szemléletből is magyarázva felvetette a 2017. április 27-i „A tudomány kultúrája” sorozatban elhangzó előadásomat követő vitában Márfi Gyula veszprémi érsek.

⁹ Széphalom, 1930/10–12. (október–december), 269–270; = *Te meg a világ*, 14–16.; = Uő. *Összes versei* [1943], 246–248., *Négy nemzedék. Élő magyar költők*, a tanulmányt írta és a költőket bemutatja SÖTÉR István, 1948, 98–99.

Valamint Szabó Ferenc SJ Teilhard de Chardin *Himnusz az Anyaghoz* című ódáját is idézi hasonló horizontról újabb könyvében¹⁰: „Azt gondoltuk, hogy szégyellnünk kell a testet és becsmérlelnünk az anyagot, hogy a lélek emberei és a szellem tisztelői lehessünk. Mennyivel biblikusabb Teilhard de Chardin látása.” Majd 2021. november 8-i nekem írt levelében hozzáfűzi: „örömmel állapítottam meg, hogy a jeles ciszterci gondolkodó is felfedezte és lelkesen ismerte Teilhard evolúciós világképét, a centro-komplexitás/tudat

növekedését az emberi agyig/az öntudat megjelenéséig, sőt még a nooszféra kibontakozását is, amelynek mozgóatója a Krisztus-Ómega, tehát az univerzum fejlődésével párhuzamos a krisztogenezis. Amikor Teilhard az *Anyag lelki hatalmáról* írta misztikus esszéjét, és a végén hozzáfűzte *Himnusz az Anyaghoz* c. poémáját. [...] Olvasd el Szabó Lőrinc *Materializmus* c. (»spirituális«) verse után Teilhard *Himnusz az Anyaghoz* c. költeményét: csodálatos rokonság!” Illesszük ide záróakkordnak¹¹:

Légy áldott rideg Anyag, terméketlen rög, zord szikla, te csak az erőszaknak engedsz és munkára szorítasz, ha enni akarunk.

Légy áldott vészes Anyag, tomboló tenger, zabolátlan indulat, te elnyelsz minket, ha nem szorítunk igába.

Légy áldott nagyhatalmú Anyag, gátolhatatlan Fejlődés, szüntelenül születő Valóság, te minden pillanatban tágabbra tárod horizontunkat, folyton hajszoasz az igazabb Igazság kutatására.

Légy áldott egyetemes Anyag, határnélküli Állandóság, parttalan Levegőg. – Háromszoros örvénye a csillagoknak, atomoknak és nemzedékeknek – te áradásoddal a mi szűk méreteinken és kinyilvánítod az Isten mérhetetlenségét.

Légy áldott áthatolhatatlan Anyag, te mindenütt ott feszülsz lelkünk és a Lények Világa közt, ébreszd föl bennünk a sóvárgást, hogy a jelenségek varratlan fátyolát föllebbentsük.

Légy áldott halandó Anyag, te egy nap széthullasz bennünk és kényszerrel bevezetsz annak a szíve közepébe, aki Van.

Anyag, te nélkülöd, támadásaid nélkül, fosztogatásaid nélkül, tétlenül, renyhén, gyermekmódra élnénk, sem magunkat, sem Istent nem ismernénk. Te, aki gyilkolsz és te, aki gyógyítasz, – te aki lázadsz, és te, aki engedelmeskedel, - te, aki rombolsz, és te, aki építesz, - te, aki bilincsbe versz és te, aki fölszabadítasz – **lelkünk Életnedve, Isten Keze, Krisztus Teste, Anyag, áldalak téged.**

Áldalak téged, Anyag üdvözöllek, nem olyanak, amilyenek a tudomány papjai és az erény prédikálói leírnak, csonkának, vagy torzónak – a brutális erő vagy az alacsony vágyak halmazának, – hanem olyanak, amilyenek ma mutatkozol előttem, **teljességemben és igazságodban.** [...]

¹⁰ SZABÓ Ferenc SJ, *Halász Piusz önmagáról. Mai írók és gondolkodók/10.* Agapé, 2021. 82–87.

¹¹ Halász Piusz saját fordításában = *Halász Piusz önmagáról, i. m., 83–85.*

**Üdvözöllek téged Teremtő Hatalommal fölruházott isteni Környezet,
Szellemtől háborgatott Óceán, a Megtestesült Igétől átformált,
átlelkesített Anyag.**

Ellenállhatatlan parancsodnak vélnék engedelmeskedni az emberek,
mikor szeretetükben irántad, gyakorta vetik bele magukat,
az önző gyönyörök tátongó örvényébe.

Csak visszfény, csak visszhang, ami megcsalja őket.
Most már látom.

És ha rejteketeket emlegetek, akkor két egymástól eltérő, de mindkét esetben költője által rejtekútra ítélt sejtelmes Szabó Lőrinc-szöveg is egyértelműen belefut a *Tücsökzene* utolsó kiadásában *Az elképzelt halál* külön címmel egységes műalkotássá formált fejezet tudatos életmű-koronációjába.

Az egyik egy nemrég általam felfedezett Szent Ágoston-fordítása, 1925. szeptember 15-ről dátumozva, „a *Confessiones* I-IV.-alapján fogalmaz-

va” akkori – talán legjobb – barátja, az előadó-művész Ascher Oszkár számára. Évtizedekig a szöveg közelében dolgoztam, mégsem figyeltem fel rá. Ugyanis az autográf tisztázat és fogalmazványa 1973-ban került szórványként Hont Ferentől a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárába, V. 3802 jelzet alatt, de sem a könyvtár, sem a kéziratár nem méltatta különös szerzeményként a költő barátjának dedikált *Te meg a világ* című kötet elejébe belekötött kéziratos fordítást.

Szent Ágoston: Isten dicsérete

Nagy vagy, Uram, és nagy a te dicséreted; és nem tudom, mi néven hívjalak, mikor magamba hívlek. S hová jöhetne belém az isten, aki az eget és földet teremtette? Hová hívjalak magamba, mikor benned vagyok? Hová mehetnék, elhagyva eget és földet, hogy kívülről jöjjön belém az isten, aki így szólt: betöltöm az eget és földet?

De befogad téged a föld s az ég, mert te betöltöd őket? Vagy betöltöd, és túlcsoordúlsz rajtuk, mert nem bírnak befogadni? S hova ömlik ami megmarad belőled, ha már túlcsoordúlt veled az ég s a föld? Vagy nincs szükséged semmire, hogy összetartsd, te, aki mindent összetartasz, mert mindent, amit te töltesz meg, összetartva töltesz meg? Nem az edény, lelkeddel súlyosult sok edény, építi föl roppant vázaidat, mert széttörik a váza, törik az edény s te nem ömölsz ki belőle. S mert téged, Egész, semmi se bír befogadni egészen, részben fogad be minden, s minden ugyanabban a részben? Vagy egyik az egyiket, a nagyobb a nagyobbat s kisebbet a kisebb? Van részed, amelyik nagyobb, kisebb is van az egészben? Vagy mindenütt egész vagy és semmi se fogad be egészen?

Mi hát az én uram, istenem? Mi lenne, kérdem, ha nem az Úristen? Mert ki úr az Úron kívül, és ki isten az Istenen kívül? Csúcs vagy uram, a jóság orma vagy, kint- s bent- ható, mindenható, irgalom, hatalom, rendíthetetlen rebbenő, torony, tető, legszebb és legszentebb erő, alakban szilárd és megfoghatatlan, mindennek változása, sose új, sohase régi, mindennek ujlulása; elsorvasztod a kevélyeket, és nem tudják; mindig munkás, mindig pihenő, gyűjtő és nem szűkölködő; szerelem vagy, vihartalan, féltékeny, és zavartalan, megbánás, fájdalomtalan, haragszol és te vagy a csönd. Túlfizetnek, hogy adós légy, s kinek van kincse, mi nem a tiéd. És visszafizetsz, senki adósa; mindent elengedsz és semmit se veszítesz. Mert csúcs vagy, uram, a jóság orma vagy, s vereség a szó annak, aki rólad beszél, s mégis: jaj azoknak, akik hallgatnak rólad ott, ahol a beszélők már elnémultak.

És feltételezhetően ezt a szöveget vagy részletét csatolja az 1940 húsvétján mondott rádiós előadásába (a szemelvények ugyanis nem maradtak meg), melyet így vezet fel: „*Önvallomásai* egyik leggyönyörűbb alkotása az önéletrajzi irodalomnak: ennek az elejéről emelünk ki most egy isten hívó és magasztaló himnikus részletet”¹²

A másik egy gyorsírásban maradt ciklus, amely felhasználta Jeszenyin orosz költő akkor még öngyilkoságnak vélt halálának témáját a létben elhelyeztettség és a meghalás átélésének – általa ekkor még egybe nem szöhető – materiális és spirituális átgondolására. A fiktív ciklus átíratát ismertem dr. Gergely Pál áttételében (MTA Könyvtár KIK kéziratára), és monográfiáimban mint a *Fény, fény, fény* és *A sátán műremekei* kötetek „sátános”-ként emlegetett verseiből a *Te meg a világ* szonettjeinek formavilága felé vezető átmenet formai iskolázó darabjait emlegettem. Majd fogalmazványait a Fried István barátom köszöntésére készült kötetben tettem hozzáférhetővé¹³.

A ciklus alakított fogalmazványaiban találkozzunk egy jellegzetesen Szent Pál-i ihletű fordulattal, amely a protestáns műveltségű Szabó Lőrinc versében éppen az étellel való számvetés, a létezés folyamatosságát mérlegelő ciklus esetében nem lehet csak véletlen rímhívó megjelenés. Egy kísérletet érzek benne, éppen az *Ágostai hitvallásra* gondolva: „Az emberek nem igazulhatnak meg Isten előtt saját erejükből, érdemükből vagy cselekedeteikből, hanem ingyen igazíttatnak meg a Krisztusért hit által, ha hiszik, hogy Isten őket kegyelmébe fogadja és bűneiket megbocsátja.” (IV. r.) Mindaddig vándorol a szövegben határozóból jelzővé alakulva („ingyen”), amíg maga az ikonikus szó harmadszorra végül teljes rímhelyzetben tartalmilag meghatározóvá nem emelkedik!

Először még a »sátános« versmondásnak a görög himnuszokra emlékeztető hangvételébe, határozói minőségbe rejtve jelenik meg:

S valakiért, ím, ezt a gög-lírárt
Sekély mesével, önmagát titkolva,
Csak úgy és akkor, ingyen fölcseréli,
Mikor életét nem írja, ha éli.
S te elfogadod reménytelenül
ezt is, meg azt is, amit nem kívánsz.

Majd strófás versben, ellentétként, reménnyel teljesen, már részben a rímbe is, de még mindig határozói mivoltában beleolvadva („égies a hit” – „ingyen is”) kap szerepet:

És egyszerre oly könnyű minden
és olyan égies a hit,
hogy ami csak kell,
Megjön ingyen is.

– hogy ezt a versszakot már a szonettszövegben alakítsa tovább egy terzinában, magát a szót súlyosítva („mélységes”) hangsúlyos rímhelyzetbe emelve, kiszabadítva a határozói mivoltból, de még nem jelzőként beosztva a meghatározó, de még kimondatlan maradó „kegyelem” szó mellé. Éppen a meghalás útjához kötötten mint remélt végállomást:

És egyszerre oly könnyű minden
és oly mélységes a hit,
hogy ami csak kell, fog jönni ingyen.

Érzem és rámnéz az uj táj
s tükrében együtt szállnak
vágyaim és a megvalósulás.

Közben elkészíti az Ady-válogatását (*Antológia Ady Endre verseiből*, 1927) kiegészítő *A Sion-hegy alatt* című gyűjteményét, melynek bevezetője jelentős tanulmány a vallásos Adyról (*A Sion-hegy alatt. Ady Endre istenes versei*)¹⁴.

Ezekhez kapcsolódik a költők poétikájában megjelenő Isten-képzetet értelmezve Szabó Ferenc SJ olvasónaplójában¹⁵. Előbb Vezér Er-

¹² SZABÓ Lőrinc, *Isten és a világ II.* = Uő, *Irodalmi tanulmányok...*, i. m., 573.

¹³ *Kedves Pista Barátom! Szabó Lőrinc: Szergej Jeszenin utolsó éjszakája, Serta Pacifica: Tanulmányok Fried István 70. születésnapjára*, szerk. ÁRMEÁN Ottilia et al., Szeged, 2004, 9–18.; A gyorsírásos fogalmazványok megfejtése dr. GERGELY Pál, SCHELKEN Pálma és LIPA Tímea munkája.

¹⁴ *Antológia Ady Endre verseiből*, összeállította SZABÓ Lőrinc, Athenaeum, Budapest, 1927; *A Sion-hegy alatt. Ady Endre istenes versei*, összeállította SZABÓ Lőrinc, Athenaeum, Bp. [é. n.].

¹⁵ SZABÓ Ferenc SJ, *Költők között – a költészet napján (2012. április 11.) – Szabó Lőrinc és Ady Endre hitéről*, Távlatok, online, http://www.tavlatok.hu/net/PDF-ek/kolteszet_napjan.pdf (letöltés: 2021. 11. 25.),

zsébet Ady Isten-képe genezisének filológiai magyarázatát¹⁶ idézi meg teológiai szemmel: „Míg a korabeli szimbolistáknak az istenkeresés teljes befelé fordulást és megnyugvást jelentett, elszakadást a kor problémáitól, addig Ady istenkeresése, mely inkább istenperelés volt, állandó és csillapíthatatlan küzdelmet tükröz a hit és a hitetlenség között.” Majd Szabó Lőrinc már említett rádiós műsorából Ady Isten-értelmezéséhez fordul, mondva: „Amit Ady vallásosságáról írva általában a hit és a költészet viszonyáról megfogalmaz, áll Adyra, önmagára, József Attilára, sőt Illyésre, Babitsra, és sok ún. »megtért« költőre, íróra, művészre.” Szabó Lőrinc szerint ugyanis „amit a teológia, a metafizika, a kozmogónia, a lélektan, sőt az ismeretelmélet és a természettudomány megmunkál, azt az érzelem és a képzelet jogán, rendszer és módszer nélkül, egy kicsit a maga nyersanyagának tekinti a költő is. Isten végtelen téma, minden út hozzá vezethet.” Mindezeket végül Szabó Ferenc SJ a teológia nyelvére fordítja: „A modern (keresztény) ember hite küzdelmes hit, kísértéseknek kitett, megpróbált hit, ahogy Joseph Ratzinger magyarázta az egyetemistáknak 1968-ban a *keresztény hitről* szóló előadássorozatában. De az őszintén kereső nem hívő is felvetheti magának a kérdést: Hátha a hívőknek van igazuk? A hit és a hitetlenség határvonala valamennyiünk szívén keresztül húzódik. Lehet transzcendencia-élménye (pl. a szépség vagy a szerelem-szeretet extázisában), ill. burkolt Isten-élménye a magát nem hívőnek tartó költőnek is. Az Isten-élményt és Isten-hitet meg kell különböztetnünk, továbbá a hit tárgyát, tartalmát is helyesen kell érteni. A hívők sokszor babonás, torz istenképének megtisztításában segíthet az ateista tagadása: tagadása minden antropomorfizmusnak, az Istenre vetített emberi vonásoknak. De azt is meg kell világítanunk az Isten-tagadóknak, hogy sokszor valójában a saját maguk alkotta, vagy a hívőknél látott torz Isten-képet tagadják, amit tagadnunk is kell. Igazában az élő Isten arca Jézus Krisztus kinyilatkoztatásában ragyog fel. És innen még további lépés az Egyház által elénk terjesztett tételes hit, a Hitvallás ágazatainak igazsága – persze az is helyes, korszerű értelmezésben.”

Szabó Lőrinc pedig mintha az utólag Szabó Ferenc SJ és az általa olvasónaplójával közvetített Ratzinger-gondolatokat már a huszadik század húszas éveinek második felében beteljesítette volna. Ady-feldolgozását kiegészíti egy billegően fogalmazott, gyorsírásos töredékben maradt költői portrékísérletében: a kínoz-torz materiális sorsot próbálja szembesíteni ellentétével, az Istenben hangolódó lét ideális szerkesztettségével. Az említett, Jeszenyin halála alkalmát kihasználó, önkínzóan fogalmazott ciklusban. Amely kiegyenlíteni igyekszik a sorsköltészetet a létköltészettel. Ha a műalkotás egésze ekkor még nem is jár sikerrel, elérkezik segítségével egy sikeres költői formálásmódszhoz: a Szabó Lőrinc-i szonett poétikai megformáltságához. Ebben a Jeszenyin halálát alkalomként kezelő, be nem fejezett ciklusban a meghalás átgondolásából kifakadó átalakulás képzetei is megjelennek, és a materialista alapanyagból táplálkozó Isten-képzet poétikai megformálásának is tanúi lehetünk. A kilencdarabos ciklusmaradványnak a gyorsírásos leletből leginkább áttehető darabja az *Isten* címet viseli. Ezzel a szonettel pedig egy nála sajátos poétikai formáció jelenik meg: a pusztulás materialista ábrázolása és ennek ellenében a spiritualitás, amely gondolatilag nála első alkalommal formálódik versé:

Főnt mozdulatlan szem vagyok, derű és szellem, ki mindent elbűvöl.
Lent hús és tenger s a gyönyör
mint édes, puha és iszonyú fűrés

jár gerincemen, rajta hegedül,
ahogy a testi szerelem
végső percei, de szüntelen,
rég szüntelen és könyörtelenül!

Hol vagyok? Ha pillám lezárul,
testem ízekre hullva száguld
zavaros, sötét, óriás körökben.

S ha lassan újra fölnézek: fölöttem
hüvösen ragyog és teremt
Isten, az Értelem és a Rend.

¹⁶ VEZÉR Erzsébet, *Ady Endre. Arcok és vallomások*, Szépirodalmi, Budapest, 1968. 102–103.

Vajon miért tiltotta meg a Szent Ágoston-szöveg fordításának közlését a költő, és miért nem dolgozta ki a Jeszenyin halála ürügyén alakított Isten-kereső ciklusát? A fordítást ezzel a szöveggel zárja: „*Ascher Oszkár*nak ezt a próbálkozást, kérve, hogy sose juttassa el nyomdába ezt a részben hamis, egészében igaz Szent-Ágoston-szöveget. 1925. szept. 15. Szabó Lőrinc.” Amikor egy református teológusnak megmutattam a fordítást, természetesen kérdezett rá Tófalvy Éva: „Érdekes, hogy Szabó Lőrinc nem akarta közölni ezt az igen mély istenismeretet (ha van ilyen egyáltalán) és hitet tükröző zsolttárját (zsolttárparafraízisát? szabadversét?, esszéjét?) – az Istenben létező, és mégis őt kereső, gondolkozó ember vallomását.”

Ma már a tiltó szövegből olvasom ki a választ. Mert mire is utal ez a fogalmazás: „részben hamis, egészében igaz Szent-Ágoston-szöveg”? Nemcsak a fordítás kidolgozottságát mérlegeli, hanem éppen a maga még billegő szempontjait szembeesíti a szöveggel. Az eredeti kérdésességre hívja fel saját maga figyelmét.

A Jeszenyin-versciklusban pedig a saját gondolatrendszerének a kidolgozhatóságát vonhatta kétségbe. Megérezte, hogy éppen a teológiai gondolkozás nála ekkor billegtetett voltát képtelen az általa igényelt poétikai megoldásig elvezetni. Most még csak a formáltság biztosságáig jut el, a szonettforma biztosságáig. Ennek a teljes költészetét meghatározó voltaig végül még a formálásmódjában is csak a *Tücsökzenével* jut el. A kérdés és a válasz megfeleltetéséhez, a szövegalkítás ciklikus megszerkesztettségéhez és a szonettforma sajátosan megformált egymáshoz fűzésének kialakításához: a *Tücsökzene* strófájának biztosságához és ciklusba szerkeszthetőségéhez.

Ezt majd csak a *Tücsökzene* második kiadásának idejére érzi megoldhatónak, amikor képessé vált az első kiadás zárásaként szerepeltetett, ciklust ígérő verseket a műalkotás egészébe beleépített egységes versciklussá átszervezni. Amikorra a gyorsírásban rekedt, halált előcsa-

logató és váró fogalmazványok három évtized távlatában *Az elképzelt halál* csodájaként megjelenő ciklusként támadnak fel. Ebben talál szöveget a megalkotottság elhelyezettségre a létezésben. És ars poeticát ennek a szövegnek a megteremtésére a tudatban. Addig csak a Jeszenyin-fogalmazványban megjelölt pozícióig jutott: az „Isten, az Értelm és a Rend” keresésének billegő rákérdezéséig és a szonettalakzat biztosságáig. A „rettenetes” kétségbeejtő kimondásáig és oldásának igényéig. A *Te meg a világ*-versig. A poétikai lezártáig, amelyben majd megérik a feloldás oximoronjának sejtelve. Miként magam is a most (2021. augusztus 9-én) befejezett poétikai monográfiám címének megválasztásakor („*egy Költő Agya*” – *Szabó Lőrinc pályaképe a „modern” európai költészetben*) jutottam el a Szabó Lőrinc költészetében megjelenő oximoron megértéséig:

De, hogy a
Mindenség is csak egy Költő Agya,
úgylátszik, igaz. –

Melyet ezúttal két magyarázó szöveggel kereteztek be. A Határ Győző – jóval Szabó Lőrinc halála után keletkezett – *Golghelóghi* című világrámája harmadik, véglegesített kiadásának utószavában megidézett középkori keresztény misztikus gondolkodó, Eckhart mester aforizmájával: „az emberteremtés az isten önkiteljesítő instrumentuma, s amíg embert nem teremtett, isten nem eszmélt létére, s mintegy »nem tudott« önmagáról.” Illetőleg világhírű agyudatónk, Freund Tamás munkásságát összegező interjújába¹⁷ foglalt állásfoglalásával: „Azt hiszem, az emberi agy valóban az anyag evolúciójának csúcса, legkomplexebb terméke. Ebben a formában vált alkalmassá arra, hogy befogadja a teremtő eredetű lelket, amely az emberi agyon keresztül képes megnyilvánulni az anyagi világ számára.”

* * *

¹⁷ Megjelent a Magyar Idők, 2017. szeptember 16-i Lugas mellékletében.

Léna élni akar

3.

Világítani akart. És vízen járni. Bégetni vonító farkasok között. Az ég öblét kémlelni mindig. Sáskával beérni, szikla kelyhében forrást találni. Aszfalton is, lakótelep gyomrában, aluljáró piszkos tenyerében. Nem hittek neki. Azt mondták, az élet az más. Tudom, mondta. Az élet malomkövek közé szorult fény. És mi vagy te, Kinizsi Pál? Az nem, csak hiszem, hogy a tenger újra kettészakadhat, és száraz lábbal kelhet át a nép. Az régen volt, talán igaz sem volt. Ezt mondták, mert nem tudták, hogy a csoda örökké lüktet a víznek ölében, nem három napig tartott.

Három napig tartott a bűnbánat. Hamut szórt magára a hideg hold. Nem bírta nézni, hogy milyen szűkre szabták a szabadság ruháját, és hogy szerte a földön fészket rakott a szorongás. Vicsorognak a hazugság szögei, hamis fényt vernek az éjszakába, a hajnal is csak félénken verdesi szárnyát.

Verdesi szárnyát, sebeidben forog a szél. Ki nek fáj jobban az ütés? Az ököllé korcsosult szívnek, rángó idegeknek vagy a behorpasztott arcnak? Megint viaszba száradt egy ének. Az idő közönyös kopoltyúja monotonan veszi a levegőt, rozsdává fakultak a földi csillagok. Érverésük lassul és fonnyad. Bamba értetlenség csapódik arra, aki lát, és szót emel.

Szót emel, parázsszirmú, nyugodt ígét. Cel-lájában él, amit a történelem rótt ki rá, a falak kopáran kúsznak fölé. Kolibridal szakad fel belőle mégis, benne liliomerdő zenél. Dühös zajok ügetnek kívül, míg ő lelkében mezítláb gyalogol. Kevesebb nem érheti be, mint hogy vízen járjon, és mustármaggal odébb toljon egy hegyet.

Egy hegyet lát. Összefolyik Tábor és Golgota, Sion és Ararát. Mindegy, csak lassan megmászni, mindig menni. Tarisznya és saru nélkül, bottal a kezében: hosszú az út. A másik felé menni és szolgálni örömmel, félelem nélkül. Hinni, hogy ezt lehet, és tudni, hogy ez jó.

4.

Kíváncsi volt, ahogy csak egy nő lehet kíváncsi, vagy egy kisgyerek. Hát felpróbálta, nyakába vette a láncot. A buszon találta az egyik ülés alatt, amikor délután visszafelé tartott a belvárosból. Csupa színesre festett kavics. Hosszú volt, mint a mesebeli manó szakálla. Hétszer tekerte a nyaka köré, és így is a lágyékát verdeste. Így, rogyásig díszítve olcsó műkarácsonyfához hasonlított, ünnepre készen.

Ünnepre készen toporognak az angyalok, a földön új lélek virága hullajtja utolsó szirmát. Suhognak az áttetsző szárnyak, üdítően szítal egy fehér dal, ring az idő, végszóra csenget. Égi tánc tüze izzik hószerű lábuk íve alatt, kezek kórusa hangtalan lebben, oda szülessen az ember szíve, selyemkarokból font puha kosárba.

Fejét csóválva forgolódott a ruhásszekrény nagy tükre előtt. Több játék kellett, és kevesebb ruha. A tarka kövek és a test spontán szépsége. Mindent ledobott magáról, hogy jobban lássa a műalkotást. Most igen elragadónak találta a képet. Évák és Vénuszok mind elbújhattak természetessége, szokatlan bája mögött. Óvodából szökött, kipingált giliszta és mázsányi, kortalan szépség.

Kortalan szépség ül minden várakozó fényarcon. Kertjükben soha nem barnul, nem hull földre a levél. Gyémántimák csüngenek az ágaskodó fákról, himnuszt énekel a harmat. Itt minden élet az irgalmas napnak örömteli kelyhe, örök nász vigalma zenél. Jó itt.

Jó itt. Jó így. A tükör szerette őt. Szeme falta magát benne, de még nem volt elég. Táncra perdült ott a szobában. Forgott és nevetett, hetvenéves, súlyos bűgőcsiga. Kék, sárga, piros, zöld kőlepkék repkedtek körülötte, és rázkódtak szétáradó mellén. Mégis, ez sok volt. A túlcsorduló ujjongás a fotelbe kényszerítette. A szíve. Megkapaszkodott a vidám kavicsokba, és rövidet sóhajtott. Lelke játékos mosollyal érkezett a tejszínű tájba.

Az európai kultúra válsága

Hamvas Bélára emlékezve

(Eperjes, 1897. március 23. – Budapest, 1968. november 7.)

Nyitány

Hamvas Béla szellemtörténész már száz évvel ezelőtt „világválságról” értekezett; de akkor lényegében még csak az *európai* szellemi/kulturális/társadalmi válságot elemezte. Figyelte a „Nyugat alkonya” (O. Spengler) jeleit és okait. Igyekezett feltárni a válság gyökereit, hogy aztán az evangéliumi keresztény hagyományhoz kapcsolódva – részben a francia orientalista, René Guénon nyomán – a keleti misztikák ősforrásai-ban keresse az „üdvutat”.

Napjainkban a „világválság” tetőződik: a két világháború és a totalitarizmusok bukása, az „emberarcú barbársága” után jött a „likvid modernitás”, és bekövetkezett a posztmodern paradigmaváltás, végül a váratlan villámmal érkezett *pandémia* világméretű csapása, majd az orosz-ukrán háború katasztrófája apokaliptikus szellemi légkört teremtett bolygónkon.

Az „üdvút” keresése: a létfilozófiától a keleti misztikáig

Most bővebben kifejtem ezt az összefoglaló jellemzést, idézve szakemberek tanulmányait. Hanák Tibor filozófus ezeket írta: „Hamvas Béla több más szerzőhöz – elsősorban Jaspershez hasonlóan - *kultúrkritikai* vizsgálódásokból indult ki. Ő is a *korszak »szellemi szituációját«* próbálta megragadni - mint Jaspers, s ahogy a *mai válságjeleket* összeszedte, úgy látta, hogy az em-

ber általános lét-meghatározmányait tartja kezében. Hamvasnál azonban ezek az attributumok Heidegger megállapításaihoz hasonlítanak: szétszakítottság, aggodás, perspektívátság, belevettség a létbe és a semmibe. [...] Hamvas az egzisztenciál-filozófiából a (bergsoni, klagesi, nietzschei, schopenhaueri és a buddhista) életfilozófiai irány törekvéseihez kanyarodott vissza.”¹

Amikor Hamvas Béla Jaspers és az egzisztenciafilozófia létszemléletét ismerteti, többek között felhasználja Hans Urs von Balthasar mélyreható elemzéseit *A német lélek apokalipsziséről*, továbbá olyan hívő gondolkodók meglátásait is, mint H. Newman, M. Blondel, E. Przywara SJ, R. Guardini, valamint G. Marcel, M. Buber és M. Scheler perszonalisták eszmefuttatásait ilyen témákról: az emberi személy méltósága, a lét és birtoklás rendjének különbözősége, a kommunikáció és a kommunió (szeretetközösség) szerepe a személy kiteljesedésében.²

Hamvas Bélát 1948-ban a kommunisták nyugdíjazták. 1951-ig Szentendrén élt, itt írta meg *első „regényét”, a monumentális Karnevált.*³ E mű valójában nem sorolható a hagyományos regény műfajhoz. Igazában létfilozófia: számos szereplője így vagy úgy Hamvas világnézetének egy-egy szempontját képviseli, aki *tapogatódzva keresi az emberi üdv útját, az autentikus létet*, és pedig részint a joyce-i írástechnikát alkalmazva.

Thiel Katalin ezt így magyarázza *A regény mint filozófiai kaland* c. tanulmányában⁴: „A regény főszereplője Bormester Mihály úgy egzisztál a regény hét fejezetén keresztül, hogy a személyiség formálódása szempontjából felvető-

¹ Hanák Tibor: *Az elfelejtett reneszánsz*. München (?), 1981, 138–139. (A kiemelés tőlem, Sz. F.)

² Vö. Hamvas Béla: *Szellem és egzisztencia*. Budapest, 1987, 27–84.

³ Legújabb kiadás egy kötetben: Hamvas Béla: *Karnevál*. Medio, 2021, 1093 oldal.

⁴ Thiel Katalin: *A regény mint filozófiai kaland*. Hamvas Béla: *Karnevál*. <http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/3560/>

dő minden lényeges kérdés – legyen az filozófiai, etikai, szociológiai vagy politikai természetű – megfogalmazást nyer. Bormester mindvégig azon fáradozik, hogy »új létet alapítson«, hogy helyreállítsa az úgynevezett »eredeti egységet« vagy másképpen fogalmazva a »normális emberi alapállást«. [...] A modern világ értékválságának olyan krónikáját látja Joyce Ulysses-ében, amely fittyet hányva a szerkezeti kötelmekre, szürreális tudati állapotokat és hangulatokat képes nyelvi formában közvetíteni. [...] A *Karnevál* dinamikája sok tekintetben hasonlatos az *Ulysses* Valpurgis-éjszakájának pokoli kavargásához. A monomániák felvonultatásával Joyce-hoz hasonlóan ő is sorra veszi az emberi létezés majd' minden eseményét és formáját: születés, halál, szerelem, barátság, közöny, hit, unalom, kétely, vágy, bűn, ostobaság, felszínesség, tudálékosság, fontoskodás, érdektelenség, önzés stb. Mindezt Hamvas is a hagyományos nyelvi formák felrobbantásával írja le.” (Thiel Katalin, 134.)

A Hamvas Béla világnézetét ért hatások között Thiel Katalin szerint is⁵ kitüntetett szerepe van *Kierkegaard* és mellette *Nietzsche* filozófiájának. Más hatások: keleti bölcselet, Böhme, Guénon, Baader, Jaspers, Heidegger. Az *autentikus létezést* kereső Hamvas – írja Thiel Katalin – Kierkegaard nyomán számos jelét adja a Kierkegaard-nál és Nietzsche-nél tapasztalható önmarcangoló, önironizáló gondolatnak. Hamvas szándékosan *pszeudoegzisztensnek nevezi magát*. Hamvas stílusa is emlékeztet a létezésen töprengő, azt „kifejtő” Kierkegaard-ra, aki írásaiiban *írói álneveket* használ. A „kifejtés” olyan, mint egy álarc, egyszerre felfed és elrejt. Az *álnevek, mint az álarcok*, elrejtene, de meg is mutatnak valamit abból az „alapzatból”, amely maga a lét az emberben.

A személyiséget elrejtő/jellemző maszk/álarc hasonlatot kiemeli *Szántó István* is, aki szerint a *Karnevál* „a létezés csodáját, a lélek *Próteusz-természetét*” próbálja megérteni: „Minden szerep, minden maszk, minden álarc gazdát cserélt, mert a maszk az, ami »drágább, előkelőbb, hamisabb, játékosabb, gazdagabb, megtévesztőbb

a valóságnál, nem az isten, hanem a bálvány» (*Tükör*), a maszk az, ami fölcserélhető, mint ezek az emberi sorsok. »S ami ez a láthatatlan, s ami ez az elmúlhatatlan, amiből az egész világ van, ez a valóság, ez vagy te, Shvetaketu.« (*Részlet az Upanisádokból*.) Hamvas szavakból építi meg a léleknek a kor minden igényét kielégítő házát. [...] Hamvas Montaigne-nel vallja: le kell vetni a maszkot, mert máskülönben az álarc az emberre csontosodik, a személy lárvává válik, az időben megdermed, az egyetemes megváltás- és üdv-történetből önmagát végérvényesen kirekeszti.”⁶

A kereszténységről alkotott felfogásában

különösen is befolyásolta Hamvas Bélát *Kierkegaard*. Miként Kierkegaard (és Nietzsche), keményen bírálta általában a vallások istenképét (az ószövetségi zsoltárokét is: *Karnevál*, 1031–1037.); valamint hiteltelennek tartotta a *kortárs kereszténységet* (*Karnevál*, 628–630.), mivel e „modern”, szekularizált, intézményesült kereszténységnek külsőséges formái ellentétesek az *eredeti evangéliumi szellemmel, Krisztus tanításával és példájával*. Kierkegaard 1851-ben ezt jegyezte fel *Naplójába*: „Kezdetben volt Krisztus, akiben maga az Örökkévaló egzisztenciális követelménye jelent meg – hogy szenvedjen és meghaljon. Aztán jönnek az apostolok, akik feltétlen módon vágyakoztak a mártíriumra. Aztán jönnek a mártírok, de hamarosan jön a dialektika, mely azt mérlegeli, hogy feltétlenül szükség van-e a mártíromságra ahhoz, hogy valaki valódi keresztény legyen. [...] Minőségi változás áll be: megjelennek az apologéták, s ezzel lényegében véget ér a kereszténység. Megkezdődik a tudomány és az egyház elmélete.”⁷ (*A kiemelések tőlem*, Sz. F.)

A *hit* kérdésköre, miként Kierkegaard-nál, Hamvasnál is összefügg az autentikus létezéssel. Az *autentikus emberi cselekvést* a hit által igyekszik megalapozni. A kierkegaard-i „abszurd” hit nem a teológia hite, hitelességét a cselekvés igazolja. A hit „keresztre feszíti” az értelmet. Az

⁵ Thiel Katalin: A hit lovagja és a „várakozó” Kierkegaard hatása Hamvas Bélára. <http://www.c3.hu/~prophil/profi014/thiel.html>

⁶ Szántó István: Örvény és megtisztulás. Hamvas Béla *Karnevál*-járól. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/view/creators/Hamvas=3AB=E9la=3A=3A.default.html>

⁷ Hamvas Béla: Interview. In: *Patmosz I. Életünk*, Szombathely, 1992, 240. o.

igazi hit „Krisztus, a Feltétlen” kortársaiavá avatja a keresztényeket. A hit pillanatnyi aktusában az Örökkévaló villan fel.

A *Karnevál* részletesen leírja az evangéliumi jelenetet (26, 6–13): magasztalja az asszony (Mária Magdolna?) „esztelen” gesztusát, aki a drága kenetet Jézus fejére öntötte (*Karnevál*, 628–630.). Manuel atya, visszautalva e jelenetre, kimondja a lényegét (*Karnevál*, 658.): „Én az Evangéliumra most nem vallásos allúziókkal hivatkozom, hanem úgy idézem, mint a világon messze a többi fölött a legintelligensebb könyvet. A kenet kiöntése a szent örület elemi megnyilatkozása, ez a teljesen haszontalan létmozdulat, amelyről tüstént kiderül, hogy az egyetlen értelmes. A bolondság, amelyről kiderül, hogy szent.” (Vö. még *Karnevál*, 818–819.: a szentek örültek!)

Hamvas és a kereszténység

A kereszténység és a hagyomány viszonyának tisztázása Hamvas Béla számára alapkérdés volt, hangsúlyozza életművének egyik legjobb ismerője, *Mattheusz János*. „A kereszténység eredeti alakjában, ahogy az Evangéliumban megjelent, nem vallás, hanem hagyomány, éspedig minden valószínűség szerint a hagyomány fundamentuma, amely a létezés értelmét maradéktalanul kimondja. [...] A kereszténység megjelenésével a hagyomány egzisztenciális hangsúlyt kap. A megtestesülés tényével az ember az időbeli és időfölötti keresztjének centrumába kerül... Hamvas gyakran visszatérő fordulata: »Itt, most, egyszer és soha többé.« Minden pillanatban az örök nyílik meg az ember számára. [*Láttuk: e gondolat Kierkegaard befolyása! Sz. F. megj.*] Későbbi írásaiban a kereszténység tanításának tisztázása egyre többet foglalkoztatja, és meggyőződéssel vallja, hogy értelmes emberi élet azon kívül, amit az Evangélium hirdet, aligha képzelhető el. A hagyomány a kereszténységben beteljesül, a kereszténység számára pedig a hagyomány

olyan előzmény, amelyen az Evangélium valódi jelentése és jelentősége kibontakozik.”⁸

Az újkor válsága – „Világválság”

Hamvas Béla – főleg 1948, a kommunista hatalom átvétele után – kizorul a magyar kulturális életből, de remeteként szenvedélyesen kutatja az „*üdvutat*”: az ezoterizmus és a keleti misztikák tanulmányozásával le akar hatolni az Eredetig – túlhaladva filozófián, sőt még a kultúrát formáló szellemen is –, az ősjelenségek világáig. Tehát már a vallás, a „*scientia sacra*” területén mozog.⁹ Mint René Guénon, ő is az újkor válságából indult ki, és a mindent felaprózó, szétszedő szellemet teszi felelőssé a megrokknásért, az előregedést jelző enerváltságért.¹⁰

Hamvas különböző írásaiban az *őskinyilatkoztatást* kutatja: minthogy a „tudomány” előtti és kívüli „*egyesítő Hagyományban*” találkozik a zsidó-keresztény, az arab-mohamedán és az indiai-brahmanista vallás bölcsessége. Az *Anthologia humanában* már Európán túli távlatok nyílnak a kínai és az indiai bölcsesség felé. A hinduizmussal keverednek nála az ezoterika és a teozófia elemei is, de Hamvas távol marad a rajongók valláspótlékaitól, mindig egyenesen halad a lényeghez vezető úton, *figyelve az evangélium iránytűjére*.

Hamvas Bélát tehát a létezés minden rétegét átjáró válság tapasztalata és élménye vezette el az *Őshagyományhoz*. „Az egész újkori világban van valami alaptalan, felfújtt, belül üres nagyzo-lás, amely magas eszmékre, keresztény vallásra, morális értékekre hivatkozik, de azokat nem veszi komolyan, és azokat megvalósítani meg sem kísérli.” Márpedig „...a nem realizált szellemiség első követelménye, hogy az élet értelme elkallódik. Mert az élet nem olyasvalami, minek saját magában értelme lenne [...]. Az élet az anyagi természet körébe tartozik, és a szellem érintése nélkül [...] tehetetlen és vak.”¹¹

⁸ Mattheusz János: *Hamvas Béla*. In: Hamvas Béla: *Az öt génusz*. München, 1985, 37.

⁹ Hamvas e harmadik korszakát részletesen elemzi, dokumentálja Darabos Pál: *Hamvas Béla. Egy életmű fiziognómiája*. III. kötet. Hamvas Intézet, 2002

¹⁰ René Guénon: *La crise du monde moderne*. 1927. Vö. Hanák Tibor: *Bevezetés Hamvas Béla gondolatvilágába*. In: Hamvas Béla: *Az öt génusz*. München, 1985, 27.

¹¹ Idézi Mattheusz János: *Hamvas Béla*. In: Hamvas Béla: *Az öt génusz*. München, 1985, 35–36.

A világválsággal már az 1900-as ezredfordulótól kezdve egyre többet foglalkoztak a gondolkodó elmék. A válságjelenség kirobantásánál főleg az *Isten halálát* hirdető *Nietzsche/Zarathustra* nevét szokta emlegetni a szellemtörténet.¹²

Az európai kultúra válságával a két háború között – Spengler nyomán – több szellemtörténész foglalkozott. Felfigyeltem Németh Ákos tanulmányára – *Eltűnt kultúrák nyomában – Krizeológia és kulturális relativizmus Márai Sándor Istenek nyomában című útirajzában*¹³ –, amelyben a szerző Márai és Spengler nézetét veti egybe. Véggkövetkeztetése: „A kultúrák értékrelativizmusának gondolata a nyugat-központi szemlélet feladására ösztönzi Márait, aki egyszerre él az orientalizmus – és a spenglerizmus – toposzaival, reflektál rájuk, ugyanakkor iróniájával mintegy le is leplezi őket. Az alapot ennek során a nyugati »fausti« kultúra hegemoniájának elutasítása, a történelmileg adott kultúrák egyenrangúságának elismerése, az idegen kultúrák felé fordulás, megérteni akarásuk jelentheti, mellyel az *Istenek nyomában* fiatal szerzője korunk válságának írástudói számára is példát adhat.”

Hamvas Béla *világválságra* vonatkozó gondolatai „egész életművén végigvonulnak: állandó probléma volt számára, amiként a világválság problémái a valóságban sem oldódtak meg, és a megoldás mind a mai napig csak virtuális lehetőség maradt” – összegez Darabos Pál, és állítását alapos, részletes elemzésekkel igazolja.¹⁴

Darabos Pál monográfiájának *Kriszis és katarzis (1930–1948)* c. részében Hamvas új pályakezdését elemezve ismerteti a *Nyugatban* 1930-ban megjelent két jelentős kritikáját: J. Joyce *Ulysses-e* és a *Nietzsche-jubileum*. Rávilágít Hamvas vezérlő gondolataira: túlhaladva a magyar és a világirodalom esztétikai és társadalmi szemléletén az egész modern világot alapvető

és elkerülhetetlen válságban levőnek ítéli, és a magyar irodalmat is válságban levőnek írja le.

Hamvas Béla tehát már az 1930-as *Nietzsche-jubileum* alkalmával vázlatos körképet nyújtott a megemlékezésekről, a német filozófus életművének értékeléseiről.¹⁵ Megállapítja: a *világválságot* elemezve a *válságtudat*, a bizonytalanság életérzésének leírását *Kierkegaard-nál* és *Nietzschénél* láthatjuk. A dán filozófusnál az alapgondolat az „aggodalom”. A német költő/filozófus alapeszméje pedig így hangzik: a felsőbbrendű emberi követelmény: „veszélyesen élni”. A válságtudat másik ismertetőjele: „az ember, aki válságtudattal él, sajátságos *végzetességben* tudja magát. Pontosabban kifejezve: az ember úgy él, mintha állandóan a végzet fenyegetné.” (*fatum-tudat*) (Hamvas még utal Unamuno *Tragikus életérzés* c. művére.)

E korszakból jellemző Hamvas Béla ismertetése és kritikája *A mai világ képe* c. (Kornis Gyula által szerkesztett) 1938-ban közzétett gyűjtőkötetéről.¹⁶ *Jeles katolikus szerzők* (Halasy-Nagy József, Schütz Antal, Prohászka Lajos, Somogyi József, Kállay Miklós, Hevesi Sándor...) elemzik a mai világ szellemi helyzetét: világnézet, kultúra, vallás, irodalom, erkölcs. Figyelemre méltó kísérlet, állapítja meg Hamvas, hiszen a feladat nem könnyű; zavar van az említett kérdések körül. „Kitűnő tájékozottság, szakszerű tudás, hozzáértés, jó mondatok, írói készség, - s ahogy az ember a könyvet leteszi, úgy érzi magát, mint Zarathuszttra, mikor elvált ama bizonyos szenttől, és kénytelen azt kérdezni: »Hogyan? Hát lehetséges? Ez a szent erdejében még semmit sem hallott arról, hogy Isten meghalt?« »Gott ist tot.«”

Megjegyzem: nekem feltűnt, hogy a Kornis-kötetben nem szerepel Prohászka Ottokár, aki már a századfordulón felfigyelt a Nietzsche/Zarathustra által hozott világrengető szellemi válságra (*Diadalmas világnézet*).¹⁷

¹² Lásd Szabó Ferenc: *Keresztények az ezredfordulón*. Távlatok, Budapest, 2001

¹³ In: Bene Sándor – Dobos István (szerk.): *Válság és kultúra: A doktori iskolák IV. nemzetközi magyarságtudományi konferenciájának előadásai*. 295–304. <http://real.mtak.hu/30953/>

¹⁴ Darabos Pál: *Hamvas Béla. Egy életmű fiziognómiája I–III.*, Hamvas Intézet, 2002, az idézet: II., 133.

¹⁵ Darabos Pál (szerk.): *Világválság. Válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiából*. Hamvas Intézet, 2013. Itt tehát a válogatás két Hamvas-tanulmányára hivatkozom: Nietzsche-jubileum: 9–13. és Világválság: 199–213.

¹⁶ *Pannonia*, 1938, 6–7. sz. 287–293. Újraközölve in: Hamvas Béla: *Szellem és egzisztencia*. Pannonia Könyvek, Pécs, 1987, 5–12. A bírált tanulmány írásai a Kornis Gyula által szerkesztett *A mai világ szellemi élete* c. gyűjtőkötetben (Egyetemi Nyomda, é. n.) jelentek meg.

¹⁷ Vö. Szabó Ferenc tanulmányát a misztikus Nietzsche-ről: <http://www.tavlatok.hu/net/PDF-ek/Szab%C3%B3%20Ferenc%20SJ%20Nietzsche.pdf>

„Isten meghalt”

A válságtudat történetében Nietzsche az egyik fő szerző, akinek az 1880-as *Wille zur Macht* c. műve „maig is a legtökéletesebb krizeológia” (kríziselemzés) – szögezi le Hamvas 1937-ben. Utal még O. Spengler híres *A Nyugat alkonya* c. művére is, majd megállapítja, hogy az első világháborúval a világválság valósággá lett. Amit a válságtudat előre látott, aktuális valóság lett: politikai szétesés, elszegényedés, gazdasági leromlás, társadalmi felbomlás, morális, értelmi, művészi, tudományos válság.

A mostani *posztmodern 21. században* tapasztalt sokrétű világválság a modern kor hajnalától bontakozott ki. Szellemi előkészítésében döntő szerepe volt az „Isten halálát” hirdető F. Nietzsche-nek és az embert isteníítő K. Marxnak, ahogy ezt a két háború között Franciaországban Jacques Maritain (*L’humanisme intégral*) és Henri de Lubac SJ (*Le Drame de l’humanisme athée*) kimutatta.

Henri de Lubac (1896–1991) jezsuita teológus már a második világháború végén (1944) éleslátóan jellemezte az ateista humanizmus drámáját/tragédiáját, a pápák által is sokat idézett könyvében: „Ha a Fényforrás eltűnik, a visszfény is elenyészik. [...] Isten nemcsak norma az ember számára, amelynek alá kell vetnie magát és amely eligazítja, egyenes irányban megtartja, hanem Ő az Abszolútum, aki az ember létét megalapozza; ő a Mágnes, aki vonzza; a Transzcendens, aki mozgatja; az Örökkévaló, aki életterét alkotja; Ő valamiképpen a harmadik dimenzió, Ő az, akiben az ember mélységét megtalálja. Ha az ember önmagát teszi meg saját istenének, egy ideig azt az illúziót táplálhatja, hogy felemelkedik, felszabadul; de ez az egzaltáció csak átmeneti. Valójában Istent fokozza le önmaga szintjére, de ezzel maga az ember is lealacsonyodik. A Végzet (Fátum) erői, amelyeket a kereszténység legyűrt, csakhamar ránehezdednek.”¹⁸

A lázadó, szabadságára büszke istentagadó (a szintén Nietzsche-t követő) Jean-Paul Sartre azt állítja, hogy az ember csak akkor lehet igazán ember,

ha Istent elveti – *ha Isten meghal*. Tragikus félreértés! – magyarázta Lubac atya. Hiszen a Teremtő azt akarta, hogy a saját képmására teremtett ember maga is teremtő legyen: hajtja uralma alá a földet, humanizálja a világot, fejezze be a teremtést és személyisége kibontakozását is. Isten – kockázatot vállalva – annyira korlátozta Önmagát, amikor szabadságot adott az embernek, hogy – helyesen értelmezve – igaz, amit Sartre kijelentett: „a lázadó szabadság ellen Isten se tehet semmit!”

„Az ész trónfosztása” – Hamvas Béla és Lukács György

Ismeretes, hogy Lukács György, a mindenható kultúrpolitikus/filozófus Hamvas Bélát, e páratlan univerzális géniuszt azok közé a veszélyes irracionalisták közé sorolta, akiket a fasizmus távoli előkészítőinek tartott. Különben még a zsidó H. Bergson is ezek vonalába sorolta (Bergson>Sorel>Mussolini!). Pedig a fiatal Lukácsnak is (1910 körül) olyan forrásai/mesterei voltak, mint később Hamvasnak: Kierkegaard és Nietzsche, vagy Dosztojevszkij és Bergyajev, továbbá hatott mindkettőjükre – miként Schellingre és Hegelre is – a 16/17. századi ezoterikus látók, Jakob Böhme, valamint a Rajna-vidéki középkori misztikus, Eckhart mester.¹⁹

Hanák Tibor *A filozófus Lukács* c. munkájában²⁰ alaposabban elemzi ezt a tényt. Az 1910-es évek elején alakult ki *Heidelbergben Max Weber* körül az a filozófuscsoport („iskola”), amelyhez Ernst Bloch tartozott, továbbá: Stefan George, Karl Jaspers, Emil Lask, Ernst Troeltsch és Lukács György. A fiatal Lukács ekkoriban Dosztojevszkijért lelkesedett, és a misztikusokat tanulmányozta. A fiatal, hegelianus Lukács Györgynél még megfigyelhető az ezoterizmus és aszketizmus sajátos vegyülése, összekapcsolódása is.

1977-ben Hanák Tibor még mélyebben feltárta a fiatal Lukács „misztikus” korszakát *Lukács*

¹⁸ Henri de Lubac SJ: *Le Drame de l’humanisme athée*. Paris, 1945, 66–67. – Lásd még Szabó Ferenc SJ: „Krisztus fénye.” Bevezetés Henri de Lubac SJ életművébe. JTMR, Budapest, 2014.

¹⁹ Vö. Hanák Tibor: *A filozófus Lukács*. Magyar Műhely, Párizs, 1972, 26–31.

²⁰ Hanák Tibor: *A filozófus Lukács*. Magyar Műhely, Párizs, 1972. Hanák Tibor később is több írásában foglalkozott Lukács György életművével, életútja törésvonalaiival magyar és német nyelvű műveiben. Pl. *Az elmaradt reneszánsz*. 1979. *A nélkülözhetetlen bíráló*. 1982

György hite c. esszéjében.²¹ 1905–1915 között az európai szellemiséget az anarchizmus, a hangulatok eluralkodása, az enerváltság jellemezte; ezt a szellemiséget Lukács nem a racionalizmus segítségével próbálja legyőzni, hanem a mítosz-szal, a bergsoni intuícióval megragadott, átélte igazsággal. „A filozófiát sem intellektuális tudománynak fogta fel, hanem vízióknak, élményeknek s ez érdekelte a művészetben és az irodalomban is. Mikor aztán *Ernst Bloch* bibliai ihletésű komolyságával találkozott, maga is a vallás irányában keresett megoldást. Csodálta a korai kereszténységet, élettől duzzadó belső erejét, melynek nem volt szüksége művészetre: egyedül akart és tudott uralkodni a lelkeken. Heidelbergben Max Weber köre úgy látta, hogy Lukács az újkori individualizmustól a kötöttség eszményéhez fordult. [...] Honigsheim /Paul, 1885-1963, Max Weber barátja/ szerint Lukács György akkoriban az individualizmust csalásnak nevezte, és *Bloch*kal együtt »időnként igen dicsőítették« a katolicizmust. Helmut Plessner pedig ezt írja visszaemlékezéseiben: Lukácsról és Blochról azt tartották Heidelbergben, hogy gnosztikusok és úgy léptek fel, mint kiválasztott igehirdetők.»²²

Isten nem halt meg!

Mi, hívő keresztények ezt valljuk az „Isten halálát” hirdető ateizmussal szemben: *Isten nem halt meg!* Az Örökkévaló nem halhat meg, legfeljebb az emberi tudatoktól, lelkiismeretektől került távolra, számukra marad rejtve. Valami az isteni Nap és az emberi szem közé került: az emberi gög felhője elhomályosítja a Napot: *napfogyatkozás történt.*

Erről mélyreható elemzést írt az izraeli–oszt-rák *Martin Buber* (1878–1965) vallásfilozófus 1953-ban *Gottesfinsternis (Isteni napfogyatkozás)* c. könyvében. „Az égi fény megfogyatkozása, Isten elhomályosulása jellemzi azt az órát, amelyben élünk. De ezt a folyamatot nem lehet kellőképpen körülírni pusztán az emberi szellemben végbement változásokból kiindulva. Ha a nap elhomályosul, ez azt jelenti, hogy valami »történt« közötté és szemünk között, tehát a szem nem fe-

lős érte. A filozófia nem gondolja, hogy vakok vagyunk Isten előtt, vakok az Ő észrevételére. De azt tartja, hogy ma hiányzik nekünk olyan szellemi forma, amely ösvényt nyit a magasztos képeihez, és lehetővé teszi az »istenek Istene« (Hölderlin) új megjelenését. Ám ott, ahol valami »történik«, mint most is, az Ég és a Föld között, az embernek nem sikerülhet a földi gondolkodás szintjén megtalálnia a misztérium kulcsát. Az, ami az előttünk levő transzcendencia hatótávolságát nem éri el, csak fokozza annak sötétségét. *Tényként vesszük, hogy az ember teljesen kiüresítette önmagában a természetfeletti világot.* Azok az alapelvek és eszmények, amelyek így vagy úgy az »Emberbe« kapcsolódtak, eltűntek. Igaz, az ember igazi »vis-à-vis«-ja – amit (Akit) nem érhet el, ha csupán »Rá« gondol, hanem csak úgy, ha »Te«-nek szólítja – *elhomályosulhat az ember szeme előtt; de azért Ő (Isten) továbbra is él: elfelejtve is, »napfogyatkozás« mögött élő marad.* Az ember eltörli még »Isten« nevét is, amelynek nincs többé létjogosultsága, ha már többé nem »az ember Istene«, mert már az ember »Isten« nevének szükségszerű megfelelője. Ő, akit e névvel neveznek, már csak örökkévalósága fényében él. Nekünk pedig – gyilkosoknak – kiszolgáltatta a Halálnak – a sötétség a lakóhelyünk.»²³

M. Buber helyesen figyelte meg, hogy nem annyira az ember vakságáról van szó, hiszen – valljuk a Biblia alapján – Isten az embert saját képére és hasonlatosságára teremtette, tehát szellemi és szabad lénynek, aki képes megismerni (felismerni a teremtett világ szemlélése révén Teremtőjét, képes Te-én viszonyba lépni és párbeszédet folytatni Istennel). De az is igaz, hogy a legtöbb ember megreked a bálványimádásnál: a teremtményeket bálványozza, nem emelkedik fel a személyes Istenig. A személyes Abszolútum, *Isten iránti érzék* hiányzik náluk. Mi, keresztények valljuk, hogy az Atyaisten a krisztusi kinyilatkoztatás által jött segítségünkre. „Tudjuk, hogy Istentől vagyunk. [...] Tudjuk azt is, hogy Isten Fia eljött, és érzéket adott nekünk, hogy megismerjük az igaz Istent. Ezzel az ő igaz Fiában, Jézus Krisztusban vagyunk: Ő az igaz Isten és az örök élet.” (1Jn 5, 19–20; vö. Jn 1, 18)

²¹ A külföldön megjelent *Új Látóhatár* (XXIV. évf.) 1973/3. számában, 206–220. old.: Lukács György hite címmel.

²² *Új Látóhatár*, 1973/3., 211–212.

²³ Martin Buber: *Gottesfinsternis*. Francia fordítás alapján idézem: *Eclipse de Dieu*. Nouvelle Cité, Paris, 1987, 26–27. (A kiemelések tőlem, Sz. F.)

A marxistából ortodox hitre tért *Olivier Clément* szellemtörténész így jellemezte az *istenellenes lázadást*: „Az ember ellen elgondolt Istenből születik az Isten elleni ember állítása. A modern lázadás megállapítja, hogy »isten« e világ dimenziójára zsugorodik: Marxnál az osztályharc projekciója, Nietzsche-nél a gyengeség és az ellenérzés, Freudnál pedig a sikertelen szexualitás kivetítődése. A politikában, az orvostudományban vagy a pszichológiában tudós teóriák és technikák keletkeznek, hogy feloldják az alapvető szorongást, csökkentsék a véletlen és szükségszerűség romboló következményeit. Ha nincs más, mint ez a világ, törvényeinek állítólagos teljes verifikálása igazolja a totalitárius rendszereket. Ha nincs más, mint a gyönyör, akkor ezt kell előállítani és fogyasztani, egészen a végső eutanáziáig. Szolzszenyicin nem tréfált, amikor azt mondta, hogy az inflációnak nincs más oka, mint a bűn. [...] Ma a nyugati racionalitás győzedelmeskedik. A technikák és ideológiák planetárisra fokozzák ezt a racionalitást. Ez szétbomlasztja az ősi kultúrákat, amelyeknek emberei jólétet és szabadságot várnak tőle. Mégis, *Hitvalló Maximusz* szavai szerint, mi a »jólét«, amely nem válhat »öröklétté«? És mi annyi »felszabadítás« szabadsága, ha nem az ösztönökre és a szenvedélyekre való hagyatkozás, hogy becsapják a szorongást? Hacsak a »jólét« és az »öröklét« közti szakadás, illetve az üres szabadság tévelygése nem váltja ki bennünk állapotunk igazi tudatosítását? Nyugat a végső kérdések elé állítja az emberiséget. Ma az ember teljes egészében kérdésessé válik.”²⁴

A modern és posztmodern kor kialakulásához

a *modern kor* elején kevés volt az igazi ateista – a „felvilágosultak” inkább deisták voltak. Ahogy az *Ateisták Uniójának elnöke, Albert Beagon* írta: „A kifejezett ateisták csak az »isteni« jogú abszolút királyság lehanyaglásával jelentek meg, és csak a Forradalom idején tudták féltékeny ki- fejezni véleményüket: a Forradalom, jóllehet min-

dig deista volt, meghagyta nekik a viszonylagos szólásszabadságot. Emlékeztetek arra, hogy az Emberi Jogok Nyilatkozatát a »Legfőbb Lény« égisze alatt hirdették ki, és hogy Robespierre elégetett egy, az ateizmust jelképező bábút.”

A racionalisták az észnek juttatják a legfőbb szerepet az emberi kalandban: kiküszöbölnek minden vallást, az isteneket, mítoszokat; a politikában (ők a liberálisok) az állam és az iskola laicitását követelik; a demokráciát, egyenlőséget, békét hirdetnek; az emberi jogok problémáját meg akarják szabadítani a vallásos-metafizikai hivatkozástól, ti., hogy e jogokat Isten írta bele az „emberi természetbe”. *Ez a racionalizmus-liberalizmus tehát kifejezetten vallás nélküli; a kultúra pluralitását vallja, és azt igyekszik előmozdítani: a társadalmi életből igyekszik száműzni minden szakralist („szentet”, „vallásost”).* Tehát a teljes szekularizációra törekszik minden szempontból, és a társadalmi-politikai kapcsolatokat nagyjából egy bizonyos „társadalmi szerződés” alapján értelmezi, szervezi (Racionalista Unió).

Éppen az abszolút ideológiák hanyatlása jellemzi a *posztmodern kort*. Az Istent helyettesítő Ész, Szabadság, Haladás, Ember, Tudomány stb. bálványai ledőlnek, a szétfolyó szkepticizmus, a gyakorlati Isten-nélküliség vagy a jelennek élő, gyakorlati materializmus hódít. A „hiteket”, olyan *szekularizmus* (evilágiság) váltja fel, amely nem túlságosan magabiztos, esetleg még a tudományban is helyet hagy a misztikumnak; továbbá sokan az ezoterikus jelenségek, valláspótlékok iránt érdeklődnek, bár – nagy általánosságban – a gyakorlati vallási közömbösségnél kötnek ki. Tényként tapasztaljuk manapság is, hogy a kizárólagos, egyoldalú racionalizmus könnyen irracionálisba csap át: szaporodnak a valláspótlékok, az új vallások és szekták.

A „New Age”²⁵ és Hamvas Béla üdvkeresése

A posztmodernben is feléledtek az új pótvallások és szekták: a „sacrum”, a keleti vallások iránti érdeklődés egyre fokozódik. A kommunista rendszer bukása után könnyebben terjednek

²⁴ Olivier Clément: *La révolte de l'Esprit*. Stock, 1979, 27–29.

²⁵ Vö. *Távlatok*, 42. (1998/4): *Vallás – új vallások – szekták* – http://www.tavlatok.hu/49_elottiek/tavlatok42.htm – Lásd főleg Pierre de Charentenay SJ, Benkő Antal SJ és Szabó Ferenc SJ tanulmányait.

Magyarországon is ezek a mozgalmak, szekták, amelyek – alaptalanul – sokszor az „egyház” nevet veszik fel. Most röviden bemutatom a „New Age” „új korszak” nevű összetett, szinkretista szellemi irányzatot.²⁶

Legelőször megjegyzem: A „New Age” átvesz gondolattelemeket Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955) jezsuita paleontológus víziójából, illetve az indiai jezsuita, Anthony de Mello magyarul is megjelent lelkiismereti írásából. De amint Thomas Broch megmutatta, Teilhard egyáltalán nem volt az „új korszak” előkészítője – hívei jogtalanul hivatkoznak a francia jezsuitára, akinek eszméit eltorzítják.²⁷

Az „új korszak” eszmevilágában az egyén, az individuum sajátos vágyaival: illúzió. Az igaz nem más, mint a *teljes Az, a Minden-Egy, az Üres és a Teljes együtt*. Az „Én” úgy jut el saját teljességéhez, ha túllép individualitása korlátain, és beilleszkedik a Minden-Egy-be. Az „új korszak” képviselőinél a kulcsszó: a „Személyen-túli (Transpersonale) Tapasztalat”.

A kozmikus-kollektív szellemtalálkozások forrása az ázsiai vallásosság. Nietzsche nyomán újra felfedezik az örök visszatérés mítoszát. E gondolatmenet logikus következménye, hogy a reinkarnáció, újjászületés, lélekvándorlás, illetve szellemvándorlás központi helyre kerül. Az „új korszak” jövőlátomásaiban jelen van a *katasztrófagondolat, a világpusztulás* pontos és színes leírása (atomkatasztrófa, ökológiai tragédia, éhínség, a pusztulás különböző képei).

Végül az „új vallásosság” másik kulcsszava: átalakulás, a *fejlődés beteljesedése*, amit talán a *Vízöntő* „új korszaka” hoz el. Itt a középkori *millenarizmus*, az „ezeréves birodalom” (vö. Jel 20, 1–6) laicizált eszméje kísért, amely még a „harmadik birodalom” ideológiájára is hatott! *Jochim a Fiore* „harmadik korszaka”, a Szentlélek uralma jön el! Ez a XX. század újabb mítosza!²⁸ Messiási kor messiás nélkül, Isten országa a

személyes-transzcendens Istenbe és a Megváltó Krisztusba vetett hit nélkül? – Utópiák születése!

Összefoglalva ezt mondhatjuk: az eklektikus szellemi/vallásos irány részben pozitív eredménye az lehet, hogy elvezet a transzcendencia küszöbéhez.

Láthatjuk, hogy az összetett „új korszak” *bizonysos elemei emlékeztetnek Hamvas Béla üdvútkeresésére*. Vajon az új mozgalom népszerűségével nem függ részben össze az a tény, hogy napjainkra feltűnően megnövekedett a Hamvas Béla életműve iránti érdeklődés is?²⁹ De hangsúlyozom: sok zavaros elem keveredik benne, amelyeket ma is elvetne a magyar szellemtörténész. Hamvas Béla üdvkeresésében az *evangélium* maradt az abszolút iránytű.

Az európai kultúra válságáról – Ferenc pápa gondolataiból

Ferenc pápa a Nagy Károly-díj átvételekor (2016) mondott beszédében³⁰ feltette a kérdést: „Mi történt veled, humanista Európa, az emberi jogok, a demokrácia, a szabadság szószólója? Mi történt veled, Európa, költők, filozófusok, művészek, zenészek és irodalmárok földje? Mi történt veled, Európa, népek és nemzetek anyja, nagy férfiak és nők anyja, akik meg tudták védeni testvéreik méltóságát, és képesek voltak életüket is adni érte? [...]”

Az alapítóatyáknak – a béke hírnökeinek és a jövő profétáinak – terveit nem haladtuk meg: ma jobban, mint valaha arra inspirálnak, hogy hidakat építsünk és falakat ledöntsünk. Mintha határozottan arra szólítanának fel, hogy ne elégedjünk meg azzal, hogy kozmetikázással vagy körmönfont kompromisszumokkal kijavítunk egy-némely szerződést, hanem bátran fektessünk le új, erős alapokat; ahogy Alcide De Gasperi kijelentette: »mindnyájan egyformán aggódva

²⁶ Vö. Jézus Krisztus, az élő víz hordozója. Keresztény reflexió a „New Age”-ről. A Kultúra Pápai Tanácsa és a Vallásközi Párbeszéd Tanácsa dokumentuma. Szent István Társulat, Bp. 2003. A vatikáni dokumentum ráirányítja a lelkipásztorok figyelmét az összetett mozgalomra, amely főleg a fiatalok spirituális éhségét/szomjúságát célozza meg.

²⁷ Thomas Broch: *Pierre Teilhard de Chardin. Wegbreiter des New Age?* Mainz/Stuttgart, 1989.

²⁸ Erről bővebben lásd Szabó Ferenc: *Hétszáz év után. Dante hite és teológiája – mai szemmel*. JTMR–Távlatok, Bp. 2021, 46–64., 132–135.

²⁹ Jellemző az a tény, hogy a Hamvas-pályázatra most márciusra félszáz dolgozat érkezett különböző korú értelmiségiektől.

³⁰ <https://www.magyarurir.hu/hirek/ferenc-papa-beszede-nagy-karoly-dij-atvetelekor-olyan-europarol-almodom>

európai hazáink, Európa Hazánk közös javáért«, félelem nélkül kezdjük bele újra egy olyan »építő munkába, amely türelmes és hosszú távú együttműködésünk minden erőfeszítésére igényt tart« [...]

Ez az emlékezet-átömlesztés lehetővé teszi, hogy a múltból ihletet nyerve bátran szembenézzünk napjaink sokpólusú, bonyolult képével, és eltökélten elfogadjuk a kihívást az Európa-eszme »korszerűsítésére«. Olyan Európa [kell], amely képes világra hozni egy új humanizmust, amely három képességen alapszik, ezek pedig az *integrálás képessége, a párbeszéd képessége és a szülés képessége*. [...]

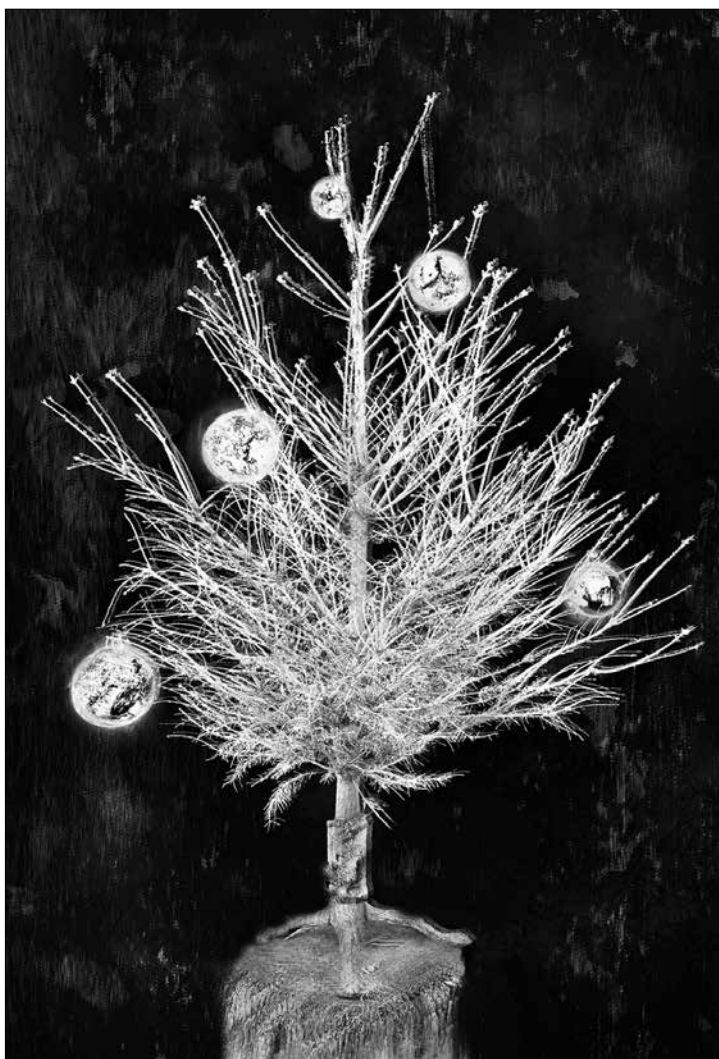
Népeink gyökerei, Európa gyökerei úgy erősödtek meg történelme folyamán, hogy megtanulta mindig új egységbe foglalni [integrálni] a legkülönbélebb, az egymáshoz látszólag nem kö-

tődő kultúrákat. Az európai identitás dinamikus és sokkultúrájú identitás, és mindig az is volt. [...]

E nélkül az integrálási képesség nélkül Konrad Adenauer múltban mondott szavai ma jövőre vonatkozó próféciaként hangzanak: »A Nyugat jövőjét nem annyira a politikai feszültség fenyegeti, hanem az eltömegesedés, a gondolat és az érzelem uniformizálódásának veszélye; röviden az egész életmód, a felelősségtől való menekülés, az egyedül önmagunkért való aggódás.«

Ferenc pápa így következtet:

„Eszemmel és szívemmel, reménnyel és hiú nosztalgizálás nélkül, mint egy gyermek, aki az anya-Európában újra megtalálja életének és hitének gyökereit, egy új európai humanizmusról álmodom, a humanizálódás állandó előrehaladásáról, amelyhez emlékezetre, bátorságra, egészséges és emberi utópiára szükség van.”

Vízkereszt

Az álom valóra váltója: Azbej Tristan*

Geológus, politikus, a Hungary Helps program megálmodója és megvalósítója, illetve édesapa. Azbej Tristan a magyar kormány megbízásából államtitkárként azon fáradozik, hogy a világon a legüldözöttebb keresztényeken segítsen, mégpedig a szülőföldön való boldogulásban. Magyarország az elmúlt években félmillió embernek hozta meg a reményt.

Tristan, nagyon szépen köszönöm, hogy elfogadtad a meghívásomat. A választási kampányból elég erőteljesen kivetted te magad is a részed, jártad az országot. Maga a Hungary Helps program is olyan üzenetet közvetít, amely érezhetően tetszik a magyar embereknek. Mit tapasztaltál az országjárás közben, és a választást illetően mennyire találkoztak a várakozásaid a valósággal?

– Köszönöm, hogy meghívtál a műsorba, az én tisztségem a kormányzatban, hogy a humanitárius programunkat, a Hungary Helps programot vezessem. Ennek kapcsán fel akartam ajánlani minden jelöltünknek, hogy elmegyünk a közösségekbe, és beszélünk erről a programról. Nem mindenki értette, hogy ez miért érdekes és jó. Mi is csak sejtettük, hogy ez egy jó dolog – mert mi lehet a relevanciája annak egy választás előtt, hogy Magyarország mit csinál egy válságrégióban? Időközben az ukrajnai válság kirobbanása közelebb hozta ezeket a dolgokat, de alapjáratban a Közel-Keleten, Afrikában nyújtunk támogatásokat, és akkor fölmerülhet a kérdés, hogy miért érdekes ez a magyar embereknek. Két dologra jöttem rá, miután 61 különböző kampányrendezvényen beszéltem erről az ügyről. Az egyik az, hogy bárki, aki most a választási vereség miatti keserűségében – az ellenzéki oldalon – lenézi a vidéki embereket azért, mert szűk látókörűnek gondolja őket, az természetesen nagyon tévedhet. Azt láttam (akár a fővárosról volt szó, akár

az ország bármelyik szegletéről, egy kis településről), hogy a magyar embereket érdekli, hogy mi történik a nagyvilágban, azonnal megértene nagyon komplex geopolitikai összefüggéseket, és azt is, hogy miért fontos ez nekünk, magyaroknak. A másik, amire rájöttem, hogy mindenkinek az a legfontosabb, amit ő maga csinál. Nekem is a Hungary Helps program jóval több mint egy munkafeladat, hivatás mindannyiunk számára, akik ebben dolgozunk. Ez egy ügy. Ha csak leszűkítjük technikailag: akkor humanitárius segítségnyújtó program – de ez is tükrözi azt, amit a magyarság, legalábbis a magyarság többsége gondol a saját helyéről és szerepéről a világban. Tükrözi azt, hogy mi felelősséggel tartozunk akár a világnak egy távoli részén szenvedő emberért is: nem kizárólag, de kiemelten az üldözött keresztény emberekért. Azért, mert tudjuk a történelmünkéből, hogy milyen az elnyomatás. A kommunizmus ideje alatt az egyházüldözést Magyarországon is megtapasztalták. Nem is távoli generációk, a szüleink is megértik és átérzik azt, hogy Magyarországnak szerepe van az ártatlanul szenvedők megsegítésében, és ez nemcsak egy szép eszme, nemcsak emberségesség, hanem ez az egész magyar nép lelkét tükrözi. Erre jöttem rá, és a képviselőjelöltjeink visszajelzései is megerősítették: az, hogy én elmentem a kis közösségekbe, és a szíriai keresztény üldözöttek sorsáról és a magyar szolidaritásról beszéltem, segített abban, hogy megértsék a választók, miért fontos, hogy keresztény demokrata kormánya maradjon Magyarországnak.

Tehát az a baloldali narratíva, amely szerint a vidéki embereknek fogalmuk sincs a világ alakulásáról, a bonyolultabb összefüggéseket nem is értik, egy óriási hazugság?

– Óriási hazugság, mérhetetlenül lekicsinylő, mérhetetlenül arrogáns, nem örülök, hogy ezt a mocskolódást választották a vesztes oldalon. Annyi haszna van, hogy már most elkezdtek dolgozni a kormánypártok 2026-os választási győzelméért.

Készültem egy idézettel, amely saját magadról szól, hogyha megengeded, felolvassám. Ezt a blogodon írtad néhány évvel ezelőtt: „Az Azbej név egy olyan örmény magyar családé, amely 350 éve él a Kárpát-medencében. Inkább értékeket teremtve az itt élő közösségekben, mint felélve azokat. A Tristan keresztnevet a francia édesanyám adta nekem, aki Párizs egyik bohém külvárosában született világra, ehhez képest Magyarországon nőttem fel, klasszikus polgári közegben.” Ezt a sokféle identitást, amely megvan benned, hogyan tudtad egybegyúrni, hogyha ezt egyáltalán egybe kellett gyúrni, illetve ezen a blogon még viccelődve írsz is arról, hogy a sokszínűség ellenére, nem tudom, hogy ez-e a jó szó erre, egy óriási patrióta magyar ember vagy?

– Munkatársaimmal ezen neveltünk: egy, a magyar identitást erősítő műsorba készültem, hogy megjelenjek a hallgatóság előtt a nemzeti elkötelezettségű kormány politikusaként – ezzel a névvel, hogy „Azbej Trisztán”, amit úgy írnak, hogy *Azbej Tristan*, és arról beszélünk majd, hogy mi a magyar. Éppen ezért már az előadásaim előtt föl szoktam oldani ezt a kérdést, mert elvonja az emberek figyelmét. Az az érdekes, hogy a nevből az Azbej a magyar, és ahogyan az önéletrajzi bejegyzésemből kiviláglik: egy magyarországi örmény család leszármazottja vagyok. Ez inkább egy kulturális örökség. Már több évszázada élnek Magyarországon nagyon sokan örmény származással, főleg Erdélyben, Szamosújvár környékét például úgy hívták, hogy Armenopolis. Gyergyóban még most is vannak örmény templomok. A legtöbben magyarosították a nevüket, az én felmenőim megőrizték az Azbej nevet. Édesapám, mivel rossz volt a kárderlapja a családomnak, Magyarországon nem tanulhatott, egy örményeket támogató ösztöndíjjal külföldre ment tanulni, és ekkor ismerkedett meg édesanyámmal. Való igaz, hogy Franciaor-

szágban születtem, viszont kiskoromtól kezdve Magyarországon nőttem föl. Még azt szeretném hozzátenni, hogy három kontinensen éltem, a kisgyerekkoromat Franciaországban, az életem nagy részét Magyarországon, de egyetemi diákéveimet, négy évet Amerikában töltöttem, és négy évet szolgáltam diplomataként Izraelben. Nagyon sok kulturális hatás ért, nagyon sok különböző örökség, amely más kultúrákhoz köt. Engem mindez nem világfivá vagy kozmopolitává tett, olyanná, hogy mindenhová tartozni akarok, hanem pontosan ezek az örökségek és ezek a különböző kultúrák mutatták meg nekem, hogy micsoda érték a magyar identitás, a magyar kultúra, a magyar örökség és hagyomány. Tehát ez a sokféleség nem azt érte el bennem, hogy egyszerre szeretnék minden lenni, hanem megerősítette a magyar identitásomat. Amikor a globalisták meghirdetik, hogy egyformák legyünk, azzal azt kockáztatják, hogy az egész emberiség elveszíti mindazt a kincset, amelyet egy-egy kultúra, nemzet vagy hagyomány őriz. Ez szerintem nagyjából a pusztulással egyenértékű. Tehát engem mindezek a hatások megerősítettek a magyar hazafiúi elkötelezettségemben, amellet, hogy nagyon fontosnak tartom az örmény örökséget. A világ legősibb, a történelem során sokszor üldözött keresztény nemzetéhez való kötődés segített engem fölkeszíteni arra a hivatásra, amelyet most töltök be. És például jónak tartom, hogy megismerhetem, milyen hozzájárulása volt a francia kultúrának az egyetemes kultúrához, de a magyar identitás az, amelyet nemcsak én erősítek magamban, hanem amelyet szeretnék a gyerekeimnek is átadni.

Ebből a szempontból kétféle ember van: olyan, aki elmegy külföldre, eltölt ott néhány évet, majd hazajön Magyarországra, és már töri a magyar nyelvet, vagy az a fajta, mint te, aki bármilyen külföldi helyre megy el, például az Egyesült Államokba, akár évekre, mindig honvággyal tekint vissza a hazájára.

– Igen, ez többször felmerült az életemben, hogy hazajöjök, visszajöjök, vagy más új életet kezdjek. De valójában csak az első komoly kérdésföltevésakor volt ez dilemma, és akkor a hazatérést választottam, utána már könnyebb volt.

Ez volt az Egyesült Államok, hogyha jól sejtem?

– Igen.

Még mielőtt rátérnénk az Egyesült Államokra, beszéljünk egy kicsit arról, hogy hogyan lettél geológus. Bevallom őszintén, viszonylag sok politikussal beszéltem már életemben, de geológus politikussal kevessebbel.

– Pedig Romániának az egyik miniszterelnöke geológus volt – látod!

De vele nem beszélgettem!

– Ez egy gyerekkori érdeklődés volt, a térképeket nagyon szerettem, kisiskolás koromban egy földgömbbel aludtam, konkrétan a plüssállat helyett. A természet nagyon vonzott, cserkész voltam és vagyok is, ez egy életre szól. Volt bennem egy elképzelés erről a szakmáról, hogy a geológus a hegyekben, sziklák között kalapácsot lóbálva jár-ke, és fedezi fel a Föld nagy történéseit. Ez naiv elképzelés volt, a geológia mint tudomány már máshol tart, és a munka inkább laboratóriumokban zajlik, de mindegy is, ezek a vonzalmak tereltek el ahhoz, hogy ezt kezdjem el tanulni.

Az irodában ülő munka ellen már akkor is valamilyen szinten próbáltál tenni, de ez a törekvés csak most érik be, arra gondolok, hogy olyan államtitkár vagy, aki többet van terepen, mint az irodában. Valószínűleg már fiatalabb korodban is ezt érezted...

– Engem nagyon érdekel a világ, és mint a legtöbbben, szeretek utazni, új helyekre elmenni, csak a különbség az, hogy nem turisztikai céllal. Az érdekel, hogy mi történik ott, hogyan élnek az emberek. Azt az áldást kaptam az életben, hogy hathatok ezekre a közösségekre (főleg ott, ahol baj van), egy politikustársam és barátom szerint szent megszállottsággal, de én nem nevezném megszállottságnak, csak egy alapvető motivációnak és érdeklődésnek. Engem nemcsak az érdekel, hogy hogyan élnek ott az emberek, hanem hogy hogyan lehet valami jót tenni, hogyan lehet jobbat tenni az életüket.

Térjünk át az egyesült államokbeli tanulmányokra: Virginiában tanultál. Ez nagy lehetőség volt akkoriban. Négy évet töltöttél el az Egyesült Államokban. Mit tanultál – de most nem arra gondolok, hogy milyen szakon voltál, hanem az amerikai emberektől, akár az életfelfogást, akár a nyitottságot tekintve? Ebben a négy évben mit tanultál tőlük?

– Nem tudom, hogy volt-e már ilyenben részesed, éltél-e már külföldön hosszabb ideig.

Ilyen sokáig nem, de huzamosabb ideig igen.

– Akkor megérezhetted, amit ilyen esetben kultúrásoknak hívnak. Az ember kiszolgáltatottnak érzi magát egy új kultúrában, nincs biztonságban. Ilyenkor két fázis szokott lenni, először egy bezárkózás, kapaszkodik a saját örökségébe, hagyományaiba, egy kicsit bizalmatlanul tekint az idegen kultúrára, és egy kis túlzással: „büszke magyar” akar lenni, majd átmegy egy olyan fázisba, amikor meg hirtelen megpróbál beilleszkedni, és már arra vágyik, hogy ő is egy legyen az ott élő emberek közül. Amikor odamentem, hordoztam magamban azokat a negatív sztereotípiákat, amelyeket az amerikaiakkal kapcsolatban mondanak. Például, hogy nagyon felületesen élnek, érzelmi szinten is. Mondanak rájuk csúnyább, negatív dolgokat is, nem akarom ezeket idézni, mivel méltatlanok. Az egyik sztereotípia, hogy mindig mosolyognak. Ez egy felületes mosoly, nem feltétlenül őszinte, s ez egy rossz dolog. Én is néztem, hogy mit vigyorog, hogyha nem is örül, hogy találkoztunk. Azután pedig megláttam ennek az előnyét is, mert van egy alapvető kedvesség és ennek egy pszichológiai összhatása, amely emeli az általános hangulatot. Mondják az amerikaiakról – és ez az utolsó betűig beigazolódt, tehát ez egy igaz közhely – ékes angolossággal: „can do attitude” (jelentése: „meg tudom csinálni”-attitűd – a szerk. megj.), azaz a cselekvőképességet előtérbe helyező magatartás és magabiztosság a problémák megoldására. Egy jó értelemben vett vagányság és pozitív szemlélet. Én ebben nem hittem, azt hittem, hogy egy másik angol kifejezést idézzek, hogy ez „bullshit” (szó szerinti jelentése: bikakaki, azaz hülyeség – a szerk. megj.), egy akármilyen, de nem, ez egy olyan hozzáállás, amit az ember át tud venni, főleg, ha

olyan közegben van, egész egyszerűen erre rá tudja állítani magát, és onnantól kezdve sokkal jobban tud haladni az életben, a saját pályáján és abban a közösségben is, amelynek a része. Ezt mindenképpen megtanultam, és magammal hoztam. Láttam viszont rossz és riasztó dolgokat is, amelyeknek már egy kicsit politikai kihatása is van. Ahogyan az identitást aláássák, ahogyan a fehér és keresztény embereknek az önbecsülését aláássák, ahogyan kialakítják a férfiakban például az alapvető bűntudatot, aláássák a férfiaságot, amely alanyi jogon illeti őket. Ez nagyon riasztó, és nagyon taszított az, hogy ez hogyan csapódik le az egyes emberek viselkedésében. Összességében viszont nagyon sok minden van, amit érdemes megtanulni az amerikai emberektől, és nem kell elintézni azzal, hogy ez egy felületes, egy mű dolog.

Beszéltünk már róla, hogy nagyon erős volt a honvágadás, ennek ellenére mégsem fordult meg a fejedben, hogy kinn maradj az Egyesült Államokban?

– Ott találkoztam életemnek a legnagyobb dilemmájával. Én ott doktoráltam, megvédtem a disszertációm, és volt egy houstoni olajvállalat, egy nagy mult cég, amelytől azt az ajánlatot kaptam, hogy ha még elvégzek egy kurzust, akkor munkába állhatok nála, Texasban, Houstonban dolgozhatok mint geológus. Ez a pályának az abszolút csúcsa – anyagi megbecsültség tekintetében is, szakmai szempontból is, mint egy színésznek Hollywoodba jutnia. Az eredeti tervem azt volt, hogy visszajövök Magyarországra, de egy ilyen ajánlat esetében elgondolkodik az ember – annyira, hogy három hónapig nem tudtam aludni. Elkezdtem kicentizni: hogy ott dolgozom, szakmai tapasztalatot szerzek, gyűjtök egy kis anyagi tartalékot – és majd itt utána családot alapítok. Igen ám, de pont a magyarországi professzorom, aki kiküldött Amerikába, ebbe az intézménybe, és aki már átélte ezt a dilemmát, elmondta, hogy ilyen nincs. Ha az ember ott elkezd az életét, felveszi a jelzőloghitelt a házára, megismerkedik egy amerikai lánnyal, elveszi, és akkor nem fog sohasem visszatérni. Úgyhogy nagyon nehéz döntés után kalandvágyból és hazaszeretetből hazajöttem Magyarországra, a gyurcsányi Magyarországra 2006-ban.

Akkor egyből egy olyan időszakba, amely politikai szempontból elég forró volt. Az volt az a politikai ébredés, amely azután a politikai úton elindított?

– A véletlenekben nem hiszek, csak a gondviselésben. A disszertációm után hazajöttem Amerikából (a repülőm 2006. szeptember első hetében szállt le), s alig telt el egy hét, ott voltam a Kossuth téren. Amerika közéleti szempontból akkor még egy normálisabb hely volt, és én valamennyire azért ott szocializálódtam, és nem tudtam elképzelni azt, hogy egy miniszterelnök, Gyurcsány Ferenc, akiről kikerül egy hangfelvétel, amelyen elmondta, hogy hazudtak reggel, délben és este, hogy költségvetési trükkök százaival nyerték meg a választásokat, és amit igazán megbocsáthatatlannak tartottam, hogy szitokszóval illetve Magyarországot, az az ember nem mond le azonnal – sőt, közénk lövet gumilövedékekkel, és viperás sokkot kapunk. Tehát ez egy fordulópont volt az életemben, és úgy gondoltam, hogy habár továbbra is nagyon érdekel a kövek világa, a természet világa csodálatos, kíváncsivá tesz mint kutatót, de nekem más a küldetésem, többet kell tennem, és a közösséget akarom szolgálni, a nemzet közösségét. Úgy hagytam el a geológuspályát, hogy azért bebizonyosodott: nem volt hiábavaló a diplomám megszerzése, és hogy még négy évet tanultam a doktori címért. Nem volt semmilyen szempontból sem haszontalan, mivel amikor politikával kezdtem el foglalkozni, akkor a szakmai háttérmet használva a környezet- és az energiapolitika terén dolgoztam.

2006-ban nagyon sok embernek volt az a politikai felismerése, hogy ez így nem mehet tovább, de nem lett belőlük politikus. Benned mi volt az a többlet, ami miatt úgy döntöttél, hogy a politika, a közösségépítés, a közösségért való felelősségvállalás az, ami érdekel, és ezért tenni is akarsz?

– Itt segített az, ami formálta a személyiségeimet Amerikában. Vagyis adott volt a felháborodás az akkori helyzettel kapcsolatban, és megvolt a hazafias szándék és a szolidaritás minden magyar ember iránt, de ez az érzelmi háttér és hevület nem ér semmit, hogyha nem tudunk vál-

tozást elérni. Ami Amerikában megerősítette a személyiségemet ezen a téren, hogy úgy gondolom, igenis lehetséges munkával és vagánysággal változást elérni. Ez a kettő, az érzelmi alap és az egészséges önbizalom találkozott. Ennek tudatában kerestem a jobboldalon belül azt a politikai közösséget, ahol hozzám hasonlóan gondolkodnak. Nemcsak elvi, értékrendi szinten, hiszen a jobboldalon szinte mindenki ugyanazt érezte, hanem az a lényeg, hogy hogyan tudunk változást elérni. Akkor a KDNP-nek az ifjúsági szervezetében, az X-ben találtam meg ezt a közösséget. Egy nagyon jó társaságba csöppentem, közülük ma már többen aktív és vezető politikusok, mint Rétvári Bence, Hollik István, és még sorolhatnám a többieket is, de nem teszem, mivel akkor kihagynék valakit. Ott kezdtünk el dolgozni a daliás ellenzéki időkben, kritizálva a kormányt, de már akkor egész konkrét szakpolitikai dolgokat és műhelymunkát végezve.

Ehhez a szakpolitikához vezető úton, avagy a politika szakmai megközelítéséhez a Gyere Haza Alapítvány is egy korszakos intézkedés volt, vagy egy olyan lehetőség, amely nagyon sokat jelentett Magyarországon. Akkoriban a balliberális sajtó keresztüzzébe kerültél: hogyan képzeli azt egy jobboldali politikus, hogy magyar embereket haza akar csábítani? Jól emlékszem erre az időszakra?

– Igen, a Gyere Haza Alapítvány mögött az a felismerés állt, amelyet az enyémhez hasonló dilemmahelyzetbe került magyar fiataloknál tapasztaltunk meg. Közülük nagyon sokan külföldön maradtak, de sokan visszajöttek. Visszatekintve azoknak a döntésére, akik hazajöttek, szinte kivétel nélkül mindannyian úgy érezték, úgy gondolták, bár nehéz útnak tűnt, de megérte hazajönni. Nemcsak azért, mert Magyarországhoz tartoznak, és bármennyire könnyebb lehet Nyugaton, külföldön az élet, mindig is a gyökértelenség érzése fogja az életüket megzavarni, hanem azért is, mert annak, akinek van külföldi tapasztalata, ötletei vagy akár csak egy jó hozzáállása a dolgokhoz, szemlélete – az Magyarországra hazahozza mindezt. És mi azt próbáltuk ösztönözni, segíteni, hogy sok ezer kicsi

Széchenyi hazajöjjen Nyugatról, és honosítson meg ötleteket, indítson el kezdeményezéseket, ami egyrészt a saját előrelépését segíti, másrészt pedig gazdagítja Magyarországot. Két dolgot értünk el a Gyere Haza Alapítvánnyal, egyrészt azt, amit senki sem mondott ki, hogy igen, lehetséges opció Nyugatról, tehetősebb országokból hazatérni. Sokan választották ezt, és be is jött ezzel kapcsolatban a számításuk. Másrészt pedig soha nem elég elvekről beszélni, soha nem elég érzelmekről beszélni, arról, hogy itt a Túró Rudihoz könnyebben lehet hozzájutni. Igen, ez egy szimbólum lett, nem tőlem származik az ötlet, hanem sok interjú alátámasztotta azt, hogy a külföldön élő magyar fiatalok érzelmiileg kötődnek a magyar ételekhez. Szóval nemcsak az elvekről meg az érzelmekről volt szó, hanem ezzel az alapítvánnyal akkor elindítottunk egy karrierpontot, különböző munkaerő-közvetítőkkal, és HR-tanácsadókkal segítettünk a hozzánk forduló hazatérni vágyó fiataloknak abban, hogy a landolás puha és sikeres legyen Magyarországon.

Ha a kereszténységről beszélünk, bizonyos folyamatokat látunk a világban, akár ha csak Európára gondolunk, látjuk azt, hogy amíg az iszlám térhódítás borzasztóan erős, a mecsetek tele vannak, a templomok viszont üresek. Hogyan látod, a világ kereszténysége 2022-ben milyen állapotban van?

– Ez egy összetett kérdés, de nagyon sokat gondolkodtam rajta, és sokat tapasztaltam ezzel kapcsolatban. A legfontosabb a tájékozottság, a valóság megismerése. Hivatásomból eredően vagy Keletre megyek krízisrégiókba, és ott tapasztalom meg, hogy mi a valósága a vallási üldöztetéseknek, vagy Nyugatra megyek, diplomáciai színterekre kerülök, és próbálok ott hatni és küzdeni a keresztény ügyért. Mindezek tapasztalása alapján minden túlzás nélkül mondom, hogy a kereszténység többfrontos támadásnak van kitéve. Tőlünk keletre és délre, Afrikában és Ázsiában, azokban a régiókban, ahol a kereszténység együtt él sokszor szélsőségre is hajlamos más kultúrával, például ahol ott van a dzsihadizmus, a politikai iszlamizmus is a békés, remek muzulmán emberek mellett, a kereszténység egy fizikai agressziót és teljes emberi jogfosztást szenved-

het el. Olyan fizikai agressziót, amely bizonyos régiókban eléri a népirtás szintjét. A kereszténység ebből a szempontból a világ legüldözöttebb vallása, és ez nem egy túlzó állítás, a legfrissebb, néhány hónappal ezelőtt megjelent kimutatások, kutatások azt bizonyítják, hogy a világon 360 millió embernek kell elszenvednie a diszkrimináció valamilyen fokát azért, mert keresztény. 360 millió fenyegetett és jogfosztott ember. Tehát az sem túlzó állítás, hogy ez korunk legnagyobb emberi válsága, erről kellene szólnia az ENSZ Emberjogi Tanácsának, ezzel kellene foglalkoznia az Európai Parlament LIBE Bizottságának (Állampolgári Jogi, Bel- és Igazságügyi Bizottság – a szerk. megjegyzése), mert több száz millió embert érint – ahelyett, hogy a szakértőik Magyarországra jönnek, és az itteni jogsérelmeket próbálják megtalálni. Ehelyett olyanokkal vannak elfoglalva, hogy mekkora emberi jogsértés az, hogy a transzgender sportoló nem választhatja az új nemének megfelelő, a nem tudom én, milyen sportágat vagy versenyt. Ha Nyugatra tekintünk, akkor azt látjuk, hogy a keresztény kultúrát, az egész keresztény civilizációs talapzatot próbálják aláásni. A keresztény értékrendet, a bibliai tanításból fakadó értékrendet, a természeti jogot, azt, hogy az embert férfinek és nőnek teremtette a Jóisten, a házasság, a család fogalmát, sőt még az életnek a meghatározását is próbálják aláásni, nagyon tudatosan és nagyon koordináltan: a politika, az üzleti világ és a média bevonásával. Mindeközben de facto erőszakos keresztényüldözésről nem is beszélhetünk, arról viszont gondoskodnak, hogy az egyházakat és az egyházakkal együtt a vallásos gondolatot kiszorítsák nemcsak a fizikai közterületekről, hanem a közbeszédből is. Ez nem csupán egy kultúrharc, hanem itt már arról van szó, hogy aki mégis kimerészkedik a közbeszéd szintjére vagy a közterületre, hogy keresztény, vallásos gondolatot fogalmazzon meg, azt cenzúrázzák, sőt szankcionálják. Keleten felrobbantják a templomokat, Nyugaton bezárják a templomokat, ha nem is hatósági erővel, de egyszerűen kiszorítják őket. Magyarországon pedig, ami szimbolikus, építik a templomokat, másrészt a kormányzat és a Keresztény Demokrata Néppárt krédójában és politikai gyakorlatában is a keresztény társadalmi értékrendet és tanítást próbálja erősíteni.

Ezek alapján akkor kijelenthetjük, hogy van hol segíteni. Honnan jött az ötlet, illetve miről is szól valójában a Hungary Helps program?

– A Hungary Helps program, ha a tankönyvi definíciót nézzük: Magyarország nemzetközi humanitárius segítségnyújtási programja. A különlegessége, ami hungarikum, hogy Magyarország elsőként ismerte fel kormányzati szinten, hogy a kereszténység a világ legüldözöttebb vallása, és zászlajára tűzte, hogy erkölcsi, emberi kötelességünk a keresztény életet megóvni, segíteni a keresztény közösségeket. Az félreértés, hogy csak a keresztényekkel foglalkozunk. Ha csak így tennénk, az nem lenne keresztényi, másrészt akkor nem segítenénk például most Ukrajnában, ahol vallási üldöztetési része nincs a háborús konfliktusnak. A Hungary Helps programról most már öt év távlatából elmondhatom, hogy példaadó a világban, bár nehezen sikerült meggyőzni más kormányzatokat, de egyre többen követik ezt a mintát. Lefordítva köznyelvre: az a célunk, hogy ott, ahol közvetlen életveszélyben vannak a keresztények, humanitárius segítséggel megmentjük ezeket a keresztény életeteket. Nagyobb horizontra kitekintve pedig elmondhatjuk, hogy megerősítjük azokat az általában kisebbségben élő keresztény közösségeket, amelyeknek a szülőföldön való helyben maradása van veszélyben, mert nincsenek biztonságban, nincs oktatás vagy ellátás, vagy a településeiket lerombolták. Tehát ez egy konkrét humanitárius segítségnyújtási program. Van egy olyan küldetésünk a nagyvilágban, például a diplomácia fő színterein, hogy ezt a kérdést elismertessük, és küzdjünk azért, hogy ezzel foglalkozzon a világ, de a magját tekintve ez egy konkrét cselekvő program, a cselekvő karitás szeretetprogramja.

A kezdet egy nagy felismeréshez, talán némi túlzással történelmi pillanathoz vezethető vissza. 2016 augusztusában Orbán Viktor miniszterelnök úr és több más kormánypárti keresztény politikus egy Róma melletti konferencián vett részt, ahol a világ keresztény politikusai találkoztak. Ide olyan iraki és szíriai egyházi vezetőket hívtak meg, akiknek a hívei ellen az ISIS akkor népirtást hajtott végre. A magyar delegációt nemcsak az döbbenette meg, hogy népirtás zajlik a kereszt-

tény testvéreink ellen, akkor is, meg most is, hanem az is, hogy mint a világ dolgaiban tájékozott vezetők ők sem látták tisztán, rejtve volt előttük ennek a szörnyűségnek a léptéke. Az Orbán-kormányt az ellenfeleink sokszor szokták kritizálni, de az, hogy teteszoza vagy lassan mozgó lenne, soha nem szokott elhangozni. Másfél hónappal a konferencia után, 2016 októberében megalakult a világon az első olyan kormányzati egység, amelynek dedikált célja volt az üldözött keresztények megsegítése. 2017 legelején pedig maga a humanitárius program, a Hungary Helps program kezdetét vette.

Volt szerencsém testközelből is meg tapasztalni, hogy a Hungary Helps milyen munkát végez. Egyébként bevallom őszintén, az emberben sajnos még ennyi idő után is sokszor felmerül: Magyarország miben tud segíteni a nagyvilágban? Viszont amikor én magam megtapasztalhattam azt, hogy például Kenyában iskolák felújításában, tanszerbeszerzésekben segítséget tud nyújtani Magyarország, ez a kicsi ország, amely ott sok száz, akár ezer gyermek életét a jövőre nézve befolyásolni tudja – akkor egészen döbbenetes volt számomra is a felismerés, hogy erre mekkora szükség van.

– A kutatások szerint 360 millió üldözött keresztény ember van a világon, mi öt év alatt a Hungary Helps programon keresztül félmillió emberhez értünk el. Szakkifejezés szerint ennyi a közvetlen kedvezményezettjeinknek a száma, ami egy nagyon szép teljesítmény egy ilyen kis országtól, amilyen a miénk. Egy szólás szerint, ha egy életet megmentettél, akkor egy világegyetemet mentettél meg. De a félmillió megmentett mellett még mindig van 359 és fél millió ember, akit közvetlenül nem értünk el, és azt gondolhatnánk – korábban mi is csüggedtünk emiatt –, hogy a segítségünk csak egy csepp a tengerben.

De közben nem?

– Közben nem, és ezt nem mi mondjuk, hanem azok, akiken segítettünk. Egészen megdöbbenő, hogy Közép- és Nyugat-Afrikától kezdve a Kaukázusig, a Közel-Keleten, Pakisztánban ugyanazt mondják a támogatottjaink. Ők nagyon

hálásak az anyagi segítségért, az adományokért, mert szükség van rájuk, mert szörnyű körülmények között élnek, szörnyű dolgok történtenek velük, de a veszteségeik mellett a gyászukat az mélyítette el igazán, hogy segítséget vártak a világtól, ha mástól nem, a keresztény nyugati országoktól – de nem kaptak. Ez, a magukra hagyatottság érzése egy olyan mély verembe taszította őket, amelyből egészen egyszerűen nem látták a jövőt. Ilyenkor indultak el a világ minden tájkára ezek a közösségek. És akkor jönnek egy olyan országból, amelyről sok esetben nem is hallottak (mint például az a kenyai ember, akinél jártunk – de egy egyszerű embernek honnan is kellene tudnia, hogy van egy Magyarország), és felteszik nekik a kérdést, hogy miben segíthetnek. Egyáltalán az, hogy érdeklí az ő sorsuk a magyar embereket, kulcsfontosságú és mindent megváltoztató, néplélektani hatása van. Ez nem egy magazinokba való cuki, megható üzenet. Nigériában egy protestáns püspök beszámolt arról, hogy országszerte minden egyes gyülekezetükben el fogják mondani az embereknek, hogy Európából jöttek fehér emberek segíteni. Szíriából két hete járt nálam a damaszkuszi örmény apostoli érsek, és azt mondta, hogy azokban az örmény közösségekben, ahol csak egy-egy iskolát támogattunk, az elvándorlási kedv sokkal kisebb lett, mint ott, ahová még nem jutottunk el. Szóval, ennyit jelent maga a gesztus. De mindenfajta lélektani, érzelmi dolgokon túl a Hungary Helps-módszertan abban nagyon újszerű, innovatív, hogy közvetlenül adunk adományt, nem valami nagy ENSZ-programon keresztül, és nem törődünk a pízsiséggel. Ezt nem csinálták más, tehetősebb nyugati országok, most viszont a magyar példán felbuzdulva követik a módszertant. A Trump-kormányzat idején engem az az egészen megdöbbenő megtiszteltetés ért, hogy meghívtak a Fehér Házba, és az akkori alelnök emberei kérdezték tőlem, hogy miként működik a mi támogatási modellünk. Két napra rá bejelentették, hogy az Egyesült Államok indít egy hasonló programot magyar mintára, és kérték, hogy maradjunk együttműködésben. Tehát végül is magán túlmutató hatása lett a programunknak.

Nem sok időnk maradt hátra, viszont azért kíváncsi vagyok arra, ismerve a munkásságodat: sokat utazol, sokat dolgozol, de közben édesapa is vagy, hogy a családot és ezt a sok utazást, munkát hogyan lehet összeegyeztetni.

– Ez megterheli a családot, és nagyon büszke vagyok rájuk, mert ahogyan elkezdtem dolgozni, szembesültünk azzal, hogy áldozatot kell vállalni, ezt a családom megértette és felvállalta. A feleségem egyszer eljött egy előadásomra, és amikor hallotta és látta azokat az üzeneteket, amelyeket a támogatottjaink küldenek a magyaroknak, akkor megértette: az ő vállalása, hogy tartsa az otthont, a hátszágot. A gyerekekkel nehezebb, kisebbek, két-, nyolc- és tízéves gyerekekem van, és előfordult az a nagyon szomorú jelenet, hogy elővettem a bőrdöngőt, hogy megint pakolni fogok, és elsírta magát a kisfiam, hogy

már megint elmegyek. Egy következő ilyen jelenetnél, amikor elkészöntem, és indultam, utánam kiabált (mint egy filmben, olyan volt), azt mondta, hogy várjak. Eltűnt a szobájába, és játékokkal tért vissza, hogy adjam oda őket a szegény afrikai gyerekeknek. Én olyan gyerekeknek adtam oda, akik még életükben nem kaptak ajándékot, nem volt igazi játékuk. Videóra vettük, ahogy percekig nézik, nem értették a helyzetet, nem tudták, hogy mit kell ezekkel csinálni, majd bátortalanul elkezdtek játszani. Ezt utána megmutattam ott hon a gyerekeknek, és azt hiszem, hogy akkor ők egész életükre szólóan kaptak egy leckét – és már könnyebben engednek el ezekre az utakra.

* A Pesti TV 2022. április 9-én elhangzott *Mi vagyunk a magyarok* című portréműsorának szerkesztett változata.

Az őrző

Magyarország 2022

Óh, szent hazám, ma már nem két pogány
 Hanem földrésznyi szószegő közt őrlődsz
 És ami még szörnyűbb, nemcsak ebhitűek
 Hanem hitetlenek sátán üressége
 Fújja szűz arcodba a pokol dögszagát

Nagy-Magyarország

Ősfájdalom hasít belém
 Jeges hideg gyergyói fény
 Végigpásztáz Zetelakán
 Végtelen tótükör honán
 Elcsonkolt végtagok iszonyú fájdalma
 Erdély, Kárpátalja, Felvidék hiánya
 Palicsi tófürdő, Kismarton és Bácska
 Visszatér majd egykor Nagy-Magyarországba
 Magyar Szent Korona örök oltalmába

Pócsi Mária***Pünkösöd és Trianon – galamb és sólyom***

A Máriapócsi Kegyhelyen 1976. december 6-án fogadunk egymásnak örök hűséget először feleségemmel, Barna Mártával a könnyező Mária előtt a máriapócsi búcsú saját kegyhelynapján Legeza László lelkész áldását megkapva, akkor az egyháznak nem volt anyakönyvjoga.

Arany Madonnám
 Hozz üdvöt reám
 Karodon síró
 Álmodó fiú
 Előre látja
 Hogy vár reája
 Kereszthalála
 Kínokban fogant
 Föltámadása
 Élet és halál
 Egymásra talál
 Halál halála
 Világ csodája
 E gyermek álma
 Arany Madonnám
 Küldj üdvöt reám

Kis gyermekeddel
 Hozd közel hozzánk
 Teremtő Atyánk
 Világi mását
 Légy hazánk anyja
 Magyarok szentje
 Isten felkentje
 Tiszta szívedben
 Talál majd reánk
 Mindnyájunk atyja
 Arany Madonnám
 Küldj LELKET hozzám
 GALAMB és SÓLYOM
 Kecses testében
 Emlékeztessél
 Honnan érkeztünk

Hová igyekezünk
 Isten nevében
 Figyelmeztessél
 Nélküled semmit
 Se cselekedjünk
 Valóság álom
 Élet és halál
 Földek vizében
 Egek tüzeiben
 Mind Hozzád talál

*Balatonföldvár,
 2005. július 29.
 Feleségem, Barna Márta
 névnapján megidézve a
 máriapócsi emléket*

Revolúció vs. evolúció

1938. november végén Bartusek Albin nyugállományú ezredes Szent Gellért téri lakásán illusztris társaság gyűlt össze. Vendégei – korábbi ludovikás tanítványai –, egy százados és két főhadnagy elmélyült figyelemmel hallgatták fejtegetéseit. Nem csupán alapos felkészültsége, tisztánlátása és tanáros pontossága miatt is. Az akadémián inkább elméleti szakembernek számított, de annak remekül bevált. Három egykori diákját havonta vendégül látta egy teára, némi aprósüteményre, pár üveg borra. Maga épp csak kortyolt, de a többieknek a kései érlelésű chardonnay-t szaporán töltögette. Felesége olykor bepillantott, hogy idősödő férje poharát ellenőrizze, s a fogyó süteményt pótolja, de a társalgásban nem vett részt. Jól nevelt úrinőként a felszolgálatot sose bízta a kiscselékre. Tudta, hogy a suta gyereklány a katonák közt zavarba jön, s képes leejteni az ezüstitálcát.

Az ablakokat szaporán verdeste az eső, a hársfák kopasz ágait szél rázta, de a tisztek kedvén a késő őszi időjárás sem rontott. A Felvidék visszafoglalása és Horthy Miklós kormányzó kaszai bevonulása a társaságot csöndes bizakodással töltötte el. Csak az ezredes hümmögött, és csóválta a fejét, de fönntartásainak egyelőre nem óhajtott hangot adni. Szokás szerint megvárta, hogy vendégei kimondják, ami a szívüket nyomja, vagy amiért lelkesednek. Egyikük rápillantott:

– Ezredes úr a mondottakkal nem ért egyet?

– Nos – vágott bele csöppnyi habozás után –, a baj az, hogy a revízió Ciano grófnak és Ribbentrop külügyminiszternek köszönhető. Ők fasiszta-nemzetiszocialista forradalomról beszélnek. Az a kérdés: revolúció vagy evolúció? Én utóbbiban hiszek, vagyis a szerves fejlődés történelmi tapasztalatában.

– Van, hogy az események sebes fordulatot vesznek.

– A legújabb pesti viccet az urak hallották?

A tisztek rázták a fejüket.

– Az Oktogont átnevezték Mussolininek, a Kö-röndöt Hitlernek. A földalatti kalauza ellen eljárást indítottak, csak azért, mert az állomásokat sorra bementa: Mussolini tér, Hitler tér, Állatkert!

Akaratlanul fölnevettek. Ehhez nem volt mit hozzátenni.

A házigazda fölállt, a díófa könyvszekrényhez ballagott, kis ideig nézegette, végül egy kötetre mutatott.

– Bethlen miniszterelnök beszédei. Bethlen Gábor óta tán legjelesebb politikusunk. Érdemes hallgatni rá.

– Ezredes úr, hogy jön ide a fejedelem?

– Az urak előtt bizonyára ismeretes, az erdélyi szászok a magyarokért meg a székelyekért sosem voltak oda. A városlakók bizalmatlansága érthető a vidékiek, főképp a birtokos nemesek iránt. Előszertettel fosztogatták a szász kereskedők áruszállító karavánjait. Ehhez képest a fejedelemtől több mint háromszáz éve egy Georg Krauss nevű gazdag nagyszabenyi polgár azt írta: „Teljes virágzásban hagyta Erdélyt, és jobban felépítve, mint ahogy találta.” Jó okkal, merthogy a zápeszű, meggondolatlan Báthory Gábor halála után Bethlen első dolga volt Szebent, azaz Hermannstadtot a szászoknak visszaadni. Érezte, hogy nélkülük az országra rohamos elszegényedés vár.

– Ezredes úr tudása elképesztő!

– Dehogy. Olvasni kell. Az akadémián előszertettel ajánlottam. Visszatérve a miniszterelnökre: talpra állásunk Trianon után a bethleni konszolidációnak köszönhető. Sorolom: tagságunk a Népszövetségben, Európa egyik legstabilabb fizetőeszköze, a pengő bevezetése, a Nemzeti Bank fölállítása, a nyugdíj- és betegbiztosítás, az

olasz–magyar együttműködési szerződés, vagyis kitörés a kisantant gyűrűjéből, a magyar–lengyel viszony fejlesztése és sok más. A velencei tárgyaláson ő és Bánffy külügyminiszter hozták tető alá a soproni népszavazást és a várossal együtt tizenhárom magyar falu visszatérését. Mondom: tárgyalással és nem diktátummal.

A százados rákérdezett:

– Gondolja, a tótokkal meg lehetett volna egyezni?

– A baj az, hogy valójában meg sem próbáltuk. Jobban mondva a tárgyalásokat keményen sürgettük, és erőteljes nyomást gyakoroltunk, ők átlátszó ürügyekkel halogatták. A családom szlovák eredetű. Évszázadok óta magyarrá lett. Mások nem igazán vagy épp ellenkezőleg. Megmaradt területeikről a német ajkúak, még a zsidók többsége is visszaköltözött Magyarországra. Ugyanakkor a tótok a ruszinokkal együtt a Rákóczi-szabadságharc cselekvő részesei voltak. Valamit közösen rontottunk el.

– Kérem, fejtse ki!

– Újfent érdemes Bethlenhez fordulnunk. A miniszterelnök elvileg nem ellenezte az általános titkos választójogot, de úgy vélte, előbb jussunk el a művelődés demokráciájához. Csakis azután a teljes körű politikai demokráciához. A kormányfőt idézve: „Az nem jelentheti a nyers tömegek vak uralmát.” Ahogy a trianoni utódállamokban. Korlátolt nacionalizmus és patriotizmus közt óriási különbség van. Előbbtől mi sem vagyunk mentesek.

– Ezredes úr felettébb meggyőző.

A társalgásba rangkülönbség alapján kapcsolódtak be, bár az öregúr nem igényelte, ráadásul mulattatta is. Mégsem tette szavá. Tudta, hogy a ludovikás beidegződés a tényleges tisztekből, míg szolgálnak, sosem múlik el.

– Összegezve: Horthy Teleki után Bethlen megbízásakor jól döntött.

A százados halványan mosolygott:

– Ha megengedi, ezredes urat ma is tanárunknak tekintjük.

– Kérem, ne tegyék! Válasszanak mást, addig is próbáljanak a közügyekben eligazodni!

Kivette a Bethlen-kötetet, s a karosszékbe telepedve föllapozta.

– Idézek az 1920. április 19-én a nemzetgyűlésben elhangzott beszédéből: „Új politikát kell kezdenünk, mert ott, ahol Tisza István elhagyta, újrakezdeni nem lehet. Megváltoztak a viszonyok, körülöttünk a világ, idebenn az ország, új emberek léptek a porondra. Bár újat keresünk, össze kell kapcsolnunk a múlttal, azokkal a nagy nemzeti tradíciókkal, amelyeken felépült ennek a nemzetnek, ennek az országnak, ennek az államnak a rendje. Újat kell követni, a régi hibák nélkül. Mi egy nemzet őrei vagyunk, nem osztályoknak, nem felekezeteknek, nem pártoknak, nem egyéni érdekeknek, hanem kizárólag a nemzet érdekének.”

Megtörölgette a szemüvegét, s a könyvet letéve csak annyit mondott:

– Uraim, ebben minden benne van. Tiszti hivatásunk, kötelezettségeink célja, értelme is.

Vendégei épp hogy meg nem tapsolták. Bartusek a szívükből beszélt. Megértő bölcsességének köszönhetőe osztatlan népszerűségét a Ludovikán s éppúgy a magánéletben. Csak a leginkább földhöz ragadt növendékek kerülték, mert képzelőerő híján úgy vélték, túl magasan szárnyal. A százados próbálta tovább beszéltetni:

– Ezredes úr, imént említette a művelődés demokráciáját. Erről is mondana pár szót?

– Ha jól tudom, maga egy falusi gazdálkodó fia. Hátráltatta az előmenetelben?

– Dehogy!

– Bethlen kormánya tagjait is jól megválasztotta. Klebelsberg kultuszminiszternek köszönhető, hogy térségünkben Magyarországon nőtt leggyorsabban az írni-olvasni tudók aránya. Százados úr altisztjei és bakái a régieknél többet tudnak, tehát értelmesebbek. Bethlen külügyére, Bánffy gróf volt a legműveltebb, legsokoldalúbb az európai politikusok közt. Horthy érdeme, hogy fölismerte, és a miniszterelnöknek tíz éven át szabad kezét adott. Persze a kormányzónak voltak más érdemei is.

– Mire gondol?

– A maga évfolyamának erről is beszéltem.

– Fölidézné?

Az öregúr újfent megtörölgette a szemüvegét, és halkán belevágott:

– Gondoljanak IV. Károly király visszatérési kísérleteire. Az uralkodó és legitimista tanácsadói – főképp Sigray gróf – tudhatták volna, az antant a Habsburg-restaurációt semmiképp sem fogadja el. Ferenc József egykori szárnysegédje, Horthy admirális államférfiként döntött. Erős szálak fűzték a dinasztiahoz, de a nemzet érdekét követte. Máskülönb az országot rögvest megszállják. Szerbek, románok, csehek, franciák... Bánffyék a velencei tárgyalások során a délszlávokkal alig tudták Pécs térségét és a baranyai háromszöget kiüríteni. A románok követelték, hogy a határt a Tiszánál húzzák meg.

A vendégek tűnődő csöndbe merültek, a tea és az aprósütemény szépen fogyott. Senki sem akarta megtörni a csöndet. Az ezredesnek a hallgatás sosem esett nehezére. Jobb szerette a kérdéseket megvágni, semhogy a tisztet hosszú előadásokkal untassa. Egy idő után Veress százados újabb kérdést tett föl:

– Ezredes úrnak az általános titkos választójogról mi a személyes véleménye?

– Ami Bethlené. Az urak tudják, a hadsereg kivételével a demokrácia híve vagyok. Az Osztrák–Magyar Monarchia szabadelvű légkörében cseperedtem föl. Ami engem illet, utálom a demagógiát. Márpedig, mint tudják, az a politika ősrégi fegyvere. Maga a szó is ógörög. A képzetlen tömegek átlátszó ígéretekkel és hazugságokkal könnyen befolyásolhatók. Jusson eszükbe, a nagy háborút százezrek követelték. Egyetlen ember próbálta elkerülni: Tisza István. Végül a feluszított csöcselék vezérei a saját villájában lövették agyon.

Az asszony behozta a bort és a metszett kristály poharakat, de a vendégek szabadkozva elutasították. Az ezredes szavai súlyosan záporoztak, mint az eső az ablaküvegen. Érezték, kimondta a végszót, szedelődzködni kezdtek, Bartuseknek tisztelegtek, feleségének kezét csókolgattak, és kiléptek a folyosóra. A házigazda utánuk szólt:

– Várom önöket a jövő hónapban. Az időpontot távbeszélőn egyeztetjük. Köszönöm a látogatást.

Megvárta, míg a kiscseléd leszedi az asztalt, végül az asszonnyal mosolyogva közölte:

– Tudja, szívem, ezek voltak a legjobb tanítványaim. Egyikük sem képzelem magát kis Napóleonnak. Nem is lesznek azok. Más időket élünk.

A TÁRSASÁG ELSŐ HALOTTJA, Veress százados 1941. április végén vesztette életét a délvidéki hadműveletek csillapodása után. Jugoszlávia szétesett, hadserege fölbomlott, a délszláv állam megszűnt, de a magyar csapatok összevonása előtt, április 6–7-én még bombatámadást intézett Szeged, Pécs és más városok ellen. Utóbbi fölé irányított tizennégy gépéből egyetlenegy tért vissza, s a többi sem járt sikerrel, de a légi csapás a háborúra vitathatatlan okot adott. Április 10-én létrejött a független horvát állam, így Magyarország egy jogilag sem létező entitásba vonult be. Teleki Pál kormányfő öngyilkossága a közvéleményt ugyan fölkavarta, de az elcsatolt Délvidék visszafoglalása az embereket éppúgy lelkesítette, mint a felvidéki bevonulás.

Veress a 3. magyar hadsereg kötelékében a Dálnoki Miklós Béla vezette gyorshadtest tagjaként szolgált. A Duna–Dráva vonalát négy nap alatt érték el, közben a németek az elfoglalt Muravidéket magyar fennhatóság alá rendelték. Lényegében visszakerült a Bácska, a teljes baranyai háromszög és a Muraköz. A térség másfél millió lakosa: 301 000 magyar, 243 000 szerb, 220 000 horvát, 197 000 német, 15 000 ruszin és ugyancsak 15 000 zsidó közt veszteseknek csak a szerbek számítottak, ők azonban nem adták föl. Partizánháborúba kezdtek, noha egy részüket internálótáborokba szállították. A csetnik orvlövészek tucatjával öldösték a gyanútlan katonákat. Veress századost egy istálló tetejéről lötték le, de gyilkosát nem sikerült elfogni. A Werth Henrik vezérkari főnök parancsnokolta katonai közigazgatás kemény intézkedései ellenére az orvtámadások egyre szaporodtak.

Előzőleg Veress, a teoretikus Bartusek hozzá hasonló tanítványa a harcokban is kitüntette magát. Részt vett a jugoszláv határőrsök felszámolásában s az erődvonallal küzdésében. A tüzérségi és a légi előkészítés elmaradt, mert a szerbek néhány egység kivételével elhagyták állásaikat. Elég volt pár tucat lövést leadni, majd a német stukák és a magyar Junkersek néhány bombát ledobtak, végül a támadás az arcvonal teljes szélességében megindult. Ám a magyar légierő bevetése tragikus veszteséggel járt. A tiszt arany vitézségi érem és a katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjének kitüntetettje, vi-

téz Bertalan Árpád őrnagy, az ejtőernyős alakulat parancsnoka nem sokkal a felszállás után vezérgépével lezuhant. Négyfős személyzetével és tizenhét katonájával együtt életét veszítette. A katasztrófát nyolcan éltek túl.

A százados a hadtest főerőivel Zomborig jutott, az erős ellenállás miatt a városka szélén éjszakáztak, végül továbbhaladtak. Veress részese volt a Szabadkáról kifelé özönlő szerbekkel vívott tűzharcnak is, de karcolás nélkül megúsza. Így szerzett tudomást a törzskarban Gorondy-Novák Elemér altábornagy hadseregparancsnoknak és Dálnoki Miklós Bélának, a gyorshadtest tábornokának dühödt vitájáról. Gorondy a gépkocsizók bevetését nem engedélyezte, Dálnoki az összeköttetés megszakadására hivatkozva tiltakozott. Az altábornagy nagy nehezen tudomásul vette, végül egy lovas dandár és a gépesített gyalogság a Ferenc csatornánál hídfőállást foglalt. A szerbek a dandárokra pergőtűzet zúdítottak, mígnem Sándor Mihály hadapród két könnyű harckocsijával oldaltámadást indított. A védekezők megfuttak, több százan hadifogságba estek, Sándor nagyezüst vitézségi érmet kapott, Veress a parancstovábbítás megszervezéséért ugyancsak. Nem sejtette, hogy a kitüntetés átvételét nem éri meg. Csapattestével másfél hete tartózkodtak Szabadkán, amikor lelőtték.

AZ EZREDES A DOLGOZÓSZOBÁJÁBAN lassú léptekkel föl-alá járt. Felesége aggodalmasan be-bepillantott, bár tudta, Albint a százados halálhíre viseli meg. Szokásos havi találkozójuk egykori tanítványaival sosem lesz a régi. Veress emlékére úgy koccintottak, hogy nem tudhatták, ki lesz a következő, így aztán a beszélgetés nehezen indult, és kurtára sikeredett. A rövid és eredményes délvidéki harcokat sem ünnepelték.

A házigazda borongósan közölte:

– A szerbek föladták a leckét 1848-ban és az első világháborúban. Harcias, szabadságszerető népség. Az urak tudják-e, állítólag mit mondott Damjanich tábornok?

Vendégei nemet intettek.

– Azt, hogy az utolsó szerb sírján szeretnék öngyilkos lenni. Nem bizonyos, de végső szavai az aradi akasztófa alatt mindenképp. Így búcsú-

zott: „Azt gondoltam, én leszek az utolsó, mert a csatában mindig az első voltam. Szegény Emília! Éljen a haza!”

– Mi sem hittük, hogy először épp Veress távozik. Isten nyugosztalja! – sóhajtották.

– A századossal nemcsak kevesebben letünk, lelkiileg is megfogyatkoztunk. Mindazonáltal szeretném, ha az urak látogatásaikkal nem hagynának föl. Bár attól tartok, mivel csatlakoztunk a háromhatalmi egyezményhez, hamarosan sor kerül a Szovjetunió megtámadására. Az a délvidéki hadjáratral össze sem hasonlítható.

– Elkerülhetetlennek véli?

– Az urak csapattisztekként jól tudják, a tábornokok szerint visszanyert területeink megtartásához elengedhetetlen. A magyar katonai elit támadni akar. A kormány a háborús részvétel minimalizálására törekszik. Nem kérdés, a vitát kik döntik el. A német nyomás erősödni fog. Horthy kormányzónak engednie kell.

– Ezredes úr szerint a hadműveletek megindítása mikorra várható?

– Pár hónapon belül. Isten ne adja, de még a nyáron. Nem vagyunk rá fölkészülve. Az eseményeket elemezve így gondolom.

– Mi is.

Kiitták a borukat, föltápázkodtak, tisztelegtek, és távoztak, azzal az érzéssel, mintha utoljára látnák egymást.

Az ezredes az ablakhoz lépett, lebámult a térre, végül vendégeire, ahogy fölszállnak a villamosra. Feleségétől eltekintve élete máris magányosnak tűnt. A százados halála s a társaság fölbomlása az elmúlásra emlékeztette. Évek óta először örült, hogy nem született fia. Lányától rég eltávolodott. A kisasszony férjhez ment egy tudálékos, pökhendi ügyvédhez, s hamar átvette a doktor úr nagyképű, örök elégedetlen stílusát. Az öregúr unokáját (egy követelőzőnyafogó kamaszlányt) sem tudta megszeretni. Előszeretettel hozták szóba az ügyvédnek Albin nyugdíjához képest magas jövedelmét mint a boldogság egyetlen forrását. Fogalmuk sem volt róla, hogy az ezredest a vagyon érdekli legkevésbé. Könyveket gyűjtött, főképp hadtörténeti és politikai szakmunkákat, nem pénzt és címet-rangot.

A lányommal kudarcot vallottam – merengett. Egy fiúval nem így lett volna. De ha katonai pályára lép, a kitörő háborúban odaveszhetne, mint a százados.

Felesége halkán belépett, az ura mögé állt, és bátorítón átkarolta.

- Sejttem, mire gondol.
- Drágám... Nem csak sejti – tudja.
- Mondja ki!

– Hosszú éveken át keserített, hogy nem született fiunk. Most, hogy a százados elment, nem igazán. Azon tűnődöm, mennyivel borzasztóbb lenne, ha a gyerek halálába kéne belenyugodnunk. A hiányérzet az elmúlásnál mégiscsak elviselhetőbb, nemdebár?

Felesége nem válaszolt. Tudta, ugyanazt gondolják, és egyformán érznek. Negyven év házasság után bőven volt alkalmuk a másikat kiismerni. Lányuk családjával legföljebb karácsonkor, húsvétkor s az ezredes születésnapján találkoznak, de az a pár óra is több a soknál.

– Látja kedvesem, a Ferenc József hídnál megszűnt a hidoplán kikötő – mondta, hogy borús gondolataikat másra terelje. – Épp tizenöt esztendeje, pedig szerettem a le-fől szálló repülőket elnézegetni. Ha a háború idáig jut, félt, hogy a hidaknak is végük lesz.

- Ugyan már!
- A védekezőknek vagy a támadóknak első dolguk fölrobbantani. Azért, hogy egymás dolgát megnehezítsék. Attól függ, melyik jut hátrányba vagy helyzeti előnybe. A hidak minden háborúban stratégiai célpontok.

- Maga tudja... De bizakodom.
- Én nem.

AZ EZREDESNEK SOKADSZOR IS IGAZA LETT. Jó okkal mondta, amit mondott, ráadásul a Szovjetunió mohóságára ki sem tért. Arról fiatal barátai is tudomást szereztek, minek emlegették volna? Az oroszok 1939-ben a németekkel együtt támadtak Lengyelországra, keleti részét elfoglalták, egy évvel később a három balti államot lerohanták, majd a rövid finn–szovjet háborúban az északi szomszéd területét is megcsonkították. Végül Sztálin Romániától 48 órás

ultimátumban követelte, hogy Besszarábiát és Észak-Bukovinát üritse ki, közben az oroszok a határidő lejártát meg sem várva bevonultak, és a két térséget annektálták. A reálpolitikus Sztálin – Hitlerhez hasonlóan – a Nyugat tehetetlenségét és lassúságát jól érzékelt.

Bartusek ugyanúgy.

A kevés katona egyikeként elolvasta Oswald Spengler művét, A Nyugat alkonyát, majd másik munkáját, A döntés éveit; az egyetlen kritikus hangvételű könyvet, mely a III. birodalomban megjelenhetett, s amelyben Adolf Hitler rendszerét bírálta. Az ezredes azt is tudta, Goebbel propaganda-miniszter hiába próbálta rávenni a filozófust, hogy támogassa a nácizmust. Társainak azért nem beszélt róla, mert pályafutásuk elején nem akarta őket Spengler fejtegetéseivel terhelni. Ahhoz komoly előképzettség kellett volna, márpedig a három tisztet a szolgálat túlságosan lekötötte. Beszélgetéseik során egyszer került szóba, 1936-ban, a tudós halálakor. Az öregúr közölte: Spengler a koporsójába két könyvet tette: Goethe és Nietzsche egy-egy írását, mire kiderült, vendégei Goethéről hallottak, Nietzschéről egy szót sem.

A német villámháború sikerén felbuzdulva a honvéd vezérkar hangadói a Szovjetunió megtámadását egyre hangosabban követelték. Kassa vélt vagy valós orosz bombázása, harminckét halott, hatvan súlyos, kétszázhusz könnyebb sebesült és számos középület megrongálódása a hadiállapot bejelentésére jó okot adott. Werth Henrik vezérkari főnök katona létére a politikába avatkozva erőteljes nyomást gyakorolt Bárdossy László miniszterelnökre, végül Horthy – a kormány és az országgyűlés jóváhagyásával – hadat üzent a Szovjetunióknak.

Az ezredes magas beosztású tájékozott ismerősei révén tudta, hogy Bárdossy a háború megindítását határozottan ellenzi. Werth érveit a minisztertanácsi ülésen kerek perec elutasította. A vezérkari főnök szerint nem kétséges, hogy a csatát Németország megnyeri. „Ha a részvételtől távol tartjuk magunkat, félrelöknek, és örökre lemondhatunk a revízióról, mi több Észak-Erdélyt is elveszítjük. De ha hajlandóak vagyunk Hitlerrel szövetkezni, helyet szerzünk a tárgyalóasztalnál, és visszaállíthatjuk az ezeréves határokat” – kö-

zölte. A kormányfő Werth memorandumát dühödten elutasította. Egyetlen kivétellel a minisztertanács is. Győrffy-Bengyel Sándor tábornok a távollévő Bartha Károly tábornagy, honvédelmi miniszter nevében – parancsra hivatkozva – a háború mellett szavazott.

Bartusek korábban Bárdossyról alkotott véleményének egy alkalommal hangot is adott. Vendégei kérdéseire válaszolva nem rejtette véka alá, a politikust vegyesen ítéli meg.

– Uraim, hadd kezdjem egy jellemző históriával.

– Hallgatjuk!

– 1932-ben a kormány Londonba akarta küldeni nagykövetnek. Csakhogy a konzervatív britek az elvált Bárdossy akkreditálását elvetették. Közölték, emiatt a királyi udvarban nem lehetséges bemutatni.

– Különben alkalmas lett volna? Úgy tudjuk, igen képzett személy.

– Valóban az, de öntörvényű és roppant hiú. Ami engem illet, viselkedése egy viceházmestere emlékeztet. Olyasvalakiére, aki a lakókat saját tulajdonának tekinti. Ugyanakkor éles elméjű, csillogó intellektusú, művelt és szorgalmas, de az ambíciója egetverő. Hivatásos diplomata, annak összes előnyével és hátrányával együtt.

– Ezredes úr mit tekint hátrálynak?

– Azt, hogy kétfelé akar megfelelni. Egyrészt kiküldőinek, másrészt befogadóinak. Neki jók lettek volna az angolok, most meg a németek. Külügyministerségét Csáky István halálának köszönheti. Úgy vélem, kinevezése Bethlen egyetlen tévedése... Netán annál is rosszabb. A háború egy természetellenes szövetséggel kezdődött. A náci sátán összefogott a szovjet Belzebubbal.

1941. JÚNIUS 28-án a Kárpát-csoport megindult a Szovjetunióba. A két főhadnagyot a támadó hadsereg kötelékébe vezényelték. Az ezredes kétségei ellenére örültek, hogy tudásukat a gyakorlatban is kipróbálhatják. Feletteseik kezdeti lelkesedése úgy rájuk ragadt, mint bogáncs a vadászkutyára. Más-más századba kerültek, de a vonaton együtt hallgattak egy beszédes kedvű őrnagyot. Kettejük közt a fesztelenebb, Kováts Géza a parancsnok viccein hangosan elnevette magát, a másik, Pados Imre inkább csak mosolygott.

Az őrnagy szája be nem állt.

– Az urak tudják-e, imádni csaknem ugyanaz, mint szeretni, de imádkozni és szeretkezni mégsem azonos?

Egy százados közbevetette:

– Előbbire lesz alkalmunk, utóbbira nem igazán.

Az őrnagy zavartalanul folytatta:

– Hát azt: A bánatomat italba fojtom, de sajnos tud úszni? Na meg: adósságom miatt nem aggódom. Elég nagy, tud magára vigyázni. Más: vénembernek a félrelépés legföljebb a torony tetején izgalmas. Megint más: a halász a folyóra halat fogni megy, a horgász azért, hogy ne legyen otthon. Az idő a legjobb tanár, de végül összes tanítványát megöli.

Hallgatói végül elunták, Kováts és Pados különösen. Felálltak, udvariasan tisztelegtek, és távoztak. Az őrnagy otromba tréfájáról eszükbe jutott patrónusuk, Bartusek ezredes. Az öregtől jóformán elbúcsúzni sem tudtak. Telefonáltak, de meghűléssel küszködött, vendéget nem fogadhatott, mindenesetre jó utat és sok szerencsét kívánt.

Zötyögő-rázkódó fülkékjünkben Kováts bosszúsan morogta:

– Jó, hogy az a fecsegő őrnagy a szakállas sörviccét nem sütötte el.

– Melyik az?

– Egy vendég kérdezi a csapost: hogy adja a sört? Pohár harminc fillér, korsó fél pengő. Jó, de mennyi a sör?

Pados még csak el sem mosolyodott.

Július 27-én a Kárpát-csoport már harcban állt az oroszokkal. Feladatának, a német 17. hadsereg tehermentesítésének eleget tett, elérte a Dnyesztert, és birtokba vette Kamenyec-Podolskot, majd német parancsnokság alá rendelték, és katonai közigazgatási feladatokat bízta rá. Kováts az 1. hegyi dandár, Pados a 8. határvadász-dandár kötelékébe került. Mindketten részt vettek a szovjet erőket átkaroló hadműveletekben, de csak egyikük élte túl. Kováts főhadnagy Kijevnél elesett, roncsolt testét helyben kellett eltemetni. Pados a Bug folyócskánál harcolt, bajtársa haláláról jóval később értesítették.

Az ezredes hamarabb szerzett róla tudomást, mert Kováts szülei táviratoztak. Tudták, hogy fiuk Bartusek pártfogoltja, már-már barátja volt.

MEGINT MEGFOGYATKOZTUNK – borongott az ezredes. Felesége majd elsírta magát. A napsütéses nyár, a Gellért téren zöldellő platanok, a Duna-part nyüzsgő forgalma s a Sziklakápolna felé igyekvők látványa csöppet sem enyhítette bánatukat. Maguk is eljártak a vasárnapi misére a Szent Imre-plébániatemplomba. Előtte-utána az öregúrnak eszébe sem jutott keserű jóslatát fölemlegetni. Sosem tartotta magát tévedhetetlennek, csupán elfogulatlannak, némi megszorítással, mert olykor-olykor érzelmei is befolyásolják, különösen, ha a családjáról és egykori tanítványairól van szó.

Csöngött a telefon, az ezredes összereszt, végül a kagylót felesége vette föl. Pár szót beszélt, majd a férjéhez fordult:

– A lányunk keresett. Meg akarnak minket látogatni.

– Mikor?

– Kora este.

Az ezredest bosszantotta a pontatlanság, de csak a vállát vonogatta.

– Jöjjenek! – közölte kurtán.

Lányuk, vejük és unokájuk jóval naplemente után állítottak be. Az ügyvéd meg sem várta, hogy leültessek. Köszönés nélkül már az előszobában belevágott:

– Mit szólnak a háborús hírekhez? Győzelem minden fronton! A németeket nem lehet megállítani! Minket sem!

– Szíveskedjenek befáradni és helyet foglalni.

Unokájuk a szalonban fintorogva szétnézett, apja-anya ugyanúgy. Bauhaus stílusú pasaréti villájukban végletekig leegyszerűsített bútoraikhoz, állólámpáikhoz, absztrakt-nonfiguratív festményeikhez képest a nagyszülők lakását szármalisan ósdinak és kényelmetlennek tartották, berendezésével, a meissenai porcelán étkészlettel, az ezüst evőeszközökkel meg a családi és tájképekkel együtt. Tudták, mekkora érték, úgyhogy elhatározták, amint a két öreg meghal, jó pénzért megszabadulnak tőlük. Még csak nem

is titkolták, de mohóságuk az idősödő házaspárt nem zavarta. Úgy vélték, régiségeikre semmi szükség a másvilágon. Az örökkévalóságnak pár tucat tárgy mit sem számít.

A lenyalt hajú köpcös ügyvéd pökhendien folytatta:

– Maga hogy látja a háborút? Törünk előre!

– Álláspontomat jól ismeri. A végén csattan az ostor.

– Megbocsásson, de ez... Épp a maga szájából...

– Nem lehet mindenben egyforma véleményünk.

Szerencsére megjött a tea és az aprósütemény, az ügyvéd kis időre befogta a száját. Hangosan szürcsölt, az édességet szaporán ropogtatta, de a neje és a lánya hozzá sem nyúlt. Alig várták, hogy a látogatás véget érjen. Látványosan unatkoztak, de a két öreg, mint máskor is, egykedvűen belenyugodott.

Ahogy vejük végzett a süteménnyel, zavartalanul folytatta. Újságokból, a filmhíradóból meg a rádióból szerzett ismereteivel úgy beszélt a harcokról, mintha maga is jelen lenne. Az ezredes szórakozottan hallgatta, közben az esze másutt járt. Próbált úgy tenni, mintha figyelne, egyre bosszúsabban és türelmetlenebbül. Az ügyvéd végül észrevette, és fölhorkant:

– Látom, nem érdekli!

– Bocsásson meg! Egy tanítványom haláláról ma értesültem. Elesett a fronton. Ő a második, aki életét veszítette.

– A győzelem áldozatokkal jár!

– Ügyvéd úr tudja...

– Alaposan tájékozodom. De ha nem kíváncsi a véleményemre...

Az ezredes sokatmondóan hallgatott, veje végül észrevette, és föltápáskodott.

– Egy darabig nem jövünk.

Felesége és a lányuk máris fölugrottak. Szorosan összepréselt szájuk, bujkáló tekintetük elárulta, elégük van az egészszől. Kirontottak az előtérbe, tessék-lássék elköszöntek, és sebesen távoztak.

PADOS FŐHADNAGYOT szabadságolták, szülei után első dolga volt az ezredest fölkeresni, majd két hét után visszatért a frontra. A 2. ma-

gyar hadsereg tagjaként változó hevedű harcok közepette kijutott a Donhoz, az urivi hídfőcsatákban is részt vett, végül századossá léptették elő. Addigra úgy elment a kedve a háborútól, mint szüléstől a kilencet kölykedző macskának. Ahogy beállt az orosz tél, őrzőparancsban pár alkalommal kis híján megfagyott. Máskor épphogy megúszott egy aknát, de a robbanás öt emberét szétszaggatta. Már tábori levelezőlapot sem volt kedve küldeni. Aggódozó szüleinek miről írhatott volna? Kéthetesenként közölte, hogy él, de nem tette hozzá: jól van. Csontig sorvad, fagydaganatokkal küszködött, keze-lába hajnalra elzsibbadt, szótlansága csaknem némasággá változott, végül rákapott a zsákmányolt vodkára. Az sem segített. Éjszakánként dideregve, álmatlanul forgolódott, míg nagy nehezen sikerült elaludnia. A sivár napok testileg-lelkileg egyaránt megviselték. Sosem hitte volna, hogy a hadszíntér ilyen borzalmas. Sokszor eszébe ötlött, az ezredes miket mesélt az első világháborúról, de személyes élmények híján nem tudta igazán átélni.

Aztán jött az összeomlás. Pados a szerencsések közé tartozott, akiknek sikerült időben elmenekülniük. Kevésen múlt, hogy a sítalpas szovjet gyalogság gyűrűjéből kiszabadultak, de a jeges szélben, térdig érő hóban épp csak eljutottak egy rommá lőtt vasútállomásig. Német egyenruhás ukránok, baskírok, tatárok közt felvergődtek az utolsó szerelvényre, négy napon át vonatoztak, végül elérték a magyar gyűjtőpontot. A táborban nem soká időztek. Ott is szerencséje volt; csoportját elsőként szállították haza.

AHOGY BETOPPANT AZ EZREDESHEZ, ismeretségük óta első ízben átölelték egymást. Bartusek zavartan törölgette a szemüvegét, Pados fészkelődött, végül bevonultak a nappaliba. A házigazda bort hozatott, kitöltötte, és azt mondta:

- Főhadnagy úr, igyunk arra, hogy túlélte.
- Bocsánat... Századossá léptettek elő.
- Na, akkor százados... Tegeződjünk!

Pados úgy meglepődött, mintha a szoba fölött angyal szállna. Tudtával Bartusek soha senkivel sem ivott pertut, beleértve feleségét és pár régi tisztársát. Szívélyessége és tartózkodása egymással jól megfér, de hogy te... A százados nem győzött csodálkozni.

- Átestél a tűzkeresztségen.
- Albin bátyám többször is.
- Bátyám? Ilyen vén vagyok? S még most sem eléggé bölcs.

– Ne mondj ilyet! Megállapításaid a fronton is eszembe jutottak. Voltak pillanatok, amikor úgy éreztem, mindent, amit tudok, tőled tanultam. Kivéve a harctéri tapasztalatot. Azt csak ott lehet megszerezni.

– Katona vagy, de jobb lett volna, ha elkerülsz. Si vis pacem, para bellum, vagyis ha békét akarsz, készülj a háborúra. Csakhogy készülni és csatázni nem ugyanaz. A kiontott vér a fegyveresre visszaszáll. Végső soron mindenki vesztes. A győztesek is.

Hosszan hallgattak. Eszükbe jutott Veress, Kováts és százezrek halála, a temérdek sebült, a lebombázott városok és falvak, a háború rettenete, mely megrémítette a legharciasabb tiszteket is.

Az ezredes halkán folytatta:

– A Felvidék, a Délvidék, Kárpátalja és Észak-Erdély visszaszerzése érthető. A közvélemény kikényszerítette, bár ami engem illet, a német segítségtől erősen tartottam. Nagy árat fizetünk érte. A véradót könyörtelenül behajtják.

- Albin bátyám, jól látod.
- Mondd, Imre, fölkészültél egy kiselőadásra? Mint a Ludovikán a régi szép időkben.
- Ezredes úr, örömmel hallgatlak.

– A háború előtt tanulmányoztam a cári Oroszország és a Szovjetunió történetét. Nektek sajnos nem oktattuk, vagy nem elég alaposan, noha veszedelmes szomszéd. Széchenyi szókimondó Ein Blickjében országunkat nem véletlenül féltette az orosz messianizmustól. A szovjet ideológia sokkal fenyegetőbb. A történelem is az oroszok oldalán áll.

- Ezt hogy érted?
- Nézd, fiam... Moszkvát a tatárok, a Német Lovagrend, a svéd XII. Károly, de még Napóleon sem volt képes legyőzni. Óriási térség, egyszerűen elpusztíthatatlan. Van hová visszavonulniuk, majd újjászerveződnek. Eddig világos, nemdebár?
- Igenis.

– Jó, hogy nem azt mondod: parancsára!

Pados majd elnevette magát – hiába, ilyen a beidegződés –, az ezredes folytatta:

– Az oroszok két erőssége az izzó hazaszeretet és a vallás – vagy annak pótléka, a bolsevizmus. Az iskolázatlan tömegeknek kell valami kapaszkodó. Persze nehéz boldogulniuk a kommunista társadalomban. Törpe kisebbség hirdeti az óriási többség hatalmát. Véres erőszaktól a cári Oroszország sem volt mentes, de a bolsevikok számíthatnak az emberi irigységre is, mert nem a jómódot, hanem a szegénységet osztogatják. Ha nekünk nincs, másoknak se legyen – mondogatják –, közben a nép a nyomorba szép lassan beletörődik.

– Ezredes uram, ismered a mondást?

– Éspedig?

– A bolsi párttitkár közli: mi csak a javát akarjuk. Mire a kolhozparaszt: maguktól épp a javaimat féltém.

A házigazda halványan mosolygott. Padosal érdemes társalogni. Veressel és Kovátssal együtt legjobb tanítványai voltak, barátságuk ezért is maradt meg.

– Nos hát... Folytassam?

– Megköszönöm.

– A náciizmus és a bolsevizmus csaknem egyforma. Mondhatnám: ideológiai testvériség, különbségeik ellenére. Annak is megvannak a történelmi gyökerei. Érdekel, kedves századosom?

– Ezredes úr, hallgatlak.

– A Ludovikán beszéltem a Rurik nemzetségből származó Alekszandr Nyevszkij nagyfejedelemről. Ő volt az, aki a Néva folyónál a svédek és a teutonokat tönkrezúzta. Ezért Nyevszkijnek hívják. Azt tudod, mi a Drang nach Osten jelentése.

– Menetelés keletre. Ezt is tanítottad.

– A németek szándékaikkal sosem hagytak föl. Hitler majd hétszáz év után fölújította. Nem okult a történelmi előzményekből, a Deutsche Orden, a svéd király, Napóleon véres kudarcából. Igaz, az oroszok 1914-ben a tannenbergi csatát elvesztették. Négy hadtestük semmisült meg, második hadseregük szétszóródott, az első visszavonulásra kényszerült, annak ellenére, hogy kétsze-

res túlerőben voltak. Csakhogy az a korhadó cári rendszer veresége, nem az oroszoké. A németek semmire sem jutottak, a nagy háborút elvesztették, végül az oroszok létrehozta egy, a cárokénál sokkal hatékonyabb bolsevik rendszert. A náciizmus is eredményes, ideig-óráig. Pusztító vereségre van ítélve. A szovjetek győzni fognak, majd uralmukat kiterjesztik Kelet-Közép-Európára, miniket is beleértve. Egy nap vége lesz emberellenes, észszerűtlen világuknak, de az odébb van még. Jelenlétükbe a Nyugat szépen beletörődik, mert saját újjáépítése foglalja el. Nem melleleg a keleti rossz példa nekik is jól jön. Idő kell ahhoz, hogy térségünk és a soknemzetiségű, óriási Szovjetunió belássa, a kommunizmus gazdaságilag-politikailag menthetetlen.

– Amit mondasz, elgondolkodtató.

– Arra kérlek, ne terjeszd! Defetizmussal vádolnának.

– Tudom. Köztünk marad.

– Eszembe jut XII. Károly és Nagy Péter cár rövid beszélgetése. Kíváncsi vagy rá?

– Persze hogy!

– A két uralkodó a poltavai csata előtt a senki földjén találkozott. Péter cár megkérdezte a királyt: Miért támadt ránk? Mire Károly: Mert szeretek háborúzni.

– Pökhendi válasz.

– Ahogy mondogod. Ezek után az oroszok a svédek tönkreverték, Rehnskjöld főparancsnokot elfogták, alvezére, Löwenhaupt tábornok maradék katonáival a Dnyeper folyón átkelve elmenekült. Csakhogy a kalmük lovasság utolérte, és Perevolocsna településnél megadásra kényszerítette. Károly Moldvába futott, a törökök öt évig fogságban tartották, végül nagy nehezen visszavergődött Svédországba.

– Ezredes uram, történeted tanulságos. Gondolom, Németország ennyivel nem ússza meg.

– Nem bizony. Féltő, hogy mi sem. Hitler a végsőkig kitart, Németországot a Nyugat és a szovjetek kétfelől harapófogóba szorítják, totális győzelmet aratnak, majd tartósan megszállják. Mi a sakktablán gyalogok vagyunk. Épp egy gyalogos százados ne tudná?

Az ezredes ritkán ironizál, de találóan. Pados nem bírta megállni, gondterhelten elmosolyodott,

és fölállt. Nem akarta pártfogóját tovább terhelni. Azt is látta, felesége időnként bepillant, látszólag azért, hogy a fogyó bort és a süteményt pótolja, valójában azért, hogy a századost az idő múlására emlékeztesse. Az öregúr sosem tenné szavá, de látszott, hogy fárad. Pados fölállt, tisztelgett, az asszonynak kezét csókolt, és távozott. Búcsúzóul megígérte, amint teheti, újra eljön. Nem hitte, hogy legközelebb másfél év múlva találkozhatnak.

1944 NYARÁN A KÉRDÉS AZ VOLT, ki jusszon elsőként Berlinbe: az angolszászok a Ruhrvidéken át vagy az oroszok Brandenburgon keresztül? A magyarok-németek számára egyaránt létfontosságú Kárpátokhoz az ellenség gyors ütemben közeledett. A román olajmezők elvesztésekor a zalai források megtartása elsődlegessé vált. Ellenkező esetben – a német vezérkar szerint – az üzemanyag legföljebb egy hónapra elegendő. Ahhoz is időt akartak nyerni, hogy az Alpenfestungot, vagyis hegyi erődrendszerüket kiépíthessék.

A századost az 1. magyar hadsereg kötelékében visszavezényelték a frontra. A hetedik gyaloghadosztály tisztjeként a Prut völgyében harcolt, egyre kedvetlenebbül. Nemcsak érezte, tudta, hogy Bartuseknek igaza van: a galíciai hadszíntér a végvonaglás kezdete. Északi szomszédjuk, a német 1. páncélos hadsereg a Lwów körüli harcok közepette lépésről lépésre hátrált. A magyar hadvezetőség rákényszerült, hogy az arcvonalat hátrább vonja, az előkészületeket meg is kezdte, végül a hadtestparancsnokság az intézkedést visszavonta. Utoljára nyílt alkalom, hogy a csapatok távozásukat tervszerűen, súlyos veszteségek nélkül végrehajtsák, csak hogy a rendelkezés szerint állásaikat feltétlenül tartaniuk kellett.

A képzett s immár tapasztalt Pados értetlenségét magába fojtva tette a dolgát: alakulatával olyan eltökélten harcolt, mint kezdetben. Pár baka és altiszt ugyan átszökött a szovjetekhez, de a többiek túl sokat tudtak ahhoz, hogy a dezertálást megkíséreljék. Egy fegyverét elhajító szökevényt az őrjárat pár száz méterre az orosz állásoktól fogott el, a százados rangidősként a helyszínen agyonlövötte, de a lelkiismeret-furda-

lás éjszakákon át nem hagyta nyugodni. A fickót sajnálta, közben arra gondolt: katonának, nem vérbírónak szegődött. Bartusek efféléről sosem beszélt – tán tapintatból, mert az első világháború során tanúja lehetett, netán ítélkezett –, de a kivégzésre a bajtársak miatt is szükség volt. A százados belátta, a gyávák a bátrakkal nem egyforma bánásmódot érdemelnek.

Parancsnoka rákérdezett:

– Százados úr, az ítélet végrehajtásakor mit érzett?

– Keserűséget. Utána napokon át alig bírtam elaludni.

– Súlyos döntés, de elkerülhetetlen.

– Ahogy mondja.

Tisztelgett, és lassú léptekkel elballagott.

A szovjet előretörés a nyugat-ukrajnai harcok során a magyar csapatokat jóformán kivérezte. Padost annyiszor kerülgette a halál, hogy számba sem vette, írni sem próbált róla. Egy szabadságos bajtársával egy hosszabb levelet sikerült eljuttatnia az ezredesnek, de abban is csak az ütközetekről számolt be, az életveszedelemről szót sem írt. Nem akarta sajnáltatni magát. Azt is tudta, a betegeskedő Bartuseknek nem esne jól, vigaszra különben sincs szüksége.

Amit nem tudott: pártfogója mind keservebben érezte magát. Még feleségével is ritkán társalogtak, bár az asszony féltő gondoskodása jólesett neki, olykor halványan rámosolygott, megsimogatta a kezét, azután visszamerült az olvasásba. Közben arra gondolt, belekezd egy emlékiratba, melyben elemezné pályafutását és az első világháború tanulságait, végül letett róla. Nem találta kiadót, olvasói sem lennének, úgyhogy fölös fáradozás, noha jegyzetei közt számos érdekességre és idézetre bukkant, köztük a Székely Hadosztályról Stomm Marcell gróf altábornagyéra: „Tisztikar és legénység közt fel támadt a kölcsönös bizalom. Ez volt az a láng, mellyel a katonák lelkét sikerült melegen tartani és összeforrasztani.”

Egy idő után rádöbbsent, ideje fogy, életkedve apad, feleségét elhanyagolja, ráadásul az asszony is magányosnak érzi magát. Lányuk nem telefonált, szerencsére a vejük sem. Bartusek a családot egyszor hívta föl, de érezte, hogy eluta-

sítyák. Többé nem próbálkozott. Naponta fölsétáltak a Gellért-hegyre, onnan nézegették a várost és a Dunát. Az ezredes megállta, hogy balsejtelmeiről beszéljen az asszonynak, mert nem akarta szomorítani, ám egy alkalommal hosszú hallgatás után kibökte:

– Tudja, kedvesem, nem csak az ország pusztulásától félek. A szovjet megszállástól sokkal inkább. Városaink, házaink, gyáraink, vasútvonalaink újjáépítése kellő elszánással hamar elvégezhető... De a lelkeké nem. A társadalom fölforgatása, ahogy a piszkos vízé, felszínre hozza a mocskot. S az egy darabig ott is marad. Vénségünkre kell átelnünk.

Felesége mosolyogva bátorította:

– Inkább öregen, mint ifjan. Emlékezzen, Albin, hány szép évünk volt.

– Kettesben most is szép.

Valamelyest megnyugodva, kart karba öltve hazasétáltak.

1944. JÚLIUS VÉGÉN a magyar VII. hadtestet visszavonták az erődített Hunyadi-vonalra. Padosék a Lomnica völgyében foglaltak állást, ezzel sikerült megakadályozni, hogy a szovjet csapatok áttörjenek a Tornyai-hágón, és bevonuljanak Husztra. A Kárpátok szorosai még kitartottak, mi több a megerősített jobbszárnynak sikerült visszafoglalnia pár terepszakaszt, ugyanakkor súlyos anyagi és emberveszteséget szenvedtek. Augusztus közepére több mint húsz ezer puska, golyószóró és géppuska, hatszázat meghaladó számú aknavető, kilencvenöt páncéltörő ágyú, húsz Toldi könnyű harckocsi, hetvenöt nehéz és közepes Turán páncélos, három Panzer IV. és hét Tigris tank megsemmisült. A személyi állomány legalább huszonötezer katonával csökkent.

A százados a riasztó számokról hetekkel később értesült a törzskari értekezleten, bár addig is megtapasztalta. Végül a 6. gyaloghadosztállyal a Vereckei-hágó védelmére vezényelték. Augusztus 23-án a román kiugrással a helyzet tartathatatlanná vált, ezzel megkezdődött a szovjetek akadálytalan előrenyomulása Észak-Erdély felé és Dél-Magyarországra. Pados leharcolt alakulatát vissza kellett vonni a Szent László-állásba,

ám addigra több mint félmillió magyar állt fegyverben. Csakhogy a felszerelés hiányosságain a növekvő létszám sem változtatott.

Október 15-én Horthy kormányzó kiugrási kísérlete, a fegyverszüneti proklamáció a tisztikart fölkészületlenül érte. A Szent László-állás védőinek fogalmuk sem volt, mi a teendő. Kitartottak, de a lelkesedés zuhanásszerűen csökkent.

Pados a harcok szünetében egy alantasával társalgásba bocsátkozott. Belement, merthogy meg akart szabadulni nyomasztó érzéseitől.

A hadnagy tétován próbálkozott:

– Százados úr, a halálról hogyan vélekedik? Bárcsak kiiktathatnánk az életünkéből a hátralévő hónapokat!

– A létezés nem díszcserje, amelyet kedvünkre nyirbálhatunk. A halál kivált nem. Semmit sem tudunk róla. Az élet állítólag a hajnal előtti órákban pislákol leghalványabban, s akkor húzódik vissza legsebesebben. A kórházakban a haldoklók többsége ilyenkor távozik.

– A szeretet sem hidalja át?

– Minő filozofikus hangulatban van... A Ludovikán maga is tanult lovagolni. Ha fiatalon nem sajátítja el, később ugyancsak rázós. Kevesen ússzák meg bukás nélkül.

– Ha már a Ludovikát szóba hozta: úgy tudom, tanítványa volt a legendás Bartusek ezredesnek.

– Valóban.

– Ha szabad kérdeznem: hogyan szerezte a hírnevét?

– Mi, tanítványai síkvidéken élünk. A hegyek a tájékozódási pontjaink. Bartusek hegy volt a tanárok közt. Nem a karrier vonzotta, hanem a szellemi erőfeszítés meg az, amit átadott. Az ezredes olyan tölgy, melynek nemcsak a törzselevele szép, a makkja is súlyos. A legnagyobb katonai teoretikusokat akarta utolérni.

– Miért nem sikerült?

– Afféle intellektuális ínyenc. Túlzottan válogatós. Saját főztjével is elégedetlen, bár igaza volt, igaza van, és az is lesz.

– Azt mondják, százados úr és két barátja voltak a legjobb növendékei.

– Legalábbis mi állunk hozzá legközelebb. Tudja, az öreg sokszor próbált vitát gerjeszteni,

hogy a készséget kifejlessze. De mi jobb szeretünk kérdezni, hagyni, hogy érveljen, s a tudásunkat ezzel is gyarapítsa. Volt annyi eszünk, hogy a forrásba ne hordjunk vizet. Na, menjen, ellenőrizze az embereit! Folytassuk más alkalommal.

A százados csapatteste Ungvárig hátrált, majd október 25-én a lövészárkokban Padost egy gránátszilánk megsebezte. Az ideiglenes kórházból Budapestre szállították, pár hét után felépült, azután első dolga volt meglátogatni az ezredest. Sebesülési érmet kapott, és őrnaggyá léptették elő, de ez csöppet sem vigasztalta. Frissen szerzett rangját pártfogójával még csak nem is közölte. Úgy gondolta, mit sem számít.

FÖLGYÓGYULÁSA UTÁN újfent egy harcoló csapattesthez vezényelték. Részt vett Székesfehérvár visszafoglalásában, megtapasztalta a lakosság kitörő örömét, de nem volt képes vele lelkesedni. Tudta, látta, de az ezredes alapos fejtegetései nyomán végképp meggyőződött róla, hogy a totális vereség csupán idő kérdése. A németek keleten-nyugaton egyaránt az összes jelentős ütközetet elvesztették, a bombázások nyomán hadiiparuk jóformán megsemmisült. Utolsó reményük, az ardenneki csata is kudarcba fűlt. A folyamatos hátrálás során túlkorosokat és tizenöt-tizenhat éves Hitlerjugend-ifjakat is beso-

roztak, de azok kiképzés híján sorra elesetek. Az őrnagy mentorához hasonlóan csak annak örült, hogy nincs fiúgyereke.

Végül a dunántúli harcok során súlyosan megsebesült, pár napra rá meghalt. Távozásáról az ezredest is az ő családja értesítette. Az öregúr mereven bámult a levélre, mint egy szélütött. Íróasztalánál fél óráig meg sem mozdult, majd nagy nehezen föltápáskodott, és kibotorkált a konyhába, évek óta először fölhajtott egy kupica pálinkát, és felesége tekintetét kerülve visszavergődött a dolgozószobába.

Az asszony gyanította, mi áll a levélben. Férjét meg sem próbálta szavakkal vigasztalni. Egy idő után csak annyit mondott:

– Előbb-utóbb mind elmegyünk.

Budapest ostroma során a pasaréti villát bombatalálat érte. Vejük és családja a robbanást a pincében élték túl, de a félig leomlott épületbe nem lehetett visszaköltözni. A légiakna jóformán a kertet is elpusztította, a bokrokat gyökerestül kitepte, a vén platánfát rádöntötte a romos falakra. Az ügyvéd úr feleségével és lányukkal betelepített a nagyszülők lakásába, s még csak meg sem köszönte. Másfél évvel később az ezredest elvitte egy szívroham. Nemsoká felesége is követte. 1947 végén panasz nélkül elhunyt.

Barbár totem

Kossuth Lajos hazafisága a XXI. században is egyetemes jelentőségű

(II. rész)

A 2022. évben fontos emlékeznünk arra, hogy 220 esztendeje született kimagasló magyar történelmi személyiségünk, Kossuth Lajos (1802–1894), aki államférfiként örök példa a nemzeti célokért méltón küzdő hazafiak számára. A Batthyány-kormány pénzügyminisztereként, a Honvédelmi Bizottmány elnökeként, Magyarország kormányzóelnökeként az 1848–1849-es hősi szabadságharcunk olyan vezetői közé tartozott, akik a csatateri küzdelmeink után is kiemelten képviselték a haza szolgálatának ügyét a nemzetközi szinten. Kossuth Lajos testesítette meg a magyar szabadságeszményt a XIX. században Európától Amerikáig; és méltó emlékezete egyetemes jelentőségű a XXI. századi nemzeti összetartozásunk értékvilágában is!

I. „Kossuth-huszárok” az 1848–1849-es szabadságharcunk idején

Hatalmas értékteremtő erejű Kossuth személyisége, amire tekintettel fontos utalni a korabeli „Kossuth-huszárok”, másként „Kossuth-lovagok” jelentőségére, mivel a 15. (Mátyás) székely huszárezredet is e megnevezéssel illették. A székely huszárvilág legfontosabb korszaka természetesen az 1848–1849-es szabadságharcunk volt, melyben a Mátyás-huszárok történelmi emlékei igen fontos örökséget képeznek. Ezen alakulat hivatalos neve a 15. (Mátyás) székely huszárezred volt, és létrejött Kossuth Lajos hadszervezői terveinek volt köszönhető. E huszárság kapcsán az a leglényegesebb, hogy nem a központilag szervezett magyar honvédsereg rendszerébe tartozott, hanem a polgári kormányzat felügyelete alatt állt. A „Kossuth-hu-

szárok” megszervezésére a Batthyány-kormány pénzügyminisztere, Kossuth Lajos már 1848 augusztusában megkapta a szabadcsapatok szervezésének jogát. A „Kossuth-huszárok” toborzása mindenhol igazi hazafias közösségi ünnepet jelentett: e szabadcsapatként harcoló magyar lovas vitézek hatalmas népszerűséget élveztek. Kossuth Lajos 1848. december 16-án kiadott rendelete teremtette meg az alapokat az 1849-ben megalakított szabadcsapatok megszervezéséhez, és a 15. (Mátyás) székely huszárezred is ekként jött létre. *„Ezeket a lovasokat először Kossuth-huszároknak, vagy lovagoknak, majd Hunyadi-, végül Mátyás-huszároknak nevezték. A köznyelvben azonban mindvégig megmaradt a Kossuth-huszárok elnevezés, annak ellenére, hogy az alakulat hivatalos neve 15. (Mátyás) huszárezred volt.”* (1) E székely huszárság kapcsán indokolt utalni arra, hogy *„Székelyföld, a korabeli Erdély egyetlen, összefüggő egységet alkotó magyar etnikai tömbje”,* így *„1848–1849-ben az önvédelmi harc erdélyi bázisát a székelység képezte, belőlük toborozták, vagy sorozták a forradalmi hadsereg erdélyi alakulatainak többségét”,* hiszen e nemzetrésünk komoly *„helyismerettel és tapasztalattal rendelkezett”.* A *„15. (Mátyás) huszárezredbe”* való bekerülés *„a nemesi származású ifjak körében nagy népszerűségnek örvendett”.* (2) E székely huszárezred csatateri eredményességében gróf Mikes Kelemen és gróf Bethlen Gergely is jelentős szerepet játszottak! *„Mikes Kelemen (1820–1849) középbirtokos, főnemesi származású. Kilépett hadnagy (4. huszárezred), majd gazdálkodó. 1848. július végétől a Kossuth, majd a későbbi Mátyás huszárezred szervezője, majd parancsnoka Kolozsváron. November 1-jétől ezredes. Nagyszében ostromá-*

nál halt hősi halált. [...] Bethlen Gergely (1810–1867) középbirtokos, főnemesi származású. A Mátyás huszárezred egyik szervezője. Itt lesz őrnagy és osztályparancsnok. [...] Koós Ferenc egykori Mátyás-husár így emlékezett parancsnokairól: »Őrnagyunk gróf Mikes Kelemen volt. Gróf Bethlen Gergely híres lovas volt, gróf Mikes is jól megülte a lovat; igen szép arcú és termetű férfi.« [...] A Mikes-család tagjainak szerepvállalása az erdélyi nemzetőri és honvédi szervezésben szinte meghatározó volt. A család részéről gróf Mikes János a kolozsvári nemzetőrség parancsnoka volt, míg Mikes Kelemen testvére gróf Mikes Benedek, a kolozsvári nemzetőrség lovas századának parancsnoka, századosi rangban.” „Mikes Kelemen és Bethlen Gergely három hónap alatt egy olyan csapatot hoztak létre”, amelynek csatatéri vitézei „bátran harcolva állták meg a helyüket”, így „a Mátyás-huszárok rátermettségében és fegyelmében ettől kezdve nem kételkedhetett senki”. (3) A „szervezés kezdeti szakaszában is komoly problémát jelentett, hogy nem minden belépő rendelkezett saját hátaslóval és lószerszámmal, így gondoskodni kellett ezek beszerzéséről”. „Ezt azonban nagyban megkönnyítette, hogy az erdélyi arisztokraták jó ménesekkel rendelkeztek és kiváló lovak felajánlásával segítették a vállalkozás sikerét, mert számukra Mikes és Bethlen neve megfelelő garancia volt.” A „karabélyok nem tartoztak a Mátyás-huszárok fegyverei közé, pedig az a lovasság egyik alap löfegyvere volt”. A Mátyás-huszárok karddal és két pisztollyal voltak felszerelve. (4) A 15. (Mátyás) székely huszárezred „egyenruhája szürke színű volt, piros csáköval és piros színű gombokkal”. „Erről az egykori Mátyás-huszárról, Jakab Elek így emlékezett: »Egyenruhájuk: vörös csákó gazdag vitézkötéssel s fekete lófark bokkrétával, világos szürke posztó magyarka, makkos gombbal, vörös zsinórkötéssel, pantalon nadrág hasonló zsinórral; fegyverzetük: gyöngén meggörbedt kard és pisztoly.« Csak a csákokat kapták készen, amelyekhez Marosvásárhelyen készítettek rózsát. Ebből azonban nem jutott mindenkinek, így sokan csak piros színű sapkát viseltek. [...] A szabóktól megrendelt egyenruhák augusztus végén készültek el, így az újoncok most már elmondhatták magukról, hogy »tényleg magyar huszárok vagyunk.«” (5)

II. A „letűnt évszázadok történetének” nemzeti öröksége „útmutatást, reményt ad a nemzeti felemelkedés, a biztató jövő felé”

A magyar szabadságeszményt megtestesítő Kossuth Lajos életútja nemzetünk rendkívül jelentős történelmi öröksége, és egyúttal az emberiség egyetemes értéktárába tartozó közös emlékezetműveltségi kincsünk is! Nemzetünk hatalmas jelentőségű szabadsághősei közül Kossuth Lajos vált a legismertebbé, hiszen neve két évszázada Európától Amerikáig ugyanazt jelent minden művelt ember számára: a nemzeti szabadság eszménye olyan örök érvényű igazság, melynek képviselői az emberiség közös hőseiként élnek az emlékezetünkben.

Kossuth Lajos a Trianon utáni nemzetünket összetartó szellemi erők világában rendkívüli fontosságú a Kárpát-medencében élő magyarság számára; sőt, a más földrészekben élő honfitársaink számára is. E tárgykörben érdemes az 1956-os amerikai magyar emigráció körében élő hazafiság és műveltség fontosságára is utalni, melyre kiváló példa a következő adalék a nemzeti összetartozásunk öröksége jegyében. Teszem most ezt a Kossuthok és Spilenbergek rokon kapcsolatára tekintettel, melyről fentebb már említést tettem. Dr. Spilenberg György orvos a következő alapvetést tette a magyar nemzet történelmi értéktáráról 1977-ben: „Minden olyan korban, amikor a nemzet idegen elnyomás, megszállás vagy zsarnokság alatt él, a szellemi elit legjobbjai, írók, művészek és történettudósok a múlt felé fordulnak. A letűnt évszázadok történetének kutatása vigasztalást nyújt a jelenben, és útmutatást, reményt ad a nemzeti felemelkedés, a biztató jövő felé.” (1) Ezen évszázadokon át ható erő jegyében emelem ki, hogy az 1956-os hősi szabadságharcunk jelképe a Kossuth-címer volt. Említésre méltó dr. Spilenberg György orvos másodunokaöccse, Kossuth Béla (1912–2004) életútja is, aki a kanadai magyar emigráció jeles személyiségeként, a Kanadai Magyar Szövetség tagjaként szintén a rendíthetetlen szabadságeszmény hősei közé tartozott az 1956 utáni évtizedekben. Magyarországon és az egész világon a Kossuth név az 1848–49-es dicsőséges magyar szabadságharc okán a szabadság szóval azonos jelentéssel bír. A Kossuth családból való felmenőkkel rendelkező Kossuth

Béla személyéről több okból is indokolt megemlékezni: ezek egyike a történelmi név folytán is adott, melynek nyomán a másik ok valójában az, hogy ez a XX. századi életút is azt mutatja napjaink számára, hogy életünk legfőbb értéke, hogy a hazafiság és a szabadság eszmei és gyakorlati világának jegyében éljük meg a sorsunkat. A fentiekből fakadó harmadik szempont pedig az volt számomra, hogy egy mára már valójában elfeledett személyiségről van szó, akiről viszont számos közeli ismerőse és rabtársa szívből jövő szeretettel emlékezett meg az elmúlt évtizedekben: ezért nyilvánvaló, hogy indokolt a történelmi emlékezet számára is megírni Kossuth Béla életútjának közéleti és emberi jelentőségét is. Itt fontos hangsúlyoznom, hogy a történelem a megismerés, az átélés és a megemlékezés művésze, mely nemzedékeken és korszakokon átívelve sorsközösségi üzenetté válik a jövő nemzedékek számára. E körben igen fontos források az alábbi, 1960-ban és 1962-ben megjelent híradások is. „*Torontóban a Kanadai Magyar Szövetség a szabadságharc emlékére ünnepséget rendezett, amelyen képviseltette magát a miniszterelnök*”, valamint „*megjelent Toronto helyettes polgármestere, Mr. Donald Sumerville, akik a kanadai magyarságot támogatásukról biztosították*”. „*Az ünnepség előtt elterjedt a Szabad Magyarország híradása a Castro által internálandó szabadságharcosokról s tervezett kiadatásukról, ami nagy felháborodást keltett. Az egyesületek elhatározták, hogy tiltakozó írást küldenek Castrohoz, Kruscsevhöz és Kádárhoz. A Szabad Magyarország lappéldányait Tüske Pál és társai osztották ki a közönség között. Az ünnepi beszédet Kossuth Béla mondta, akit a kommunisták előbb halálra, majd életfogytiglani börtönre ítélték. 12 évi vörös börtönt szenvedett, míg a szabadságharcosok kiszabadították. Emlékezett a szabadságharc hőseire, akik életüket áldozták a szabadság eszméjéért. [...] A résztvevők táviratot intéztek a kanadai miniszterelnökhöz és megköszönték a UN-ben elmondott bátor szavait.*” (2) „*Volt politikai foglyok és szabadságharcosok tiltakozása. A Politikai Foglyok Szövetségének a vezetői szabadságharcos vezetőkkel közgyűlést tartottak Torontóban, hogy tiltakozzanak ama szándék ellen, amely a magyar ügyet le akarja venni az ENSZ közgyűlésének napirendjéről. Ha ez sikerült, a magyar forradalom újabb legázolását fogja*

*jelenteni s nemcsak a magyar népet, hanem a vasfüggöny mögötti többi nemzeteket is — száz-tíz millió embert — foszt meg a reménységtől. A közgyűlés a következő határozatot hozta: A magyar népnek a forradalom melletti egységes kiállását és magatartását szavazásnak tekintjük, amely elfogadta és a magáévá tette a forradalom követeléseit, úgymint a szovjet csapatok Magyarországról való kivonulását, külföldi ellenőrzés mellett megtartott titkos választást, az emberi szabadságjogok tiszteletben tartását, a politikai foglyok szabadon bocsátását, köztársasági államformát parlamentáris alapon, az élet minden területén demokratikus kormányzást. Ezek voltak a forradalmi ifjúság követelése, melyek mind ésszerűek és időszerűek voltak, amit mi sem bizonyít jobban, mint az a tény, hogy a magyar forradalom óta eltelt hat esztendő alatt az ázsiai és afrikai gyarmati sor felszabadult népek számára a fenti jogokat az ENSZ maradéktalanul biztosította. E jogokat a magyarságtól sem lehet megtagadni. A forradalom követelése a magyar nép legutolsó szabad megnyilatkozásának tekinthető. Mi az elnémitott magyarság helyett e követelésekhez ragaszkodunk és semmiféle kényszer-megoldást, kompromisszumot nem fogadunk el. A politikai foglyok és a szabadságharcosok vezetőinek torontói határozatának aláírói: Adorján József, Forgács István, Kossuth Béla, Simon János és Futó József.” (3) A fenti híradások alapján remek érzés arra emlékezni, hogy a XIX. századi Kossuth-vér „*sem válik vízzé*” Kossuth Béla szabadsághősi életútjában, hiszen a kanadai magyar emigráció által képviselt szabadságeszmény olyan nemzetközi szintű világképet képviselt, amely egyetemes jelentőségű a XX. században megteremtett nemzeti értéktárunkban. Egy nemzet sorsa a hétköznapi becsületében rejlik: a történelem szeretete az út a múlt érzékelésének művészetéhez. A történelem szeretete olyan műveltségi élménytár, melynek révén szellemi értelemben évezredek át mindig újra és újra megfoghatják egymás kezét az ősök és az utódok. Ennek a kézfogásnak az üzenete az utókor számára, hogy az értékrend sorsközösségi világát mindig újra és újra létre kell hozni, bölcsességgel és türelemmel kell megóvni, mert a szabadság és becsület egymást erősítő értékvilágot teremtenek.*

III. Kossuth Lajos emlékezete Bulgáriában

Szabadsághősünk a XIX. század közepétől világhírré tett szert. Bármely országban járt, mindenhol nagy hatást gyakorolt, hiszen kiváló szónok is volt. „170 éve őrzi Kossuth emlékét Bulgária”: ez állt az Országház Vadásztermében 2020. február 21-én megtartott nemzetközi konferencia meghívóján. Tisztelet és köszönet illeti meg Bulgáriát azért, hogy „Kossuth apánk” a bolgár emlékeztetmíveltségben még a XXI. században is jelen van. A meghívót ékesítő, a magyar és a bolgár nemzeti színekkel megjelenített „100”-as szám pedig arra emlékeztetett mindenkit, hogy éppen 100 évvel korábban, 1920-ban létesült Magyarország és Bulgária között diplomáciai kapcsolat. Ezen alapvetések mentén ért a megtisztelő felkérés Varga Szimeon szószóló úr részéről, hogy e rendezvényen emlékbeszéd keretében tartsak előadást a magyar–bolgár barátság kapcsán fontosnak ítélt művelődéstörténeti emlékekről. Nagyszerű érzés volt, hogy előadást tarthattam azokról a XIX. századi magyar szabadsághőseinkről, huszárainkról, honvédtisztjeinkről, akik leginkább gyors lovaiknak köszönhetően vágattak át a határon, hogy Sumen (Sumla) bolgár világában találjanak menedéket a világoosi fegyverletétel után. E város bolgár lakossága megtapasztalhatta Kossuth személyes varázsát. A bolgár történelmi tudatban élő Kossuth-tisztelet jegyében fontos, hogy a sumeni Kossuth-emlékmúzeum kiállítása bemutatja a magyar lovas nemzetünk hadművészeti értékvilágát és huszárainkat is. A személyes élmények mindig a legfontosabb források. 1973-ban Égerházi Imre festőművész és Madarász Gyula a következőket rögzítette a Bulgáriában tett utazásuk kapcsán: „Sumenben értek bennünket olyan kellemes benyomások, amelyek felejthetetlenek. Nagy szeretettel ápolják nagy történelmi személyiségünk, Kossuth Lajos emlékét. Mindenütt tapasztaltuk a bolgár emberek magyarok iránti szeretetét.” (1) A fenti konferencia kapcsán utalok arra, hogy a 2020. esztendő a *nemzeti összetartozás emlék-éve* volt, ennek okán fontos arra is emlékeznünk, hogy a történelem valójában az őseink története, az ő cselekedeteik méltó emlékezete. A mai bolgárok üknagyszüleinek és dédnagyszüleinek kora volt az, amikor Kossuth Lajos menedéket lelt

Sumenben. A méltó emlékőrzésre kiváló példa, hogy 1930-ban megalakult Budapesten a Magyar–Bolgár Társaság, és szintén ebben „az évben megalakult a sumeni tagozata is – tagjai között a hajdani emigránsokkal érintkező sumeniak leszármazottaival”. (2) Ez egy rendkívül lényeges adalék, mert rávilágít arra, hogy milyen erős személyes és családi emlékőrzés létezett még három nemzedékkel később is Kossuth Lajosról és magyar vitézeiről, akik menedéket leltek a török iga alatt élő bolgárság körében. Fontos érezni e helyzet abszurditását: a szabadságukért küzdő magyar vitézeink olyan területre érkeztek, ahol a bolgárok a XIV. század óta török iga alatt sínylődték. A bolgár történetírás igen magas szinten tárta föl, hogy milyen nagy hatású volt nemzeti törekvéseik terén a magyar szabadsághősök jelenléte. Kossuth egész életében államférfiúi módon gondolkodott és cselekedett: pár hónapos ott-tartózkodása során Kossuth Sument feltette a XIX. század közepének világpolitikai térképére. Szabadsághősünk igazi életveszélyben volt, amikor Sumenben tartózkodott, erre példák az alábbi történelmi adalékok. „Titkos intések jöttek hozzá, még a sztambuli angol nagykövet palotájából is, hogy szökjék, szívesen segítik abban; ő maradni akart.” (3) Kossuth Lajos Sumenből folytatott levelezésében megtalálhatóak azok az adalékok is, melyek a Habsburg-hatalom által megtervezett és megszervezett merényletekről tanúskodnak. Fontos „nyomon követni azt, hogy milyen mértékben és milyen eszközökkel igyekezett az osztrák kormány bosszuló kezével üldözni a szabadságharc után a világban szétszórt és szenvedő magyar emigrációt”. „Kossuth irataiban többször említést tesz esetekről, amikor az osztrák alattomban életére tört.” (4) 1849. „december 17-én egy Bárdy” nevű és nagy távot jelentő lovasteljesítményt megvalósító „magyar katona, állított be Kossuthhoz azzal a biztos hírrel, hogy fegyveres merénylők közelednek Sumla felé”. A merényletet elkövetni szándékozó „banda egy része marconán felfegyverkezve jött Sumlára és éppen Kossuth házával szemközt foglalt állást”. „Kossuth mellett pedig ez esettől kezdve mindig két tiszt teljesített testőrszolgálatot.” (5) Bolgár–magyar kalandfilmet lehetne készíteni ebből a történetből. Ez az alkotás kiválóan bemutatná a korabeli bolgár világot és azokat a színes nem-

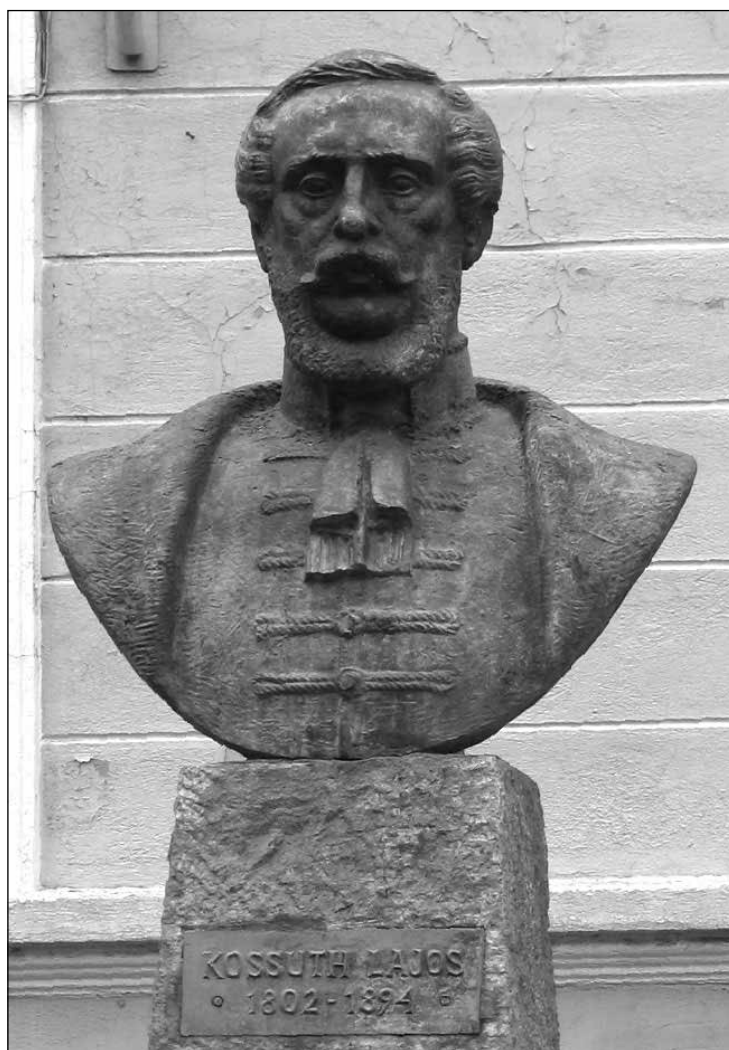
zetközi és emberi kapcsolatokat, melyek e valós történelmi tabló révén megmutatnák azt a csodát, mely folytán végül nem sikerült végrehajtani a Kossuth Lajos elleni merényletet. Kimagasló szerepe volt ebben az igen nagy testi-lelki erővel és kiváló lovastudással megáldott Bárdy Rudolfnak; a Konstantinápolyban élő Orbán bárónak (aki egy párbaj következményeként kényszerült idemene-külni már évtizedekkel korábban); a külföldiek közül megemlíthető „az osztrák követségnek egy Durazzi nevű hivatalnok”, aki „Orbán leánya miatt járogatott a házhoz”; Tecco „olasz követ”, aki látta, hogy a veszély „komoly”, és ettől „nagy izgalomba jött”; egy „Scerbinski nevű lengyel”, aki Bárdynak „odakölcsonözte” az útlevelét; a várnai angol konzul, aki „lovat adott Bárdy alá”; valamint a konzul titkára, aki „levelet írt Kossuthhoz”. (6) Remek személyi kör volt ez, hiszen általa mód nyílt arra, hogy Kossuth értesüljön a veszélyről. Várnából írt levelében Blana Konstantin „magyar tiszt is értesítette a merénylők útjáról Kossuthot”. (7) A legfontosabb azonban a titokban és rejte-
 utakon megvalósított kb. 90 km-es távlovaglás volt. Várnából „Bárdy harminchatórai szakadatlan lovaglás után Sumlában volt és rögtön Kossuth házába sietett”. (8) A merényletet ekként sikerült megakadályoznia, ami egyben a magyar nemzeti lovasminőségünknek is fontos emléke, hiszen Kossuth Lajos életét ez a virtus mentette meg. Érdeemes Bárdy igen különleges életútjának néhány adalékát is megemlíteni. Kovácsi Bárdy Rudolf „1821-ben született a Gömör megyei Hubón, a kassai akadémián jogot végzett... [..] jó ismeretekkel rendelkezett a régebbi és az újabb történelemből, de különösen az irodalomból”, valamint

még verseket is írt. (9) Rákosi Viktor *A két testvér* című elbeszélésében így jellemzi: „*termetre való-ságos óriás*”. Bárdy Rudolf a IV. honvédszászlóalj őrmestere volt az 1849 februárjában zajló vízaknai csata idején, és az akkor tanúsított vitézsége elismeréseként lett főhadnagy. (10) Bárdy Rudolf a „*sumlai tábor felosztása után Konstantinápolyba került*”, majd pedig „*rövid franciaországi és angliai tartózkodás*” után „*Amerikába utazott*”. „*127 emigráns társával együtt az iowai magyar telepre*” kívánt elmenni, ám végül erre nem került sor, hanem „*szétszéledtek az Unió különböző államaiban*”. (11) Amerikai emigrációja idején adta ki Bárdy Rudolf az *Adventures of Rudolph Bardy De Kovatsi, a Hungarian exile in Italy, Hungary and Turkey* (Rochester, 1855) című könyvét. Tisztelet és köszönet illeti Bulgáriát azért, hogy Kossuth Lajos és nemzeti lovas hagyományaink emléke ma is elevenen él a magyar–bolgár barátság műveltségvilágában Sumen Kossuth-múzeuma révén.

Zárógondolatként rögzítem, hogy Kossuth Lajos és kortársainak hazafiságot felmutató világgépe minden ember számára hatalmas lehetőség a minőségi teljesítményre, egyéni és közösségi szinten egyaránt, melyben a legmagasabb szint a nemzetben való gondolkodásra és cselekvésre való törekvés. Két évszázaddal ezelőtti reformkorunkban olyan különleges magyar szellemi honvédelmi mozgás valósult meg a Kárpát-medencében, melynek máig ható érték-üzeneteire a XXI. századi nemzetünknek is igen nagy szüksége van a jelenben való cselekvési tér megteremtése kapcsán, valamint a jövő célkitűzéseinek megfogalmazásakor is.

Források: I. „Kossuth-huszárok” az 1848–1849-es szabadságharcunk idején. (1) Süli Attila: Kossuth Lajos szabadcsapatának szervezése Erdélyben 1848-ban. In: Hadtörténelmi Közlemények. 2009. 4. szám. 994–995. o.; a továbbiakban: i. m.; (2) Demeter Lajos–Süli Attila: Újabb adatok és szempontok Váradi József 1853–54. évi háromszéki mozgalmának történetéhez. In: A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője. 14. Bp., 2014. 15., 22. o.; (3) i. m. 994., 1002., 1017. o.; (4) i. m. 1002., 1004. o.; (5) i. m. 1005. o.; **II. A „letűnt évszázadok történetének” nemzeti öröksége „útmutatást, reményt ad a nemzeti felemelkedés, a biztató jövő felé”** (1) Stirling György: Washingtoni posta. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja. 84. évfolyam. 42. szám. 1977. november 6. 5. o.; (2) Toronto szabadságharcos ünnepe. In: Szabad Magyarság. 5. évfolyam. 45. szám. 1960. november 20. 5–6. o.; (3) Magyarok Mindenfelé. Volt politikai foglyok és szabadságharcosok tiltakozása. In: Délamerikai Magyarság. 35. évfolyam. 4103. szám. 1962. október 11. 5. o.; **III. Kossuth Lajos emlékezete Bulgáriában** (1) Égerházi Imre–Madarász Gyula: Beszámoló a sumeni tanulmányútról. Megjelent az 1973/2 számú Magyar Képzőművészek Szövetsége Kelet-magyarországi Területi Szervezetének negyedéves tájékoztatójában. In: Égerházi Imre sumeni alkotásai.

Bp., 2005. 3. o.; (2) Arató György: „Magyarok Mózesse” és a „Felszabadító Cár”. Időszerű gondolatok egy sajátos Kossuth-kultuszról. In: Hitel. 2019. március. 47. o.; (3) Hajnal István: Osztrák merénylettervek Törökországban a száműzött Kossuth ellen. In: Napkelet. 1927. 699. o.; (4) Hajnal István: Osztrák merénylettervek Törökországban a száműzött Kossuth ellen. In: Napkelet. 1927. 695. o.; (5) Hajnal István: Osztrák merénylettervek Törökországban a száműzött Kossuth ellen. In: Napkelet. 1927. 704., 708., 711. o.; (6) Hajnal István: Osztrák merénylettervek Törökországban a száműzött Kossuth ellen. In: Napkelet. 1927. 705–706. o.; (7) Hajnal István: A Kossuth-emigráció Törökországban. I. kötet. Bp., 1927. 285. o.; (8) Hajnal István: Osztrák merénylettervek Törökországban a száműzött Kossuth ellen. In: Napkelet. 1927. 706. o.; (9) Böhm Jakab: Lant és kard. A cs. kir. hadsereg katonáinak és altisztjeinek irodalmi kísérletei 1844-ben. In: Hadtörténelmi Közlemények. Új folyam. 19. 1972. 1. szám. 136. o.; (10) Rákosi Viktor: Korhadtkeresztek. Képek a magyar szabadságharcból. Bp., 1899; (11) Böhm Jakab: Lant és kard. A cs. kir. hadsereg katonáinak és altisztjeinek irodalmi kísérletei 1844-ben. In: Hadtörténelmi Közlemények. Új folyam. 19. 1972. 1. szám. 141. o.

Sepsiszentgyörgy, Erdély – a szerző felvétele

Az 1788–1790. évi osztrák–török háború és a Temesi Bánság

(II. rész)

III. Az 1789. hadi év eseményei

Az 1788. hadi év eseményeit tekintve sem az osztrákok, sem a törökök nem lehettek elégedettek, ezért mindkét fél nagy erejű offenzíva megindítását tervezte a háború második évében. A hadműveletek megindításának azonban több akadály is volt. Egyfelől az 1788/1789. évek fordulóján rendkívül zord tél köszöntött be, amely miatt a harci cselekmények megkezdését 1789 tavaszára kellett kitolni. Másfelől jelentősebb személyi változások is történtek mind az osztrák, mind a török oldalon.

I. Abdul-Hamid török szultán „...nem érte meg a háború befejezését, melynek közepette [1789. április 7-én] elhalt, birodalmát végzetes rendetlenségben hagyván utódjára. Egyébiránt I. Abdul Hamid nem volt zsarnok s II. Mohammed [1444-1446, 1451-1481] óta az első szultán az Oszmán-házban, ki nem szennyezte be kezeit rokonai vérével.”¹ A török trónra – I. Abdul-Hamid unokaöccse – a huszonkilenc éves III. Szelim török szultán (1789–1808) léphetett. Az új uralkodó újult erővel kívánta a háborút folytatni, emellett reformokat is be szeretett volna vezetni hatalmas birodalmában. (A sors ironiája, hogy mint számos elődje, III. Szelim is erőszakos halált halt a későbbiekben, 1808-ban.)

A szultán személye mellett a török nagyvezír személye is – többször – változott. Koca Yusuf Pasha nagyvezírt (1786–1789, 1791–1792) 1789 májusában leváltották, helyére előbb Cenaze Hasan Pasha (1789) került. Az új nagyvezír azon-

ban nem hozta a várt eredményt. A török sereget előbb – 1789. augusztus 1-jén – Foksánynál (Focşani), majd Râmnicu Sărat mellett, a rimniki csatában (1789. szeptember 22.) tönkreverte az egyesített orosz–osztrák sereg. Emiatt az új nagyvezír Cezayirli Gazi Hasan Pasha lett, aki nek esetében nem tisztázott, hogy 1790 márciusában betegség vagy mérgezés következtében hunyt-e el. Utódja, a bátor, de szókimondó Çelebizade Şerif Hasan Pasha nagyvezír sem volt hosszú életű, 1791 februárjában meggyilkolták. Ekkor Koca Yusuf Pasha nagyvezír tért vissza rövid időre – 1791 és 1792 között – a török seregek élére. Mindezt csak azért közöltük, hogy bepillantást nyújtsunk a nagyvezírek – már-már szokásosnak mondható – hivatali életébe, és hangsúlyozzuk a török hadvezetőség következetlenégét, illetve hiányosságait.²

Az osztrákoknál is változás történt a katonai főparancsnok személyében. Gróf Franz Moritz von Lacy (1725–1801) tábornagy szervezőként kétséget kizáróan sikeres volt, de hadvezérként nem felelt meg a feladatának. Ezért betegség ürügyén – megelőzve II. József döntését a leváltására vonatkozóan – leköszönt hivataláról. Helyére a kiváló hadvezér, gróf futaki Hadik András (1710–1790) tábornagy került. A huszár főtiszt huszáraival Mária Terézia regnálása (1740–1780) idején fényes sikereket ért el a porosz seregek ellenében. Egyszer – 1757-ben – még a porosz fővárost, Berlin is megsarcolta, felbőszítve és egész Európa előtt nevetségessé téve II. (Nagy) Frigyes porosz királyt.³

¹ BOKOR (XVI. kötet) 1897, 324. p.

² DEMETER GÁBOR (szerk.): *Balkán-kronológia I. Birodalmak szorításában, 1700–1878*. Institut za Istoricheski Izsledvaniya, BAN – Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest–Szófia, 2020. 38–39. pp.

³ Vö. MARKÓ ÁRPÁD: *Hadik András altábornagy berlini vállalkozása. 1757. október 10–23-ig*. In: Gyalóky Jenő (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények*. 42. évfolyam. 1. szám. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1941. 38–92. pp.

A tehetséges hadvezér felett azonban eljárt az idő. Főparancsnokként történt kinevezésekor már hetvennyolc éves volt. Ráadásul a megfontolt hadvezéri stílusa, valamint betegeskedése miatt a „kalapos király” idővel – 1789 augusztusában – felmentette hivatalából. Az uralkodó eredményeket akart látni, ezért az új, immáron harmadik császári fővezér Ernst Gideon Freiherr von Laudon (1717–1790) tábornagy lett. A többi között személyének köszönhető, hogy az utolsó osztrák-török háború végül az osztrákok számára – katonai szempontból – viszonylag kedvezően végződött. Érdemes kiemelni továbbá, hogy 1789-re nemcsak a főszereg, hanem a többi hadtest többségének élén is személyi változások történtek. A bánsági hadtest élére, Wartensleben tábornagy helyére – a vallon származású – François Sébastien Charles Joseph de Croix (1733–1798) tábornagy, Clerfayt és Carbonne grófja lépett. Gróf Clerfayt sikeresen harcolt a törökök ellen a Bánságban és Belgrádnál is.⁴

A törökök 1789-ben különösen – a számukra válságos hadszíntereken – Moldvában és Besszarábiában, valamint a Fekete-tengeren kívántak eredményeket elérni. Emellett a Bánság területén is gyarapítani kívánták sikereik számát. Az osztrákok ezzel szemben épp a Bánság területén szerettek volna javítani a helyzetükön, valamint eredményeket elérni Boszniában és Szerbiában. Az 1789. hadi év katonai összecsapásai 1789 áprilisában kezdődtek a mellékhadszínternek számító Boszniában.

A bosnyák hadszíntéren – a horvát és a szláv hadtestek, amelyek új vezére a későbbi főparancsnok, Laudon tábornagy lett – bevették Brčko (1789. június 1.) és Berbir [ma Gradiška] (1789. július 10.) erősségeit. Ezt követően változó kimenetelű „csetepaték” zajlottak a törökökkel az Una, a Sana és a Glina folyók völgyében. A későbbiekben – 1789 őszén – többek között a Drina völgyére is kiterjedtek a harcok. Mindent összevetve azonban a két fél nem bírt egymással.

Császári szempontból a legégetőbb katonai helyzet a Bánság területén mutatkozott. Bizonyos

császári alakulatok elkeseredett harcokat vívtak a törökökkel Mehádia térségében. Habár a török támadásokat sikeresen visszaverték, azok létszáma folyamatosan emelkedett, ezért az osztrákok Teregova (Teregova) környékéig vonultak vissza. Időközben a bánsági hadtest új parancsnoka, gróf Clerfayt tábornagy seregével – Karánsebesen át – Fényesig nyomult előre, majd a Néra völgyét is megerősítette. Nagy harcok árán – 1789. augusztus 7-én – sikerült visszavenni Mehádiát a törököktől, a törökök Orsováig vonultak vissza, ahol védelemre rendezkedtek be. A bánsági császári offenzíva ellenben megakadt, mivel – a Hadik András tábornagy helyére lépett – Laudon tábornagy Belgrád alá rendelte a bánsági hadtest zömét. A császáriak még 1789. szeptember 12-én körbezárták és 1789. szeptember 16-tól lövették Belgrád erődjét. A gróf Clerfayt tábornagy alakulataival megerősített császáriak végül 1789. október 9-én vették át a romhalmazzá lőtt erősségét. Belgrád várának védői kapituláltak: „...a császáriak, akik az ostrom alatt 905 embert vesztek halottakban és sebesültekben, 411 ágyút, 34 mozsarat, 6000 mázsa lőport, 20 csajkát és 45 élelemszállító hajót ejtettek zsákmányul.”⁵ Belgrád elestének híre a török erőket demoralizálta. A jelentős erődöt, Szendrő (Смедерево/Smederevo) várát – 1789. október 11-én – első felszólításra átadták a törökök, és másnap Pozsarevácot (Пожаревац/Požarevac) is kiürítették. Közben a bánsági hadtest maradéka – Wartensleben tábornagy vezérletével – Orsovát fogta körül, és hamarosan megkezdődött az ostroma. Habár a jelentős létszámú török felmentő sereg Kladovótól visszavonult Vidin felé, Orsova mégis török kézen maradt. Ellenben az osztrákok – a szerb önkéntesek segítségével – Szerbiában Kruševac (Крушевац), Jagodina (Јагодина) és Paraćin (Параћин) városok, valamint Zaječar (Заяечар), illetve a Timok völgyének elfoglalásával megközelítették a török kézen lévő, megerősített Niš városát.

Moldva és Besszarábia területén is heves harcok dúltak, de – a „szövetségeselek” szempontjá-

⁴ Vö. WURZBACH, CONSTANTIN VON (szerk.): *Clerfayt, Karl Graf*. In: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Zweiter Theil, Bninski–Cordova. Verlag der typografisch-literarisch-artistischen Anstalt (L. C. Zamarski, C. Dittmarsch & Comp.), Wien, 1857. 384–386. pp.; WURZBACH, CONSTANTIN VON (szerk.): *Laudon, Gedeon Ernst Freiherr von*. In: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Zehnter Theil, Londonia–Marlow. Verlag der typografisch-literarisch-artistischen Anstalt (L. C. Zamarski, C. Dittmarsch & Comp.), Wien, 1867. 77–79. pp.

⁵ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. OSZK – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1795.html> (Letöltés ideje: 2022. január 20.)

ból – jelentős, érdemi változásokra csak az orosz vezérkarban történt személycseréket követően került sor. A törökök számára a román fejedelemségek területén egyre inkább válságosra fordult a katonai helyzet. A „verhetetlen” Alekszandr Vasziljevics Szuvorov⁶ (1730–1800) cári tábornok kinevezése után az egyesült orosz–osztrák hadak jelentős és véres csatákat vívtak a törökökkel, így azok 1789 késő őszen már a Duna jobb partjára, a ma Bulgáriához tartozó Szilisztra (Силистра/Silistra) vidékéig hátráltak. Havasalföld fővárosa, Bukarest (București) 1789. november 10-én került a szövetséges hadak kezére, jóformán érdemi ellenállás nélkül. A hadi helyzetet – a törökök szempontjából – súlyosbította, hogy az alapvetően védelemre berendezkedett erdélyi császári hadtest, átlépve Erdély hágóit és szorosait, 1789. november 6-án Olténia „fővárosát”, Krajovát (Craiova) is megszállta, ahol felkészült az „áttelelésre”.⁷

Az 1789. hadi évet összegezve elmondható, hogy a törökök számára kétségbeejtő volt a katonai helyzet. Gyakorlatilag csak Bosznia területén tudtak kitaranni, illetve nem szenvedtek el jelentősebb vereséget. Szerbia jelentős része a császáriak kezére került, Moldva és Havasalföld is jórészt elveszett. A számunka – illetve a tanulmány szempontjából – érdekes Orsovát még birtokában tartotta a védelemre berendezkedett török sereg. A szövetségesek győzelmeinek fényében érezhető volt, hogy a következő évben, 1790-ben akár el is dőlhet a háború kimenetele.⁸

IV. Az 1790. hadi év eseményei és a szisztovói béke

A már két éve tartó osztrák–török háború (1788–1790), illetve a vele párhuzamosan zajló

orosz–török háború (1787–1792) – mind anyagiilag, mind katonailag – „kifárasztotta” a törököket, akik számára az 1789. hadi év kudarcok sorával volt egyenértékű. Ezért – elméletileg – a török fél áhította a békét az osztrákokkal, azonban az európai nagyhatalmi politika ismét jelentős változásokat mutatott.

Egyfelől a Habsburg és természetesen az Orosz Birodalom sikerei egyre inkább aggasztották az „öreg kontinens” más nagyhatalmait, főképp a poroszokat és a briteket. (Franciaországban épp „forradalmi időket” éltek, ezért a franciákat elsősorban a belpolitikai kérdések kötötték le.) Ahogyan azt már említettük, 1786-ban meghalt II. (Nagy) Frigyes porosz király (1740–1786), ennek ellenére az osztrákellenesség – a porosz felsőbb körökben – még 1791-ig tartotta magát. Szükséges megjegyeznünk, hogy az új uralkodó, II. Frigyes Vilmos porosz király (1786–1797) csak „árnyéka” volt elődjének. Nem különösebben érdekelték a hadászati kérdések, ellenben a művészetnek és a kultúrának nagy támogatója volt. Hanyag és fényűző életmódját hamarosan a porosz pénzügyek is megérették. Ennek ellenére a porosz haderő még mindig fenyegetést jelentett az osztrákok számára. Emellett Lengyelországban is „a változás szele fúj”. A fenyegetettség miatt az osztrákok kénytelenek voltak a haderejük egy részét északra, főképp a porosz határ környékére átcsoportosítani. Mindez a törökök figyelmét is felkeltette, akik igyekeztek a helyzetet kihasználni. Másfelől 1790. február 20-án elhunyt a „kalapos király”, II. József. Öccse, II. Lipót cseh és magyar király, német-római császár (1790–1792) hajlott a törökökkel való békekötésre, amelyet a III. Szelim vezetett Törökország igyekezett hátráltatni. Bizva abban, hogy előnyösebb békekötést köthetnek a porosz nyomás alatt álló osztrákokkal.⁹

⁶ Szükséges megemlítenünk, hogy a vizsgált korszakban számos jelentős orosz tábornok segítette az orosz nagyhatalom kiépítését. V. Molnár Lászlót idézve: „Az orosz történelem e korszaka számos katonai tehetséggel büszkélkedhet. Közéjük tartozik például P. A. Rumjancev, A. V. Szuvorov, G. A. Patjomkin, M. I. Kutuzov és F. F. Usakov, akiknek hadvezéri működése méltó az utókor figyelmére.” Szuvorov a felvilágosodás századának egyik legnagyobb hadvezére, „...aki - a világtörténelemben szinte példátlanul - sohasem szenvedett vereséget, győzelmek egész sorát aratta különböző hadszíntereken, mivel harcmodja nagymértékben eltért ellenfelétől, s ezzel felbecsülhetetlenül gazdagította az egyetemes hadművészet fejlődését. Szuvorov érdeme mindenekelőtt abban rejlik, hogy ő volt az elméleti megalapozója és a gyakorlati alkalmazója a korabeli legtökéletesebb katonai rendszernek, amelyet a későbbi hadvezérek – köztük Bonaparte Napóleon – széleskörűen alkalmaztak.” V. MOLNÁR LÁSZLÓ: Szuvorov generalisszimusz. In: Tökéczki László (főszerk.): Valóság. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. havi folyóirata. LXIII. évfolyam. 6. szám. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft., Budapest, 2000. 70., 80. pp.

⁷ BÁNLAKY JÓZSEF: A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). OSZK – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1795.html> (Letöltés ideje: 2022. január 20.)

⁸ Vö. LÁZÁR GYULA: Az Ozmán uralom története Európában. Második kötet. Franklin-Társulat, Budapest, 1877. 255. p.

⁹ Vö. AKSAN, VIRGINIA: Ottoman Wars. An Empire Besieged. Taylor & Francis Group, London, 2007. 138. p.

A porosz fenyegetettség ellenére az osztrákok további hadi sikereket értek el. Még 1790 januárjában megindították a támadást a törökök ellen Szerbia területén. Ekkor visszaverték a törököket Negotin (Неготин) környékén, majd áprilisban már Aleksinac (Алексинач) is osztrák kézre került. Ráadásul Olténia határán, a Duna folyam mellett fekvő Calafat városánál is vereséget szenvedtek az oszmán hadak. Ez utóbbi vereség kilátástalanná tette a további küzdelmet Orsova és Szörényvár (Drobeta-Turnu Severin) török védői számára. Előbbi 1790. április 16-án, utóbbi erősség 1790. május 13-án kapitulált. A törökök próbálkoztak egy felmentési kísérlettel, de – 1790. június 27-én – Calafat mellett ismét vereséget szenvedtek. Egyedül Gyurgyevónál (Giurgiu) tudott a török fél értékelhető sikert felmutatni, ahol – 1790 júniusában – sikerült meghiúsítani az osztrák „áttörést”. Havasalföld és Szerbia mellett a bosnyák hadszíntéren jobbra kisebb összecsapások zajlottak. A legjelentősebb fegyvertény – a ma Horvátországhoz tartozó – Cetin bevétele volt, a várost az osztrákok 1790. július 20-án foglalták el a törököktől.¹⁰

Az osztrák sikerek hatására a poroszok „lépéskenyszerbe” kerültek. A további osztrák térnyerést elkerülendő „felajánlották”, hogy közvetítenek a háborúzó felek között. Ennek értelmében az osztrákok és a törökök – 1790. szeptember 23-án – Gyurgyevóban kilenc hónapra szóló fegyverszünetet kötöttek. A fegyverszünet idején folytatódtak az osztrák-török tárgyalások a békeszerződés megkötése céljából. Ennek eredménye az 1791. augusztus 4-én aláírt ún. „szisztovói béke”. (Szvistov [Свищов] napjainkban Bulgária északi részén, a Duna folyam jobb partján fekszik.) A „félétekeny” poroszok és a britek nyomására a Habsburg Birodalom jóformán csak Orsovát és néhány kisebb területet tarthatott meg, moldvai, havasalföldi, továbbá szerbiai és boszniai hódításairól lemondott. Gyakorlatilag a háború ki-

robbanása (1788. február 9.) előtti állapotok („*status quo ante bellum*”) álltak vissza. Az már csak „melléközeje” volt, hogy a törökök biztosították a kereskedelem szabadságát és a keresztények szabad vallásgyakorlását az Oszmán Birodalomban, valamint a felek kicserélték a hadifoglyokat. Az ún. „szisztovói béke” után az oroszok is békét kötöttek a törökökkel Jászvásárban (Iasi). Az ún. „jászvásári béke” (1792. január 9.) kimondta, hogy Ocsakov (Очаків) erődje és városa, valamint a Dnyeper, a Bug és a Dnyeszter közötti területek Oroszországhoz kerültek. „*A szisztovói és jászvásári békeszerződések [...] valóságos sikereknek tűnhettek fel a törökök szemében, kik sokkal súlyosabb feltételekre voltak elkészülve.*”¹¹

V. A háború népesedéstörténeti hatásai a Temesi Bánság területén

Az előbbieken említettük, hogy a – Futak és Zimony környékén állomásozó – császári főszereg mellett további öt császári hadtest bocsátkozott harcokba a török seregek ellenében. Az egyik hadtest a bánsági volt, amelynek élén előbb – 1788-ban – Wartensleben tábornagy, majd – 1789-től – Clerfayt tábornagy állt. Bánlaky József hadtörténész szerint 1788-ban hét zászlóalj és hat lovas hadosztály, azaz 23 880 ember és 2465 ló, 1789-ben már 28 zászlóalj, 12 gyalogos és 44 lovasszázad állomásozott a Bánság területén.¹² A katonaságot a Bánság különböző pontjai között osztották el. „*Hadi központokkal jelölték: a) Temesvárt, melynek fiókjai voltak Rékas, Lugos, Fehértemplom, Dognácska, Resicza, Bogsán, Oravicza és Szászka; b) Karánsebest, melynek fiókjai lettek Mehádia és Bozovics; c) Pancsovát és Perlaszt a környékbeli falvakkal; d) Aradot és Lippát a környékbeli falvakkal; e) a német-bánsági határőrvidéken Uj-Borcsát Cservenka, Visnicza, Ofcsa, Ó-Borcsa és Hajduska falvak-*

¹⁰ Vö. BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. OSZK – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1796.html> (Letöltés ideje: 2022. január 20.)

¹¹ BOKOR (XVI. kötet) 1897, 324. p.; Vö. DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XIII. kötet. Szent-Titán*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2008. 312. p.; HÓMAN BÁLINT – SZEKFŰ GYULA (szerk.): *Magyar történet. V. kötet. Második, javított, teljes kiadás*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936. 71–73. pp.

¹² BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. OSZK – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1793.html> (Letöltés ideje: 2022. január 20.)

kal; f) Homoliczát és környékét; g) Kubint és Osztrovát a környékbeli fiókhelyekkel.”¹³

Az előbbi idézetből látható, hogy a császáriak igyekeztek az egész térséget megvédeni. Még a Bánság területén kívül, Aradon is állomásoztak katonák. Ennek ellenére a császáriakat meglepte, hogy a törökök nem Belgrád védelmét „preferálták”, hanem a Bánság területénél támadtak. A hősi védekezés ellenére a törökök viszonylag gyorsan megszállták Orsovát, biztosítva a török flottilla felvonulását a Dunán. A későbbiekben Mehádia is a kezükbe került. A császári sereg a „mélypontot” 1788. szeptember 21-én éjjel élhette át, amikor a török támadásról szóló álhír miatt – Karánsebes érintésével egészen Lugosig – pánikszerű visszavonulásba kezdett. Szákulnál (Sacu) a sötét, zivataros éjszakán – tévedésből – két császári hadosztály is „megütközött” egymással. Ekkor nemcsak a jelen lévő császár, II. József, hanem a térségben tartózkodó unokaöccse, Ferenc főherceg – a későbbi I. Ferenc magyar király (1792–1835) – élete is veszélyben forgott. A törökök – érthetetlen okból – nem használták ki a kedvező helyzetet, de megszállták Új-Palánkát, Kevevárát, valamint Pancsovát. Szentkláray Jenő (1843–1925) apátkanonok, a Bánság jeles történésze a következőket írta a Bánság területét ért pusztításról: „Az ellenség felgyújtotta a bányatelepeket, Fejértemplomot s a körülfekvő falvakat. Pusztításaiknak áldozatul esett az egész Határőrvidék, a fejértemplomi és pancsovai kerületek, Versecz, Detta, Csákóvá, Új-Pécs és Becskerek környéke s a hegyvidéki bányavárosok. Az oláhokat nem bántották. Azok nyíltan cimboráskodtak velük. Niczkyfalvát, Kövérest és Temesvár környékén a többi német falvakat oláhok dúlták fel. Házról-házra járva, magukkal hurczoltak mindent, a minek valami értéke volt. Még siralmasabb képet mutatott az alsó Temes

és a Bega környéke. Ott az egész vidéket szept. 20-30-ika között egy lángtenger borította. A falvak, a gazdag termésű vetések, a betakarított kazlak, a rétek mind elégtek. A katonaság megszökött az őrhelyekről és csatlakozott a vidékenként alakult haramia-bandákhoz. A Tisza-Duna- és Erdélyköz felerésze kietlen pusztasággá lett. A német-bánsági határőr-ezred lakossága, mintegy 20.000 ember, 40.000 darab háziállattal, a császár rendeletéből Kis-Kunságba menekült s Félegyházán és vidékén szállásolták el őket. Arad vármegyében 3933 német családot, Szegeden, Csongrád és Csanád vármegyék községeiben 20.000 német menekültet fogadtak be a magyarok. Nem kevesebb, mint 147 délmagyarországi község esett a török háborúnak áldozatul. Rövid fegyverszünet után, a következő évben folytatták a háborút, mely 70 millió frtba és 40.000 ember életébe került.”¹⁴

A későbbiekben az új császári főparancsnok – gróf Lacy utódja – gróf Hadik András tábornagy, de az őt követő Laudon tábornagy is már jelentősebb hangsúlyt helyezett a Bánság védelmére. Az 1789. hadi év sikereinek köszönhetően nagyobb pusztítások már nem érték a Bánság térségét, a törökök Orsova vidékére szorultak vissza. Ennek ellenére, mindent egybevetve: „...a korábbi török betörések által a lakosok igen sokat szenvedtek. Az ellenség nemcsak lakhelyeiket égette fel, vagyonukat rabolta el és marháikat hajította el, hanem a lakosokat is rabságba hurczolta.”¹⁵ A császári adminisztráció telepítései, főképp a német ajkú falvak esetében komoly veszélybe kerültek. A háború, amely végső soron nagyobb eredményeket nem ért el, majdnem egy évszázad vesződéses munkáját tette semmissé. Hosszabb időbe telt, mire a visszaszívargó lakosság visszatért rommá lett falvaiba, és újra, illetve előlről kezdte az életét.

¹³ SZENTKLÁRAY 1914, 368. p.

¹⁴ SZENTKLÁRAY 1914, 369. p.

¹⁵ ALEXICH 1912, 436. p.

VI. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

ACSÁDY IGNÁCZ: *A Magyar Birodalom története. A kút-fők alapján a művelt közönség számára. Második, befejező kötet (1490–1903)*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1904

AKSAN, VIRGINIA: *Ottoman Wars. An Empire Besieged*. Taylor & Francis Group, London, 2007

ALEXICH, BOGOLYUB: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

BODÓ BARNA: *Bánság és etnikai diskurzus*. In: Kodolányi Gyula (főszerk.): *Magyar Szemle*. Új folyam. III. évfolyam. 6. szám. Budapest, 1994

BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. IX. kötet (Hehezet–Kacor)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1895

BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. X. kötet (Kacs–Közellátás)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1895

BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XI. kötet (Közép–Magyal)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1895

BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XVI. kötet (Téba–Zsuzsok)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897

COLTA, ELENA RODICA: *Etnikumok, történelmek és identitásmitoszok a román–magyar határövezetben*. In: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel (szerk.): *Folyamatok és léthelyzetek-kisebbségek Romániában*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kritérium Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009

DEMETER GÁBOR (szerk.): *Balkán-kronológia I. Birodalmak szorításában, 1700–1878*. Institut za Istoricheski Izsledvaniya, BAN – Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest–Szófia, 2020

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XIII. kötet. Szentl–Titán*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2008

GYÉMÁNT RICHÁRD: *A Temesi Bánság első kormányzója: gróf Claude Florimond de Mercy (1666–1734)*. In: Homoki-Nagy Mária (főszerk.): *Forum. Acta juridica et politica. Acta Universitatis Szegediensis*. IX. évfolyam. 2. szám. Szeged, 2019

HÓMAN BÁLINT – SZEKFŰ GYULA (szerk.): *Magyar történet. V. kötet. Második, javított, teljes kiadás*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936

HUFF, JAKOB: *Ulmer Schachteln und Donauschwaben*. In: Kircher, Walter-Siegfried – Rolbetzki, Dietrich (szerk.): *Die Donau. Lebensader, Kulturräume, Erkundungen*. Deutschland & Europa. Heft 41. Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, Stuttgart, 2000

LÁZÁR GYULA: *Az Ozmán uralom története Európában*. Második kötet. Franklin-Társulat, Budapest, 1877

MARCZALI HENRIK: *Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig (1711–1815)*. Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története. VIII. kötet*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1898

MARKÓ ÁRPÁD: *Hadik András altábornagy berlini válalkozása. 1757. október 10–23-ig*. In: Gyalókey Jenő (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények*. 42. évfolyam. 1. szám. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1941

RÉDVAJ JÓZSEF: *II. József török háborúja (1788–1790)*. In: Gyalókey Jenő (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények*. XLIII. évfolyam. III–IV. füzet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1940

ROIDER, KARL A. JR.: *Kaunitz, Joseph II And The Turkish War*. In: Carlsten, F. L. et al.: *Slavonic & East European Review*. by Cambridge University Press for The School of Slavonic and East European Studies University of London. Volume LIV. Number 4. Cambridge–London–New York, 1976

SZALAY JÓZSEF – BARÓTI LAJOS: *A magyar nemzet története. IV. kötet. A Habsburg-házból való örökös királyok kora – A Habsburg-lotharingiai házból való örökös királyok kora*. Lampel R. Könyvkereskedése (Wodianer F. és fiai) Részvénytársaság, Budapest, é. n.

SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914

V. MOLNÁR LÁSZLÓ: *Szuovorov generalisszimusz*. In: Tökéczki László (főszerk.): *Valóság. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. havi folyóirata*. LXIII. évfolyam. 6. szám. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft., Budapest, 2000

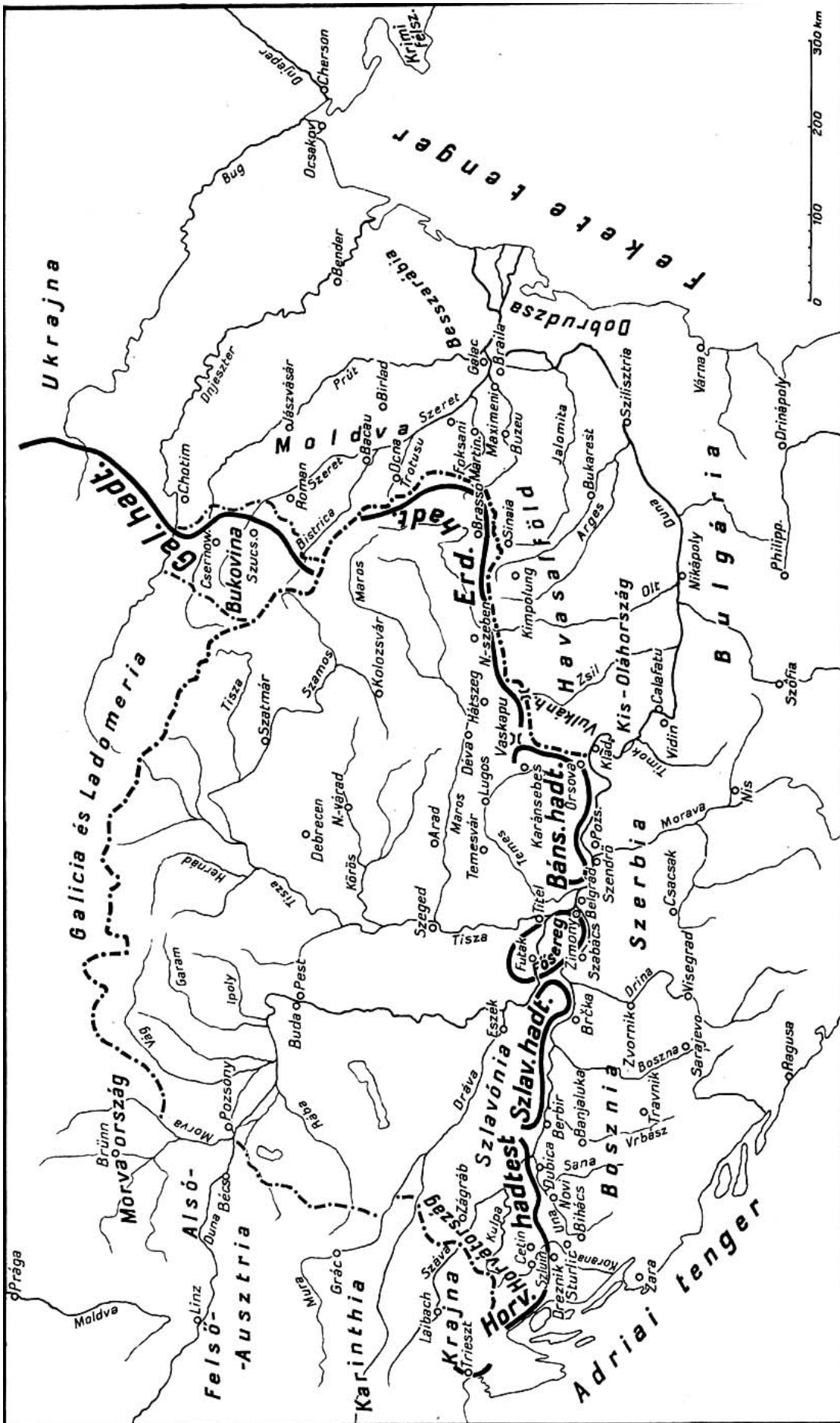
WURZBACH, CONSTANTIN VON (szerk.): *Clerfayt, Karl Graf*. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Zweiter Theil, Bninski–Cordova. Verlag der typografisch-literarisch-artistischen Anstalt (L. C. Zamarski, C. Dittmarsch & Comp.), Wien, 1857

WURZBACH, CONSTANTIN VON (szerk.): *Loudon, Geodeon Ernst Freiherr von*. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Zechzehnter Theil, Londonia – Marlow. Verlag der typografisch-literarisch-artistischen Anstalt (L. C. Zamarski, C. Dittmarsch & Comp.), Wien, 1867

VI. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

DOBERDOI BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1941. Elektronikus elérhetőség: Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchenyi Könyvtár. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2001: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1792.html>

HARMAT ÁRPÁD PÉTER: *Oroszország története a kezdetektől Nagy Katalinig (882–1796)*. Történelemcikkek: <http://tortenelemcikkek.hu/node/151>

Vázlat II. József 1788–1790. évi török háborújához

Forrás: DOBERDOI BÁNLAKY JÓZSEF: A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1941. Elektronikus elérhetőség: Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchenyi Könyvtár: Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2001: https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/imaget/banlaki-big_hadtortpic_1926.jpg (Letöltés ideje: 2022. január 22.)

Adalékok Vajda Gábor bibliográfiájához (1965–2021)

Útmutató a bibliográfia használatához

Bibliográfiám Vajda Gábor irodalomtörténész, kritikus folyóiratokban megjelent írásait tartalmazza.

A bibliográfia 396 tételét a következő folyóiratokból állítottam össze: *Alföld* (Debrecen), *Aracs* (Szabadka), *Életünk* (Szombathely), *Forrás* (Kecskemét), *Híd* (Újvidék), *Hitel* (Budapest), *Honismeret* (Budapest), *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* (Újvidék), *Hungarológiai Közlemények* (Újvidék), *Irodalmi Szemle* (Bratislava), *Iskolakultúra* (Budapest), *Kortárs* (Budapest), *Létünk* (Újvidék), *Liget* (Budapest), *Literatura* (Budapest), *Magyar Napló* (Budapest), *Napút* (Budapest), *Nyelvünk és Kultúránk* (Budapest), *Polisz* (Budapest), *Szivárvány* (Budapest, Chicago), *Tanulmányok* (Újvidék), *Tiszatáj* (Szeged), *Új Holnap* (Miskolc), *Új Symposion* (Újvidék), *Vigilia* (Budapest). Az anyaggyűjtést az

eddig megjelent bibliográfiák, a Vajdasági Magyar Digitális Adattár, az Arcanum Digitális Tudománytár, az Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis, a Hungaricana és a Magyar folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisa alapján végeztem. Teljességre törekedtem, de nem találtam meg mindegyik folyóiratot, amelyben Vajda Gábor publikált.

Figyelembe vettem a részdokumentumok leírására vonatkozó nemzetközi bibliográfiai leírás szabványát. A bibliográfia szerkezete időrendi, az ugyanabban az évben megjelentetett írásokat a címek betűrendje szerint rendeztem.

A tételek visszakereshetőségét segíti a névmutató és az időszaki kiadványok mutatója. Az időszaki kiadványok mutatójában megtalálható még a folyóiratokban szereplő nemzetközi szabványos azonosító szám (ISSN) is.

Az anyaggyűjtés lezárva: 2021. november 30.

A szerző

A folyóiratokban megjelent írások

1965	1968	
1. VAJDA Gábor
Énésti / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 1. évf., 6–7. sz. (1965. június–július), p. 24.
Vers.	3.
Egyensúly-vers / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [4.] évf., 43. sz. (1968. november), p. 20.
Vers.	5.
Feketehegyi ima / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [4.] évf., 35. sz. (1968. március), p. 24.
Vers.
2.
Zorbász, a görög :
Kazantrakisz [! Kazantzakis]:
Zorbász, a görög, Európa
Könyvkiadó, 1967. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [3.] évf., 31–32. sz. (1967. november–december), p. 38–39.	4.
Etikai avantgárd : a Laskói esték ürügyén / Vajda Gábor.
In: Híd. – 32. évf., 12. sz. (1968. december), p. 1296–1301.
Bosnyák István <i>Laskói esték</i> c. könyvéről.	6.
G. N. : (változatok Végel L. regényének egyik hősről avagy egy magatartás bírálata) / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [4.] évf., 41. sz. (1968. szeptember), p. 23.
Vers.

7. Kispolgárok és órák / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 4. évf., 35. sz. (1968. március), p. 26.
Petko Vojnić Purčar Svetovi i satovi c. könyvéről.
- 1969**
8. Akció vagy remény? / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 46. sz. (1969. február), p. 13.
Végel László *A szenvedélyek tanfolyama* c. könyvéről.
9. Az álom és valósága : Mate Ganza: Opustošenja, Razlog Könyvtár, Zagreb, 1968. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 55. sz. (1969. november), p. 16.
10. Az árulás anatómiája : Sükösd Mihály: A kívülálló. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 54. sz. (1969. október), p. 33.
11. Bumeráng : a csúfolódás kétségbeesés / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 51–52. sz. (1969. július–augusztus), p. 11.
Vers.
12. A bűnügyi regény költészete / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 46. sz. (1969. február), p. 9.
Domonkos István *A kitömött madár* c. könyvéről.
13. Az emberiség palotája : Antun Šoljan: Diokleciánusz palotája. Forum, Zagreb, 1969. I–II. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 54. sz. (1969. október), p. 36.
14. A fiatal költők egy találkozásának tanulsága / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 54. sz. (1969. október), p. 18.
15. Költészetünk és a kritika / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 51–52. sz. (1969. július–augusztus), p. 19–22.
Az Új Symposion folyóirat kritikájáról és költészetéről.
16. A kritika mint cselekvés / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 45. sz. (1969. január), p. 8–9.
17. Modernség és formakultúra / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 47. sz. (1969. március), p. 8.
Fiatal vajdasági költők verseiről.
18. A pokol tornáca : Szolzsenyicin és a demisztifikálódott karkai világ / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 56. sz. (1969. december), p. 16–21.
19. A Szervezett Munkás mai szemmel / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 48–49. sz. (1969. április–május), p. 8–9.
A Szervezett Munkás a Jugoszláv Központi Munkásszakszervezeti Tanács Közlönye volt.
20. Táj és látomás : Lator László: Sárangyal, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1969. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 55. sz. (1969. november), p. 14.
21. Út az objektív költészet felé : Nemes Nagy Ágnes: A lovak és az angyalok. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1969. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [5.] évf., 54. sz. (1969. október), p. 34–35.
22. Versek / Vajda Gábor.
In: Híd. – 32. évf., 1. sz. (1969. január), p. 39–42.
Tartalom: Hírek ; Építeni kedves ; Érdemes-e? ; Újévvárás.
- 1970**
23. Az alkotó elkötelezettsége : J. P. Sartre: Mi az irodalom? Gondolat, Budapest, 1970. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [6.] évf., 65. sz. (1970. szeptember 20.), p. 28.
24. A cinizmus mint társadalombírálat : Csurka István: Nász és pofon, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1969. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [6.] évf., 59. sz. (1970. március), p. 23.

25. „Elég volt! Elég!” : Saul Bellow: Henderson, az esőkirály, Európa, 1970. / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – [6.] évf., 66. sz. (1970. október 20.), p. 27.
26. Az érdek mozgalmi jelentéséről / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – [6.] évf., 57. sz. (1970. január), p. 15.
27. A filozófus morális küldetése : Heller Ágnes: Érték és történelem, Magvető, Budapest, 1969. / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – [6.] évf., 57. sz. (1970. január), p. 26–27.
28. Folyosói ácsorgások : Fekete Sándor: Folyosói szümpozion, Magvető, Budapest, 1970. / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – 6. évf., 66. sz. (1970. október 20.), p. 27.
29. Harminchat magyartanár / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – [6.] évf., 58. sz. (1970. február), p. 15. Tőke István *Hatvan magyartanár* c. írása kapcsán (Híd, 11–12. sz., 1969., p. 1246–1264.).
30. Harminchat magyartanár / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – 6. évf., 63–64. sz. (1970. július–augusztus), p. 34.
31. A hiány lázadása : Podolszki József verseiről / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – [6.] évf., 58. sz. (1970. február), p. 3. 32. Németh László háború előtti regényei / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – [6.] évf., 57. sz. (1970. január), p. 7–12.
33. Németh László háború előtti regényei / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – [6.] évf., 59. sz. (1970. március), p. 19–22.
34. Nézés-versek : Koncz István versalkotásai módjáról / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – [6.] évf., 67. sz. (1970. november 20.), p. 22.
35. Petőfi és Kossuth – ma / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – [6.] évf., 62. sz. (1970. június 20.), p. 26. Fekete Sándor *Petőfi és Kossuth – ma* c. írása kapcsán (*Kortárs*, 3. sz., 1970., p. 339–349).
36. Szoltsenyicin Nobel-díjas / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – [6.] évf., 67. sz. (1970. november 20.), p. 12.
37. Válasz Gerold Lászlónak Böndör versei kapcsán / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – [6.] évf., 66. sz. (1970. október 20.), p. 12. Gerold László: *Könyvkritika – szükséges – vargabetűvel* c. írása kapcsán (*Új Symposion*, 65. sz., 1970., p. 11–12.).
38. Vázlat a forradalmiságról / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – [6.] évf., 60. sz. (1970. április), p. 2–3.
- 1971**
39. Valóság, vagy hivatalnoknyelv / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – [7.] évf., 69. sz. (1971. január 20.), p. 56–57. Varga Zoltán *Primer indulatok – túl naiv hősök* c. írása kapcsán (*Híd*, 9. sz., 1970., p. 1027–1032.).
- 1972**
40. Lukács György realizmuselmélete / Vajda Gábor. In: Híd. – 36. évf., 4. sz. (1972. április), p. 582–595.
41. Lukács György realizmuselmélete / Vajda Gábor. In: Tanulmányok. – [4.] évf., 5. sz. (1972.), p. 163–204.
42. Lukács a kritikai és a szocialista realizmusról / Vajda Gábor. In: Híd. – 36. évf., 11. sz. (1972. november), p. 1385–1398.
43. A realizmus „győzelme” : (Lukács Balzacról és Tolsztojról) / Vajda Gábor. In: Híd. – 36. évf., 7–8. sz. (1972. július–augusztus), p. 951–965.
- 1973**
44. Hagyomány és avantgarde / Vajda Gábor. In: A Hungarológiai Intézet

- Tudományos Közleményei. – 5. évf., 14. sz. (1973. március), p. 117–121.
Kiss Ferenc *Hagyomány és mérték* c. írása kapcsán (*Kortárs*, 10. sz., 1972., p. 1647.).
- 1974**
45. A háború előtti Híd irodalomszemlélete / Vajda Gábor.
In: A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei. – 6. évf., 21. sz. (1974. december), p. 127–132.
46. Hóhér vagy áldozat : Sükösd Mihály: Vizsgálati fogság. (Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1973.) / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – [10.] évf., 108. sz. (1974. április), p. 1258–1259.
- 1975**
47. Egy aktivista rendszere : Lőrinc Péter avantgardista korszakáról / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 11. évf., 121. sz. (1975. május), p. 171–173.
48. Az egyéniség nyomában avagy híd a közélet és a tudomány között : Szeli István: Nemzeti irodalom – nemzetiségi irodalom. Fórum, Újvidék, 1974. / Vajda Gábor.
In: A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei. – 7. évf., 25. sz. (1975. december), p. 181–188.
49. Ereszkedő a pokolba : Debreczeni József: Hideg krematórium. Fórum, Újvidék, 1975. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 11. évf., 126. sz. (1975. október), p. 368–369.
50. A hintázástól a koponyatörésig : Podolszki József: Koponyatörés. Fórum, Újvidék, 1974. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 11. évf., 120. sz. (1975. április), p. 127–128.
51. Az irodalomszociológiától a vers világáig : Végel László: A vers kihívása. Symposion könyvek 44, Fórum, Újvidék, 1975. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 11. évf., 121. sz. (1975. május), p. 162–164.
52. Kázmér Ernő folyóirata és levelezése Tevan Andorral / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 5. évf., 11. sz. (1975. november), p. 846–850.
A Május c. folyóiratról.
53. Kázmér Ernő szellemi arca : az indulás évei a Hétben / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 11. évf., 124. sz. (1975. augusztus), p. 237–250.
54. Lukács az avantgardról / Vajda Gábor.
In: Literatura. – 2. évf., 1. sz. (1975.), p. 152–156.
55. Megkerülhetetlen adattár : Kázmér Ernő: Levelek Szirmai Károlyhoz. Életjel Miniaturók 29. Szabadka, 1975. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 5. évf., 11. sz. (1975. november), p. 904–908.
56. Németh László korszerűsége / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 11. évf., 119. sz. (1975. március), p. 55–57.
57. A pécsi emigráció hatása a jugoszláviai magyar irodalomra / Vajda Gábor.
In: A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei. – 7. évf., 25. sz. (1975. december), p. 159–165.
- 1976**
58. Egyetemes boldogtalanság : Meša Selimović: Ketten a szigeten. Európa, Budapest, 1976. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 12. évf., 138. sz. (1976. október), p. 387–388.
59. Az egyszerűtől a bonyolultig : Mario Vargas Llosa: Kölykök, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1976 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 40. évf., 10. sz. (1976. október), p. 1228–1231.
60. Egy elvont és egy konkrét küzdelem : Vercors: Vízbarázdák. Budapest, Európa, 1975. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 12. évf., 129. sz. (1976. január), p. 49–50.
61. Epikai bátorság : Burány Nándor: Hadjárat, Fórum, Újvidék, 1975. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 12. évf., 133. sz. (1976. május), p. 200–201.

62. Érthetetlen szenvedélyek : William Faulkner: Vad pálmák. Budapest, Európa, 1972. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 12. évf., 129. sz. (1976. január), p. 50.
63. Etikusról etikusan : Bosnyák István: Vázlatok egy portréhoz. Forum, Újvidék, 1975. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 12. évf., 130–131. sz. (1976. február–március), p. 95–96.
64. Fény mögött homály : Holti Mária: Sodortatva. Forum, Újvidék, 1974. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 12. évf., 130–131. sz. (1976. február–március), p. 89–92.
65. Két Updike-regény / Vajda Gábor.
In: Híd. – 40. évf., 5. sz. (1976. május), p. 663–666.
Tartalom: Amerikai varázshegy ; A farm és ami mögötte van.
66. Közösségi magány : Burány Nándor: Különszoba, Forum, Újvidék, 1972. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 12. évf., 133. sz. (1976. május), p. 199–200.
67. Az optimizmus óhaja és lehetősége : Alberts Bels: Szembesítés. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1976 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 40. évf., 11. sz. (1976. november), p. 1363–1365.
68. Palástolt idegenség : Ann Quin: Három, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1975. / Vajda Gábor.
In: Híd. – 40. évf., 6. sz. (1976. június), p. 802–803.
69. A regény születése : Alfred Andersch: Efraim. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1976 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 40. évf., 12. sz. (1976. december), p. 1539–1542.
70. Rejtvény és prófécia : Danilo Kiš: Fövenyóra. Európa, Budapest, 1974. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 12. évf., 136. sz. (1976. augusztus), p. 281.
71. A szabadság csapdája : Carson McCullers: Az esküvői vendég. Budapest, 1973. / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 12. évf., 133. sz. (1976. május), p. 206–207.
72. Szorongások és választások : François Mauriac: Egy hajdani fiatalember. Európa, Budapest, 1974. / Vajda Gábor.
In: Híd. – 40. évf., 4. sz. (1976. április), p. 529–531.
73. Egy törekvés szenvedélye : Szirmai Endre: A magányos óriás I. A Szirmai Károly Emlékbizottság és a Szirmai Károly Archívumok kiadása. 1976. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 6. évf., 8. sz. (1976. augusztus), p. 422–423.
74. Végzetes magányok : Julien Green: Leviathan, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 40. évf., 9. sz. (1976. szeptember), p. 1105–1107.
75. Vegytani kiseposz : Vladimir Páral: Az ifjú ember és a fehér bálna, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1975. / Vajda Gábor.
In: Híd. – 40. évf., 6. sz. (1976. június), p. 799–802.

1977

76. Ács Károly: Ének füstje, füst éneke : a Magyar Szó művelődési rovata / Vajda Gábor.
In: Híd. – 41. évf., 5. sz. (1977. május), p. 662–663.
Ua. *Magyar Szó (Kilátó)*, 76. sz. (1977. március 19.), p. 14.
77. Bosnyák Istvánról verseskönyve ürügyén / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 13. évf., 152. sz. (1977. december), p. 545–546.
Bosnyák István *Ellenversek, ethosok* c. könyvéről.
78. Csépe Imre, a táj írója / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 7. évf., 12. sz. (1977. december), p. 735–739.
Ua. *Magyar Szó*, 263. sz. (1977. szeptember 24.), p. 12, 14. – A kishegyesei Csépe Imre-émléknapon, 1977. szeptember 23-án felolvasott tanulmány.

79. Hangulatnapló : Ady Endre: Utolsó hajók. Atheneum, Budapest, 1923 / Vajda Gábor. In: Híd. – 41. évf., 11. sz. (1977. november), p. 1400–1407.
80. Kázmér Ernő, a kultúrák kapcsolatának építője / Vajda Gábor. In: Hungarológiai Közlemények. – 9. évf., 33. sz. (1977. december), p. 45–51.
81. Sinkó Ervin és Nietzsche / Vajda Gábor. In: Híd. – 41. évf., 3. sz. (1977. március), p. 313–325.
82. Az újromantikus révületből a szociális lelkiismeretig / Vajda Gábor. In: Híd. – 41. évf., 10. sz. (1977. október), p. 1236–1248. Részlet a szerző *Kázmér Ernő szellemi arca* c. monográfiájából.
- 1978**
83. Ellentmondásaink forrásvidékén / Vajda Gábor. In: Híd. – 42. évf., 5. sz. (1978. május), p. 556–564. Herceg János Híd-díjas riportkönyvéről.
84. A Filip Latinovicz hazatérésének világirodalmi helyéről / Vajda Gábor. In: Híd. – 42. évf., 12. sz. (1978. december), p. 1479–1489. Miroslav Krleža *Filip Latinovicz hazatérése* c. könyvéről.
85. A mindenség lábai előtt : Gulyás József. A tenger küszöbén. Forum, Újvidék, 1977. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 8. évf., 3. sz. (1978. március), p. 206–211.
- 1979**
86. A délkelet-európai kulturális program / Vajda Gábor. In: Hungarológiai Közlemények. – 11. évf., 38. sz. (1979. március), p. 49–58. Részlet a *Kázmér Ernő szellemi arca* c. monográfiából.
87. [A Híd-díjas könyvről] / [Vajda Gábor]. In: Híd. – 43. évf., 5. sz. (1979. május), p. 690–691. Varga Zoltán *Hallgatás* c. könyvéről. – A Krónika rovatban megjelent írás címe *Átadták a Híd- és a Forum-díjat*.
88. Humanizmus és bátorság : Szirmai Károly: Szavak estéje. Válogatott tanulmányok, bírálatok és irodalompolitikai cikkek. A Szirmai Társaság és Archívumok Kiadása. St. Gallen – Stuttgart – Sydney, 1978 / Vajda Gábor. In: Híd. – 43. évf., 9. sz. (1979. szeptember), p. 1100–1103.
89. Kázmér Ernő szlovákiai évei / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 9. évf., 11. sz. (1979. november), p. 636–647. Részlet a *Kázmér Ernő szellemi arca* c. monográfiából.
90. A Majtényi Mihály novellapályázat terméséről / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 9. évf., 6. sz. (1979. június), p. 352–355.
91. Szerelemtől izzó értelem : (Somlyó György költészetéről és ars poetikájáról) / Vajda Gábor. In: Híd. – 43. évf., 10. sz. (1979. október), p. 1215–1228.
92. A zártság terhei : Graham Green: A szakítás, Magvető Kiadó, Budapest, 1979 / Vajda Gábor. In: Híd. – 43. évf., 9. sz. (1979. szeptember), p. 1113–1116.
- 1980**
93. Bosszú az életem : Varga Zoltán: Tücsök a hangyabolyban, Forum Kiadó, Újvidék, 1980 / Vajda Gábor. In: Híd. – 44. évf., 10. sz. (1980. október), p. 1254–1256.
94. Bútor-uralom : Mándy Iván: A bútorok. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980 / Vajda Gábor. In: Híd. – 44. évf., 9. sz. (1980. szeptember), p. 1136–1138.
95. Az élet vonzóereje : Lengyel József: Neve Bernhard Reisig. Föld és Külföld, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979 / Vajda Gábor. In: Híd. – 44. évf., 6. sz. (1980. június), p. 827–833.

96. Előtörténetünk akarás-változatai : Bosnyák István: Szóakció I., Forum Kiadó, Újvidék, 1980 / Vajda Gábor. In: Híd. – 44. évf., 12. sz. (1980. december), p. 1532–1534.
97. Értelmi villódzások : Páskándi Géza: A sárikás anyós, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979 / Vajda Gábor. In: Híd. – 44. évf., 3. sz. (1980. március), p. 400–402.
98. Etikái értékcsúcsaink a költészetben : El nem taposható csillagok. Forradalmi költészetünk 1919–1979. Forum, Újvidék, 1979. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 10. évf., 5. sz. (1980. május), p. 283–287.
99. A gondolat drámája : Varga Zoltán: Hallgatás. Tücsök a hangyabolyban. Forum, Újvidék, 1978, 1980. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 10. évf., 10. sz. (1980. október), p. 547–554.
100. A humánium nevében : Holti Mária: Égi fuvarok. Forum Kiadó, Újvidék, 1980 / Vajda Gábor. In: Híd. – 44. évf., 11. sz. (1980. november), p. 1387–1389.
101. Mítoszromboló mítoszteremtés : a Família elemzése. 1. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 10. évf., 7–8. sz. (1980. július), p. 391–398. Brasnyó István *Família* c. könyvéről.
102. Mítoszromboló mítoszteremtés : a Família elemzése. 2. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 10. évf., 9. sz. (1980. szeptember), p. 466–472.
103. Mítoszromboló mítoszteremtés : a Família elemzése. 3. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 10. évf., 10. sz. (1980. október), p. 532–537.
104. Mivel tartozik Lukács Nietzschének? : Nikola Milošević: Šta duguje Lukač Niče? I–II., Slovo Ljubve, Beograd, 1979 / Vajda Gábor. In: Híd. – 44. évf., 9. sz. (1980. szeptember), p. 1119–1128.
105. Művelődéstörténeti alapozás : Kolozsi Tibor: Szabadkai sajtó : 1919–1945. Forum, Újvidék, 1979. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 10. évf., 7–8. sz. (1980. július), p. 410–412.
106. Novella és értéktudat. [1.] / Vajda Gábor. In: Híd. – 44. évf., 4. sz. (1980. április), p. 484–507. A harmadik Majtényi Mihály novellapályázatra beérkezett szövegekről.
107. Novella és értéktudat. (2.) / Vajda Gábor. In: Híd. – 44. évf., 6. sz. (1980. június), p. 807–822.
108. Parázshallgatás – lángbeszéd : Zákány Antal költészete / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 10. évf., 4. sz. (1980. április), p. 184–195.
109. A szellemtörténész portrémódszere. (1.) / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – 16. évf., 188. sz. (1980. december), p. 443–448. Részlet a *Halász Gábor kritikai fejlődése* c. doktori értekezéséből.
110. Szentségtelenségek : Tolnai Ottó: Világpor. Forum, Újvidék, 1980. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 10. évf., 11. sz. (1980. november), p. 628–631.
111. Szív és gondolat : Tóth Ferenc: Csontomiglan-csontodiglan. Forum Kiadó, Újvidék, 1980 / Vajda Gábor. In: Híd. – 44. évf., 10. sz. (1980. október), p. 1252–1254.
112. A tapasztalaton túli felé : Ivan Focht: Tajna umjetnosti. Školska knjiga, Zagreb, 1976 / Vajda Gábor. In: Híd. – 44. évf., 7–8. sz. (1980. július–augusztus), p. 992–996.
113. Társadalmi típusok : Gobby Fehér Gyula: Másokat hívó hang, Forum, Újvidék, 1979 / Vajda Gábor. In: Híd. – 44. évf., 3. sz. (1980. március), p. 389–393.
114. A tulajdonságok nélküli ember tulajdonságai : Robert Musil születésének századik évfordulójára / Vajda Gábor.

- In: Híd. – 44. évf., 11. sz. (1980. november), p. 1269–1275.
115. Az újromantika furcsaságainak védelmében : Bori Imre: Varázslók és mákvirágok. Forum, Újvidék 1979 / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 16. évf., 179. sz. (1980. március), p. 97.
116. Válaszok a történelemnek : [Örkény István: Novellák I–II. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980] / Vajda Gábor.
In: Híd. – 44. évf., 12. sz. (1980. december), p. 1495–1508.
117. A változások alaktana : Herceg János: Kék nyárfás. Forum, Újvidék, 1979 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 44. évf., 4. sz. (1980. április), p. 516–518.
118. Vereség-kimutatások : Szombathy Bálint: Én is éltem. Szövegátminősítések 1974–1978., Forum, Újvidék, 1980 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 44. évf., 7–8. sz. (1980. július–augusztus), p. 986–988.
- 1981**
119. Célzatos képtelenségek : Mándy Iván: A villamos. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 45. évf., 9. sz. (1981. szeptember), p. 1109–1110.
120. A giccs mint antropológiai jelenség : Ludwig Giesz: Fenomenologija kiča, BIGZ, 1979 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 45. évf., 9. sz. (1981. szeptember), p. 1111–1112.
121. A honfoglaló : Dettre János: Új partok felé. Életjel Könyvek 20., Szabadka, 1979. / Vajda Gábor.
In: Híd. – 45. évf., 5. sz. (1981. május), p. 652–656.
122. Az idillkereső : (Tóth Ferenc költészete) / Vajda Gábor.
In: Híd. – 45. évf., 1. sz. (1981. január), p. 75–87.
123. A kétségbeesés fölénye : (a Homorítás elemzése) / Vajda Gábor.
In: Híd. – 45. évf., 4. sz. (1981. április), p. 483–491.
Juhász Erzsébet *Homorítás* c. könyvéről.
124. Kívülrét : Szűgyi Zoltán: Ég és föld. Forum, Újvidék, 1980 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 45. évf., 1. sz. (1981. január), p. 98–99.
125. Panaszos fintorok / Vajda Gábor.
In: Híd. – 45. évf., 3. sz. (1981. március), p. 313–322.
Tolnai Ottó *Világpor* c. könyvéről.
126. Sértődöttség : Csorba Béla: Stratégia, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 45. évf., 10. sz. (1981. október), p. 1257–1258.
127. A szellemtörténész portrémódszere. (2.) / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 17. évf., 189–190. sz. (1981. január–február), p. 34–39.
Részlet a *Halász Gábor kritikai fejlődése* c. doktori értekezéséből.
128. A szellemtörténész portrémódszere. (3.) / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 17. évf., 191. sz. (1981. március), p. 86–89.
129. A tények fölött : Orbán Ottó: Az alvó vulkán, Magvető Kiadó, Budapest, 1981 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 45. évf., 12. sz. (1981. december), p. 1536–1538.
130. Történelmi és társadalmi terhek : Dudás Károly: Jártatás. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 45. évf., 7–8. sz. (1981. július–augusztus), p. 933–938.
131. Viaskodás a szorongással : Brasnyó István: Földvár. Forum, Újvidék, 1980 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 45. évf., 2. sz. (1981. február), p. 243–247.
132. Visszahulló pegazus : Cs. Simon István: Ahogy a vadkörtefa. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980. / Vajda Gábor
In: Híd. – 45. évf., 6. sz. (1981. június), p. 782–784.

133. Vox humana : Slobodan Selenić: Prijatelji. Matica srpska, Újvidék, 1980 / Vajda Gábor. In: Híd. – 45. évf., 4. sz. (1981. április), p. 510–511.
- 1982**
134. Árnypoldalak : Munk Artúr: A hinterland, Forum Kiadó, Újvidék, 1981. / Vajda Gábor. In: Híd. – 46. évf., 5. sz. (1982. május), p. 680–682.
135. Európa-központúság és pluralizmus : Sveta Lukić: Kultura među narodima. Radnička štampa, Beograd, 1981. / Vajda Gábor. In: Létünk. – 12. évf., 3–4. sz. (1982. május–augusztus), p. 666–668.
136. Hátrányok előnye : Szombathy Bálint: Poetry no more. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981 / Vajda Gábor. In: Híd. – 46. évf., 2. sz. (1982. február), p. 276–278.
137. Herczeg János: Kék nyárfás / Vajda Gábor. In: Kortárs. – 26. évf., 7. sz. (1982. július), p. 1152–1153.
138. Ismeretbővítés : Sükösd Mihály: Babilon hercege, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. / Vajda Gábor. In: Híd. – 46. évf., 6. sz. (1982. június), p. 824–826.
139. A régi és az új ellentmondások : A konzul éjszakája. Mai macedón elbeszélők. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1981. / Vajda Gábor. In: Híd. – 46. évf., 4. sz. (1982. április), p. 540–541.
140. A szerencsétlen tudat vergődése és fogódzói : Lukács György levelezése : 1902–1917. Magvető, Budapest, 1981. / Vajda Gábor. In: Létünk. – 12. évf., 6. sz. (1982. november–december), p. 1120–1123.
141. Topolyai népballadák : Tóth Ferenc: Topolya és környéke népballadái. A Forum Könyvkiadó, valamint a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének közös kiadása, 1981 / Vajda Gábor. In: Híd. – 46. évf., 3. sz. (1982. március), p. 397–399.
- 1983**
142. Adalék egy író tragédiájának mélyebb megértéséhez : Csáth Géza: Egy elmebeteg nő naplója. Magvető, Budapest, 1978. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 13. évf., 9. sz. (1983. szeptember), p. 479–480.
143. Bíráló azonosulás : Petko Vojnić Purčar: Prstenovani gavran. Matica srpska, Újvidék, 1983. / Vajda Gábor. In: Híd. – 47. évf., 12. sz. (1983. december), p. 1454–1456.
144. Dogmavadászat : Nikola Milošević: Filozofija strukturalizma. Beogradsko izdavačko-grafički zavod, 1980. / Vajda Gábor. In: Híd. – 47. évf., 4. sz. (1983. április), p. 532–533.
145. Az ellentmondások feloldásformái Gál László költészetében / Vajda Gábor. In: Híd. – 47. évf., 1. sz. (1983. január), p. 29–38.
146. Jegyzet a „rossz versek” pályázatáról / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – 19. évf., 216. sz. (1983. április), p. 217.
147. Kafka humora A per tükrében / Vajda Gábor. In: Híd. – 47. évf., 6. sz. (1983. június), p. 728–734.
148. Művelődésszociológiai alapvetés : Szeli István: A magyar kultúra útjai Jugoszláviában. Kossuth Kiadó, Budapest, 1983. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 13. évf., 10. sz. (1983. október), p. 541.
149. Az önkritika funkciója A bukásban / Vajda Gábor. In: Híd. – 47. évf., 11. sz. (1983. november), p. 1316–1321. Albert Camus *A bukás* c. könyvéről.
150. Ösztönök igazsága : Tolnai Ottó: Elefántpuszi. Forum, Újvidék, 1982. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 13. évf., 9. sz. (1983. szeptember), p. 476–477.

151. A sodródás teljessége : Böndör Pál: Vígeposz. Forum, Újvidék, 1982. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 13. évf., 7–8. sz. (1983. július–augusztus), p. 418–419.
- 1984**
152. Az élet vállalása / Vajda Gábor. In: Létünk. – 14. évf., 3–4. sz. (1984. május–augusztus), p. 491–505. Részlet az *Ács Károly* c. tanulmánykötetből.
153. Elnémíthatatlan irodalom : Somlyó György: Rámpa. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984 / Vajda Gábor. In: Híd. – 48. évf., 11. sz. (1984. november), p. 1566–1568.
154. Eszmény és politika a háború előtti Híd művelődésében / Vajda Gábor. In: Híd. – 48. évf., 5. sz. (1984. május), p. 636–647.
155. Folyóirat mint szervezkedési forma : Ugarat kell törnünk. Válogatás a Vajdasági Írásból. Válogatta, az utószót és az életrajzi jegyzeteket írta: Bori Imre. Forum, Újvidék, 1983. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 14. évf., 11. sz. (1984. november), p. 679–680.
156. Formai erőfeszítések Ács Károly költészetében / Vajda Gábor. In: Híd. – 48. évf., 4. sz. (1984. április), p. 478–494.
- Részlet az *Ács Károly* c. tanulmánykötetből.
157. Gúzsba kötött Švejk : Dragoslav Mihailović: Čizmaši. SKZ, Beograd, 1983. / Vajda Gábor. In: Híd. – 48. évf., 4. sz. (1984. április), p. 502–503.
158. Hamvas Béla három tanulmánya : A világosság. Magvető Kiadó, Budapest, 1983 / Vajda Gábor. In: Híd. – 48. évf., 7–8. sz. (1984. július–augusztus), p. 1102–1103.
159. Hűtlen mondatok : [Bognár Antal: Esélyek könyve. Fórum, Újvidék, 1983.] / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 14. évf., 9. sz. (1984. szeptember), p. 542–545.
160. Iránytű nélkül : Sebők Zoltán: Médiumok és művészetek. Forum, Újvidék, 1982. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 14. évf., 3. sz. (1984. március), p. 156–157.
161. Kísértő múlt : Dudás Károly: Ketrecbál. Forum, Újvidék, 1983. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 14. évf., 8. sz. (1984. augusztus), p. 484–487.
162. A kultúra hősei : Életjel évkönyv 4. Sajtó alá rendezte: Dévavári Zoltán, Horváth Emma, Lévay Endre. Veljko Vlahović Munkásegylet, Szabadka, 1983. / Vajda Gábor.
- In: Üzenet. – 14. évf., 8. sz. (1984. augusztus), p. 490–491.
163. Manipuláló dilettantizmus – a mindent egy kaptafára húzás erőfeszítése / Vajda Gábor. In: Híd. – 48. évf., 2. sz. (1984. február), p. 216–222. Fekete J. József *Kritikusi hivatás – kritikusi hitvallás* c. írása kapcsán (Híd, 12. sz., 1983., p. 1443–1450.).
164. Menekülés a játékba : [Végel László: Áttüntetések. Forum, Újvidék, 1984.] / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 14. évf., 10. sz. (1984. október), p. 603–607.
165. A primitív mellébeszélés romlottságáról / Vajda Gábor. In: Híd. – 48. évf., 9. sz. (1984. szeptember), p. 1235–1237. Fekete J. József kritikája kapcsán.
166. A szörnyeteg: áldozat : Nagy András: Kedves Lukács. Magvető, Budapest, 1984. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 14. évf., 12. sz. (1984. december), p. 738–740.
167. Versek felnőtt gyerekeknek – gyermek felnőtteknek : Csorba Béla: Tücsökmadarak a hóban. Forum, Újvidék, 1984 / Vajda Gábor. In: Híd. – 48. évf., 9. sz. (1984. szeptember), p. 1240–1242.

- 1985
168. Adalékok Lukács György műveinek jugoszláviai fogadtatásáról / Vajda Gábor. In: *Létünk.* – 15. évf., 6. sz. (1985. november–december), p. 914–929.
169. Egy „civilizátor” emléknymai : Somlyó Zoltán: Szabadkai karnevál. Életjel, Szabadka, 1982 / Vajda Gábor. In: *Híd.* – 49. évf., 3. sz. (1985. március), p. 415–417.
170. Egyéniség és önbírálat : egy életpálya önellentmondásai / Vajda Gábor. In: *Üzenet.* – 15. évf., 6. sz. (1985. június), p. 416–418. Lukács Györgyről.
171. Életértékelés : Fülöp Gábor: Csoportterápia / Vajda Gábor. In: *Új Symposion.* – 20. évf., 11–12. (239–240.) sz. (1985. november–december), p. 8.
172. Az ember és a történelmi végzet : Burány Nándor: Cserbenhagyott / Vajda Gábor. In: *Új Symposion.* – 20. évf., 11–12. (239–240.) sz. (1985. november–december), p. 18. Ua. *Magyar Szó (Kilátó)*, 86. sz. (1986. március 29.), p. 19.
173. Esti Kornél szellemideje / Vajda Gábor. In: *Üzenet.* – 15. évf., 2–3. sz. (1985. február–március), p. 141–151.
- Kosztolányi Dezső *Esti Kornél* novellaciklusáról.
174. Gál László, a vallomások költő : halálának tizedik évfordulója alkalmából / Vajda Gábor. In: *Üzenet.* – 15. évf., 10. sz. (1985. október), p. 606–607.
175. A harmincas évek szellemi háttere / Vajda Gábor. In: *Híd.* – 49. évf., 4. sz. (1985. április), p. 509–517. Részlet a szerző Halász Gábor munkásságával foglalkozó írásából.
176. A helytállás erőfeszítései : Brasnyó István: Hogyan kell szivárványt festeni? / Vajda Gábor. In: *Új Symposion.* – 20. évf., 11–12. (239–240.) sz. (1985. november–december), p. 49.
177. Igazolási kísérlet : Kosztolányi Barkohba című novellájáról / Vajda Gábor. In: *Híd.* – 49. évf., 10. sz. (1985. október), p. 1341–1346.
178. Kultúrák vonzásában : Paszkal Gilevszki: A dal élete / Vajda Gábor. In: *Új Symposion.* – 20. évf., 11–12. (239–240.) sz. (1985. november–december), p. 16. Ua. *Magyar Szó (Kilátó)*, 100. sz. (1986. április 12.), p. 17.
179. Küzdelem a nyelv életéért : Szeli István: Nyelvhasználatunk etikája / Vajda Gábor.
- In: *Új Symposion.* – 20. évf., 11–12. (239–240.) sz. (1985. november–december), p. 34.
180. „Létalattiság” : Brasnyó István: Óda a regényhez / Vajda Gábor. In: *Új Symposion.* – 20. évf., 11–12. (239–240.) sz. (1985. november–december), p. 6–7. Ua. *Dolgozók*, 38. sz. (1985. szeptember 26.), p. 9.
181. Lírai élménybeszámolók : Szügyi Zoltán: Erdő és más versek / Vajda Gábor. In: *Új Symposion.* – 20. évf., 11–12. (239–240.) sz. (1985. november–december), p. 9–10. Ua. *Magyar Szó (Kilátó)*, 302. sz. (1985. november 2.), p. 21.
182. Magyar népballadák – szerbhorvátul. Dávid András: Hej paun paune (Antologija mađarskih narodnih balada). Narodna knjiga, Beograd – Minerva, Subotica – Beograd, 1980. / Vajda Gábor. In: *Létünk.* – 15. évf., 5. sz. (1985. szeptember–október), p. 770–771.
183. A meg nem felelések groteszkjei : Böndör Pál: Jégverés / Vajda Gábor. In: *Új Symposion.* – 20. évf., 11–12. (239–240.) sz. (1985. november–december), p. 7–8. Ua. *Magyar Szó*, 197. sz. (1985. július 20.), p. 16.
184. Otthon is a nagyvilágban : tíz évvel ezelőtt halt meg Ivo Andrić / Vajda Gábor.

- In: Üzenet. – 15. évf., 1. sz. (1985. január), p. 20–21.
- 1986**
185. Ács költészete és az egzisztencializmus : elemzésproblémák / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 16. évf., 1–2. sz. (1986. január–február), p. 46–49.
186. Az állandóság bővületében : Mészöly Miklós: Merre a csillag jár. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1985. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 16. évf., 12. sz. (1986. december), p. 779–783.
187. Életértékelés : Fülöp Gábor: Csoportterápia. Forum, Újvidék, 1985. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 16. évf., 1–2. sz. (1986. január – február), p. 102–103.
188. Az esztétizmus tűnő varázsa : Halász Gábor regényelméletéről / Vajda Gábor.
In: Literatura. – 13. évf., 1–2. sz. (1986.), p. 159–173.
Részlet.
189. A korlátlan intellektus : Aleksandar Tišma: Az ember ára. Fordította: Dudás Kálmán. Európa, Budapest, 1985. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 16. évf., 9. sz. (1986. szeptember), p. 591–593.
190. Lőkös István: Magyar és délszláv irodalmi tanulmányok[.] Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984 / 196.
Vajda Gábor.
In: Kortárs. – 30. évf., 7. sz. (1986. július), p. 164–166.
191. Múltunk, jelenünk : Juhász Erzsébet: Műkedvelők. Forum, Újvidék, 1985. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 16. évf., 10. sz. (1986. október), p. 654–658.
192. Önkritikus értekezés : Király István: Kosztolányi. Vita és vallomás. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 16. évf., 11. sz. (1986. november), p. 720–725.
193. Szellemi realizmus : Varga Zoltán: A tanítvány. Forum, Újvidék, 1985. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 16. évf., 7–8. sz. (1986. július–augusztus), p. 476–480.
194. A szeretet mint erkölcsi magatartás : Erich Fromm: A szeretet művészete. Helikon Kiadó, Budapest, 1985 / Vajda Gábor.
In: Híd. – 50. évf., 2. sz. (1986. február), p. 277–279.
- 1987**
195. Elavult önvédelmi forma : Hornyik Miklós: A Délbácska története : 1920–1929. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1985. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 17. évf., 12. sz. (1987. december), p. 767–768.
196. Az életélvezet akarása : Csáth Géza saját elméletének tükrében / Vajda Gábor.
In: Híd. – 51. évf., 6. sz. (1987. június), p. 807–822.
197. Az elvitatás eltökéltsége : Balázs Attila: Szemelvények a Féderes Manó emlékirataiból. Fórum, Újvidék, 1986. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 17. évf., 4. sz. (1987. április), p. 357–358.
198. A helyezkedés költői fölülbírálása : Böndör Pál: A krupié kiosztja önmagát. Forum, Újvidék, 1986. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 17. évf., 5. sz. (1987. május), p. 421–426.
199. A kallódó látomásai : Utasi Mária: Vízmosta jel. Forum, Újvidék, 1987. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 17. évf., 7–8. sz. (1987. július–augusztus), p. 554–555.
200. Kétarcú vitalizmus : a Csáth-novellák egyik lehetséges tipológiavázlata / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 17. évf., 1–3. sz. (1987. január–március), p. 95–104.
201. A konstruktivista utópiája : Kassák Lajos Hídépítők című regényéről / Vajda Gábor.
In: Híd. – 51. évf., 3. sz. (1987. március), p. 368–380.
202. Küzdelem a szólegyekkel : Tari István: Tépőzár. Forum

- Könyvkiadó, Újvidék, 1987 / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 23. évf., 11–12. (263–264.) sz. (1987. november–december), p. 25.
203.
Rendkívüli vállalkozás : Günter Wallraff: Legalul. Magvető, Budapest, 1987. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 17. évf., 9. sz. (1987. szeptember), p. 623–624.
204.
Segélykiáltások : Újvári Erzsébet: Csikorognak a kövek. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986 / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 23. évf., 7–8. (259–260.) sz. (1987. július–augusztus), p. 6.
205.
A satirikus látomás realizmusa : George Orwell: 1984. Forum, Újvidék, 1986. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 17. évf., 6. sz. (1987. június), p. 484–485.
- 1988**
206.
Beleélés, tanítás, mítosz : Tersánszky három regényéről : száz éve született Tersánszky Józsi Jenő / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 18. évf., 10. sz. (1988. október), p. 699–704.
Tersánszky *Viszontlátásra, drága, A céda és a szűz és A margarétás dal* c. regényeiről.
207.
Csellengések : Tolnai Ottó: Prózák könyve. Forum, Újvidék, 1987. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 18. évf., 6. sz. (1988. június), p. 425–430.
208.
Az egyensúly mestere : Fráter Zoltán: Osvát Ernő élete és halála. Magvető, Budapest, 1987. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 18. évf., 3. sz. (1988. március), p. 194–196.
209.
Az előítélet ellen : Fried István: Kelet- és Közép-Európa között. Gondolat, Budapest, 1986. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 18. évf., 10. sz. (1988. október), p. 750–752.
210.
Az erotikum életformája : Kakuk Marci-regények / Vajda Gábor.
In: Híd. – 52. évf., 12. sz. (1988. december), p. 2306–2323.
Tersánszky Józsi Jenő regényeiről.
211.
Felemelő, megsemmisítő erők : Kassák novellisztikája a tízes években / Vajda Gábor.
In: Literatura. – 14. évf., 3. sz. (1987–1988.), p. 245–259.
212.
Feltörő indulatok : Koncz István: Ellen-máglya. Válogatta: Danyi Magdolna. Forum, Újvidék, 1987. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 18. évf., 4. sz. (1988. április), p. 274–275.
213.
A gyöngesség hatalma : Szenteleky regényének összefüggései. 1. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 18. évf., 8. sz. (1988. augusztus), p. 562–566.
Szenteleky Kornél *Egy fáradt szív szerelmei* c. könyvéről.
214.
A gyöngesség hatalma : Szenteleky regényének összefüggései. 2. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 18. évf., 9. sz. (1988. szeptember), p. 625–630.
215.
Az írástudó felelőssége : Csoóri Sándor: Készülődés a számadásra. Magvető, Budapest, 1987. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 18. évf., 1–2. sz. (1988. január–február), p. 106–108.
216.
A kétely irányjelzői : Danilo Kiš: A holtak enciklopédiája. Forum, Újvidék, 1986. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 18. évf., 11. sz. (1988. november), p. 830–833.
217.
Leereszkedések : Slavko Mihalić: Atlantisz. Összeállította: Ács Károly. Forum, Újvidék, 1987. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 18. évf., 4. sz. (1988. április), p. 269–270.
218.
Egy nagy költő nyomában : A költő életei. Szilágyi Domokos : (1938–1976). Kriterion, Bukarest, 1986. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 18. évf., 5. sz. (1988. május), p. 347–348.
219.
Az önmagunkhoz vezető út keresése : Hermann Hesse regénye. [1.] / Vajda Gábor.
In: Híd. – 52. évf., 5. sz. (1988. május), p. 650–659.

220. Az önmagunkhoz vezető út keresése : Hermann Hesse regénye. [2.] / Vajda Gábor. In: Híd. – 52. évf., 6. sz. (1988. június), p. 795–805.
221. Tájegység-ismereti alapozás : Juhász Géza: A fordulat forгатagában. Forum, Újvidék, 1987. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 18. évf., 9. sz. (1988. szeptember), p. 662–666.
222. Vállalt terhekkel – könnyedén : Grendel Lajos: Bőröndök tartalma. Madách Kiadó, Bratislava, 1987. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 18. évf., 5. sz. (1988. május), p. 348–350.
223. Vallomás egy költészetről : Ács Károly évfordulóján / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 18. évf., 7. sz. (1988. július), p. 448–451.
224. Váltakozó erőviszonyok : kísérlet a Nevetők értelmezésére / Vajda Gábor. In: Híd. – 52. évf., 7–8. sz. (1988. július–augusztus), p. 966–982. Füst Milán *Nevetők* c. könyvéről.
225. Vívódások : Füst Milán naplójából : még egyszer a Füst-centenárium kapcsán / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 18. évf., 12. sz. (1988. december), p. 873–879.
- 1989**
226. Az abszurd előrejelzése : Gozsdu Elek: *Köd* / Vajda Gábor. In: Híd. – 53. évf., 12. sz. (1989. december), p. 1422–1430.
227. A csönd közelében : Danyi Magdolna: Rigólesen. Forum, Újvidék, 1988. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 19. évf., 3. sz. (1989. március), p. 230–233.
228. Az egymásra utaltság folyamatossága : Bori Imre: Tanulmányok a magyar-délszláv irodalmi kapcsolatokról. Forum, Újvidék, 1987. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 19. évf., 6. sz. (1989. június), p. 462–468.
229. Az elmagányosodások szükségszerűsége : a 150 éve született Gozsdu Elek novelláiról / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 19. évf., 12. sz. (1989. december), p. 761–768.
230. Hagyományörző mértékalapok : a fiatal Szentelekynek A Hétben közölt írásairól / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 19. évf., 4. sz. (1989. április), p. 283–290.
231. Indulat és erkölcs : a rendhagyó életforma és viselkedés funkciója Herceg János 1945 előtti novelláiban / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 19. évf., 7–9. sz. (1989. július–szeptember), p. 508–517.
232. Jövőbe-vetettségek : Oskar Davičo (1909–1989) halálára / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 19. évf., 11. sz. (1989. november), p. 685–686.
233. Kívül az életem : Szenteleky első regényéről / Vajda Gábor. In: Híd. – 53. évf., 1. sz. (1989. január), p. 76–81. Szenteleky Kornél *Kesergő szerelem* c. könyvéről.
234. A margaréta jegyében : Szenteleky Kornél: Egy fáradt szív szerelmei. Forum, Újvidék, 1988. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 19. évf., 5. sz. (1989. május), p. 385–386.
235. A nevetéstől a szorongásig : Milan Kundera alkotói átváltása / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 19. évf., 2. sz. (1989. február), p. 130–135.
236. Podolszki József: Alkalmi vers hozzád egy üres ünnepen / Vajda Gábor. In: Híd. – 53. évf., 3. sz. (1989. március), p. 330.
237. Radnóti, az ember : nyolcvan éve született Radnóti Miklós / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 19. évf., 11. sz. (1989. november), p. 679–683.
238. Szellemi és szellemtelen arcok : Lengyel József: Szembesítés. Magvető, Budapest, 1988. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 19. évf., 1. sz. (1989. január), p. 73–77.

239. Tizenhárom : Fehér Ferenc emlékére / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 19. évf., 10. sz. (1989. október), p. 601. Vers.
240. Az utolsó vajdasági magyar költő : [búcsú Fehér Ferencről : (1928–1989)] / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 19. évf., 10. sz. (1989. október), p. 598–599.
- 1990**
241. Az áldozat : Sziveri János (1954–1990) halálára / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 20. évf., 3. sz. (1990. március), p. 182–183.
242. Alkotó ismeretterjesztés : [Gáll Ernő: Kelet-európai írástudók és a nemzeti-nemzetiségi törekvések. Kossuth Kiadó, Budapest, 1987] / Vajda Gábor. In: Híd. – 54. évf., 7–8. sz. (1990. július–augusztus), p. 847–853.
243. Az álomból a valóságig : Antun Šoljan: A Kikötő. Fordította: Poór Zsigmond. Európa, Budapest, 1989. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 20. évf., 10. sz. (1990. október), p. 811–815.
244. A csapdák elkerülése : Csorba Béla: Rögeszmélet. Forum, Újvidék, 1989. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 20. évf., 2. sz. (1990. február), p. 158–160.
245. Egzisztencialista realizmus : Lengyel József noteszeiből : 1955–1975. Magvető, Budapest, 1989. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 20. évf., 4. sz. (1990. április), p. 313–316.
246. Emberi arányok : Fehér Ferenc Szenteleky-képéről / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 20. évf., 1. sz. (1990. január), p. 51–52.
247. Az értékek megbecsülése : Dér Zoltán: Perben a pusztulással / Vajda Gábor. In: Forrás. – 22. évf., 6. sz. (1990. június), p. 89–92.
248. Időrablás: Geza Čat: U nepoznatog kući. Fordította: Lazar Merković és Tomislav Vojnić. Az utószót írta: Dér Zoltán. Osvit–Életjel Könyvek 41. Szabadka, 1989. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 20. évf., 2. sz. (1990. február), p. 150–152.
249. Komplikáló egyszerűsítés : [Konrád György: A látogató. Magvető, Budapest, 1988.] / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 20. évf., 11. sz. (1990. november), p. 913–915.
250. Megbízható értéktudat : Vas István nyolcvanéves / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 20. évf., 11. sz. (1990. november), p. 854–855.
251. A megtisztulásért : Podolszki József: Át. Forum, Újvidék, 1988. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 20. évf., 12. sz. (1990. december), p. 1005–1009.
252. Pamflet az önérzet ellen : (Samuel Beckett : 1906–1989) / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 20. évf., 1. sz. (1990. január), p. 22.
253. A patológia legyőzése : Konrád György: A cinkos. Magvető, Budapest, 1989. / Vajda Gábor. In: Üzenet. – 20. évf., 1. sz. (1990. január), p. 74–75.
254. A szellem születése : Sziveri János: Mi szél hozott? Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1989 / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – 26. évf., 3. (291.) sz. (1990. március), p. 44–45.
255. Sziveri János: Appendix / Vajda Gábor. In: Híd. – 54. évf., 5. sz. (1990. május), p. 564.
256. Szomorú játékok : Végel László: Judit. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990 / Vajda Gábor. In: Új Symposion. – 26. évf., 7–8. (295–296) sz. (1990. július–augusztus), p. 66–67.
257. Végletes meghatározottság : Szirmai Károly: Ködben : (1933) / Vajda Gábor.

- In: Üzenet. – 20. évf., 6. sz. (1990. június), p. 449–460.
- 1991**
258. Értékelési problémák az utóbbi két évtized jugoszláviai magyar irodalmában / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 21. évf., 11–12. sz. (1991. november–december), p. 816–820.
Elhangzott Szegeden, a III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson 1991. augusztus 15-én.
259. Hasonmások : [Mirko Kovač: Égbéli jegyepár. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990] / Vajda Gábor.
In: Híd. – 55. évf., 2. sz. (1991. február), p. 155–160.
260. Korai felvilágosultság : Varga Zoltán: Szökés / Vajda Gábor.
In: Forrás. – 23. évf., 5. sz. (1991. május), p. 87–91.
261. A legnemesebb provokáció : Bulgakov remekművéről / Vajda Gábor.
In: Híd. – 55. évf., 10. sz. (1991. október), p. 924–929.
Mihail Bulgakov *A Mester és Margarita* c. könyvéről.
262. Nevelő célzatok : Németh István válogatott elbeszéléseiről. [1.] / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 21. évf., 5–6. sz. (1991. május–június), p. 482–486.
Németh István *Mogyorófavirág* c. könyvéről.
263. Nevelő célzatok : Németh István válogatott elbeszéléseiről. (2.) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 21. évf., 7–8. sz. (1991. július–augusztus), p. 607–613.
264. Olümposz-képzet a lapályon : Laza Kostić születésének 150. és halálának 80. évfordulóján / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 21. évf., 1. sz. (1991. január), p. 19–20.
265. Az özönvíz előérzetében : Gobby Fehér Gyula: Vallatás. Forum, Újvidék, 1989. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 21. évf., 1. sz. (1991. január), p. 79–83.
266. Rezignált tiltakozás : Bata János: Korom. Forum, Újvidék, 1990. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 21. évf., 7–8. sz. (1991. július–augusztus), p. 624–625.
267. A szeretet mentsvára : Papp Dániel novellisztikájának gondolati alapjai. [1.] / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 21. évf., 2. sz. (1991. február), p. 132–137.
268. A szeretet mentsvára : Papp Dániel novellisztikájának gondolati alapjai. 2. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 21. évf., 3. sz. (1991. március), p. 250–255.
269. A szeretet mentsvára : Papp Dániel novellisztikájának gondolati alapjai. (3.) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 21. évf., 4. sz. (1991. április), p. 338–344.
- 1992**
270. A kultúra irányregénye : Burány Nándor: Margit-híd. Fórum Könyvkiadó, 1991 / Vajda Gábor.
In: Forrás. – 24. évf., 7. sz. (1992. július), p. 93–95.
271. Ösztönuralom : Gion Nándor: Börtönről álmodom mostanában / Vajda Gábor.
In: Életünk. – 30. évf., 11. sz. (1992. november), p. 1160–1163.
272. Pusztító birodalmak : Kontra Ferenc: Nagy a sátán birodalma / Vajda Gábor.
In: Alföld. – 43. évf., 7. sz. (1992.), p. 74–77.
273. Vajdasági irodalmi helyzetjelentés / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 28. évf., 6. (318.) sz. (1992. június), p. 8–9.
A magyar írók világtalálkozójaára készített előadás.
- 1993**
274. A csúcson : Sziveri János: Bábel / Vajda Gábor.
In: Szivárvány. – 14. évf., 39. sz. (1993.), p. 147–153.
275. Egészséges önbecsülés : [harmincöt éves az Életjel] / Vajda Gábor.

- In: Üzenet. – 23. évf., 11–12. sz. (1993. november–december), p. 580–582.
276. Erkölcsi revízió / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 29. évf., 2. sz. (1993.), p. 32–33.
Csoóri Sándor *Nappali hold* c. könyvéről.
277. Az értelemről az érzelemig : Jung Károly: *Barbaricum* / Vajda Gábor.
In: *Alföld.* – 44. évf., 3. sz. (1993.), p. 89–93.
278. A fehér sas nyomában : kortársak és az utókor Szentelekyről. (1.) : száz éve született Szenteleky Kornél / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 23. évf., 1–2. sz. (1993. január–február), p. 30–42.
Lásd: *Helyreigazítás, Híd*, 3–4. sz., 1993., p. 180.
279. A fehér sas nyomában : kortársak és az utókor Szentelekyről. (2.) : száz éve született Szenteleky Kornél / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 23. évf., 3–4. sz. (1993. március–április), p. 152–158.
280. A fehér sas nyomában : kortársak és az utókor Szentelekyről. (3.) : száz éve született Szenteleky Kornél / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 23. évf., 5–6. sz. (1993. május–június), p. 245–252.
281. A fehér sas nyomában : kortársak és az utókor Szentelekyről. (4.) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 23. évf., 7–8. sz. (1993. július–augusztus), p. 302–312.
282. A fehér sas nyomában. (5.) : száz éve született Szenteleky Kornél / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 23. évf., 11–12. sz. (1993. november–december), p. 507–513.
283. A hivatás akadályozottsága / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 29. évf., 1. sz. (1993.), p. 51–53.
Hódi Sándor *Önmagunk vállalása és A nemzeti identitás zavarai* c. könyvéről.
284. A kontraszelekció léttörvénye : Varga Zoltán: *Indiánregény* / Vajda Gábor.
In: *Tiszatáj.* – 47. évf., 5. sz. (1993. május), p. 84–87.
285. A mi tudat magasabb szintje / Vajda Gábor.
In: Új Symposion. – 29. évf., 1. sz. (1993.), p. 62–63.
Konrád György *Európa köldökén* c. könyvéről.
286. Öszvérek társadalma : Herceg János: *Gogoland* / Vajda Gábor.
In: *Tiszatáj.* – 47. évf., 5. sz. (1993. május), p. 87–89.
287. A tartás mélysége : Tari István: *Elmúltott jövő* / Vajda Gábor.
- In: *Forrás.* – 25. évf., 1. sz. (1993. március), p. 90–93.
- 1994**
288. Azonosulások : Csáth Géza és Tolnai Ottó / Vajda Gábor.
In: *Kortárs.* – 38. évf., 11. sz. (1994. november), p. 95–97.
Tolnai Ottó *Árvacsáth* c. könyvéről.
289. A Délvidék mint helyszín és ihletés / Vajda Gábor.
In: *Iskolakultúra.* – 4. évf., 11–12. sz. (1994.), p. 39–44.
Részlet a szerző *A magyar irodalom a Délvidéken* c. könyvéből.
290. A demokrácia etikája : százhusz éve született Farkas Geiza : (1874–1942) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 24. évf., 3–4. sz. (1994. március–április), p. 167–172.
291. A fehér sas nyomában : a Szenteleky-centenárium kapcsán. (6.) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 24. évf., 1–2. sz. (1994. január–február), p. 26–33.
292. A fehér sas nyomában : a Szenteleky-centenárium kapcsán. (7.) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 24. évf., 3–4. sz. (1994. március–április), p. 159–166.
293. A fehér sas nyomában : a Szenteleky-centenárium

- kapcsán. (8.) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 24. évf., 7–8. sz.
(1994. július–augusztus), p.
400–409.
294.
A fehér sas nyomában
: a Szenteleky-centenárium
kapcsán. (9.) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 24. évf., 9. sz.
(1994. szeptember), p. 568–576.
295.
A fehér sas nyomában
: a Szenteleky-centenárium
kapcsán. (10.) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 24. évf., 10. sz.
(1994. október), p. 673–679.
296.
A fehér sas nyomában
: a Szenteleky-centenárium
kapcsán. (11.) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 24. évf., 11. sz.
(1994. november), p. 768–776.
297.
A fehér sas nyomában
: a Szenteleky-centenárium
kapcsán. (12.) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 24. évf., 12. sz.
(1994. december), p. 865–872.
298.
Kínos mosolyok : Nagy
Gáspár: Mosolyelágazás / Vajda
Gábor.
In: Kortárs. – 38. évf., 7. sz.
(1994. július), p. 92–95.
299.
A korélménytől a
tájirodalomig : a vajdasági
irodalom második generációjáról
/ Vajda Gábor.
In: Kortárs. – 38. évf., 8. sz.
(1994. augusztus), p. 86–97.
Részlet a szerző *A magyar
irodalom a Délvidéken c.*
könyvéből.
300.
A lényeg elsikkasztása
ellen / Vajda Gábor.
In: Hitel. – 7. évf., 11. sz. (1994.
november), p. 111–112.
Bori Imre válaszcikkéről Vajda
Gábor bírálata (Hitel, 11. sz.,
1994., p. 110.).
301.
Meghúzódasok : Szügyi
Zoltán: Élet és lélek. Framo
publishing, Chicago–M-
Szivárvány Alapítvány,
Budapest, 1993. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 24. évf., 11. sz.
(1994. november), p. 829–830.
302.
Mindent és semmit : Bori
Imre: A jugoszláviai magyar
irodalom rövid története / Vajda
Gábor.
In: Hitel. – 7. évf., 5. sz. (1994.
május), p. 98–104.
303.
Távlatos életbölcselet
: Csoóri Sándor: Tenger és
diólevél I–II. Püski, Budapest,
1994. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 24. évf., 12. sz.
(1994. december), p. 933–936.
- 1995**
304.
Édes fájások : Cs. Simon
István: Szülőfalum, Terján[.]
Forum, Újvidék, 1994. / Vajda
Gábor.
In: Üzenet. – 25. évf., 11–12. sz.
(1995. november–december), p.
832–834.
305.
A fehér sas nyomában
: a Szenteleky-centenárium
kapcsán. (13.) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 25. évf., 1–3.
- sz. (1995. január–március), p.
83–88.
306.
A fehér sas nyomában
: a Szenteleky-centenárium
kapcsán. (14.) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 25. évf., 4–6. sz.
(1995. április–június), p. 264–
272.
307.
A fehér sas nyomában
: a Szenteleky-centenárium
kapcsán. (15.) / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 25. évf., 7–8. sz.
(1995. július–augusztus), p.
377–384.
308.
A groteszken túl is : Tari
István: Fegyvertánc[.] Forum,
Újvidék, 1994. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 25. évf., 9. sz.
(1995. szeptember), p. 586–588.
309.
Homályos értékfogalmak
: Végel László: Lemondás és
megmaradás / Vajda Gábor.
In: Életünk. – 33. évf., 3. sz.
(1995.), p. 274–277.
310.
Kontra Ferenc: Ősök
jussán[.] Forum Könyvkiadó,
1993 / Vajda Gábor.
In: Kortárs. – 39. évf., 11. sz.
(1995. november), p. 101–102.
311.
A korélménytől a
tájirodalomig : [búcsú Herceg
Jánostól : (1909–1995)] / Vajda
Gábor.
In: Üzenet. – 25. évf., 1–3. sz.
(1995. január–március), p. 17–19.
Részlet a *Magyar irodalom a
Délvidéken c.* tanulmányból.

312. Költői rálicitálások : Zalán Tibor: Áttűnések – áttűntetések / Vajda Gábor.
In: Életünk. – 33. évf., 10. sz. (1995.), p. 948–[952].
313. Közeledés a lényeghez : Majoros Sándor: Távolodás a Bácskától / Vajda Gábor.
In: Hitel. – 8. évf., 6. sz. (1995. június), p. 103–105.
314. A mérce elmeszesedése : Utasi Csaba: Vér és sebek[.] Forum, Újvidék, 1994. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 25. évf., 10. sz. (1995. október), p. 691–695.
315. Sajátosságaink védelmében / Vajda Gábor.
In: Alföld. – 46. évf., 2. sz. (1995.), p. 79–80.
Az 1994. november 16-tól 18-ig *A vajdasági magyar irodalom* címmel rendezett Debreceni Irodalmi Napokon elhangzottak kapcsán.
316. A szerelem roskatag menedéke : Tornai József: A menekülő / Vajda Gábor.
In: Hitel. – 8. évf., 1. sz. (1995. január), p. 104–108.
317. Tartós bénultság : Böndör Pál: Tegnap egyszerűbb volt[.] Forum, Újvidék, 1993. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 25. évf., 4–6. sz. (1995. április–június), p. 326–328.
- 1996
318. Az asszimiláció leghatásosabb módja : Tóth Lajos: A magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig / Vajda Gábor.
In: Forrás. – 25. évf., 2. sz. (1996. február), p. 89–91.
319. Gubás Jenő: Értelmiségi vártán / Vajda Gábor.
In: Magyar Napló. – 8. évf., 10. sz. (1996. október), p. 42–43.
320. Az elidegenedés műszménye : Bori Imre: Prózatörténeti tanulmányok / Vajda Gábor.
In: Kortárs. – 40. évf., 5. sz. (1996. május), p. 104–109.
321. Lelkiismeretes számvetés : Kalapis Zoltán: A Magyar Szó fél évszázada / Vajda Gábor.
In: Hitel. – 9. évf., 5. sz. (1996. május), p. 103–107.
322. Mások nevében is : Dudás Károly: Királytemetés. Életjel Könyvek 62. Szabadka, 1996. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 26. évf., 10. sz. (1996. október), p. 735–738.
323. Óvatos szembenézés : Pap József: Kert(v)észének[.] Forum, Újvidék, 1996. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 26. évf., 11–12. sz. (1996. november–december), p. 890–893.
Ua. *Szabad Hét Nap*, 28. sz. (1997. július 10.), p. 10.
324. Önigazolás? : Gion Nándor: Izsakhár / Vajda Gábor.
In: Új Holnap. – 41. évf. (1996. január), p. 58–60.
325. A törtetés káros következményei : Utasi Csaba és Gerold László dühös ferdítéseiről / Vajda Gábor.
In: Híd. – 60. évf., 8–9. sz. (1996. augusztus–szeptember), p. 694–703.
Tartalmazza még: Híd Szerkesztősége... : [levél] / Vajda Gábor.
326. A végtelenbe békülés erőfeszítései : Tornai József: Pünkösdi lobbanás[.] Püski, Budapest, 1993. / Vajda Gábor.
In: Üzenet. – 26. évf., 1–3. sz. (1996. január–március), p. 122–124.
- 1997
327. Biedermeier avantgárd : Thomka Beáta: Tolnai Ottó / Vajda Gábor.
In: Hitel. – 10. évf., 2. sz. (1997. február), p. 106–110.
328. Irónia és szatíra a legjavából : Hornyik Miklós: Angol pázsit / Vajda Gábor.
In: Hitel. – 10. évf., 6. sz. (1997. június), p. 106–109.
329. A vajdasági magyarság nemzetudatának változásai / Vajda Gábor.
In: Hitel. – 10. évf., 1. sz. (1997. január), p. 77–83.
A Tokaji Írotáborban 1996.

- augusztus 17-én elhangzott előadás.
- 1998**
330. Délvidéki magyar irodalom századunk tükrében / Vajda Gábor.
In: Magyar Napló. – 10. évf., 1. sz. (1998. január), p. 46–47.
331. Gyógyítási kísérlet : Gubás Jenő: Veszendő végeken. Tóthfalu, 1997 / Vajda Gábor.
In: Hítel. – 11. évf., 12. sz. (1998. december), p. 110–111.
332. Kasaš, Aleksandar: Mađari u Vojvodini, 1941–1946. : (Magyarok a Vajdaságban) / Vajda Gábor.
In: Honismeret. – 26. évf., 2. sz. (1998.), p. 102–103.
333. A megalkuvás nem azonos az együttműködéssel / Vajda Gábor.
In: Magyar Napló. – 10. évf., 7. sz. (1998. július), p. 55.
Pomogáts Béla a *Magyar Napló* februári számában megjelent jegyzete kapcsán.
334. A nemzettudat elfojtásának programja : a magyar nyelv és irodalom gimnáziumi tantervéről a Vajdaságban / Vajda Gábor.
In: Nyelvünk és Kultúránk. – 103. sz. (1998. július–szeptember), p. 74–76.
Ua. *Szabad Hét Nap*, 32. sz. (1998. augusztus 5.), p. 16.
- 2000**
335. Babić, Sava: Magyar civilizáció / Vajda Gábor.
In: Honismeret. – 28. évf., 2. sz. (2000.), p. 132–133.
336. Hídépítés : Sava Babić: Hamvas hárs[.] Vár ucca Tizenhét, Veszprém, 1999 / Vajda Gábor.
In: Magyar Napló. – 12. évf., 4. sz. (2000. október–november–december), p. 107.
Ua. *Szabad Hét Nap*, 25. sz. (2000. június 21.), p. 15.
337. Tari István: Napszél[.] Forum Könyvkiadó, 1998 / Vajda Gábor.
In: Kortárs. – 44. évf., 5. sz. (2000.), p. 120–122.
- 2001**
338. Ami fölemelt s ami lesújtott : a Magyar Nagy Október visszhangja a délvidéki kultúrában / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 1. évf., 2. sz. (2001. november 20.), p. 15–17.
339. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc délvidéki eseményeiről / Vajda Gábor.
In: Honismeret. – 29. évf., 1. sz. (2001.), p. 59–61.
340. Kísérlet a teremtő gondolkodás fölszabadítására : bevezető szavak az olvasókhoz és a leendő munkatársakhoz / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 1. évf., 1. sz. (2001. augusztus 20.), p. 5–6.
Az *Aracs* folyóiratról.
341. Kiss Gy. Csaba: Nyugaton innen – keleten túl / Vajda Gábor.
In: Vigilia. – 66. évf., 6. sz. (2001. június), p. 476–477.
342. A levelezésre várva : a Forum Könyvkiadó Szenteleky-kötetei kapcsán / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 1. évf., 1. sz. (2001. augusztus 20.), p. 38–39.
343. Szabados arckép-elrajzolás? / Vajda Gábor.
In: Liget. – 14. évf., 9. sz. (2001.), p. 44–62.
344. A testi fogyatékoságtól a szellemi egészségig : Varga Zoltán: Babel árnyékában / Vajda Gábor.
In: Hítel. – 14. évf., 6. sz. (2001. június), p. 106–107.
- 2002**
345. Az alku belenyugvás a pusztulásba : a Jugoszláviában élő magyarok tantervéről és tankönyveiről / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 2. évf., 3. [5.] sz. (2002. augusztus 20.), p. 9–12.
346. Az alku : belenyugvás a pusztulásba / Vajda Gábor.
In: Iskolakultúra. – 12. évf., 10. sz. (2002. október), p. 67–71.
347. Kétnyelvűség a Vajdaságban a hatvanas és hetvenes években / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 2. évf., 4. [6.] sz. (2002. október 23.), p. 60–64.

- Az MTA Kisebbségkutató Intézetben 2002. május 31-én elhangzott előadás.
348. Pannón-balkáni élményrétegek : konkrétan és elvontan : Bognár Antal: Túlélők. Present Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1999 / Vajda Gábor. In: Magyar Napló. – 14. évf., 6. sz. (2002. június), p. 21–22.
349. Távoli (és közeli) sorstársak : Balla D. Károly: Kisebbségi áramszünet a schengeni fal tövében, Magyar Napló, 2000 / Vajda Gábor. In: Magyar Napló. – 14. évf., 7. sz. (2002. július), p. 41–42.
350. Távoli (és közeli) sorstársak : Balla D. Károly: Kisebbségi áramszünet a schengeni fal tövében / Vajda Gábor. In: Irodalmi Szemle. – 45. évf., 8. sz. (2002. augusztus), p. 92–94.
351. Vallomás a pályámról : (1. rész) / Vajda Gábor. In: Aracs. – 2. évf., 1. [3.] sz. (2002. február 20.), p. 35–45. 2000 őszén a Magyar Írószövetség fölkérésére a chicagói North Western Egyetem részére készült szöveg.
352. Vallomás a pályámról : (2. rész) / Vajda Gábor. In: Aracs. – 2. évf., 2. [4.] sz. (2002. június 20.), p. 76–84.
- 2003**
353. Akit igazoltak a fejlemények--- : Kiss Ferenc és Bori Imre vitája a vajdasági magyarok autonómiájáról / Vajda Gábor. In: Aracs. – 3. évf., 1. [7.] sz. (2003. február 20.), p. 46–50.
354. Akit túl jól megtanítottak a tisztességre : Brenner János: Így láttam, így éreztem --- : emlékirataim. Életjel, Szabadka, 2003 / Vajda Gábor. In: Aracs. – 3. évf., 2. [8.] sz. (2003. június 4.), p. 21–27.
355. Autonómia és szolgálékúség / Vajda Gábor. In: Aracs. – 3. évf., 3. [9.] sz. (2003. augusztus 20.), p. 12–14. A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság magyar autonómiával kapcsolatos tanácskozásán elhangzott előadás.
356. Szorításban : nyelvünk, irodalmunk és nemzeti kultúránk esélyei / Vajda Gábor. In: Aracs. – 3. évf., 4. [10.] sz. (2003. október 23.), p. 26–28.
357. Titoán Kámen, avagy A gerinctelenek : történelmi szatíra három részben, végjátékkal / Vajda Gábor. In: Aracs. – 3. évf., 2. [8.] sz. (2003. június 4.), p. 58–66.
358. Titoán Kámen, avagy A gerinctelenek : történelmi szatíra három részben, végjátékkal : 2. rész / Vajda Gábor. In: Aracs. – 3. évf., 3. [9.] sz. (2003. augusztus 20.), p. 65–72.
359. Titoán Kámen, avagy A gerinctelenek : 3. rész / Vajda Gábor. In: Aracs. – 3. évf., 4. [10.] sz. (2003. október 23.), p. 74–84. Tartalmazza még: Végjáték.
- 2004**
360. Délvidéki magyar valóságismeret : (1957–1973) / Vajda Gábor. In: Aracs. – 4. évf., 2. [12.] sz. (2004. július 15.), p. 52–67. Részlet a monográfiából.
361. A jóra való zsarolás taktikája : polgári szervezeteink a jövőnk szolgálatában / Vajda Gábor. In: Aracs. – 4. évf., 4. [14.] sz. (2004. december 25.), p. 86–88.
362. A kezdetektől a végkifejletig : Tari István: Akarsz egy Jugoszláviát? Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002. / Vajda Gábor. In: Magyar Napló. – 16. évf., 3. sz. (2004. március), p. 46–47.
363. Leltározó lelkiismeret : [Majoros Sándor: Meghalni Vukovárnál[.] Timp Kiadó, 2003.] / Vajda Gábor. In: Magyar Napló. – 16. évf., 5. sz. (2004. május), p. 51–52.
364. Egy önálló magyar egyetem nélkül nyugtázzuk beolvadásunkat : továbbra is a nevelés rovására oktatnánk? / Vajda Gábor. In: Aracs. – 4. évf., 1. [11.] sz. (2004. március 15.), p. 14–17.

365. Ristić „avantgárd” színházának fogadtatása / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 4. évf., 3. [13.] sz. (2004. szeptember 15.), p. 41–48.
A Szabadkai Népszínházról.
366. Szórványmagyarságunk szórványáért : a szolgálat látszata és valósága / Vajda Gábor.
In: Polisz. – 75. sz. (2004. február–március), p. 20–23.
- 2005**
367. Bevezető iskolarendszerünk megteremtésének eszmecseréjéhez / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 5. évf., 1. [15.] sz. (2005. március 15.), p. 27–28.
A VMTT és a Szabad Líceum szervezésében 2004. november 13-án Szabadkán megtartott tanácskozásról.
368. Első próbálkozásaink a délvidéki magyarság iskolaügyének megoldására / Vajda Gábor.
In: Polisz. – 86. sz. (2005. július), p. 23–27.
369. A genocídiumtól a zsarolásig : (1944–1948) : (az ártatlan magyarok irtásának 60. évfordulója alkalmából) / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 5. évf., 2. [16.] sz. (2005. június 15.), p. 78–88.
A *Szabad Vajdaság* c. újság írásairól.
370. Hajszák a nyolcvanas években / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 5. évf., 3–4. [17–18.] sz. (2005. december 24.), p. 159–172.
371. A jóra zsarolás taktikája : polgári szervezeteink közös céljairól és feladatairól / Vajda Gábor.
In: Polisz. – 81. sz. (2005. február–március), p. 52–55.
372. Varga Zoltán : író, esszéista / Vajda Gábor.
In: Napút. – 7. évf., 10. sz. (2005. december), p. 179–181.
373. A Vicei-ügy mint egykori társadalmunk körtünete / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 5. évf., 1. [15.] sz. (2005. március 15.), p. 61–65.
Vicei Károlyról.
- 2006**
374. Az elrabort miniszterelnök emberi drámája : Nagy Imre: Snagovi jegyzetek. Gondolatok, emlékezések: 1956–1957. Gondolat Kiadó–Nagy Imre Alapítvány, Budapest, 2006. / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 6. évf., 4. [22.] sz. (2006. október 23.), p. 18–20.
375. Iskolai oktatásunk és nevelésünk az elmúlt másfél évtizedben : az iskolabeli diszkrimináció mérséklésének követelése / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 6. évf., 2. [20.] sz. (2006. június 4.), p. 10–25.
376. A nyomorgatott média : megvalósíthatatlan önállóság? / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 6. évf., 3. [21.] sz. (2006. augusztus 20.), p. 32–39.
A Magyar Szóról és az Újvidéki Televízióról.
377. Tóth Eszter: „Minden magyar felelős minden magyarért” / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 6. évf., 3. [21.] sz. (2006. augusztus 20.), p. 100.
Vajda Gábor szakvéleménye.
- 2007**
378. Miért írok? / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 7. évf., 2. [24.] sz. (2007. június 4.), p. 64–66.
379. Önmegismerés és cselekvés : folyóiratunk hat évének teljesítményéről / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 7. évf., 4. [26.] sz. (2007. október 23.), p. 7–11.
Az *Aracs* folyóiratáról.
380. Szólamok és akarások / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 7. évf., 3. [25.] sz. (2007. augusztus 20.), p. 78–90.
Tanulmányrészlet Bosnyák István munkásságáról.
- 2008**
381. Délvidéki folyóirat-kultúra : Híd alatti folyóiratok / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 8. évf., 3. [29.] sz. (2008. augusztus 20.), p. 5–18.
A *Híd*, az *Üzenet*, a *Sikoly* és a *Symposion* c. folyóiratokról.

382. Formális változások az irodalomban / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 8. évf., 4. [30.] sz. (2008. október 23.), p. 104–119.
A vajdasági magyar irodalomtörténetéről.
383. Herceg János régiószelleme / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 8. évf., 2. [28.] sz. (2008. június 4.), p. 62–63.
A III. Herceg János-émléknapon elhangzott bevezető előadás, 2008. április 12-én.
384. Irodalmunk és az európai regionalizmus / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 8. évf., 1. [27.] sz. (2008. március 15.), p. 37–39.
385. A képmutatás kultúrája : a délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete : 1990–2005 / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 8. évf., 4. [30.] sz. (2008. október 23.), p. 84–103.
Részlet a monográfiából.
386. A mai vajdasági magyar értelmiség magatartása / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 8. évf., 4. [30.] sz. (2008. október 23.), p. 120–129.
387. Szenvedéstöbblet : közéleti jegyzetek / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 8. évf., 4. [30.] sz. (2008. október 23.), p. 130–162.
A Vajdasági Magyar Tudomá-
- nyos Társaság magyar autonómiával kapcsolatos tanácskozásán elhangzott hozzászólás szövege.
388. Vajda Gábor versei / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 8. évf., 4. [30.] sz. (2008. október 23.), p. 83.
Tartalom: Hangok, szemek--- ; A cseléd úrnőhöz ; Szellemből lélek?
- 2009**
389. A színházi csőd leplezhetetlensége / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 9. évf., 3. [33.] sz. (2009. augusztus 20.), p. 86–91.
A Szabadkai Népszínházról.
- 2012**
390. Körlevél az Üzenet „szerkesztőbizottság”-a tagjainak / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 12. évf., 2. [44.] sz. (2012. június 4.), p. 36–38.
- 2013**
391. Levél Gubásékhoz : [2000. okt. 26.] / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 13. évf., 2. [48.] sz. (2013. június 4.), p. 6.
- 2018**
392. Szólamok és akarások : a vajdasági magyarság politikai és művelődési körülményei : (A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete : 1990–2005) / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 6–9.
Két részlet Vajda Gábor *Szólamok és akarások* c. könyvéből.
- 2021**
393. A Magyar Szó – sok szék között / Vajda Gábor.
In: Aracs. – 21. évf., 3. [82.] sz. (2021. augusztus 20.), p. 9–11.
- Vajda Gábor társszerzőként**
- 1969**
394. PODOLSZKI József Az állapotos menyaszszony : játék két hangra / Podolszki József, Vajda Gábor.
In: Híd. – 32. évf., 2. sz. (1969. február), p. 200–217.
- 1990**
395. BÁNYAI János Regények, kéziratok / Bányai János, Mák Ferenc, Vajda Gábor.
In: Híd. – 54. évf., 6. sz. (1990. június), p. 733–737.
A bírálóbizottság tagjainak jelentése Szathmári István, Végel László és Hornyik György a Forum Könyvkiadó 1989. évi regénypályázatára beérkezett kéziratáról.
- 1991**
396. BÁNYAI János Regénypályázati véleményezés : Beder István Szomjúság földje c. kéziratáról / Bányai János, Vajda Gábor, Mák Ferenc.
In: Híd. – 55. évf., 5. sz. (1991. május), p. 519–522.

Névmutató

Ács Károly 76, 152, 156, 185,
217, 223

Ady Endre 79

Andersch, Alfred 69

Andrić, Ivo 184

Babić, Sava 335, 336

Balázs Attila 197

Balla D. Károly 349, 350

Balzac, Honoré de 43

Bányai János 395, 396

Bata János 266

Beckett, Samuel 252

Beder István 396

Bellow, Saul 25

Bels, Alberts 67

Bognár Antal 159, 348

Bori Imre 115, 155, 228, 300,
302, 320, 353

Bosnyák István 3, 63, 77, 96, 380

Böndör Pál 37, 151, 183, 198, 317

Brasnyó István 101–103, 131,
176, 180

Brenner János 354

Bulgakov, Mihail 261

Burány Nándor 61, 66, 172, 270

Camus, Albert 149

Csáth Géza 142, 196, 200, 248, 288

Csépe Imre 78

Csoóri Sándor 215, 276, 303

Csorba Béla 126, 167, 244

Csurka István 24

Danyi Magdolna 212, 227

Davičo, Oskar 232

Dávid András 182

Debreczeni József 49

Dettre János 121

Dér Zoltán I. Dévavári Zoltán

Dévavári Zoltán 162, 247, 248

Domonkos István 12

Dudás Kálmán 189

Dudás Károly 130, 161, 322

Farkas Geiza 290

Faulkner, William 62

Fehér Ferenc 239, 240, 246

Fekete Sándor 28, 35

Fekete J. József 163, 165

Focht, Ivan 112

Fráter Zoltán 208

Fried István 209

Fromm, Erich 194

Fülöp Gábor 171, 187

Füst Milán 224, 225

Gál László 145, 174

Gáll Ernő 242

Ganza, Mate 9

Gerold László 37, 325

Giesz, Ludwig 120

Gilevszki, Paszkal 178

Gion Nándor 271, 324

Gobby Fehér Gyula 113, 265

Gozsdu Elek 226, 229

Green, Graham 92

Green, Julien 74

Grendel Lajos 222

Gubás Ágota 391

Gubás Jenő 319, 331, 391

Gulyás József 85

Halász Gábor 109, 127, 128, 175, 188

Hamvas Béla 158

Heller Ágnes 27

Herceg János 83, 117, 137, 231,
286, 311, 383

Hesse, Hermann 219, 220

Hódi Sándor 283

Holti Mária 64, 100

Hornyik György 395

Hornyik Miklós 195, 328

Horváth Emília 162

Juhász Erzsébet 123, 191

Juhász Géza 221

Jung Károly 277

Kafka, Franz 18, 147

Kalapis Zoltán 321

Kasaš, Aleksandar 332

Kassák Lajos 201, 211

Kazantzakis, Nikosz 2

Kázmér Ernő 52, 53, 55, 80, 82,
86, 89

Király István 192

Kiš, Danilo 70, 216

Kiss Ferenc 44, 353

Kiss Gy. Csaba 341

Kolozsi Tibor 105

Koncz István 34, 212

Konrád György 249, 253, 285

Kontra Ferenc 272, 310

Kossuth Lajos 35

Kostić, Laza 264

Kosztolányi Dezső 173, 177, 192

Kovač, Mirko 259

Krleža, Miroslav 84

Kundera, Milan 235

Lator László 20

Lengyel József 95, 238, 245

Lévay Endre 162

Lőkös István 190

Lőrinc Péter 47

Lukács György 40–43, 54, 104,
140, 166, 168, 170

Lukić, Sveta 135

Majoros Sándor 313, 363

Mák Ferenc 395, 396

Mándy Iván 94, 119

Mauriac, François 72

McCullers, Carson 71

Merković, Lazar 248

Mészöly Miklós 186

Mihailović, Dragoslav 157

Mihalić, Slavko 217

Milošević, Nikola 104, 144

Munk Artúr 134

Musil, Robert 114

Nagy András 166

Nagy Gáspár 298

Nagy Imre 374

Nemes Nagy Ágnes 21

Németh István 262, 263

Németh László 32, 33, 56

Nietzsche, Friedrich 81, 104

Orbán Ottó 129

Orwell, George 205

Osvát Ernő 208

Örkény István 116

Pap József 323

Papp Dániel 267–269

Páral, Vladimir 75

Páskándi Géza 97

Petőfi Sándor 35

Podolszki József 31, 50, 236,
251, 394

Pomogáts Béla 333

Poór Zsigmond 243

Quin, Ann 68

Radnóti Miklós 237

Ristić, Ljubiša 365

- Sartre, Jean-Paul 23
 Sebők Zoltán 160
 Selenić, Slobodan 133
 Selimović, Meša 58
 Simon István, Cs. 132, 304
 Sinkó Ervin 81
 Šoljan, Antun 13, 243
 Somlyó György 91, 153
 Somlyó Zoltán 169
 Sükösd Mihály 10, 46, 138
 Szathmári István 395
 Szeli István 48, 148, 179
 Szenteleky Kornél 213, 214,
 230, 233, 234, 246, 278–282,
 291–297, 305–307, 342
 Szilágyi Domokos 218
 Szirmai Endre 73
- Szirmai Károly 55, 88, 257
 Sziveri János 241, 254, 255, 274
 Szolzenyicin, Alekszandr 18, 36
 Szombathy Bálint 118, 136
 Szügyi Zoltán 124, 181, 301
 Tari István 202, 287, 308, 337, 362
 Tersánszky Józsi Jenő 206, 210
 Tevan Andor 52
 Thomka Beáta 327
 Tišma, Aleksandar 189
 Tolnai Ottó 110, 125, 150, 207, 288
 Tolsztoj, Lev Nikolaevič 43
 Tornai József 316, 326
 Tóth Eszter 377
 Tóth Ferenc 111, 122, 141
 Tóth Lajos 318
 Tőke István 29
- Újvári Erzsi 204
 Updike, John 65
 Utasi Csaba 314, 325
 Utasi Mária 199
 Varga Zoltán 39, 87, 93, 99, 193,
 260, 284, 344, 372
 Vargas Llosa, Mario 59
 Vas István 250
 Végel László 6, 8, 51, 164, 256,
 309, 395
 Vercors 60
 Vicei Károly 373
 Vojnić, Tomislav 248
 Vojnić Purčar, Petko 7, 143
 Wallraff, Günter 203
 Zákány Antal 108
 Zalán Tibor 312

Időszaki kiadványok mutatója

- Alföld ISSN 0401-3174 272, 277,
 315
 Aracs ISSN 1451-1762 338, 340,
 342, 345, 347, 351-361, 364,
 365, 367, 369, 370, 373-393
 Életünk ISSN 0133-4751 271,
 309, 312
 Forrás ISSN 0133-056X 247,
 260, 270, 287, 318
 Híd ISSN 0350-9079 4, 22, 40,
 42, 43, 59, 65, 67-69, 72, 74-76,
 79, 81-84, 87, 88, 91-97, 100,
 104, 106, 107, 111-114, 116-126,
 129-134, 136, 138, 139, 141, 143-
 145, 147, 149, 153, 154, 156-158,
 163, 165, 167, 169, 175, 177,
 194, 196, 201, 210, 219, 220,
 224, 226, 233, 236, 242, 255,
 259, 261, 325, 394-396
 Hitel ISSN 0238-9908 300, 302,
 313, 316, 321, 327-329, 331, 344
 Honismeret ISSN 0324-7627
 332, 335, 339
 A Hungarológiai Intézet
 Tudományos Közleményei ISSN
 0350-1353 44, 45, 48, 57

- Hungarológiai Közlemények
 ISSN 0350-2430 80, 86
 Irodalmi Szemle ISSN 1336-
 5088 350
 Iskolakultúra ISSN 1215-5233
 289, 346
 Kortárs ISSN 0023-415X 137,
 190, 288, 298, 299, 310, 320, 337
 Létünk ISSN 0350-4158 135,
 140, 152, 168, 182
 Liget ISSN 0238-7565 343
 Literatura ISSN 0133-2368 54,
 188, 211
 Magyar Napló ISSN 0865-2910
 319, 330, 333, 336, 348, 349,
 362, 363
 Napút ISSN 1419-4082 372
 Nyelvünk és Kultúránk ISSN
 0133-2066 334
 Polisz ISSN 0865-4182 366,
 368, 371
 Szivárvány ISSN 0270-5508 274
 Tanulmányok ISSN 0354-9690 41
 Tiszatáj ISSN 0133-1167 284, 286
 Új Holnap ISSN 1219-3259 324
 Új Symposion ISSN 0503-0935
 1-3, 5-21, 23-39, 46, 47, 49-51,
 53, 56, 58, 60-64, 66, 70, 71,

- 77, 109, 115, 127, 128, 146, 171,
 172, 176, 178-181, 183, 202, 204,
 254, 256, 273, 276, 283, 285
 Üzenet ISSN 0350-493X 52,
 55, 73, 78, 85, 89, 90, 98, 99,
 101-103, 105, 108, 110, 142, 148,
 150, 151, 155, 159-162, 164, 166,
 170, 173, 174, 184-187, 189, 191-
 193, 195, 197-200, 203, 205-209,
 212-218, 221-223, 225, 227-232,
 234, 235, 237-241, 243-246,
 248-253, 257, 258, 262-269, 275,
 278-282, 290-297, 301, 303-308,
 311, 314, 317, 322, 323, 326
 Vigilia ISSN 0042-6024 341

A bibliográfiában használt rövidítések jegyzéke

- c. című
 évf. évfolyam
 In: innen
 p. pagina (oldal)
 sz. szám
 ua. ugyanaz

Felhasznált irodalom

a) Könyv

CSAPÓ Julianna 1993. A jugoszlávai magyar irodalom 1988. évi bibliográfiája. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Forum, Újvidék

CSAPÓ Julianna 1993. A jugoszlávai magyar irodalom 1989. évi bibliográfiája. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Forum, Újvidék

CSAPÓ Julianna 1994. A jugoszlávai magyar irodalom 1990. évi bibliográfiája. Magyar Tanszék, Forum, Újvidék

CSAPÓ Julianna 1995. A jugoszlávai magyar irodalom 1991. évi bibliográfiája. Magyar Tanszék, Forum, Újvidék

CSAPÓ Julianna 1996. A jugoszlávai magyar irodalom 1992. évi bibliográfiája. Magyar Tanszék, Forum, Újvidék

CSAPÓ Julianna 1997. A jugoszlávai magyar irodalom 1993. évi bibliográfiája. Magyar Tanszék, Forum, Újvidék

CSAPÓ Julianna 1998. A jugoszlávai magyar irodalom 1994. évi bibliográfiája. Magyar Tanszék, Forum, Újvidék

ISPÁNOVICS Csapó Julianna 2001. A jugoszlávai magyar irodalom 1996–97. évi bibliográfiája. Magyar Tanszék, Forum, Újvidék

ISPÁNOVICS Csapó Julianna 2005. A jugoszlávai magyar irodalom 1998–1999. évi bibliográfiája. Magyar Tanszék, Forum, Újvidék

ISPÁNOVICS Csapó Julianna 2009. A jugoszlávai magyar irodalom 2000–2001. évi bibliográfiája. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék

ISPÁNOVICS Csapó Julianna 2014. A jugoszlávai magyar irodalom 2004. évi bibliográfiája. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék

KISS G.–FARKAS A. 2005. A Híd repertóriuma : 1976–2001. Forum, Újvidék

KISS G.–FARKAS A. 1998. Üzenet : (1971–1997). Szabadegyetem, Szabadka

PASTYIK László 1971. A jugoszlávai magyar irodalom 1970. évi bibliográfiája. Hungarológiai Intézet, Újvidék

PASTYIK László 1974. A jugoszlávai magyar irodalom 1971. évi bibliográfiája. Hungarológiai Intézet, Újvidék

PASTYIK László 1974. A jugoszlávai magyar irodalom 1972. évi bibliográfiája. Hungarológiai Intézet, Újvidék

PASTYIK László 1975. A jugoszlávai magyar irodalom 1973. évi bibliográfiája. Hungarológiai Intézet, Újvidék

PASTYIK László 1975. A jugoszlávai magyar irodalom 1974. évi bibliográfiája. Hungarológiai Intézet, Újvidék

PASTYIK László 1977. A jugoszlávai magyar irodalom 1975. évi bibliográfiája. A Magyar Nyelv, Irodalom, és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

PASTYIK László 1978. A jugoszlávai magyar irodalom 1976. évi bibliográfiája. Hungarológiai Intézet, Újvidék

PASTYIK László 1979. A jugoszlávai magyar irodalom 1977. évi bibliográfiája. Magyar Nyelv, Irodalom, és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

PASTYIK László 1982. A jugoszlávai magyar irodalom 1978. évi bibliográfiája. Magyar Nyelv, Irodalom, és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

PASTYIK László 1982. A jugoszlávai magyar irodalom 1979. évi bibliográfiája. Magyar Nyelv, Irodalom, és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

PASTYIK László 1983. A jugoszlávai magyar irodalom 1980. évi bibliográfiája. Magyar Nyelv, Irodalom, és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

PASTYIK László 1984. A

jugoszlávai magyar irodalom 1981. évi bibliográfiája. Magyar Nyelv, Irodalom, és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

PASTYIK László 1984. A jugoszlávai magyar irodalom 1982. évi bibliográfiája. Magyar Nyelv, Irodalom, és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

PASTYIK László 1986. A jugoszlávai magyar irodalom 1983. évi bibliográfiája. Magyar Nyelv, Irodalom, és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

PASTYIK László 1987. A jugoszlávai magyar irodalom 1984. évi bibliográfiája. Magyar Nyelv, Irodalom, és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

PASTYIK László 1989. A jugoszlávai magyar irodalom 1985. évi bibliográfiája. Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

POHÁRKOVICS Elvira 1990. A jugoszlávai magyar irodalom 1987. évi bibliográfiája. Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

b) Folyóirat

2008. Vajda Gábor pályarajza. In: Hét Nap, 28., 30.

PAPDI, Izabella 2014. Ötven Aracs repertóriuma : (2001–2013). In: Aracs, 1., 106–154.

PAPDI, Izabella 2021. Az Aracs repertóriuma : (2014–2020). In: Aracs, 1., 100–128.

PASTYIK László 1970. A jugoszlávai magyar folyóiratok és lapok 1968. évi magyar irodalomtörténeti repertóriuma. In: A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 2., 3–31.

PASTYIK László 1970. A jugoszlávai magyar folyóiratok és lapok 1969. évi magyar irodalomtörténeti repertóriuma. In: A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 3., 3–31.

Akinek a sors fényképezőgépet adott a kezébe...*

Közel háromnegyed évtized óta képi világba gyökerezett művészeiről szól a jelen kiállítás, arról az önmagát „szabadúszó” fotográfusként aposztrofált fotóművészeiről, aki a Fiatalok Fotóművészeti Stúdiójának alapítója, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, a Magyar Fotóművészek Szövetségének, a Ceglédi Alkotók Egyesületének, a Magyar Művészeti Akadémiának köztestületi tagja, és 2018-tól a Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetettje. A művészeti élet igen aktív részvevője jutott el hozzánk, hogy bemuta(tha)ssa sajátos látásmódját, hogy gondolkodásra, továbbértelmezésre sarkalljon minket is, vagy ahogy ő fogalmazza meg, „képeit felmutatva megadja azok nézőinek a töprengés lehetőségét”.

Ez alkalommal nyolcvanötödik ízben.

Most a mi örömeinkre!

Eddigi kiállításainak csak az olyan allegorikus, metaforikus címei is (mint *Csöndek*; *Talált képek*; *Atlantisz*; *Etűdök*, *Jelek*, *Emlékek*; *Ecce homo*) utalnak már arra a szellemi attitűdre, amelyre több mint egy éve a Kossuth rádió riportere, Farkas Szabolcs úgy utalt, hogy az csak Apáti-Tóth Sándor, a jelképteremtő nagymester velejárója.

S hogy mitől nagy a mester? Hát az absztrakcióra hajló, a dolgok lényegéig történő lecsupaszítás képességétől, az „*otthon lenni*”-ként meghatározott Tamási Áron-féle ars poeticának az „*értelmes nyomhagyásig*” emelkedő gondolatiságától.

Általában a kiállításmegnyitó szövegeimnek mindig szoktam keresni valamilyen munkacímet, melyben utalás történik a művész egyéniségére, mondanivalójára, stílusirányzatára. Ez alkalommal a képek láttán, azok értelmezése során és művészeink elejtett vagy kijelentéserejű szavai alapján több is felmerült bennem, de végül is maradtam az elhangzott címnél. Ugyanis mint mindannyian, a művész is változik időben, térben, mentalitásban.

Apáti-Tóth Sándor is eljutott a csendélet műfajának mint „*a nyárspolgári lét sekélyes megnyilvánu-*

lása” típusú értelmezésétől a csendélet végzetesnek tűnő kereséséig. A primer látvány rögzítésétől a nagy EGÉSZt idéző többletjelentésig, a világ TELJESSÉGét parányi szeletekben történő feltárásáig. A fényképezés alfájának tekintett fehér-fekete fotózástól a színek sajátos módon történő visszaadásáig. A digitális fényképezés kínálta utófeldolgozásig.

Kapaszkodókat keresve méltatásához, végül kezembe került művészeink jóvoltából korábbi pár kiállításának megnyitószövegei, médiában elhangzott interjúi. Félve attól, hogy olvasásuk befolyásolhatná saját meglátásaimat, így kezdetben csak a szerzők kiletére és az általuk választott sokatmondó címekre utalok. Apáti-Tóth Sándor kiállításait többek között olyan személyek méltatták mint Szilágyi Zsófia és Szilágyi Márton irodalomtörténészek (*Egyszerre fájdalmas és szép*), Nógrádi Gábor költő és forgatókönyvíró (*Kiemelkedik a tengerből*), Korzenszky Richárd pannonhalmi bencés perjel (*Az élet erősebb, mint a halál*), Gaál Ida művészettörténész (*Maximálisan letisztulva – A háttérben mindenhol ott az ember*), Szokolczay Lajos szerkesztő, irodalom- és művészetkritikus (*Kiemelt pillanatok*), Vizi E. Szilveszter, az MTA korábbi elnöke (*Egy természettudós gondolatai*), Lelkes István festőművész (*Merüljenek el saját atlantisi világukban*), Zalán Tibor író és dramaturg (*Atlantisz maga az életünk – Gyökérzetük egyetemesebb értékek és elmozdulások talajába kapaszkodik*), Lengyel Boldizsár újságíró, dramaturg (*A mindenség üzenethordozója – Küldetéses ember*).

Mindezen címek, de a legutóbbi mindenképp, fotóművészeink kivételes egyéniségéről, bonyolultan egyszerű témaválasztásáról és egyben egyszerűen bonyolult és különleges látás- és látatásmódjáról és a méltatókban kiváltott spontán érzelmi hatásokról beszélnek. S meghökkentően észlelem, hogy ők is ugyanazt érzik, amit én, ők is ott horgonyoznak le, ahol én.

No de, hogy mit látok én, hogy mire szeretném felhívni figyelmüket, azt az alábbiakban vázolom.

A képek sok mindenről árulkodnak. Bennük van az a tranzíció, amelyet művésznünk átélt, megélt: bennük van a fehér-feketéből a színesbe hajlás örömeinek/fájdalmának éreztetése (*Virágom-virágom; Kizuhant az időből; Üzenet*), bennük van az áttűnés a fehér-feketéből a színesbe, a múltból a jelenbe hajlóan, mely egyben másodlagos jelentéshordozással is bír, hisz megjelenik a megosztott, de ugyanakkor egymás varázsában töltött közös élet, a helyére illesztett történelem (*Anyám almája; Apám kalapja; Nagyanyám félbevágott körtéje; Nagyapám félberágott kiflije; Vásárfia; Október*). Bennük van a jelerősség, a jeltompulás (*Harsonás*), a sejtetés, elmosódás (*Kagyló; November*) – melyek hordozzák a szimfóniáink harsány angyali hangját, vizeink partra dobott illatát, erdeink avarának foszló szövetét vagy a szőlőhegyeink borba fojtott rejtelmes varázsát. És van bennük némi fordított jelentéshordozás is (*Nagyapám órája* – az arany fénye inkább a kebelhez, mellényzsebhez kötött láncon csillan meg, mintsem magán az órán, mely szívritmusosan, sűrűn ketyeg, hogy hangjával tompítsa az idő múlásának képét). És itt vannak a megelevenedő/felrémlő emlékképek, utaljanak azok akár egy vásár, akár egy hagyatékrendezés lelki zárványaira, vagy akár a rég- vagy közelmúltba vesző, divatjamúlt, de egykoron praktikus eszközhez köthető, már-már alig felvillantható emberi/rokon magatartásra (mint *Vásárfia; Galaxis; Penge*). És láthatjuk a modern digitális technika kínálta színmódosulások kiaknázásának lehetőségeit (káposzta – *A kertész éléskamrájában; A kert vadgyümölcssei*), élvezhetjük a reneszánszt idéző „nap mint nap”-i elemek beemelését/visszaemelését jelenkori értelmezéseinkbe (mint pl. bugylibicska, butykos és kolbász – *A kertész éléskamrájában; Penge; Desszert; Gyöngy; Erózió; Barbár totem*). És különös hangulatot sugallnak az áttetszések (*Halott madarak kitépett tollai*). Nagyon kifejező emberi kapcsolataink (kéz a kézben; szemed a szememben) jól körülhatárolt szintaxisának/kapcsolatrendszerének csőpostája. És érzékeket borzol egy benti ágy lágy idomokat ringató látványa, amely nehezen kínálja a kitekintés/kiszabadulás lehetőségét, még ha nyitva is az ablak (*A kertész kedvese*). Ennek letompított, de annál sejtelmesebb asszociációkat eredeztető továbbgondolása az intimitásunk lebontott szekvenciáit rögzítő képek (ilyenek: *Kisasszony kalapja; Kisasszony bálipipője; Kisasszony rózsája* vagy *Kisasszony leve-*

lei). És érezzük/érezhetjük a csapdába csalt, szabadságra teremtett/szabadságra vágyó lény ellenfénybe öltöztetett vergődését is.

Apáti-Tóth Sándor úgy beszél jelentéktelennek tűnő dolgokról, úgy láttat semmibe vesző történeteket, hogy közben a földi lét(ünk) ismétlőd(het)ő ÖRÖKKÉVALÓSÁGára, keresztény hitvilágunk EGYETEMESSÉGére, ünnepeink szekvenciális MŰLANDÓSÁGára vagy éppen a palatábla által invokált antikvitástól kezdődő VÉGTELENSÉGRE, az alfától az ómegáig történő beágyazásra hívja fel figyelmünket (*Glóbusz; Kenyér; És bor; Advent; A kertész palatáblája*).

Mélyen személyes töltetű képek ezek, melyek az egykori események, történelmiséggel bíró, megszakíthatatlan kötődések fény–árnyék, szín–árnyalat, különös és szokatlan térbeli–szellemi síkú perspektíváinak fénynyomatai.

A bizakodás és az aggodalom, a visszafordíthatatlan múlt elkönyvelése és a remélt jövőnk féltése, az elmúlás (mondjuk ki bátran...): a halál viszkózus futóhomokja (*Virágok egy ismeretlen katona sírján; Anyám legkedvesebb virága a sárga rózsa*) és a pillanatokba merevített életkockák kapaszkodnak egymásba, építkeznek itt egymásra az emlékezés virtuális Babel tornyán. Van benne nyereség, és jelen van a kudarc is. Ki-ki válogasson saját érzelmi és lelki állapota szerint!

A nyilvánvaló és a mögöttes láthatatlan, a fizikai valóság és a kitapinthatatlan érzélem, a világi és a másvilági, a realitás és a transzcendens rétegződnek a képekben, a *kimond(hat)atlan* és az értő fülekre és érző lelkekre váró *kikiabált* jelentések keverednek szemünk előtt. *Heurisztikus elmélkedésre* készítenek, megborzongatnak.

„*Megváltoztatni, netán jobbá tenni senkit nem akarnak ezek a képek*” – állítja a művész, csak figyelmeztetni akarnak, hogy számolnunk kell az elmúlással, hogy egyedi létünk egybefonódik múltunkkal és akár jövőnkkel is. Próbáljunk meg az idő(nk) fölé emelkedni, lássuk magunkat/világunkat holografikusan...

Magunk részéről kívánjuk ünnepeltünknek, hogy hátralevő idejében ő se változzon, csak mondandója sokasodjon, és kiállításainak száma gyarapodjon!

Székelyudvarhely, 2022. május 3.

* *Elhangzott Apáti-Tóth Sándor kiállításának megnyitóján a székelyudvarhelyi Művelődési Ház oszlopos kiállítótermében.*

Virágok egy ismeretlen katona sírján

Vázlatos pályakép

Cegléden születtem 1948. augusztus 8-án; ma is ott élek. Fotográfusok, képek között nőttem föl, fényképezni hatéves koromban kezdtem. Munkáimmal először tizenhárom éves koromban szerepeltem országos fotókiállításon. Alig lettem nagykorú, s már Tokió, Brüsszel, Párizs, Bordeaux, London kiállítótermeiben kerültek falra képeim. Húszéves koromtól lettem „szabadúszó” fotográfus.

A Fialatok Fotóművészeti Stúdiójának egyik alapítója voltam.

Tagja vagyok a Magyar Fotóművészek Szövetségének, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, a Ceglédi Alkotók Egyesületének, a Magyar Művészeti Akadémia köztestületének. A Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetéttje lehettem.

Képeimet csaknem kilencven önálló kiállításon mutathattam be.

Számos könyvborítót, plakátot, prospektust, terjedelmes néprajzi sorozatot készítettem.

Megközelítőleg tízezer riportfotóm szerepelt nyomtatásban. Több ceglédi képeskönyv anyagát válogatták munkáimból.

Művészfotóimból *Csöndek, Talált képek, Atlantisz, A.T.S. 70* és *Csendéletek?* címmel jelentek meg kötetek. A sors ajándékként 1991-től négy éven át a Ceglédi Városi Televízió vezetője lehettem. Majd nyomdát nyitottam, és húsz éven át vezettem. Nyugdíjba vonulásomat követően új ciklusokon dolgozom.

Kamaszkoromban három latin mondást választottam vezetőnek: *Ab ovo usque ad mala. Sic itur ad astra. Non omnis moriar.*

Azaz: a tojástól az almáig – az elejétől a végéig; így jutunk a csillagokba; nem halok meg egészen. Ehhez kapcsoltam Tamási Áron sorait: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Később megtoldottam még szerénytelenül: S értelmes nyomot hagyjunk magunk után.

Apám kalapja

E számunk szerzői

Apáti-Tóth Sándor	fotóművész, Cegléd
Bohár Dániel	újságíró, riporter, Budapest
Borsányi Katinka	költő, író, Veneto
Diószegi György Antal	művelődéskutató, Budapest
Gulyás László	történész, Szeged
Gutai István	író, nyugalmazott könyvtáros, Paks
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Hascák Mária	filológus, tolmács, Kárpátalja
Kabdebó Lóránt	író, irodalomtörténész
Kovács Attila	író, újságíró, Pánd
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Mérey Katalin	író, Szeged
Papdi Izabella	könyvtáros, Csantavér
Pósa Zoltán	író, költő, Budapest
Róth András Lajos	könyvtáros, Székelyudvarhely
Stanyó Tóth Gizella	újságíró, Újvidék
Szabó Ferenc SJ	költő, teológus, Budapest–Róma
Szöllősy Tibor	író, közíró, Nyírmada
Tráser László	író, újságíró, Szeged
W.-Nemessuri Zoltán	író, Budapest

Ismeretlen jel 1.

Ismeretlen jel 2.

Ismeretlen eredetű totem

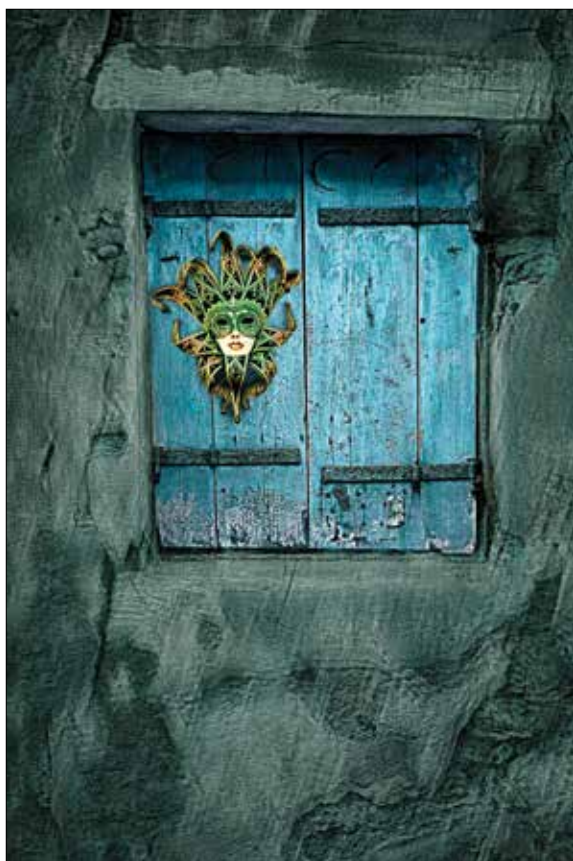
Átjáró

Kizuhanva az időből

A kert vad gyümölcsei

Üzenet

Virágom, virágom...

Hűség

Elixír

Apokrif

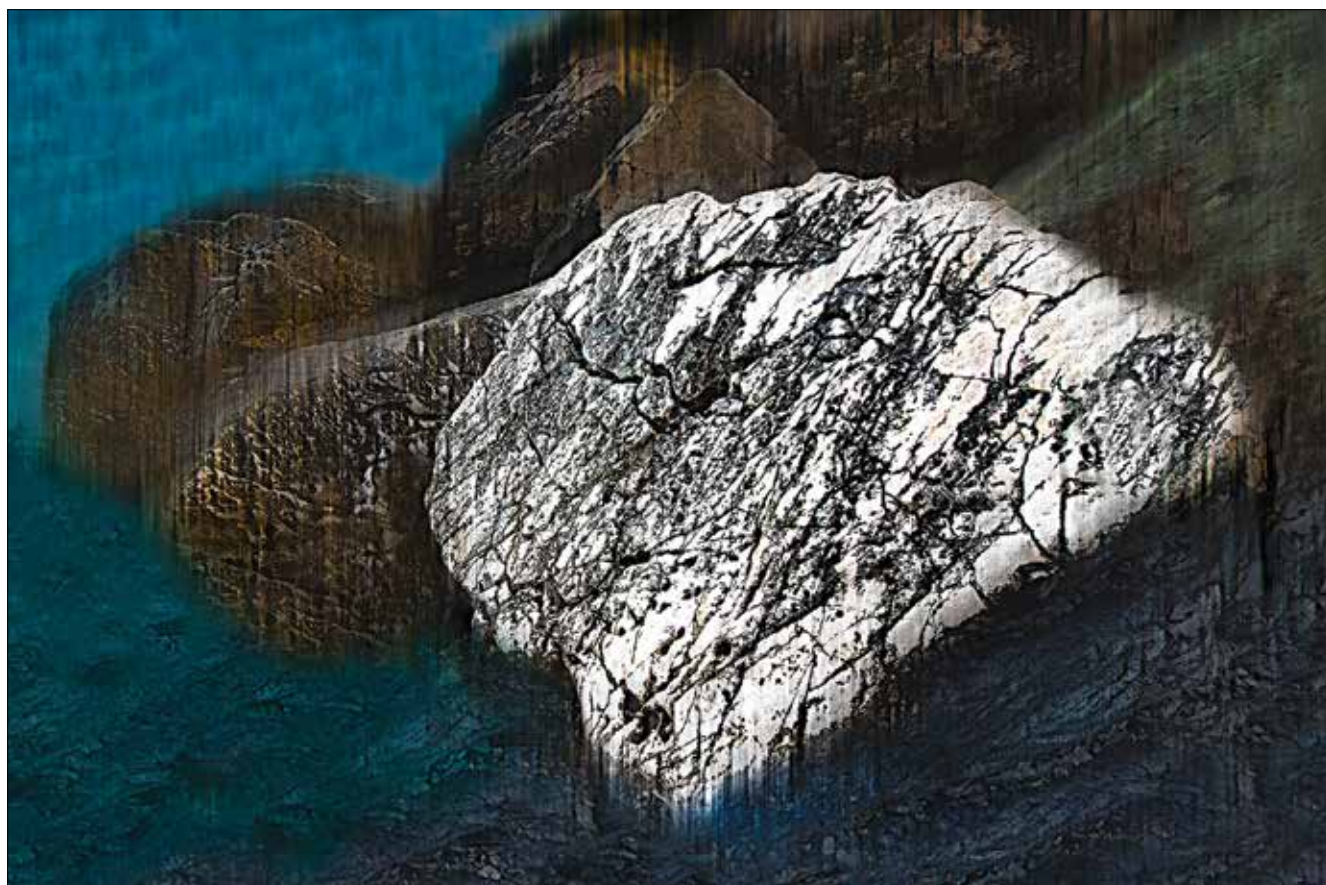
Hagyaték

Bor

Kenyér

Áldozati kő

Ikarosz

A kertész lánya 1.

A kertész lánya 2.

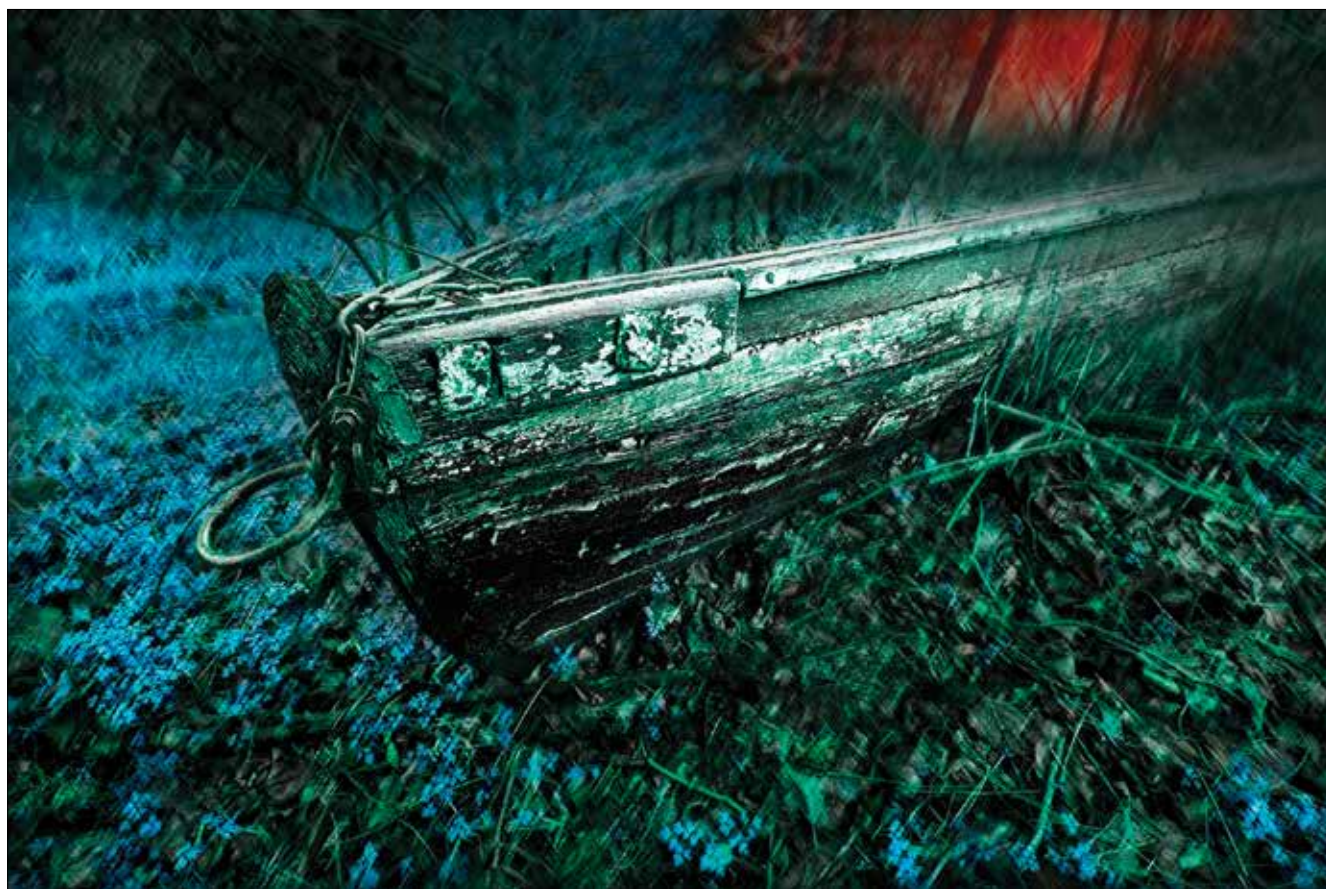
Fénykút

Október 23. 17 óra 35 perc

Október 23. 17 óra 44 perc

Kháron ladikja